EVROPSKÝ POLITICKÝ A PRÁVNÍ DISKURZ

Svazek 4

1. vydání

2017

•

EUROPEAN POLITICAL AND LAW DISCOURSE

Volume 4

Issue 1

2017

Редакційна політика

Європейський політико-правовий дискурс – міжнародний журнал, присвячений міжнародному праву, національному праву європейських країн, політичній науці, міжнародним відносинам, соціальним комунікаціям та соціології. До публікації в журналі приймаються статті високої якості, які представляють важливий інноваційний, теоретичний, концептуальний, методологічний та емпіричний внесок у відповідних галузях науки. Журнал використовує систему анонімного рецензування з метою верифікації наукової якості статей.

Європейський політико-правовий дискурс особливо зацікавлений в міждисциплінарних дослідженнях в області права, політичної науки, соціальних комунікацій та соціології. Вітаються також будь-які дослідження, які стосуються політико-правових проблем різних національних і міжнародних інститутів.

Європейський політико-правовий дискурс приймає для публікації оригінальні матеріали і не розглядає можливості публікації раніше надрукованих матеріалів.

Редакційна колегія:

Борис Бабин, доктор юридичних наук, Міжнародний гуманітарний університет

Олена Гриненко, доктор юридичних наук, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Борис Кормич, доктор юридичних наук, професор, Національний університет «Одеська юридична академія»

Володимир Кузьменко, доктор юридичних наук, професор, Національний університет державної податкової служби

Тамара Латковська, доктор юридичних наук, професор, Національний університет «Одеська юридична академія»

Володимир Лисик, кандидат юридичних наук, доцент, Львівський національний університет ім. І. Франка

Бертран Матьє, доктор права, професор Університету, професор Університету Пантеон, Сорбона Париж-І, Президент Французької асоціації Конституційного права, член Вищої ради юстиції Франції

Олександр Мережко, доктор юридичних наук, професор, Краківська академія Андрія Фрича Моджевського

Анна Пішч, dr hab, професор, Білостоцький університет (Польща)

Петра Джоанна Піпкова, PhD, JUDr, Карлів університет у Празі (Чеська республіка)

Андреас Поттакіс, доктор філософії (Оксфорд), Член наукової Ради Європейського центру продовжуваної юридичної освіти, Академія європейського публічного права

Джулиан Робертс, доктор права, професор кримінології, Оксфордський університет

Сергій Саяпін, доктор юридичних наук, доцент, Університет КІМЕП (Алмати, Казахстан)

Ксенія Смірнова, доктор юридичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Олена Іванова, доктор наук з соціальних комунікацій, професор, Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова

Тетяна Кузнєцова, доктор наук з соціальних комунікацій, професор, Національний університет «Одеська юридична академія»

Даріуш Гура-Шопіньський, dr hab, професор, Університет Кардинала Стефана Вишинського у Варшаві (Польща)

Павол Хрівік, PhD в області європейських і глобальних досліджень, Університет Тренчина імені Олександра Дубчека

Галина Куц, доктор політичних наук, професор, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди

Тетяна Краснопольська, кандидат політичних наук, доцент, Національний університет "Одеська юридична академія"

Микола Лазарович, доктор політичних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет

Даніела Ла Фореста, професор, Неаполітанський університет імені Фрідріха II (Італія)

Аркадіуш Модржеєвський, dr hab, професор, професор кафедри політичних наук, Гданський університет (Польща).

Тетяна Нагорняк, доктор політичних наук, професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Марина Нахум, PhD в області антропології, Лондонська Школа Економіки

Микола Польовий, доктор політичних наук, професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Євгеній Цокур, доктор політичних наук, професор, Запорізький національний університет

Тетяна Каменська, доктор соціологічних наук, професор, Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова

Наталія Ковалісько, доктор соціологічних наук, професор, Львівський національний університет імені Івана Франка

Олена Лісеєнко, доктор соціологічних наук, професор, Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського

Віталій Онищук, доктор соціологічних наук, професор, Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова

Валентина Подшивалкіна, доктор соціологічних наук, професор, Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова

Адміністративні редактори:

Ділара Гаджиєва, кандидат політичних наук

Аліна Полухіна, кандидат політичних наук, Національний університет "Одеська юридична академія"

Яна Чернопищук, кандидат юридичних наук в області конституційного і муніципального права

Přístup redakce

Evropský politický a právní diskurz – mezinárodní časopis věnovaný mezinárodnímu právu, vnitřním právním předpisům evropských zemí, politologie, mezinárodním vztahům. Pro publikaci v časopisu přijímají se vysoce kvalitní články, což představují důležité inovativní, teoretické, koncepční, metodické a empirické příspěvky v příslušných oborech vědy.

V časopisu se uplatn´uje systém anonymního recenzování pro ověření kvality vědeckých článků.

Evropský politický a právní diskurz má velký zájem zejména o interdisciplinární výzkumy v oblasti politologie a právní vědy, jsou to srovnávací analýzy nebo prozkoumání jednotlivých jevů. Zároveň vítáme jakékolív výzkumy týkající se politických a právních problémů různých národních a mezinárodních institucí. Evropský politický a právní diskurz přijímá k publikaci jenom původní materiály a nebere v úvahu možnost zveřejňovat dříve tištěné články.

Redakční kolégie:

Boris Babin, doktor práva, Mezinárodná humanitární Univerzita (*Ukrajina*)

Olena Grynenko, doktor práva, Instituce mezinárodních vztahů při Kyjevské Národní univerzitě Tarase Ševčenka (*Ukrajina*)

Borys Kormich, doctor prava, professor, Národní univerzita «Odeská právnická akademie» (*Ukrajina*)

Volodymyr Kuzmenko, doktor práva, profesor, Nacionalní Universita státní daňové služby (*Ukrajina*)

Tamara Latkovska, doktor práva, profesor, Národní univerzita «Odeská právnická Academie» (*Ukrajina*)

Volodymyr Lysyk, Ph.D, docent, Lvovská národní Frankova univerzita (*Ukrajina*)

Bertrand Matieu, doktor práva, profesor Univerzity Pantheon Sorbonne Paris-I, Prezident Francouzské asociace ústavního práva, člen Vyšší Rady spravedlnosti Francie

Olexandr Merezhko, doktor práva, profesor, Krakowská Akademia jm. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

Anna Pišč, dr hab, profesorkyně, Katedra veřejného obchodního práva, Právnická fakulta, Univerzita v Bialostoku (Polsko)

Petra Joanna Pipková, PhD., JUDr., Centrum právní komparatistiky, Právnická fakulta, Univerzita Karlova (Česká republika)

Andreas Pottakis, Právní zástupce (doktorský titul, Oxfordská univerzita), člen Vědecké rady ECCLE, zástupce ředitele Akademie evropského veřejného práva.

Julian Roberts, doktor práva, profesor, Oxfordská univerzita

Sergey Sayapin, doktor práva, KIMEP univerzita, Almaty, (*Kazachstán*)

Ksenija Smirnova, doctor právnických věd, profesorkyně, Kyjivská Nacionální univerzita jm. Tarase Ševčenko (*Ukrajina*)

Olena Ivanova, PhD. v oboru sociálních komunikaci, profesorkyně, Odeská Národní univerzita jm. I.I. Mečnikova (Ukrajina)

Tatiana Kuzněcova, PhD. v oboru sociálních komunikaci, profesorkyně, Národní univerzita «Odeská právnická akademie» (Ukrajina)

Dariuš Gura-Šopiński, dr hab, profesor Univerzita kardinála Stefana Wyszyńského ve Waršavě (Polsko)

Pavol Hrivik, PhD v oboru evropských a globálních studií, Trenčínska univerzita Alexandra Dubčeka (*Slovensko*)

Galina Kuz, doktor politických věd, profesor, Kharkivská Národní pedagogická univerzita G.S. Skovorody (*Ukrajina*)

Tetiana Krasnopolska, Ph.D, docent, Národní univerzita «Odeská právnická Academie» (*Ukrajina*)

Daniela La Foresta, profesorkyně, Univerzita jm. Federico II ve m. Napoli (Itálie)

Mykola Lazarovych, doktor politických věd, profesor, Ternopilská Národní ekonomická universita (*Ukrajina*)

Arkadiuš Modřejewski, dr hab, profesor profesor katedy věd politických, Gdan´ská Univerzita (Polsko)

Tetiana Nagorniak, doktor politických věd, profesor, Doněcká Národní univerzita jm. Vasylia Stusa (*Ukrajina*)

Marina Nakchum, PhD v oboru antropologie, Londýnská ekonomická škola (London School of Economics)

Mykola Poliovyy, doktor politických věd, profesor, Doněcká Národní univerzita jm. Vasylia Stusa (*Ukrajina*)

Eugene Tsokur, doktor politických věd, profesor, Zaporožská Národní univerzita (*Ukrajina*)

Tetiana Kamenská, Doktorkyně společenských věd, profesorkyně, Odeská Národní univerzita jm. I.I. Mečnikova (*Ukrajina*)

Natalie Kovalisko, Doktorkyně společenských věd, profesorkyně, Lvivská Národní univerzita jm. Ivana Franko (*Ukrajina*)

Olena Lisejenko, Doktorkyně společenských věd, profesorkyně, Jižně-ukrajinská Národní pedagogická univerzita jm. K.D. Ušinského (*Ukrajina*)

Vitalij Oniščuk, Doktor společenských věd, profesor, Odeská Národní univerzita jm. I.I. Mečnikova (*Ukrajina*)

Valentyna Podšyvalkina, Doktorkyně společenských věd, profesorkyně, Odeská Národní univerzita jm. I.I. Mečnikova (*Ukrajina*)

Administrativní redaktory:

Dilara Gadzhyieva, PhD v politických věd (*Ukrajina*)

Alina Polukhina, PhD v politických věd, Národní univerzita «Odeská právnická Academie» (*Ukrajina*)

Jana Chernopischuk, PhD v oboru ústavního a městského práva (*Ukrajina*)

Editorial Policy

The *European Political and Law Discourse* – international Journal of International Law, domestic Law of European countries, Political Science, Social Communications, International Relations, Sociology is a peer reviewed journal with blind referee system, which aims at publishing high quality articles that may bring innovative and significant theoretical, conceptual, methodological and empirical contributions to the fields.

The *European Political and Law Discourse* has a particular interest in interdisciplinary approaches to law, political science, social communications and sociology, whether through comparative or single case-study analysis, but by no means restricts its interests to these spaces, welcoming any relevant contribution from and about different parts of the World.

The *European Political and Law Discourse* accepts original articles which are not under consideration elsewhere at the time of submission.

Editorial Committee:

Borys Babin, Doctor of Laws, International Humanitarian University

Olena Grynenko, Doctor of Laws, Institute of International Relations, Kyiv National Taras Shevchenko University

Borys Kormych, Doctor of Laws, Professor, National University "Odessa Law Academy"

Volodimir Kuzmenko, Doctor of Laws, Professor, National University of State Tax Service

Tamara Latkovska, Doctor of Laws, Professor, National University "Odessa Law Academy"

Volodymyr Lysyk, PhD in Law, associate professor, Ivan Franko National University of Lviv

Bertrand Mathieu, Doctor of Laws, Professor at the Université Panthéon, Sorbonne, Paris I, President of the French Association of Constitutional Law, member of the High Council for the Judiciary of France

Oleksandr Merezhko, Doctor of Laws, Professor, Andrzej Frycz Modrzewski Cracow Academy

Anna Piszcz, dr hab, Professor UwB, Faculty of Law, University of Bialystok (Poland)

Petra Joanna Pipková, PhD, JUDr, Charles University Prague (Czech Republic)

Andreas Pottakis, Attorney at Law (D.Phil, Oxon), Member of Scientific Council at ECCLE, Deputy Director at Academy of European Public Law

Julian Roberts, Doctor of Laws, Professor of Criminology, University of Oxford, a member of the Sentencing Council of England and Wales

Sergey Sayapin, Doctor of Laws, Assistant Professor, School of Law, KIMEP University (Almaty, Kazakhstan)

Kseniia Smirnova, Doctor of Laws, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Olena Ivanova, Doctor of Social communications, Professor, Odesa I.I.Mechnikov National University (Ukraine)

Tetiana Kuznietsova, Doctor of Social communications, Professor, National University "Odesa Law Academy" (Ukraine)

Dariusz Góra-Szopiński, dr hab, Professor UKSW, Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw (Poland)

Pavol Hrivík, PhD in European and Global Studies, Alexander Dubcek Trencin University

Galina Kuts, D.Sc. in Political Science, Professor, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

Tetyana Krasnopolska, PhD in Political Science, National University "Odessa Law Academy"

Daniela La Foresta, Professor, Naples Federico II University (Italy)

Mykola Lazarovych, D.Sc. in Political Science, Professor, Ternopil National Economic University

Arkadiusz Modrzejewski, dr hab, Professor UG, professor at the Department of Political Science, University of Gdansk (Poland)

Tetyana Nagornyak, D.Sc. in Political Science, Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University

Marina Nahum, PhD in Anthropology, London School of Economics

Mykola Polovyi, D.Sc. in Political Science, Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University

Evgen Tsokur, D.Sc. in Political Science, Professor, Zaporozhye National University

Tetiana Kamenska, ScD in Sociology, Professor, Odesa I.I.Mechnikov National University

Nataliia Kovalisko, ScD in Sociology, Professor, Ivan Franko National University of Lviv

Olena Liseienko, ScD in Sociology, Professor, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D.Ushynskyi

Vitalii Onyschuk, ScD in Sociology, Professor, Odesa I.I.Mechnikov National University

Valentyna Podshyvalkina, ScD in Sociology, Professor, Odesa I.I.Mechnikov National University

Administrative Editors:

Dilara Gadzhyieva, PhD in political science

Alina Polukhina, PhD in political science, National University "Odessa Law Academy"

Iana Chernopyshchuk, PhD in constitutional and municipal law

The Journal is indexing by Index Copernicus:
http://journals.indexcopernicus.com/Evropsky+politicky+a+pravni+diskurz,p24782461,3.html

EVROPSKÝ POLITICKÝ A PRÁVNÍ DISKURZ
Evidenční číslo: MK ČR E 22311
Vydavatel: BEROSTAV DRUŽSTVO
Adresa: Vlastislavova 562/15, 140 00, Praha 4 – Nusle

Table of contents

INTERNATIONAL LAW AND INTERNATIONAL RELATIONS

Ivan Stakhurskyi, BURDEN-SHARING IN EU CRISIS MANAGEMENT OPERATIONS 7

Oksana Dunas, LEGAL IMPLICATIONS FOR WOMEN PARTICIPATING IN THE ARMED CONFLICT IN THE EASTERN UKRAINE 20

Oksana Grechko, MODERNISATION OF THE STATE MIGRATION POLICY OF UKRAINE IN TERMS OF EUROPEAN INTEGRATION 25

Yaroslav Kostyuchenko, CONUNDRUM OF MIGRATION ISSUES IN THE EU-UKRAINE ASSOCIATION AGREEMENT 31

Maryna Kasianova, LEGAL STATUS OF UKRAINIANS BY MIGRATION LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF BELARUS OF THE LATE 20TH – EARLY 21ST CENTURY 36

Mykola Golbin, SPECIFICATION OF REGIONAL EUROPEAN STANDARDS IN THE AREA OF PROTECTION OF LABOUR AND SOCIAL RIGHTS OF SEAFARERS 43

Nataliia Kovalko, RIGHT TO EDUCATION OF CHILDREN WITH DISABILITIES: INTERNATIONAL LEGAL EXPERIENCE 49

Pavlo Synytsyn, DECISIONS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS AS A NORMATIVE AND VALUE REFERENCE POINT IN ACTIVITY OF CONSTITUTIONAL COURTS 54

Yevheniia Levytska, THE NEW ASPECTS OF THE PRC-TAIWAN AND THE PRC-ASEAN INTERACTION: THE ECONOMIC COMPONENT 61

THEORETICAL AND HISTORICAL PROBLEMS OF LAW AND POLITICS

Hanna Yevtukhova, PROBLEMATIC ISSUE OF SABOTAGE IN THE CONTEXT OF CONTEMPORY THEORIES OF POLITICAL PARTICIPATION 67

Ilona Ivanova, THE PROBLEMS OF CONCEPTUALIZATION OF NEOCORPORATIST PRACTICE 73

Anastasiia Kravets, BIOPOLITICAL INTERPRETATION OF POLITICAL SYSTEMS EVOLUTION 78

Bohdana Ostrovska, BIOETHICAL ASPECTS OF RATIO BETWEEN REPRODUCTIVE RIGHTS OF A HUMAN BEING AND THE RIGHT TO LIFE IN THE PROCESS OF USING ASSISTED REPRODUCTIVE TECHNOLOGIES 83

Tymur Ostapenko, LEGAL STATUS OF TRANSCARPATHIAN UKRAINE IN THE KINGDOM OF HUNGARY AND THE AUSTRO-HUNGARIAN EMPIRE (IN THE THIRTEENTH-NINETEENTH CENTURIES) 91

Oksana Pasitska, POLISH TOBACCO MONOPOLY IN 1919-1939: ORIGINS AND DEVELOPMENT 97

Oksana Dudchenko, METHODS OF ACTIVITY OF PUBLIC AUTHORITIES AND MANAGEMENT OF THE SOVIET UKRAINE IN THE 1920S. 103

POLITICAL INSTITUTIONS AND SOCIO-POLITICAL PROCESSES

Viktor Trepak, CRIMINOLOGICAL ANALYSIS OF ECONOMIC FACTORS OF POLITICAL CORRUPTION IN UKRAINE 109

Yevhen Siryi, THEORETICAL EXPLORATIONS ON CONCEPTUALIZATION OF SOCIAL TENSION 114

Oleh Batrymenko, Svitlana Tesliuk, STATE FUNDING OF POLITICAL PARTIES IN UKRAINE: OBJECTIVE NEED OR RESULT OF EXTERNAL PRESSURE? 119

Yuliia Tkachuk, COMMON AND DISTINCTIVE FEATURES OF CIVIL SOCIETY IN UKRAINE AND POLAND IN THE LATE 20TH – EARLY 21ST CENTURY 124
Kateryna Odarchenko, IMPACT OF CRISIS OF UKRAINIAN POLITICAL PARTIES ON HORIZONTAL PARTY CONNECTIONS IN THE LIGHT OF IDEOLOGICAL AND PROGRAM COMPONENTS 128

MEDIA DIMENSIONS OF POLITICAL AND LAW DISCOURSE

Ivanna Valiushko, THE ROLE OF MEDIA IN CONFLICTS OF INFORMATION ERA 135
Yasmina Korokhod, MEDIA AS THE MECHANISM FOR INFORMATION INFLUENCE ON SUBJECTS OF POLITICAL CONFLICT 141
Hanna Vorobiova, GENDER PECULIARITIES OF USING POLITICAL METAPHORS 148
Andrii Kyrychok, CHARACTERISTICS OF RESEARCH IN EDUCATION IN THE FIELD OF PUBLIC RELATIONS 153

PROBLEMS OF NATIONAL PUBLIC AND PRIVATE LAW

Dmytro Yagunov, ANALYTICAL NOTES ON THE LAW ON THE INVESTIGATION DEPARTMENTS OF THE PENITENTIARY SERVICE 159
Ivan Borodin, Serhii Pasika, LEGAL STATUS OF SERVICEMEN IN UKRAINE 164
Oleksii Navrotskyi, ADMINISTRATIVE-LEGAL GUARANTEES OF THE RIGHTS OF A CHILD IN UKRAINE 172
Tetiana Sharaievska, PERSPECTIVES TO IMPROVE NATIONAL ECOLOGICAL LEGISLATION IN CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION 177
Oleksandr Yakovlev, THE PLACE OF INCENTIVES OF THE EMPLOYEE IN THE SYSTEM OF LABOR CONDITIONS 183
Nina Karpachova, THE OMBUDSMAN AND CURRENT CHALLENGES TO HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS ESTABLISHMENT OF THE OMBUDSMAN INSTITUTION AS A RESPONSE TO HUMAN RIGHTS CHALLENGES 188

BOOK REVIEWS

Leonid Tymchenko, REVIEW OF THE MONOGRAPH LEPETYUK O.V., «LEGAL SUPPORT OF UKRAINE'S COOPERATION WITH THE EUROPEAN UNION AND ITS MEMBER STATES IN THE FIELD OF DIRECT TAXATION» (ODESA, FENIKS, 2016, 425 pp.) 198

IN MEMORIAM

PROFESSOR NATALIYA A. ZELINSKAYA 200

REQUIREMENTS TO MANUSCRIPTS (in Ukrainian) 202
REQUIREMENTS TO MANUSCRIPTS (in Czech) 206
REQUIREMENTS TO MANUSCRIPTS (in English) 209

INTERNATIONAL LAW AND INTERNATIONAL RELATIONS

Іван Стахурський
Національний університет «Києво-Могилянська академія», Україна

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ТА РОЗПОДІЛУ СПІЛЬНИХ ВИТРАТ ДЕРЖАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У МИРОТВОРЧИХ ОПЕРАЦІЯХ СПІЛЬНОЇ БЕЗПЕКОВОЇ ТА ОБОРОННОЇ ПОЛІТИКИ

Ivan Stakhurskyi
National University «Kyiv-Mohyla Academy», Ukraine

BURDEN-SHARING IN EU CRISIS MANAGEMENT OPERATIONS

The purpose of the article is to examine participation patterns of EU Member States in military crisis management operations conducted under the framework of Common Security and Defence Policy. The paper raises the question on how one can explain different degrees of burden-sharing in EU military operations. It also sheds light on the issue of distribution of common operational costs (military, financial) in CSDP peacekeeping missions. By applying the Olson's exploitation theory, the author claims that some EU Member States bear disproportionally large share of common costs. The paper also reveals drivers behind the uneven CSDP burden-sharing and highlights main factors that influence on the EU Member States' decision to participate or not in CSDP peacekeeping activity. The author argues that uneven burden-sharing in crisis management prevents the EU from becoming a credible security actor.
Key words: European Union, Common Security and Defence Policy, military crisis management, burden-sharing, exploitation theory, engagement index

З 2003 року було проведено більше тридцяти миротворчих операцій під прапором Європейського Союзу (ЄС), одинадцять з яких – військового характеру. Незважаючи на велику кількість літератури, присвячену Спільній безпековій та оборонній політиці (СБОП), недостатньо вивченою залишається проблема формулювання критеріїв участі країн ЄС у миротвочій діяльності СБОП, адже враховуючи факт функціонування різних безпекових акторів (НАТО, ЄС, ООН, ОБСЄ), уряди європейських держав наділені можливістю обирати інституційну опцію, в межах якої долучитися до кризового менеджменту. Тому актуальність даного дослідження полягає в тому, що автор виокремлює чинники, які впливають на рішення країн ЄС брати участь у військових операціях під егідою СБОП.

Миротворчі місії ЄС – це колективні дії, що потребують фінансових, військових і технічних ресурсів для імплементації. Тому важливо також дослідити, за яким принципом відбувається розподіл спільних витрат в операціях СБОП, чи підтверджуються постулати теорії експлуатації Олсона щодо диспропорційного розподілу колективних витрат та благ на прикладі такого об'єднання як ЄС.

Вивчення особливостей розподілу спільних витрат (англ. термін «*burden-sharing*») у міжнародній миротворчій діяльності має тривалу історію. Витоки досліджень з цієї проблематики сягають часів Холодної війни, зокрема у працях М. Олсона, Р. Цекхаузера, Дж. Оніла, Т. Сандлера, Дж. Колі, Дж. Хіршляйфера порушується питання дольової участі країн у коаліційних витратах Північноатлантичного альянсу. Дослідження спиралися на індикатори визначення військової сили держави – чисельності збройних сил, відсоток витрат із державного бюджету, що витрачається на сферу оборони, тип та кількість військової техніки, тощо. Дані встановлювали потенційні інструменти, наявні у розпорядженні НАТО, для колективної оборони, а також показували як

відбувається розподіл спільних витрат, призначених для підтримки функціонування НАТО, між двома сторонами Атлантики.

У класичній праці із теорії альянсів «Логіка колективних дій», М. Олсон аналізує диспропорційний розподіл спільних видатків в НАТО та формулює гіпотезу експлуатації (англ. *exploitation hypothesis*), відповідно до якої великі, високорозвинені економічно держави беруть на себе більшість фінансових витрат для забезпечення існування союзу, у той час як інші партнери по альянсу залишаються здебільшого «спостерігачами» (англ. «*free riders*»), тобто такими, що користуються благами від дій інших[1]. Досліджуючи поведінку «спостерігачів» у міжнародних союзах, М. Олсон і Р. Цекхаузер у праці «Економічна теорія альянсів» вказують, що їхня дольова участь у коаліційних витратах пропорційно менша від рівня їхніх реальних можливостей. Водночас саме «спостерігачі» виступають головними бенефіціарами від колективного блага (зовнішня безпека) союзу за економічним показником «повернення інвестицій» (англ. *Return on Investment*), вкладених в альянс[2].

Наукові пошуки з питання визначення критеріїв розподілу коаліційних витрат знайшли продовження після завершення Холодної війни. Увагу дослідників зосереджено на участі та внесках держав у миротворчу діяльність міжнародних організацій, що вивчається переважно на прикладі НАТО та ООН. У цьому контексті варто відзначити роботи Х. Джиоті і Т. Сандлера, Ч. Купчана, Г. Ліндстрьома, Ч. Малкольма, С. Сімбала і П. Форстера.

Дослідження принципів розподілу спільних операційних витрат ЄС як безпекового актора не є поширеними у науковій літературі. Серед причин дослідники називають обмеженість інформації щодо внесків держав у миротворчу діяльність ЄС, а також нішовий характер кризового менеджменту СБОП, оскільки операції ЄС невеликі за показниками тривалості, чисельності та залучених до місій ресурсів[3]. Серед праць, присвячених вивченню дольової участі держав ЄС у спільних витратах, слід виділити «Розділяючи тягар колективної безпеки в Європейському Союзі» Н. Доруссена, Е. Кірхнер та Дж. Сперлінг, «Чи має значення європейський оборонний розподіл витрат» М. Фуко, «Розподіл витрат у військових операціях СБОП: теоретичний аналіз» Н. Новаки.

Особливості розподілу спільних витрат у військових операціях ЄС

Європейський Союз як безпековий актор залежний від країн-членів Спільноти у питанні отримання засобів для миротворчої діяльності. Рішення щодо проведення операції з кризового менеджменту СБОП затверджується державами ЄС за принципом одностайності. Проте згодом країни вирішують чи брати їм безпосередню участь у місії, а також вони визначають ступінь власного внеску у підтримку операції. Як наслідок, дольова участь держав ЄС у кризовому менеджменті СБОП відрізняється, що призводить до диспропорційного розподілу спільних витрат. У даній роботі вивчаються тільки військові операції ЄС. Перед тим, як представити результати дослідження, слід виділити наступні його методологічні обмеження.

Перше, у звітах ЄС про миротворчі операції СБОП міститься інформація тільки про загальну кількість військових, які беруть участь у місії, а також перераховуються країни, котрі долучилися до її проведення, проте не конкретизується внесок кожної з держав. Тому дослідження спирається на вторинні джерела – звіти наукових інститутів («*SIPRI*», «*IISS*», «*ZIF Berlin*») та публікації дослідників, однак представлені у них підсумкові результати відрізняються[4].

[1] Olson, M. (1965). *The Logic of Collective Action*. *Public Goods and Theory of Groups*. Cambridge: Harvard University Press, 29.

[2] Olson, M., Zeckhauser, R. (1966). An Economic Theory of Alliances. *Review of Economic and Statistics*, vol. 48, no. 3, 266–279.

[3] Наприклад, найбільшою військовою операцією ЄС вважається «Алтея» у Боснії та Герцеговині (7 тисяч чоловік протягом 2004-2007 років). Для порівняння з іншими безпековими акторами, в афганській інтервенції НАТО (2003) брало участь 70 тисяч чоловік, чисельність місії ООН у Сомалі (1993-1994) становила понад 28 тисяч. Крім того, операції ЄС відбуваються здебільшого у середовищі з низьким ступенем інтенсивності конфлікту, інколи після проведених уже військових операцій НАТО чи ООН.

[4] Наприклад, можна порівняти дані про військову операцію «ЄВРОФОР Чад/ЦАР», які наводяться у наступних працях: 1) Di Mauro, D., Krotz, U., Wright, K. (2016). *EU's Global Engagement: A Database of CSDP Military Operations and Civilian Missions Worldwide*. European University Institute, 56; 2) Grevi, G., Helly, D., Keohane, D. (2009). EU Security and Defense Policy. The First Ten Years 1999-2009. Paris: EU Institute for Security Studies, 414; 3) Seibert, B. (2010). *Operation EUFOR Tschad/RCA and the European Union's Common Security and Defence Policy*. Strategic Studies Institute, 125.

Відмінності у даних пояснюються тим, що обрахунки велися на різних стадіях проведення миротворчої місії, адже її чисельність з плином часу та внаслідок ротацій військових контингентів змінюється.

Друге, у звітах враховується здебільшого тільки кількість солдат, водночас відсутні дані щодо кількості офіцерів, делегованих країнами ЄС в операційну Штаб-квартиру для планування та координування місії. Існує брак інформації також стосовно участі в миротворчій операції медичних працівників, резервних військ, тощо.

Третє, дані про кількість учасників від кожної країни в операції СБОП можна порівнювати, однак при цьому не береться до уваги кваліфікація військових та тип завдань, які вони виконували. Крім того, виникають складнощі у визначенні «технічного внеску» держав ЄС до місій СБОП. Інформація про надану конкретними країнами військову техніку не є загальнодоступною. Виняток становлять морські операції, оскільки у звітах ЄС вказується «національність» кораблів та суден, що беруть участь у миротворчій діяльності.

З 2003 року було проведено одинадцять операцій військового кризового менеджменту СБОП. Тривалість більшості миротворчих місій ЄС не перевищувала одного року. Виняток становлять морські військові операції («Аталанта», «Софія»), а також операція «Алтея» у Боснії та Герцеговині, мандат якої Європейська Рада постійно продовжує з 2004 року. За географічним критерієм, вісім військових операцій ЄС відбувалися в Африці (по дві у Демократичній Республіці Конго, Сомалі та Центральноафриканській Республіці, а також у Чаді та Малі), дві в Європі (на Балканах – у Республіці Македонії та Боснії і Герцеговині). Діяльність європейських миротворців у морській операції «Софія» зосереджується у Південному Середземномор'ї – на межі Африки й Європи.

В цілому, у військових операціях ЄС брало участь близько 20-ти тисяч чоловік, однак простежується тенденція до скорочення чисельності особового складу місій СБОП: якщо «Алтея» (2004) нараховувала 7 тисяч чоловік, «ЄВРОФОР Чад/ЦАР» (2008) – понад 4 тисячі, то кількість військових в операціях ЄС у Малі (2013) та в Центральноафриканській Республіці (2014) не перевищувала 800 осіб. До складу військової консультативної операції ЄС у Центральноафриканській Республіці (2015) увійшло тільки 60 чоловік.

Найвищі показники індексу участі[1] (англ. «*engagement index*») зафіксовано в місіях СБОП, що відбувалися в Європі – «Софія» (92.3%), «Алтея» (91.7%) та «Конкордія» (85.71%). Натомість найменша явка – у військовій консультативній операції в ЦАР (29.6 %), «ЄВРОФОР ЦАР» (48%) та «ЄСТМ Сомалі» (50%). Таким чином, «поріг залучення» країн ЄС до кризового менеджменту СБОП суттєво відрізняється. Учасниками всіх одинадцяти військових операцій ЄС були тільки три держави – Франція, Іспанія та Португалія. Серед лідерів за цим критерієм також Італія (10 операцій), Нідерланди (10), Швеція (10), Німеччина (9), Фінляндія (9), Австрія (9) і Бельгія (9). Найменшу зацікавленість у місіях СБОП продемонстрували Хорватія (0), Мальта (3), Словаччина (3), Болгарія (4), Кіпр (4), Латвія (5), Литва (5), Естонія (5) і Чехія (5).

Вищезазначені показники несуть радше інформативний, аніж аналітичний характер, адже для багатьох місій СБОП була притаманна «символічна присутність» великої кількості країн. Наприклад, до складу операції «ЄСТМ Малі» (2013) було делеговано військових із 21 держави ЄС, проте внесок 11 з них не перевищував 8 чоловік, тобто сумарно дольова участь половини країн місії була на рівні нижче 1.5%, у той час як три країни – Франція, Німеччина та Іспанія забезпечили 60% особового складу операції. Наведені дані свідчать про нерівномірний розподіл спільних витрат між державами ЄС у миротворчих місіях СБОП.

[1] Участь держав ЄС у 10 військових операціях СБОП представлено в Таблицях 1 і 2. В останній наразі місії ЄС «Софія», що розпочалась у червні 2015 року й досі триває, беруть участь всі держави СБОП за винятком Хорватії та Ірландії. Індекс участі обраховується на основі пропорції кількості держав ЄС, що беруть участь у миротворчій місії, до загальної кількості членів СБОП. Відповідно, в операції «Софія» (2015) бере участь 25 із 27 держав СБОП; в «Алтеї» (2004) – 22 із 24; у «Конкордії» (2003) – 12 із 14; в «ЄСМАМ ЦАР» (2015) – 8 із 27; в «ЄВРОФОР ЦАР» (2014) – 13 із 27; в «ЄСТМ Сомалі» (2010) – 13 із 26.

У Таблицях 1, 2 і 3 наведено статистичні дані внеску кожної з держав ЄС у військові операції Спільноти[1]. Помітним видається диспропорційний внесок Франції: Париж надав 35% усіх військових, що брали участь у місіях СБОП. З цієї причини дослідники пишуть, що деякі операції були більш схожими на французькі інтервенції під прапором ЄС, аніж на спільні європейські миротворчі місії, адже частка французьких солдатів та офіцерів в операції «ЄВРОФОР Чад/ЦАР» перевищувала половину особового складу місії, а в операції «Артеміс» у ДР Конго досягала 85%. Варто також додати, що Франція виступала головним ініціатором проведення більшості військових операцій ЄС. Париж частіше за інших брав на себе повноваження бути «провідною нацією» в миротворчих місіях СБОП, тобто виступав державою, що надавала в розпорядження ЄС власну Штаб-квартиру для планування та координування операції.

На другому місці за критерієм дольової участі в миротворчій діяльності ЄС розташовується Німеччина з внеском у 15% військових. Берлін зацікавлений у проведенні насамперед тих операцій СБОП, які відповідають стратегічним інтересам країни (наприклад, місії «Аталанта» та «Софія», мета яких – захист морських торгівельних маршрутів та протидія нелегальній міграції). Під тиском Франції, Німеччина брала активну участь в операції «ЄВРОФОР ДР Конго» (2006), надавши у розпорядження ЄС власну операційну Штаб-квартиру. В цілому, Франція та Німеччина удвох забезпечили половину всього особового складу військових операцій ЄС.

Внесок Італії та Іспанії становить 9% і 7% відповідно. Рим зацікавлений у миротворчій діяльності ЄС у сфері його стратегічних інтересів – Західні Балкани та Південне Середземномор'я. Іспанію називають «Дон-Кіхотом європейської оборони», оскільки ця країна, незважаючи на перманентні фінансові труднощі та відсутність стратегічних інтересів у регіонах, де проводиться кризовий менеджмент ЄС, бере участь у всіх операціях Спільноти та активно підтримує ініціативи у галузі СБОП[2]. Далі розташовані Великобританія (5%) та Польща (4.6%). Таким чином, дольова участь держав «великої шістки СБОП» – країн, що більше всіх у ЄС витрачають на оборону (Великобританія, Франція, Німеччина, Італія, Іспанія, Польща), у миротворчій діяльності СБОП за показником кількості делегованих військових перевищує 75%. Отже, можна зробити висновок, що гіпотеза експлуатації підтверджується на прикладі такого альянсу як ЄС.

Беручи до уваги критерій «справедливого розподілу» (англ. «*fair share*»), що встановлює чи дольова участь держави у спільних коаліційних витратах пропорційна до рівня її реальних можливостей, можна стверджувати, що більшість країн ЄС таки «справедливо» інвестує в миротворчу діяльність СБОП. Якщо зіставити показники кількості військових у державах ЄС (відсоток серед країн об'єднання) і їхнього внеску до операцій військового кризового менеджменту СБОП (див. Таблиця 3), відхилення у межах 1% зафіксовано у 15 країнах (55%) ЄС. Водночас диспропорційно великим видається внесок насамперед Франції (14.5% проти 35%). Серед інших країн різниця не настільки відчутна: у Німеччини вона складає +2.3% (12.5% і 14.8%), у Швеції +2.3% (1.1% і 3.4%), в Ірландії +2.2% (0.7 і 2.9%). Варто зазначити, що Швеція та Ірландія – нейтральні держави, які не входять до НАТО, а у Німеччині, з огляду на обставини історичного характеру, діють законодавчі обмеження щодо використання збройних сил за кордоном.

Натомість умовно «спостерігачем» (англ. «free riders») у кризовому менеджменті СБОП можна вважати Великобританію, адже внесок Лондона у розподілі спільних військових витрат «несправедливий» до рівня можливостей країни: на Сполучене Королівство припадає 11% всіх військових у ЄС, однак внесок держави у миротворчу діяльність СБОП залишається на рівні тільки 5%. «Несправедливо» інвестують у кризовий менеджмент ЄС також Греція (-5.6%), Італія (-4.3%), Румунія (-3.5%).

[1] Відсутні статистичні дані щодо останньої наразі військової морської операції ЄС «Софія», що відбувається у Південному Середземномор'ї поблизу Лівійського узбережжя. У звітах поки що вказується тільки загальна кількість учасників місії, що коливається від 1408 (перша фаза) до 2292 (друга фаза із жовтня 2016 року), делегованих від 25 держав ЄС для протидії контрабанди людей та скороченню нелегальних мігрантів, які потрапляють до країн ЄС морським шляхом із Південного Середземномор'я. Штаб-квартира операції «Софія» розташована в Римі (Італія), її Командир – Генерал Е. Кредендіно (Італія).

[2] Muniz, M. (2013). The Don Quixote of European Defence. In F. Santopinto, M. Price. *National visions of EU defence policy. Common denominators and misunderstandings*. Brussels: Centre for European Policy Studies, 89.

Таблиця 1

Дольова участь держав ЄС у військових операціях СБОП[1]

Країна / Операція	**«Конкордія», 2003, Республіка Македонія[2]**		**«Артеміс», 2003, ДР Конго[3]**		**«Алтея», 2004-.., Боснія і Герцеговина[4]**		**«ЄВРОФОР ДР Конго», 2006[5]**		**«ЄВРОФОР Чад/ЦАР», 2008-2009[6]**	
Австрія	11	3.33%	3	0.14%	203	3.25%	3	0.13%	55	1.48%
Бельгія	26	7.88%	82	3.93%	60	0.95%	59	2.61%	50	1.35%
Болгарія	1	0.30%	0	0	139	2.21%	0	0	0	0
Великобрит.	3	0.91%	111	5.32%	691	**10.97%**	0	0	0	0
Греція	21	6.36%	7	0.34%	179	2.84%	1	0.04%	15	0.40%
Естонія	1	0.30%	0	0	3	0.05%	0	0	0	0
Ірландія	0	0	5	0.24%	55	0.87%	2	0.09%	440	**11.84%**
Іспанія	17	5.15%	1	0.05%	469	7.45%	132	5.84%	90	2.42%
Італія	27	8.18%	1	0.05%	1 119	**17.77%**	56	2.48%	55	1.48%
Кіпр	0	0	1	0.05%	0	0	1	0.04%	0	0
Латвія	2	0.61%	0	0	3	0.05%	0	0	0	0
Литва	1	0.30%	0	0	1	0.02%	0	0	0	0
Люксембург	0	0	0	0	1	0.02%	1	0.04%	0	0
Мальта	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Нідерланди	2	0.61%	1	0.05%	438	6.96%	44	1.95%	65	1.75%
Німеччина	16	4.85%	7	0.34%	1 242	**19.72%**	745	**32.98%**	0	0
Польща	17	5.15%	0	0	227	3.60%	125	5.53%	400	**10.77%**
Португалія	6	1.82%	2	0.09%	234	3.72%	53	2.35%	15	0.40%
Румунія	3	0.91%	0	0	110	1.75%	0	0	120	3.23%
Словаччина	1	0.30%	0	0	40	0.64%	0	0	0	0
Словенія	0	0	0	0	124	1.97%	1	0.04%	15	0.40%
Угорщина	1	0.30%	1	0.05%	143	2.27%	3	0.13%	0	0
Фінляндія	9	2.73%	0	0	182	2.89%	11	0.49%	65	1.75%
Франція	149	**45.15%**	1 785	**85.49%**	439	6.97%	975	**43.16%**	2 095	**56.39%**
Чехія	2	0.61%	0	0	90	1.43%	0	0	0	0
Швеція	14	4.24%	81	3.88%	80	1.27%	50	2.21%	235	6.33%

[1] У розрахунках не враховуються внески третіх держав (не членів ЄС) до миротворчих операцій СБОП. Водночас включено дані про участь у місіях тих держав, що вступили до ЄС у 2004 і 2007 роках (наприклад, внесок Польщі, члена ЄС з 2004 року, в операцію «Конкордія» 2003 року). У дані таблиці не входять Хорватія (член ЄС з 2013 року, проте країна поки що не делегувала жодного військового до операцій СБОП) та Данія (держава не входить до СБОП, а тому не бере участі в миротворчій діяльності ЄС).

[2] Grevi, G., Helly, D., Keohane, D. (2009). *EU Security and Defense Policy. The First Ten Years 1999-2009*. Paris: EU Institute for Security Studies, 414.

[3] Marangoni, A-C. (2008). Le financement des opérations militaires de l'UE: des choix nationaux pour une politique européenne de sécurité et de défense? *EU Diplomacy Paper*, no. 6, 36.

[4] Marangoni, A-C. (2008). Le financement des opérations militaires de l'UE: des choix nationaux pour une politique européenne de sécurité et de défense? *EU Diplomacy Paper*, no. 6, 34.

[5] Di Mauro, D., Krotz, U., Wright, K. (2016). *EU's Global Engagement: A Database of CSDP Military Operations and Civilian Missions Worldwide*. European University Institute; Grevi, G., Helly, D., Keohane, D. (2009). *EU Security and Defense Policy*, 44.

[6] Grevi, G., Helly, D., Keohane, D. (2009). *EU Security and Defense Policy. The First Ten Years 1999-2009*. Paris: EU Institute for Security Studies, 414.

Таблиця 2

Дольова участь держав ЄС у військових операціях СБОП

Країна / Операція	**«Аталатна», 2008-.., Сомалі[1]**		**«ЄСТМ Сомалі», 2010[2]**		**«ЄСТМ Малі», 2013[3]**		**«ЄВРОФОР ЦАР», 2014-2015[4]**		**«ЄСМАМ ЦАР», 2015[5]**	
Австрія	0	0	0	0	8	1.47%	6	0.85%	4	7.41%
Бельгія	9	0.46%	5	4.13%	34	6.24%	0	0	0	0
Болгарія	1	0.05%	0	0	0	0	0	0	0	0
Великобрит.	61	3.14%	2	1.65%	40	7.34%	0	0	0	0
Греція	195	**10.04%**	0	0	0	0	0	0	0	0
Естонія	0	0	0	0	8	1.47%	55	7.76%	0	0
Ірландія	0	0	4	3.31%	8	1.47%	0	0	0	0
Іспанія	387	**19.92%**	38	**31.40%**	59	**10.83%**	99	**13.96%**	13	**24.07%**
Італія	233	**11.99%**	5	4.13%	7	1.28%	49	6.91%	0	0
Кіпр	2	0.10%	0	0	0	0	0	0	0	0
Латвія	0	0	0	0	2	0.37%	40	5.64%	0	0
Литва	0	0	0	0	2	0.37%	1	0.14%	0	0
Люксембург	1	0.05%	1	0.83%	1	0.18%	1	0.14%	0	0
Мальта	1	0.05%	3	2.48%	0	0	0	0	0	0
Нідерланди	8	0.41%	0	0	1	0.18%	1	0.14%	2	3.70%
Німеччина	496	**25.53%**	13	**10.74%**	73	**13.39%**	80	**11.28%**	0	0
Польща	0	0	0	0	20	3.67%	50	7.05%	2	3.70%
Португалія	1	0.05%	15	**12.40%**	1	0.18%	47	6.63%	8	**14.81%**
Румунія	1	0.05%	0	0	1	0.18%	0	0	2	3.70%
Словаччина	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Словенія	2	0.10%	0	0	3	0.55%	0	0	0	0
Угорщина	1	0.05%	2	1.65%	13	2.39%	0	0	0	0
Фінляндія	1	0.05%	4	3.31%	11	2.02%	30	4.23%	0	0
Франція	410	**21.10%**	25	**20.66%**	207	**37.98%**	250	**35.26%**	21	**38.89%**
Чехія	3	0.15%	0	0	33	6.06%	0	0	0	0
Швеція	130	6.69%	4	3.31%	13	2.39%	0	0	2	3.70%

[1] Di Mauro, D., Krotz, U., Wright, K. (2016). *EU's Global Engagement: A Database of CSDP Military Operations and Civilian Missions Worldwide*. European University Institute, 40.
[2] Там само, с. 53.
[3] Там само, с. 59. Дані по кожній країні також перевірялися у національній пресі та звітах Міністерства оборони. Як наслідок, було додано участь декількох країн – Німеччини та Естонії.
[4] Там само, с. 69. Дані по кожній країні уточнювались у національній пресі та звітах Міністерства оборони. Було додано участь Естонії, Німеччини та Португалії.
[5] EUMAM & EUTM RCA. Objectif: reformer une armée centrafricaine. <http://centrafrique-presse.over-blog.com/2016/08/eumam-eutm-rca-objectif-reformer-une-armee-centrafricaine.html> (2016, листопад, 23).

Таблиця 3

Розподіл військових витрат серед держав ЄС

Країна/ Критерій	Загальна кількість військових[1]	% військових серед країн ЄС	Чисельність військ (сухопутні) швидкого реагування[2]	Внесок до військових операцій ЄС[3]	% військового внеску серед країн ЄС
Австрія	22 689	1.60%	2 234	293	1.62%
Бельгія	30 174	2.12%	6 691	325	1.80%
Болгарія	25 188	1.77%	6 380	141	0.78%
Великобрит.	153 730	**10.81%**	69 800	908	5.03%
Греція	113 517	7.98%	21 500	418	2.32%
Естонія	6 285	0.44%	483	67	0.37%
Ірландія	9 280	0.65%	850	514	2.85%
Іспанія	121 848	8.57%	43 812	1305	7.23%
Італія	183 465	**12.90%**	N/A	1552	8.60%
Кіпр	11 747	0.83%	237	4	0.02%
Латвія	4 646	0.33%	1 242	47	0.26%
Литва	8 568	0.60%	1 047	5	0.03%
Люксембург	821	0.06%	242	6	0.03%
Мальта	1 662	0.12%	105	4	0.02%
Нідерланди	42 102	2.96%	14 685	562	3.12%
Німеччина	178 000	**12.51%**	N/A	2672	**14.81%**
Польща	99 500	7.00%	1 464	841	4.66%
Португалія	30 302	2.13%	7 878	382	2.12%
Румунія	69 556	4.89%	9 605	237	1.31%
Словаччина	13 338	0.94%	4 602	41	0.23%
Словенія	6 765	0.48%	3 000	145	0.80%
Угорщина	22 667	1.59%	3 714	164	0.91%
Хорватія	15 380	1.08%	2 098	0	0
Фінляндія	8 275	0.58%	1 738	313	1.74%
Франція	207 000	**14.55%**	63 350	6356	**35.23%**
Чехія	20 222	1.42%	7 867	128	0.71%
Швеція	15 570	1.09%	2 818	609	3.38%

[1] European Defence Agency (2016). National Defence Data, 10 <http://eda.europa.eu/docs/default-source/documents/eda-national-defence-data-2013-2014-(2015-est)5397973fa4d264cfa776ff000087ef0f.pdf> (2016, листопад, 23).
[2] Там само, с. 63.
[3] Обраховано на основі даних про 10 операцій ЄС (за винятком місії «Софія») із Таблиць 1 і 2.

Відповідно до механізму «Афіна»[1], затвердженого Європейською Радою, фінансування цивільних місій ЄС відбувається із бюджету Європейської Комісії, натомість витрати на операції військового характеру покриваються внесками країн, чиї війська безпосередньо беруть участь в операції ЄС (індивідуальні витрати), а також на основі відрахувань держав до бюджету СБОП, пропорційних до ВВП країн-членів об'єднання (спільні витрати)[2]. У таблиці 4 наведено дані щодо розподілу фінансових витрат у миротворчих місіях СБОП. Слід зазначити, що п'ята частина усіх витрат покривається Німеччиною, хоча країні не належить лідерство в імплементаційних стадіях військових операцій ЄС. Німецькі дослідники говорять про «*Scheckheft Diplomatie*», тобто так звану «дипломатію гаманця», оскільки Німеччина, з огляду на історичні причини, стримано відноситься до участі солдат Бундесверу у військових операціях за кордоном, тому підтримує мультилатеральні місії передусім фінансово. Окрім Німеччини, головними донорами операцій ЄС вважаються Франція (16%), Великобританія (15%), Італія (12%) та Іспанія (8%). Сумарно, ці п'ять держав забезпечують три четвертих необхідних для військових операцій СБОП фінансових ресурсів.

Критерії участі країн ЄС у миротворчих операціях СБОП

З'ясувавши особливості дольової участі держав ЄС у спільних операційних витратах, потрібно пояснити, чому в СБОП спостерігається такий диспропорційний розподіл внесків. Дослідження складається з двох частин: у першій розкрито чинники, які мотивують країни ЄС брати участь у військовому кризовому менеджменті Спільноти, у другій – сформульовано причини відмови держав ЄС підтримати миротворчу операцію СБОП.

Можна виділити три фактори для пояснення, чому держави ЄС погоджуються делегувати власні ресурси (військові, фінансові, технічні) для військового кризового менеджменту СБОП.

Критерій 1: операції СБОП – це можливість реалізувати національні інтереси за допомогою наднаціональних засобів ЄС[3]. Дослідники вказують, що мультилатеральні місії під нейтральним прапором ЄС можуть використовуватись як засіб маскування політики деяких держав[4], спрямованої на реалізацію стратегічних інтересів та збереження впливу в їхніх колишніх колоніальних володіннях чи сфер впливу, адже унілатеральні інтервенції порушують питання легітимності та неоколоніалізму[5]. Зважаючи на дефекти організаційної структури СБОП, ЄС залежний від своїх частин – країн-членів об'єднання – у питаннях планування та проведення миротворчої місії. З цієї причини, актуальним для ЄС залишається пошук країни, готової взяти на себе відповідальність бути «провідною нацією» (англ. *«framework nation»*) під час операції, тобто важливо знайти державу, яка компенсує власними засобами відсутність операційної Штаб-квартири ЄС. Такі зобов'язання часто несуть фінансові витрати, неспівставні з витратами інших учасників спільної миротворчої місії. Як наслідок, та країна ЄС, яка погодилася виконувати функцію «провідної нації», одночасно добровільно погоджується і на значні інвестиції в дану операцію. Тому така альтруїстична політика національної самопожертви заради інтересів та цінностей ЄС може поєднуватись із нагодою досягнути цілі національного значення.

[1] European Union External Action (2014). Athena mechanism for financing ESDP operation. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/139880.pdf> (2016, листопад, 23).

[2] Спільні витрати покривають видатки на забезпечення функціонування операційної Штаб-квартири (зарплатна відомість, витрати на транспорт та комунікацію, оплата праці місцевому найнятому персоналу). До індивідуальних витрат належать видатки на утримання військових, озброєння, логістику. Вони формуються за принципом «*costs lie where they fall*», тобто кожна держава ЄС платить за свої витрати в операції СБОП. Як показує досвід кризового менеджменту ЄС, спільні витрати забезпечують тільки 10% необхідних для проведення миротворчої місії фінансових ресурсів, тому основний тягар затрат покладається на учасників операції.

[3] Pohl, B. (2014). To what ends? Governmental interests and EU (non-) intervention in Chad and DRC. *Cooperation and conflict*, Vol. 49, No. 2, 191-211; Mérand, F. (2008). *European Defence Policy: Beyond the Nation State*. Oxford: Oxford University Press, 125.

[4] Науковці пишуть про зв'язок між операціями СБОП в Африці та французькою політикою «*Franceafrique*», а також про зв'язок між торгівельними інтересами Великобританії та операцією ЄС «Аталанта».

[5] Charbonneau, B. (2009). What Is So Special about the European Union? EU-UN Cooperation in Crisis Management in Africa. *International Peacekeeping*, Vol. 16, No. 4, 552; Piccolino, G. (2010). A Litmus Test for the European Union? The EU's Response to the Crisis in the Democratic Republic of Congo from 1996 to the 2006 Elections. *European Foreign Affairs Review*, Vol. 15, No. 1, 126.

Таблиця 4

Розподіл фінансових витрат на оборону серед держав ЄС

Країна/Критерій	% витрат від ВВП на оборону[1]	Витрати на оборону, млн. євро[2]	% витрат серед країн ЄС	% спільних витрат на операції ЄС[3]
Австрія	0.68%	2 288	1.14%	2.49%
Бельгія	0.91%	3 758	1.88%	3.01%
Болгарія	1.18%	500	0.25%	0.31%
Великобританія	**2.05%**	52 518	**26.27%**	**14.81%**
Греція	**2.42%**	4 305	2.15%	1.37%
Естонія	**2.03%**	412	0.21%	0.13%
Ірландія	0.45%	893	0.45%	1.04%
Іспанія	0.89%	9 666	4.84%	7.94%
Італія	1.00%	16 328	8.17%	**12.10%**
Кіпр	1.83%	319	0.16%	0.11%
Латвія	1.03%	258	0.13%	0.18%
Литва	1.12%	425	0.21%	0.26%
Люксембург	0.50%	247	0.12%	0.25%
Мальта	0.61%	51	0.03%	0.05%
Нідерланди	1.21%	8 000	4.00%	4.74%
Німеччина	1.16%	34 945	**17.48%**	**21.48%**
Польща	**2.10%**	9 247	4.63%	2.97%
Португалія	1.42%	2 526	1.26%	1.22%
Румунія	1.43%	2 237	1.12%	1.13%
Словаччина	1.03%	797	0.40%	0.57%
Словенія	0.96%	367	0.18%	0.26%
Угорщина	0.89%	994	0.50%	0.73%
Хорватія	1.40%	607	0.30%	0.33%
Фінляндія	1.31%	2 712	1.36%	1.56%
Франція	1.79%	39 198	**19.61%**	**16.32%**
Чехія	0.98%	1591	0.80%	1.07%
Швеція	1.08%	4 720	2.36%	3.43%

Крім того, участь в операції СБОП – це можливість збільшити вплив країни на міжнародній арені та в ЄС зокрема, що важливо насамперед для держав об'єднання з обмеженими національними військовими та економічними ресурсами[4]. Країни зі статусом кандидатів на вступ до ЄС чи асоційовані члени приєднувалися до кризового менеджменту ЄС[5], засвідчуючи, у такий спосіб,

[1] European Defence Agency (2016). National Defence Data, 6. <http://eda.europa.eu/docs/default-source/documents/eda-national-defence-data-2013-2014-(2015-est)5397973fa4d264cfa776ff000087ef0f.pdf> (2016, листопад, 23).
[2] Там само, с. 4.
[3] Council of the European Union (2014). Financing of military operations: the ATHENA mechanism, 4 <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/139880.pdf> (2016, листопад, 23).
[4] Matlary, J. (2009). *European Union Security Dynamics: In the New National Interest*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 288-292.
[5] Наприклад, Польща та Угорщина зробили внесок в операцію «Конкордія» (Республіка Македонія, 2003), Грузія надала другий, після Франції, за чисельністю військовий контингент для операції ЄС у Центральноафриканській Республіці (2014).

готовність до активної діяльності в СБОП.

Критерій 2: операції СБОП – це вираження колективних європейських інтересів. Тут доцільно виділити декілька підпунктів.

По-перше, інструментарій кризового менеджменту СБОП дозволяє стабілізувати безпекове середовище держав європейської периферії та сусідніх регіонів[1]. Внесок ЄС як безпекового актора найкраще помітно на прикладі країн Балканського півострову, в яких військові операції СБОП («Конкордія», «Алтея») становили лише частину широкого підходу післяконфліктної відбудови держав та їхнього політичного зближення з ЄС. Завдяки миротворчим місіям СБОП також забезпечується захист європейських економічних інтересів. Наприклад, основна мета проведення морської військової операції «Аталанта» (триває з 2008 року) в Аденській затоці – захист ключових торгівельних маршрутів.

По-друге, участь в операціях СБОП сприяє становленню ЄС як автономного безпекового актора на міжнародній арені[2]. Миротворчі місії СБОП показують готовність європейців до спільних військових дій; водночас, вони також слугують альтернативною, насамперед до НАТО[3], опцією кризового менеджменту для держав ЄС.

По-третє, цінність операцій СБОП полягає у тому, що вони запобігають внутрішньоєвропейському розколу, поглиблюють співпрацю між членами Спільноти у зовнішньополітичних питаннях, зміцнюючи, таким чином, європейську політичну єдність[4]. Для прикладу можна навести військову операцію «Артеміс» (2003) у Демократичній Республіці Конго, проведення якої було важливим для демонстрації європейської єдності після кризи, викликаної відмінними позиціями держав ЄС щодо інтервенції до Іраку[5]. Участь європейських миротворців у невеликих за тривалістю та чисельністю місіях у Малі (2013) та в Центральноафриканській Республіці (2014) розвіяла міф про згортання проекту СБОП після лівійської кризи (2011).

По-четверте, СБОП – це інструмент для пропагування колективних ліберальних цінностей[6]. Європейський Союз вважається Спільнотою, що заснована на таких універсальних цінностях, як повага та захист основних прав та свобод людини, принципів демократичного врядування, дотримання норм міжнародного права, тощо. Філософія ЄС як кризового менеджера ґрунтується на використанні цивільно-військового підходу до розв'язання конфліктів. Основними завданнями місій СБОП виступають захист цивільного населення, надання допомоги біженцям, внутрішньо переміщеним особам та персоналу гуманітарних організацій, проведення розмінувальних робіт. Військові операції ЄС в Республіці Македонії (2003), ДР Конго (2003 і 2006), Боснії та Герцеговині (з 2004), Сомалі (2008, 2010) та Малі (2013) були доповнені цивільними місіями СБОП (поліцейськими, моніторинговими, консультативними з реформування правоохоронних систем) та програмами фінансово-економічної допомоги державам. Морська операція «Аталанта» (з 2008)

[1] Bertin, T. (2008). The EU Military Operation in Bosnia. In M. Merlingen, R. Ostrauskaite R. (Ed.). *The European Security and Defence Policy: An Implementation Perspective*. London: Routledge, 61-77.

[2] Howorth, J. (2007). *Security and Defence Policy in the European Union*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 232; Jones, S. (2007). *The Rise of European Security Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press, 214.

[3] На початку формування СБОП дослідники, передусім представники школи реалізму (Р. Арт, М. Заборовскі, І. Петерс, Б. Поузен), розглядали СБОП як європейський інструмент для балансування впливу США у міжнародних відносинах. Тому припускалося, що ЄС проводить військові операції зокрема і для збільшення власної ваги у трансатлантичних відносинах. Франції приписували головну роль у розвитку військового кризового менеджменту ЄС з метою зменшити стратегічну залежність Європи від США. Із подальшим розвитком СБОП стало зрозуміло, що НАТО й надалі належить роль гаранта європейської оборони, а європейці не прагнуть створити конкурента НАТО у сфері безпеки. Підтвердженням слугує співпраця ЄС-НАТО у межах Берлінських домовленостей (2002-2003) щодо можливості СБОП використовувати засоби НАТО для миротворчої діяльності ЄС, згадки про нерозривне партнерство у ключових нормативних документах СБОП, повернення Франції до військових структур Північноатлантичного альянсу (2009) та активна участь Парижа у діяльності цієї організації (Лівія, 2011). Крім того, жодна з операцій СБОП не суперечила зовнішньополітичним цілям США. Найбільша військова операція ЄС «Алтея» у Боснії та Герцеговині з 2004 року проводиться у тісній співпраці з НАТО.

[4] Anderson, S. (2008). *Crafting EU security policy: in pursuit of a European identity*. Boulder, CO: Lynne Rienner.

[5] Piccolino, G. (2010). A Litmus Test for the European Union? The EU's Response to the Crisis in the Democratic Republic of Congo from 1996 to the 2006 Elections. *European Foreign Affairs Review*, Vol. 15, No. 1, 127.

[6] Martin, M. (2007). A Force For Good? The European Union and Human Security in the Democratic Republic of Congo. *African Security Review*, Vol. 16, No. 2, 65.

уможливила доставку гуманітарної допомоги цивільному населенню Сомалі та сприяла притягненню до кримінальної відповідальності порушників норм міжнародного права. Миротворча місія «Софія» (з 2015) спрямована на протидію нелегальному перевезенню людей у Південному Середземномор'ї та запобіганню смертності у морі.

Критерій 3: операції СБОП – наслідок тиску на уряди держав ЄС зі сторони громадськості, медіа, міжнародних та регіональних організацій, а також інших членів Європейської Спільноти[1]. Миротворчі місії СБОП на території колишньої Югославії («Конкордія», «Алтея») відбувалися після шквальної критики медіа (так званий «ефект CNN»), викликаною неспроможністю ЄС як об'єднання врегулювати безпекову кризу у цьому регіоні[2]. Проведення більшості місій СБОП на африканському континенті було обумовленим зверненням ООН по допомогу у розв'язанні конфлікту шляхом проведення спільних миротворчих операцій «місткового» типу, тобто коли після виконання певної частини завдань один безпековий актор передає повноваження іншому. «Ефект медіа» та зовнішнього тиску на військовий кризовий менеджмент СБОП особливо помітний на прикладі Німеччини. Берлін погодився брати участь в операції «ЄВРОФОР ДР Конго» (2006) внаслідок тиску зі сторони інших країн ЄС, насамперед Франції, щодо необхідності розвивати структури СБОП. Натомість під час лівійської кризи (2011) більшість громадян Німеччини виступали проти військової участі країни у розв'язанні цієї безпекової кризи, що вплинуло на рішення центральної влади.

Причини відмови держав ЄС від участі в операціях СБОП

Критерій 1: Відсутність необхідних засобів для участі в місії

Обмежені фінансові та військово-технічні ресурси не дозволяють певним країнам ЄС приєднатися до миротворчої діяльності СБОП[3]. У 2016 році тільки 4 держави ЄС (Великобританія, Греція, Польща та Естонія) виконали вимогу НАТО витрачати щонайменше 2% національного ВВП на оборону. Внаслідок тенденції до скорочення оборонних бюджетів, країни ЄС стикаються з проблемою відсутності належних засобів, передусім технічних, для проведення військових операцій[4], що призводить до «символічної присутності» багатьох держав у місіях СБОП, коли їхній внесок оцінюється тільки у кілька направлених солдат чи медиків. Скромний ресурсний арсенал СБОП впливає на амбіції ЄС у міжнародному кризовому менеджменті. Якщо детально проаналізувати військові операції, в яких роль миротворця відігравав ЄС, то перед нами постануть ті конфлікти низької/середньої інтенсивності, у врегулюванні яких інші безпекові гравці не проявляли зацікавленості[5]. Варто також додати, що місії СБОП наділялись обмеженим мандатом за параметрами тривалості, території дії, залучених військово-технічних та фінансових ресурсів, а сама миротворча діяльність відбувалася переважно на стадіях уже припинення активних бойових дій.

Критерій 2: Пріоритизація участі в миротворчій діяльності інших міжнародних організацій

Беручи до уваги функціонування різних безпекових акторів (НАТО, ООН, ОБСЄ, ЄС), держави Євросоюзу наділені можливістю обирати інституційну опцію, в межах якої долучитися до миротворчої діяльності. В цілому, країни ЄС відводять СБОП другорядні ролі в кризовому менеджменті[6]. Група держав «Атлантистів» (Великобританія, Нідерланди, Португалія) віддають перевагу участі в операціях НАТО, скептично оцінюючи потенціал СБОП, залишаючи їй місце тільки для «гуманітарної роботи» після проведених інтервенцій Північноатлантичного альянсу. Нейтральні країни ЄС (Швеція, Фінляндія, Австрія, Ірландія) вбачають у СБОП інструмент

[1] Major, Claudia. (2009.) EUFOR RD Congo. In G. Grevi, D. Helly, D. Keohane. *EU Security and Defense Policy. The First Ten Years 1999-2009*. Paris: EU Institute for Security Studies, 315; Doyle, M. (2008). Liberalism and foreign policy. In S. Smith, A. Hadfield, and T. Dunne (Ed.). *Foreign policy. Theories, actors, cases*. Oxford: Oxford University Press, 61.

[2] Pohl, B. (2013). The logic underpinning EU crisis management operations. *European Security*, Vol. 22, No. 3, 317.

[3] Nováky, N. (2011). Burden-Sharing in CSDP Military Operations: A Theoretical Analysis. *Jean Monnet Centre of Excellence in European Law and Governance*, No. 1, 12.

[4] Biscop, S., Fiott, D. (2013). The State of Defence in Europe: State of Emergency? *Royal Institute for International relations*, Egmont Paper 62.

[5] Hazelzet, H. (2013). The added value of CSDP operations. *European Union Institute for Security Studies*, No. 31, 1-2.

[6] Nováky, N. (2011). Burden-Sharing in CSDP Military Operations: A Theoretical Analysis. *Jean Monnet Centre of Excellence in European Law and Governance*, No. 1, 15; Howorth, J. (*2007). Security and Defence Policy in the European Union*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 238.

цивільного, а не військового, кризового менеджменту. Крім того, відмова від участі в операціях СБОП пояснюється завантаженістю миротворців держав ЄС у складі місій інших безпекових організацій. Наприклад, Великобританія обґрунтовувала неохочість брати участь в операції «ЄВРОФОР ДР Конго» (2006) великою кількістю власних військових, які перебувають в Іраку, а Німеччина виправдовувала свою відмову від участі в операції «ЄВРОФОР Чад/ЦАР» (2008-2009) перебуванням власних контингентів в Афганістані[1].

Критерій 3: Обмеження політичного характеру

Дослідники пояснюють «абсентеїзм у миротворчій діяльності» ЄС браком політичної волі та розрізненими зовнішньополітичними цілями та інтересами, що переслідуються державами Спільноти[2]. У цьому контексті науковці пишуть про геостратегічну диференціацію між країнами ЄС: Середземноморські держави традиційно виступають за поглиблення співпраці із країнами Близького Сходу та Північної Африки, натомість центрально-східні держави переймаються проблемами сусідів у східному на південному напрямках. Це впливає і на політику кризового менеджменту ЄС. Наприклад, Італія здебільшого висловлює зацікавленість в тій миротворчій діяльності ЄС, котра стосується її сфери стратегічних інтересів – Західних Балкан та Південного Середземномор'я. Група малих та середніх держав ЄС схильна проявляти «національний егоїзм», ігноруючи ініціативи у сфері СБОП, оскільки вони не переслідують глобальних торгівельних чи політичних інтересів.

Серед інших причин називають наявність внутрішньої опозиції (політичної чи серед громадськості) щодо участі держави в миротворчій діяльності[3]. Дослідники вказують, що опозиційність, як правило, стосується не конкретної місії ЄС; вона обґрунтовується відкиданням військових операцій загалом, оскільки участь у них держави порушує питання етичного характеру та завдає збитків національному бюджету[4]. У деяких країнах ЄС присутні законодавчі обмеження, що перешкоджають участі у військових операціях. Данія – єдина країна ЄС, що не входить до СБОП. Кіпр, де-факто, також позбавлений можливості участі в СБОП відповідно до «Документу Анкари» (2002) через турецько-грецький конфлікт. На участь німецьких миротворців у міжнародних військових контингентах Бундестаг накладає обмеження щодо тривалості перебування та спектру діяльності.

Висновки

Для ЄС притаманний диспропорційний розподіл спільних операційних витрат. Основний тягар військового кризового менеджменту покладено на невелику групу країн на чолі з Францією, які вимушені інвестувати значні фінансові та військові ресурси для того, щоб нівелювати структурні дефекти СБОП та неохочість більшості країн об'єднання підтримати миротворчу діяльність ЄС. Такий стан речей несе пагубні наслідки для становлення ЄС як безпекового актора. Якщо ситуація не зміниться, якщо більшість держав ЄС і надалі не вбачатимуть необхідності розвивати СБОП та долучатися до військових операцій об'єднання, ЄС залишатиметься на маргінальних позиціях у світовому кризовому менеджменті, виконуючи завдання другорядної важливості. СБОП володіє потенціалом, щоб ефективно реагувати на безпекові виклики. Найбільша перешкода для розвитку галузі криється у розрізнених позиціях країн щодо місця СБОП в національній безпековій політиці. Для становлення ЄС як кризового менеджера необхідно, перш за все, знайти баланс між національними інтересами та інтересами ЄС як об'єднання.

[1] Simón, L. (2010). *Command and Control? Planning for EU Military Operations*. European Union Institute for Security Studies, 33-34.

[2] Nováky, N. (2011). Burden-Sharing in CSDP Military Operations: A Theoretical Analysis. *Jean Monnet Centre of Excellence in European Law and Governance*, No. 1, 13-14.

[3] Nováky, N. (2011). Burden-Sharing in CSDP Military Operations: A Theoretical Analysis. *Jean Monnet Centre of Excellence in European Law and Governance*, No. 1, с. 14.

[4] Відповідно до політологічного Закону Вагнера: чим багатша країна, тим більші її видатки на соціальну галузь (освіта, транспорт, охорона здоров'я, правоохоронна сфера). У цьому контексті дослідник М. Фуко показує, чому європейські країни змішені скорочувати витрати на оборону: Foucault M. (2008). Does the European defence burden-sharing matter? In M. Chatterji, J. Fontanel. *Conflict Management, Peace Economics, and Development*. London: Emerald Publisher, 15.

References:

1. Anderson, S. (2008). *Crafting EU security policy: in pursuit of a European identity*. Boulder, CO: Lynne Rienner. [in English].
2. Bertin, T. (2008). The EU Military Operation in Bosnia. In M. Merlingen, R. Ostrauskaite R. (Ed.). *The European Security and Defence Policy: An Implementation Perspective*. London: Routledge. [in English].
3. Biscop, S., Fiott, D. (2013). *The State of Defence in Europe: State of Emergency?* Royal Institute for International relations, Egmont Paper 62. [in English].
4. Charbonneau, B. (2009). What Is So Special about the European Union? EU-UN Cooperation in Crisis Management in Africa. *International Peacekeeping, Vol. 16, No. 4*, 546-561. [in English].
5. Di Mauro, D., Krotz, U., Wright, K. (2016). *EU's Global Engagement: A Database of CSDP Military Operations and Civilian Missions Worldwide*. European University Institute. [in English].
6. Dorussen, H., Kirchner, E., Sperling, J. (2009). Sharing the burden of collective security in the European Union. *International Organization*, *63*, 789-810. [in English].
7. Doyle, M. (2008). Liberalism and foreign policy. In S. Smith, A. Hadfield, and T. Dunne (Ed.). *Foreign policy. Theories, actors, cases*. Oxford: Oxford University Press. [in English].
8. European Defence Agency (2016). National Defence Data. <http://eda.europa.eu/docs/default-source/documents/eda-national-defence-data-2013-2014-(2015-est)5397973fa4d264cfa776ff000087ef0f.pdf>. [in English].
9. European Union External Action (2014). Athena mechanism for financing ESDP operation. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/139880.pdf>. [in English].
10. EUMAM & EUTM RCA. Objectif: reformer une armée centrafricaine [The objective: to reform a Central African Army]. <http://centrafrique-presse.over-blog.com/2016/08/eumam-eutm-rca-objectif-reformer-une-armee-centrafricaine.html>. [in French].
11. Foucault, M. (2008). Does the European defence burden-sharing matter? In M. Chatterji, J. Fontanel. *Conflict Management, Peace Economics, and Development*. London: Emerald Publisher. [in English].
12. Grevi, G., Helly, D., Keohane, D. (2009). *EU Security and Defense Policy. The First Ten Years 1999-2009*. Paris: EU Institute for Security Studies. [in English].
13. Hazelzet, H. (2013). The added value of CSDP operations. *European Union Institute for Security Studies*, *31*, 1-4. [in English].
14. Howorth, J. (2007). *Security and Defence Policy in the European Union*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. [in English].
15. Jones, S. (2007). *The Rise of European Security Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press. [in English].
16. Major, Claudia. (2009.) EUFOR RD Congo. In G. Grevi, D. Helly, D. Keohane. *EU Security and Defense Policy. The First Ten Years 1999-2009*. Paris: EU Institute for Security Studies. [in English].
17. Marangoni, A-C. (2008). Le financement des opérations militaires de l'UE: des choix nationaux pour une politique européenne de sécurité et de défense? [The financing of EU military operations: national choices for a European security or defense policy?] *EU Diplomacy Paper*, *6*. [in French].
18. Martin, M. (2007). A Force For Good? The European Union and Human Security in the Democratic Republic of Congo. *African Security Review*, *Vol. 16, No. 2*, 64-77. [in English].
19. Matlary, J. (2009). *European Union Security Dynamics: In the New National Interest*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. [in English].
20. Mérand, F. (2008). *European Defence Policy: Beyond the Nation State*. Oxford: Oxford University Press. [in English].
21. Muniz, M. (2013). The Don Quixote of European Defence. In F. Santopinto, M. Price. *National visions of EU defence policy. Common denominators and misunderstandings*. Brussels: Centre for European Policy Studies, 89-110. [in English].
22. Nováky, N. (2011). Burden-Sharing in CSDP Military Operations: A Theoretical Analysis. *Jean Monnet Centre of Excellence in European Law and Governance*, *1*, 1-28. [in English].
23. Olson, M. (1965). *The Logic of Collective Action. Public Goods and Theory of Groups.* Cambridge: Harvard University Press. [in English].
24. Olson, M., Zeckhauser, R. (1966). An Economic Theory of *Alliances. Review of Economic and Statistics*, *Vol. 48, No. 3*, 266–279. [in English].
25. Piccolino, G. (2010). A Litmus Test for the European Union? The EU's Response to the Crisis in the Democratic Republic of Congo from 1996 to the 2006 Elections. *European Foreign Affairs Review*, *Vol. 15, No. 1*, 115-136. [in English].
26. Pohl, B. (2014). To what ends? Governmental interests and EU (non-) intervention in Chad and DRC. *Cooperation and conflict*, *Vol. 49, No. 2*, 191-211. [in English].
27. Pohl, B. (2013). The logic underpinning EU crisis management operations. *European Security*, *Vol. 22, No. 3*, 307-325. [in English].
28. Seibert, B. (2010). *Operation EUFOR Tschad/RCA and the European Union's Common Security and Defence Policy*. Strategic Studies Institute. [in English].
29. Simón, L. (2010). *Command and Control? Planning for EU Military Operations*. European Union Institute for Security Studies. [in English].

Oksana Dunas, PhD in Law
Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

LEGAL IMPLICATIONS FOR WOMEN PARTICIPATING IN THE ARMED CONFLICT IN THE EASTERN UKRAINE

Any conflict has a significant negative impact on the female part of civilian population, which has rightly received substantial attention in the scholarly literature. Nowadays, more and more women are actively taking part in hostilities performing "male" functions. Yet, in many states women are still legislatively prohibited from occupying a number of positions in the army that can often result in their informal employment in the context of armed conflict, inequality in obtaining social benefits and lack of legal protection if captured by the adversary. The status of women-fighters who join paramilitary volunteer units is even less clear, and they are more vulnerable to abuse due to stereotypes engrained in the society.
Key words: international armed conflict, women's rights, female fighters, civilian population, international humanitarian law, international human rights law.

The abovementioned problematic issues are particularly topical in the current conflict in Eastern Ukraine, and this work aims to analyze difficulties and gaps in the international protection available to Ukrainian women, both civilians and fighters, and possible solutions to identified problems. Sexual harassment in the army is a matter of separate concern which deserves particular research in its own right, however, with respect to the Ukrainian conflict there has been no such cases reported so far.

How the conflict type can influence women's rights

The International Humanitarian Law (IHL) strictly divides armed conflicts into international and non-international ones, but modern history gives us examples of so-called "internationalized" conflicts[1]. One of them, occurring in Ukraine, illustrates the unwillingness of the parties to clarify the nature of the hostilities. Respectively, the scope of participants' rights can vary depending on how the conflict is interpreted by Kiev, the "Donetsk People's Republic" (DPR) and "Luhansk People's Republic" (LPR), Russia or the international community. Moreover, it is challenging to distinguish between different armed formations deployed on the Ukrainian side. Thus, the status of nationalist paramilitary militias which are not integrated in the regular army has to be determined "through a national legal act"[2] but it is still somehow vague in the domestic legislation of Ukraine. This ambiguity has not only a direct impact on the scope of social privileges available to members of voluntary militias after their return to civilian life, but also affects their right to protection as combatants.

The civilian population, in turn, is affected by this ambiguity to a broadly comparable extent. AP II (Additional Protocol II to 1949 Geneva Conventions) provides more limited and too general protection to civilians and does not contain a definition of the civilian population[3], whereas it is essential to categorize volunteering women who aid troops of both sides.

As we can see, political unwillingness led to the fact that humanitarian law has been hardly invoked so far, and human rights law is not helpful when it comes to rules of the conduct of hostilities, such as proportionality or precaution.

Female victims among the civilian population

Women received special mention in IHL as a part of the civilian population requiring particular protection due to their physical vulnerability (they are often seen as a victory prize by men of the opposing side), their role of mothers and because they are especially affected by hostilities as husband dependents.

Among abuses reported in Ukraine there were rapes, using women as a lever of pressure for their male relatives, kidnapping, humiliating and degrading treatment, torture, arbitrary deprivation of liberty and

[1] Gasser, H.-P. (1983). Internationalised Non-International Armed Conflicts: Case Studies of Afghanistan, Kampuchea and Lebanon, *American University Review*, *33/1*, 145-161.
[2] Ipsen, K. (2013). *Combatants and Non-Combatants.* Oxford.
[3] Henckaerts, J., Doswald-Beck, L. (2009). *Customary International Humanitarian Law*. UK: ICRC, Cambridge University Press.

gender-based violence.

Ukraine signed 1949 Geneva Conventions and 1977 Additional Protocols[1], and a number of human rights treaties, including ICCPR (International Covenant on Civil and Political Rights), CEDAW (Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women), ECHR (European Convention of Human Rights) and CAT. But in 2015 the Ukrainian government notified the UN Secretary General on "the specifics of the territorial application and implementation" of CAT (among other 16 treaties) and derogation from its obligations under Articles 5, 6, 8 and 13 of the ECHR (under art. 15), and certain provisions of ICCPR. In fact, it means that Kiev "limits" its legal protection of the population of DPR/LPR under the control of the armed groups. It was accentuated by OHCHR (referring to the UN treaty bodies and the ECHR) that "despite lacking effective control over certain part of its territory, Ukraine, as a State party to ICCPR and ECHR, maintains residual obligations toward people living in areas controlled by armed groups".

Political withdrawal from responsibility is especially unfavourable towards women who, possessing courageous and patriotic nature, serve as volunteers, but are more vulnerable to sexual abuse and degrading treatment due to the absence of military education and training for females, physiological vulnerability because adversary male fighters often use violence against women to insult their men, by means of rape, and treatment of a humiliating and mutilating nature that is particularly painful for women from conservative societies.

Furthermore, women remain economically less protected against war because of persisting gender imbalance in the labour market, as a result of female domination in certain areas and overall differences in remuneration between men and women.

So, the female victims of war have found themselves caught between a rock and hard place slipping through the network of both IHL and human rights instruments. It is not the lack of adequate international norms that affect their rights but rather governmental unwillingness to enforce them in practice.

The main challenges for women in the military

Rephrasing major General Patrick Cammaert[2], one may claim that it is now more dangerous to be a woman soldier than a male one in a modern conflict, despite supposedly equal rights of both sexes.

As combatants women received limited attention in 1949 Geneva Convention III that stresses the need to pay "all the regard to their sex" (which implies separate quarters for female POW) and treat them as favorably as men. In any case protection should be given "without any adverse distinction founded on sex…" Criticism has been frequently voiced by feminist scholars that IHL regards women only as victims and categorizes them in the same group with children. Indeed, the drafters of the Geneva Conventions and their Additional Protocols could not foresee women actively participating in hostilities on an equal footing with men and, for instance, did not entitle a female POW to have the right to be searched only by women[3].

Female Prisoners of War

There were reportedly a number of kidnappings, trafficking and imprisonment of Ukrainian military and paramilitary personnel, however the number of women among them is unavailable for research. A substantial quantity of cases, related to the events in the Eastern Ukraine, was brought before the ECHR during two years of the conflict. One of the notorious ones is the case of servicewoman of the Ukrainian Air Force Nadezhda Savchenko, which is pending before the Court. She was captured in June, 2014 by troops operating near Luhansk and detained by the Russian authorities on suspicion of murder and illegal crossing of the Russian border. The RF (the Russian Federation) was subsequently accused of violation of her human rights, including the right to fair proceedings. As we can see from this case, Russia's unwillingness to recognize existence of IAC (International Armed Conflict) (which is the first prerequisite of obtaining the status of PoW) and Savchenko's participation in the conflict as a part of volunteer unit (being formally on leave from regular military troops) led to official denial of her status of a prisoner of war by the RF authorities. Her gender has interestingly raised another legal problem – according to the Penal Code of the RF her case could not be reviewed by the trial jury, because such a possibility exists only for life sentence cases, whereas women are relieved from the extreme penalty.

[1] *Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War* (adopted 12 August 1949) 6 U.S.T.S. 3516, 75 U.N.T.S. 287.

[2] Rape: *Weapon of War,* (June 2008). OHCHR News Item, [On-line] <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/RapeWeaponWar.aspx> (2016, July, 08).

[3] Durham, H., O'Byrne (2010). The dialogue of difference: gender perspectives on international humanitarian law. *International Review of the Red Cross, 92(877),* 31-52.

Besides, it ought to be noted that international law lacks certain provisions which should be applied to female PoW (Prisoner of War), e.g. rules of exchange for a female PoW, and prohibition of the death sentence for them (such a norm exists only with respect to pregnant internees and those with minor children). Moreover, it is not fully clear what is the scope of "all the regard due to their sex" and how it should be interpreted by state-members.

Women in the regular army – access to official positions

Historically Ukrainian women were frequent participants of hostilities, and thousands of them actively took part in hostilities of the World War II[1]. But, as noted by Sjoberg women "often get caught in a gender-stereotype catch-22: they take all of the risks that men do, while missing both the reward and the elusive status of equality".

This is especially relevant to Ukrainian female fighters, less than half of whom, according to the recent research, are officially employed in the army, but even the position of those who are formally incorporated do not correspond to their factual duties in the majority of cases. This common practice is a result of domestic legislation which prohibits women from occupying a number of positions in the regular army. In some cases females were not formally employed despite proper education and training (e.g. UAV operator), although such a possibility is foreseen by the legislation.

According to topical enactments of the Ministry of Defence of Ukraine, women cannot occupy a number of officer positions, work in intelligence, in air landing troops, deal with explosives and participate in diving operations. Previously unreachable positions of pilots and navigators are now envisaged by the law but in fact they are still hardly available to women[2].

In line with art. 24 of the Constitution of Ukraine citizens are guaranteed equal rights and freedoms regardless of their sex, and both women and men should have equal opportunities in education and vocational training, in access to work and remuneration for it. Such provisions correspond to the prohibition of discrimination envisaged by art. 10, 11 of CEDAW[3]; art. 3, 4, 6 of ICESCR (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)[4]; art. 4 (3), 20 of the Revised European Social Charter, but in practice only a few states (e.g. the USA and Norway) have indeed equalised genders in the military. The factual disparity is justified by combat effectiveness and incompatibility of certain tasks with women's health. Some explanation can be found in the international soft law, for instance, in Recommendation CM/Rec (2010) on the human rights of members of the armed forces which allows violating the principle of non-discrimination provided that "an objective and reasonable justification" exists "in the pursuit of a legitimate aim, such as maintaining combat effectiveness".

The distinguishing characteristic of Ukrainian mentality is that legal limitations do not necessarily imply their implementation in reality. So, women do combine occupations of grenadiers, miners and snipers without being officially allowed to perform these functions.

In this context it seems that the legitimate aim can hardly justify the prohibition in the occasions where the state of facts proves the opposite, and combat effectiveness has become a poor excuse. Moreover, "general welfare" could not be promoted in the society where the gender equality is still interpreted in excessively conservative terms.

In addition, some policies can disproportionately affect female soldiers despite seeming to be gender-neutral, e.g. haircuts, military outfit, remuneration for work, and the principle of equal pay for equal work should be interpreted in the light of "work of equal value".

Female fighters of paramilitary – reintegration and stigmatization

As mentioned above, a discrepancy between the factual hostilities and their identification by the Ukrainian government, as well as the lack of formal affiliation of some volunteer units in the regular army have caused the impossibility for a majority of female volunteers to obtain the status of war veterans and

[1] Herrmann, I., Palmieri, D. (2010). Between Amazons and Sabines: a historical approach to women and war. *International Review of the Red Cross*, 92, 877, March, 19-30. [On-line] <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/article/review/review-877-p53.htm> (2016, July, 01).

[2] *Наказ про перелік посад офіцерського складу, на які можуть призначатися жінки, прийняті на військову службу за контрактом у добровільному порядку 1994* (Міністр оборони України). *Офіційний Вісник України (он-лайн)*. <http://ovu.com.ua/articles/494-ministerstvo-oboroni-ukrayini/publisher> (2016, July, 05).

[3] *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*, UN General Assembly (adopted 18 December 1979). *United Nations Treaty Series, 1249*, 13.

[4] *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, UN General Assembly (adopted 16 December 1966), *United Nations, Treaty Series, 993*, 3.

associated social benefits.

Although their male colleagues seem to be in the same boat it is not quite true. Women often face a biased attitude from their supervisors, other service men, and from the social environment on return to civilian life. It is obvious that the country has not yet experienced "the change of ideology concerning the problem of gender standing in the society in accordance with the world tendencies" despite legislative steps taken in this matter. Gender-based stereotypes still prevail and are tolerated by the educational and social development systems. There were even reported cases when social services attempted to deprive or limit the parental rights of warring mothers.

As rightly mentioned by Barth, female ex-fighters are "considered somewhere between, on the one hand, heroines, and on the other, unclean women". Therefore, it is not sufficient to achieve "blind" equality, it is rather necessary to launch positive-discriminatory educational and re-integration programmes in favour of female ex-soldiers and volunteers, as well as to promote military education for women, because without such affirmative actions, stigmatization cannot be tackled.

As rightly stressed by some researchers, it is hardly possible to ensure due respect to the human rights of women if they are perceived as a "necessary evil" when filling positions in the military and they "end up imitating the established masculine behaviour model" instead of elaborating their own position with respect to defence strategy. Thus, it is also insufficient solely "to improve the status of women" as urged by a number of the UN SC Resolutions because the word "improve" suggests a binary scenario regarding the attitude and inability of women to shape the defensive concept on the same level as men.

Conclusion

It can be concluded that the international conflict triggered by the occupation of Crimea and the hostilities in the east of the country are two fronts of the same conflict which has been "internationalised" and absorbed the non-international conflict occurring between the Ukrainian authorities and fighters of DPR/LPR. But the lack of official recognition of the state of IAC between the RF and Ukraine (and the Ukrainian authorities' refusal to recognise NIAC – Non-International Armed Conflict – in the east of the country) resulted in an unregulated status of a number of Ukrainian women participating in the conflict. The political ploys left a vast number of civilians "uncovered" by the network of IHL and human rights documents, including women who are especially vulnerable in war crisis situations.

The recently adopted Joint Declaration of Russia and China on the Promotion of International Law, that regards the Western promotion of human rights as attempts to reinterpret the original purpose of the UN Charter and to undermine the priority of state sovereignty and non-intervention in the internal or external affairs, has once again accentuated the difference in understanding of IL (International Law) by the Western and non-Western worlds. This leads us to a conclusion, that in the context of such discrepancies, the main challenge to ensure respect to human rights and human dignity in the midst of a conflict lies not in the absence of topical international provisions but rather in their interpretation and doubtful enforcement by states, in consequence of which women appear to be "prisoners" of the situation with increased risk of abuse and violence due to deeply-rooted stereotypes.

At the same time there are still certain legal gaps in IL with respect to protection of the female PoW, namely search procedures, death sentence prohibition and exchange of prisoners. A more burning issue for now, however, is the question of the margin of appreciation given to states in justification of gender-based restrictions in military service. It seems necessary to re-evaluate the legitimate aim pursued to achieve combat effectiveness in this respect. So, national legislation, and Ukrainian in particular, has yet to be shaped accordingly, to harmonise the position and standing of women in the military, in relation to their male counterparts.

References:

1. *Nakaz pro perelik posad ofitserskoho skladu, na yaki mozhut pryznachatysia zhinky, pryiniati na viiskovu sluzhbu za kontraktom u dobrovilnomu poriadku 1994* [The order on the list of posts of officers, which may be occupied by women who enlisted for military service voluntarily under contract, 1994] (Minister of Defense of Ukraine). *Ofitsiinyi Visnyk Ukrainy (on-lain) [Ukraine Official Journal (online)]*. Ofitsiinyi sait Ministra oborony Ukrainy [Official website of the Minister of Defense of Ukraine]. <http://ovu.com.ua/articles/494-ministerstvo-oboroni-ukrayini/publisher> (2016, July, 01). [in Ukrainian].
2. *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*, UN General Assembly (adopted 18 December 1979). *United Nations Treaty Series, 1249*, 13. [in English].
3. Durham, H., O'Byrne (2010). The dialogue of difference: gender perspectives on international humanitarian law. *International Review of the Red Cross, 92(877)*, 31-52. [in English].
4. Gasser, H.-P. (1983). Internationalised Non-International Armed Conflicts: Case Studies of Afghanistan,

Kampuchea and Lebanon. *American University Review, 33/1,* 145-161. [in English].
5. *Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War* (adopted 12 August 1949) 6 U.S.T.S. 3516, 75 U.N.T.S. 287. [in English].
6. Henckaerts, J., Doswald-Beck, L. (2009). *Customary International Humanitarian Law.* UK: ICRC, Cambridge University Press. [in English].
7. Herrmann, I., Palmieri, D. (2010) Between Amazons and Sabines: a historical approach to women and war. *International Review of the Red Cross,* 92, 877, March, (p. 19-30). [On-line]. <https:// www.icrc.org/ eng/ resources/ documents/ article/ review/review-877-p53.htm> (2016, July, 01). [in English].
8. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, UN General Assembly (adopted 16 December 1966). *United Nations, Treaty Series, 993,* 3. [in English].
9. Ipsen, K. (2013). *Combatants and Non-Combatants.* Oxford. [in English].
10. Rape: *Weapon of War,* (June 2008). OHCHR News Item, [On-line] <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/RapeWeaponWar.aspx> (2016, July, 08). [in English].

Oksana Grechko
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

MODERNISATION OF THE STATE MIGRATION POLICY OF UKRAINE IN TERMS OF EUROPEAN INTEGRATION

The main purpose of the article is to analyze the most significant peculiarities and recent challenges of the state migration policy in Ukraine. Specific objectives of the research encircle evaluation of tendencies and trends of migration policy development in Ukraine. The article also provides the insight of evolution of international migration process in general. It includes assessment of the state system of migration regulation in Ukraine and its legislative approaches. It also aims to analyze activities of the relative institutional model in Ukraine. Moreover, the paper describes the whole system of migration management and its modernization in Ukraine in the framework of its integration with the European Union. Especially it concerns the Action Plan on EU-Ukraine Visa Liberalisation.

Key words: international migration, state migration policy, State Migration Service, Concept of the state migration policy of Ukraine, Visa Liberalisation Action Plan, European integration.

Intensification of migration flows is one of essential features of the modern world. There is no a single country, which could be able to stop or absolutely control them. Obviously, international migration is a natural result of imbalance in population, standards of living and political situation in different states.

Nowadays scientists, politicians and civil activists show a great interest in migration issues. One of the main reasons for it is enlargement of the number of migrants all over the world. As the International Migration Organisation (hereinafter – IOM) stated, in 2010 the total number of migrants was about 214 mln. people and in 2050 according to prediction there would be about 405 mln. of migrants living abroad[1]. Such tendency depends on a number of factors: demographic inequality, environmental changes, technological revolutions, regional political and economic crisis.

IOM experts also mentioned that the world economic crisis that had started in 2008 did not in fact reduce the intensity of international migration processes. Basically, migration trends slowed down in some regions though in other countries they grew up significantly. Taking to account the unsustainable situation in many states, the migration flows would constantly grow and all developed countries should focus not on banning this process (as it is impossible), but on its efficient regulation.

In terms of international migration new communities change the traditional image of those countries they arrive to. They directly influence political, economic and social processes in these states. Previously external migration processes used to be accepted mostly negatively because immigrants increase pressure upon the state budget and social sphere. Moreover, emigration encourages best labor forces to look for a job abroad. Nevertheless, more and more governors believe that migration is a normal and even useful process that donates to the state economy in general.

Ukraine also looks for efficient approaches to migration management balancing between international obligations for human rights and economic quotas for unpopular professions. Ukraine is primarily a transit country for migrants due to its geographical position and borders with four EU members. However, the level of emigration rapidly increased with the annexation of Crimea and beginning of war in the Donbas region. Nowadays there are many challenges and risks in the migration field for Ukraine caused with the internal political situation and external expectations.

The main purpose of the article is to define significant peculiarities and challenges for the state migration policy in Ukraine. Specific objectives of this research are following: to design tendencies, peculiarities and trends of migration policy development in Ukraine; access efficacy of a general system for migration regulation in Ukraine at the legislative level; analyze activities of the relative institutional model and its transformation.

[1] International Organization for Migration (2010). *World Migration Report 2010: The Future of Migration: Building Capacities for Change*. France: Imprimerie Courand et Associés, 19.

Regulation of active migration flows is not a new subject for the public administration in Ukraine. The proclamation of independence of Ukraine was immediately followed with intensification of migration processes. Having no experience in migration management the country faced numerous problems caused by unregulated flows of migrants. Nevertheless, even EU countries dealing with the enlargement of number of refugees and asylum seekers do not have an adequate answer on how to integrate them in the society and provide them with the necessary means of subsistence. That is why the process of development and modernization of migration policy should be strategically planned. For Ukraine it is also a prior area of public administration due to unstable socio-political situation and growing number of immigrants. Moreover, when visa-free regime with the EU becomes truly available, external migration will become even more intensive.

It is crucial for any state policy to create and follow fundamental principles of migration regulation. There are many approaches to migration policy as it concerns different spheres of public life – sociological, political, economic, physiological, and legal. For instance, some political scientists emphasize on social technologies for migrant flows regulation: "Migration policy is a system of resources and mechanisms enabling the state to provide a systematic control on social movements and social mobility of its native citizens and foreigners"[1]. V. Kolpakov and O. Kuzmenko identify migration policy as a number of mechanisms corresponding to public administration and including the process of decision making. These mechanisms should control migration flows in accordance with the rule of law and relevant responsibilities of authorities[2].

As we focus mainly on state migration policy, it is crucial to emphasize its political and legislative approaches. Doctor Olefir suggests defining migration policy as a complex of legislative, financial, administrative and organizational measures the government uses for regulation of migration processes taking to account migration priorities and their place in the whole system of governance[3].

The main tasks for migration policy are regulation of migrant flows, fight with illegal migration, protection of migrants' rights and integration of foreigners into a national, social and economic environment in a recipient country.

Obviously, migration consists of two basic processes – emigration (going out of a country) and immigration (going into a country). In Ukraine the migration balance remains positive since 2005, as the State Statistics Committee illustrates. Thus, in 2012 the migration growth was amounted to 61 800 people and in 2014 – about 22 600 people. For the period of January – September 2016 the growth of migrants is estimated only as about 7000 people[4]. Beyond any doubt, the Euromaidan, annexation of the Crimea region and war in Donbas had an impact on migration flows both within Ukraine and outside its borders. Consequently, the migration balance will constantly decrease unless the situation with the war gets better.

Analysts of the Migration Policy Institute, Washington DC, identified three main factors, which have effected migration growth in Ukraine. These factors are forced migration or internal displacement from Donetsk and Luhansk regions, as well as the annexation of Crimea; migration (internal and external) as a way to avoid mobilization, emigration for studying or employment, caused by deteriorating of socio-economic situation in the country[5]. From this perspective, it is important to design the migration action plan in Ukraine corresponding to this classification with certain measures for each of three trends. Beyond this, the state migration strategy should also include integration programs (both state and local levels) for immigrants and internally displaced people.

Ukraine already has numerous legislative regulations of migration issues, though a strong correlation between them is still needed. There is point in the State Sovereignty Declaration of Ukraine about regulation of migration flows. Following democratic principles the Constitution of Ukraine guarantees free

[1] Бабенко, О.Г. (1997). *Міграційна політика Української держави на сучасному етапі (політологічний аспект)*: автореф. дис. … кандидата юридичних наук: спец. 23.00.02. Київ.

[2] Колпаков, В.К., Кузьменко, О.В. (2002). *Нелегальна міграція: генезис і механізм протидії:* монографія. Дніпропетровськ, 66.

[3] Олефір, В.І. (2002). Сучасна міграційна політика в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України, 3,* 3.

[4] Міграційний рух населення у січні-вересні 2016 р. *Державна служба статистики України* <http://www.ukrstat.gov.ua/> (2016, December, 12).

[5] Düvell, F., Lapshyna, I. (2015). The EuroMaidan Protests, Corruption, and War in Ukraine: Migration Trends and Ambitions. *Migration Policy Institute website* <http://www.migrationpolicy.org/article/euromaidan-protests-corruption-and-war-ukraine-migration-trends-and-ambitions> (2016, December, 12).

migration, selection of a place for living, coming into and out of the country. It also states equal rights for foreigners with a legal status and asylum for those who look for it. Legislative regulation of migration is also composed with a number of laws: On legal status of foreigners and people without citizenship, On citizenship, On refugees, On immigration, On freedom of migration and choice of place for living in Ukraine, On Rule of coming in and out of Ukraine for its citizens and so on.

However, over the years Ukrainian lawmakers debated on the need to create a single fundamental act in the field of migration. Due to the global growth of international migration flows the lack of the coherent migration policy of Ukraine could lead to serious economic and social problems. The intention to create a policy concept also corresponded to Ukraine's commitment to the international community. Some of requirements of the European Union concerning visa-free regime with Ukraine were to design a migration policy, define an authority responsible for migration issues and to form a unified e-population register. Thus, the delay in the adoption of the Concept of the state migration policy aggravated the migration situation in the country and undermined the international image of Ukraine.

Olena Malynovska, a leading Ukrainian expert in migration issues, shares her arguments for the lack of a coherent migration policy in Ukraine. The reason for poor political discussion of its main principles and trends is that politicians do not perceive migrants as voters to a high extent. The analyst states that Ukrainians living abroad have not been very active at elections for years. Only about 20-30 thousands of Ukrainian emigrants usually vote[1]. Moreover, Olena Malynovska believes migration issues have always been rather important for Ukraine, however – not essential and urgent. As a result, state regulation of migration flows in such circumstances has more external pressure and expectations than inside the country.

All legislative acts in Ukraine dealing with external affairs proclaim integration with the EU as the most important vector of the international relations. Consequently, the European Union has a great influence on modernization of the migration policy in Ukraine. The Visa Liberalization Action Plan (hereinafter – Action Plan), approved in 2010, simply became the roadmap for the migration management system transformation in Ukraine. Some of its key points are: safety standards for private data; biometrics and other e-technologies increasing efficacy of services; capacity building for fight with illegal migration and protection of refugees; efficient following of a bilateral readmission agreement etc[2]. The Action Plan consists of certain criteria and needs two stages of implementation. Primary indicators evaluate political and legal readiness of a country to a visa liberalization process. Next step concerns efficient and sustainable activities for implementation of these rules. In June 2014 the European Council led Ukraine's transition to the second stage of the Action Plan approving changes in legal and political fields towards migration. Finally, in December 2015 the European Commission stated that Ukraine has met all the requirements and the visa liberalization process has started. Beyond migration issues, it was a sign of the international support of Ukraine in terms of military actions in the eastern part of the country and support of a newly elected president Petro Poroshenko.

Ukrainian and foreign experts have different predictions about the consequences of visa liberalization for Ukraine. Usually the process for its activation lasts from three to twelve months. In case of Ukraine, it will obviously start in a year or even later after the approval of the full commitment of the Action Plan. Nevertheless, only those Ukrainian citizens who have biometric passports will have benefits of this reform. In addition, general rule for staying in the EU only 90 days during six months will remain the same. Consequently, visa liberalization favors tourists or migrants with short business trips. Those who plan to work or study in the EU won't have simplified procedures.

Beyond the issues of visa, the Action Plan also focuses on development of key priorities for the state migration policy. The Cabinet of Ministers of Ukraine has been responsible for their implementation since 2010. Although it has already held all the planned activities, the whole system for migration management in Ukraine still looks very fragmentary. The most essential EU requirements concerned drafting a national

[1] Малиновська, О. (2014). Міграційна політика в Україні: формування, зміст, відповідність сучасним вимогам. *Інститут економічних досліджень та політичних консультацій*.
<http://www.ier.com.ua/files//publications/Policy_Briefing_Series/PB_01_migration_2013_ukr.pdf> (2016, December, 12).

[2] Безвізовий діалог між Україною та ЄС. План дій з лібералізації візового режиму (Кабінет Міністрів України). *Офіційний сайт Кабінету Міністрів України.*
<http://www.kmu.gov.ua/document/244813925/План%20д_й%20щодо%20л_берал_зац__%20_С%20в_зового%20режиму%20для%20Укра_ни.pdf> (2016, December, 12).

concept for the migration policy development in Ukraine and creation of a central body of power authorized for migration issues – State Migration Service.

As for the concept, MPs of Ukraine really tried to design a law on migration. Needless to say, there was a confrontation of interests of different authorities and lobby groups who tried to improve their career status through this document. Among all the attempts to create a special rule on migration we should mention two drafts of law – On basic features of the State Migration Policy of Ukraine and On the Concept of the state migration policy of Ukraine. They both were written in 2008 and they both were declined in 2009 by the Central Scientific Expert Committee. The first document was too declarative to be adopted as a law[1]. The second one was badly structured with some contradictions towards the Constitution of Ukraine[2]. All other following attempts unfortunately were not successful either. Meanwhile Ukraine signed the Action Plan in 2010 and the question about the fundamental law in the migration sphere became urgent. The Cabinet of Ministers found an alternative solution – to approve the Concept of the State Migration Policy of Ukraine (hereinafter – the Concept) just as a governmental resolution instead of law. That resolution, in fact, had to become the source for further specific laws. So, in May 2011 the desirable concept finally appeared.

Yevhen Perelygin, Head of the Division of the EU integration, Administration of the President of Ukraine, commented the approval of the Concept as a very important tool for prevention of uncontrolled migration processes. He also emphasized the importance for further legal rules based on the main principles and priorities of the Concept, basically concerning trade migration, force migration and protection of human rights in terms of these issues[3].

Although the approval of a state migration strategy was highly demanded among civil society leaders and scientists, the Concept only partly corresponded to their expectations. Ihor Markov, expert of the National Academy of Science of Ukraine, admitted the approval of the Concept as a failure. From his prospective, the strategy did not define main tasks and challenges in the migration sphere or any relevant actions that should be done by authorities[4].

The Concept, in fact, looks like a list of trends and general principles of the migration management in Ukraine. Only a few points there indicate the necessity for further dynamics and concrete steps. They refer to preparation of laws dedicated to “better immigration procedures for Ukrainians and those, who had been forcedly departed from Ukraine” and “legal status of foreigners and the stateless (new edition)”[5].

One of the main disadvantages of the Concept, however, is the lack of information about institutional regulation of migration flows in Ukraine. For instance, there is no article about the State Migration Service that has already been created in Ukraine. Meanwhile, international experts currently define a chaotic and bureaucratic migration management structure as the main obstacle for efficient policy in this sphere. Later a special regulation for the State Migration Service functions was approved by the government; however, it should have been also defined in the Concept as well.

Despite the above mentioned important defects, the Concept includes some statements about innovative approaches in the migration policy based on the EU standards. For instance, the government gets obliged for:

- Creation of e-statistics system for immigrants; its integration with the EU data bases;
- Creation and distribution of biometrical passports both Ukrainian and international;
- Forming of the Unified Data Base about all citizens of Ukraine (e-State Population Register).

[1] *Висновок Головного науково-експертного управління стосовно Проекту Закону про основні засади державної міграційної політики України № 3158* (Верховна Рада України). *Офіційний веб-сайт Верховної ради України.* <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=33324&pf35401=135460> (2016, December, 14).

[2] *Висновок Головного науково-експертного управління стосовно Проекту Закону про концепцію державної міграційної політики України № 3506* (Верховна Рада України). *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України.* <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=33981> (2016, December, 2014).

[3] Перелигін, Є. (2011). Виконання Концепції державної міграційної політики зміцнить національну безпеку України. *Юрлига.* <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2011/5/31/44196.htm> (2016, December, 14).

[4] Марков, І. (2011). Концепція міграційної політики України: гол у власні ворота. *Всеукраїнська експертна мережа.* <http://www.experts.in.ua/inform/smi/detail.php?ID=88312> (2016, December, 14).

[5] *Указ про Концепцію державної міграційної політики* 2011 (Президент України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/622/2011> (2016, December, 10).

Implementation of these tasks was launched in Ukraine a few years ago. For instance, Ukrainians now have an opportunity to change their paper passports for biometrical ones. The design of the population register and statistics system is still in process. Experts predict it will appear in 2017 as relevant legislative acts have finally been adopted in 2016.

Although the Concept is rather declarative, its approval by the government is a big step forward. However, it will serve as a roadmap for the migration policy in Ukraine only in case of its support with a number of other specific and technical regulations.

Beyond any doubt, institutional regulation of migration also has vital importance in terms of public administration. Since the proclamation of independence the government tried various models of migration regulation. The institutional system in different periods included up to seven central bodies of power dealing with regulation of migration flows. Such diversity of institutions consequently led to a rather chaotic system of control and administration. Needless to say, different authorities doubled the same functions and spheres of competence. Experts have stressed the necessity to create a system with a core institution in migration regulation for about 10 years.

Viktor Chumak, Head of the Ukrainian Institute for Public Policy, believes that a postponed decision about the State migration service is determined by private and corporative interests of some institutions and individuals, who did not want to delegate their sphere of competence and public budget. Beyond that, the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Verkhovna Rada did not have a unified position towards a migration institutional model[1]. The majority of experts insisted on creation of the State migration service of Ukraine. Moreover, the EU demanded it according to the visa liberalization plan.

Referring to the international experience, many countries use the model with a State migration Service included to the Ministry of Internal Affairs (Austria, Belgium, Bulgaria, Great Britain, Greece, Italy, Latvia, Lithuania, Germany, Poland, Belarus, Romania, Slovakia, Turkey, France, Czech Republic). In some states it serves as an independent body coordinated by the Minister of the Internal Affairs (Spain, Portugal, Russia, Hungary). State Migration Service is a special independent governmental body in Denmark, Estonia, Sweden[2].

The State Migration Service of Ukraine was launched in 2009. It existed about a year as a pilot project and then it was disbanded by the president's decree. In 2011 it started working again. Nowadays the State Migration Service of Ukraine plays a very important role in migration flows regulation. For instance, it controls migration trends both inside and outside the country. It also helps to predict and prevent certain challenges in the sector of national security that has connection to rapid intensive migration flows. The Service enables IDP to get their new passports and other documents. Nowadays it is hard to imagine the ecosystem of migration management in Ukraine without the State Migration Service. However, its work needs to be improved at a regional level, as there are still long lines of clients expecting for services in many cities. Some of these disadvantages will be reduced with launching of e-services in the migration sphere. The government intends to provide them in 2017, as soon as the population e-register starts working at the national level.

Recent reforming of the migration management system in Ukraine is favorable for making an efficient model for international migration flows control and contribution to the EU general standards of good governance. However, most of these changes in institutional and legislative fields were caused with external challenges and expectations, obligations on the Action Plan of Visa Liberalisation in particular. Although Ukraine has not become an asylum for a great number of international refugees and does not face global social pressure like the majority of EU states, it has other crucial and urgent problems. The war in the eastern part of the country, numerous internally displaced people, essential level of emigration because of low living standards and many other challenges make the migration management system in Ukraine very complicated and hardly predictable. In spite of these risks, the government keeps looking for rational solutions. Hopefully, in 2017 Ukraine will finally get a visa free regime with the EU, the e-register of population will start working and a lot of new e-services in the migration field will become available for Ukrainian citizens.

[1] Чумак, В., Казьмєркєвіч, П., Стародуб, А., Сушко, О. (2010) *Реформи у міграційній сфері: Українські потреби та польський досвід.* Київ: Інститут Євро-Атлантичного Співробітництва, 40.

[2] Новік, В. (1999) *Державна політика і регулювання імміграційних процесів в Україні.* Київ: Компанія ВАІТЕ, 226.

References:

1. Babenko, O.G. (1997). *Migratsiyna polityka Ukrayinskoyi derzhavy na suchasnomu etapi (politologichnyi aspect)*: avtorefererat dys. … kandydata yurydychnykh nauk: spets.23.00.02. [Modern state migration policy of Ukraine (from the perspective of political science: Thesis for PhD degree in law]. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Bezvizovyi dialog mizh Ukrayinoyu ta Yevrop. Soyuzom. Plan diy z liberalizatsiyi vizovogo rezhymu [Visa dialogue between Ukraine and the EU. Visa Libaralisation Action Plan] (2010). *Ofitsiynyi sait Kabinetu Ministriv Ukrayiny* [Official website of the Cabinet of Ministers of Ukraine] <http://www.kmu.gov.ua/document/244813925/План%20д_й%20щодо%20л_берал_зац__%20_С%20в_зового%20режиму%20для%20Укра_ни.pdf>. [in Ukrainian].
3. Chumak, V., Kazmierkievich, P., Starodub, A., Sushko, O. (2010) *Reformy u migratsiyniy* sferi: ukrayinski potreby ta polskyi dosvid [Reforms in migration field: needs of Ukraine and experience of Poland]. Kyiv: Instytut Yevro-Atlantychnogo spivrobitnytstva, 40. [in Ukrainian].
4. Kolpakov, V.K., Kuzmenko, O.V. (2002). *Nelegalna migratsiya: genezys I mechanism protydiyi:* Monographia [Illegal migration: origin and mechanism of prevention: Monogrhaphy]. Dnipropetrivsk. [in Ukrainian].
5. Malynovska, O. (2014). Migratsiyna polityka v Ukryini: formuvannya, zmist, vidpovidnist suchasnym vymogam [Migration policy of Ukraine: forming, content, relevance to modern challenges]. *Instytut economichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsiy. [in*stitute of Economic Research and Political Consulting] <http://www.ier.com.ua/files//publications/Policy_Briefing_Series/PB_01_migration_2013_ukr.pdf>. [in Ukrainian].
6. Markov, I. (2011). Kontseptsiya migratsiynoyi polityky Ukrayiny: gol u vlasni vorota [Concept of the State Migration Policy of Ukraine: a goal in own gates]. *Vseukrayinska ekspertna merezha* [All-Ukrainian Experts Network]. <http://www.experts.in.ua/inform/smi/detail.php?ID=88312>. [in Ukrainian].
7. *Migratsiynyi rukh naselennya u sichni-veresni 2016* [Migration flows of population in January-September 2016]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny* [State Statistics Service of Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>[in Ukrainian]. [in Ukrainian].
8. Novik, V. (1999). *Derzhavna polityka I regulyuvannya immigratsiynykh protsesiv v Ukrayini* [State policy and regulation of immigration process in Ukraine]. Kyiv: Kompaniya VAITE. [in Ukrainian].
9. Olefir, V.I. (2002). *Suchasna migratsiyna polityka v Ukrayini* [Modern migration policy in Ukraine]. *Nauk. Visn. Nats. akad. vnutr. sprav Ukrayiny, no.3* [Scient. Bulletin of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine]. Kyiv. [in Ukrainian].
10. Perelygin, Y. (2011). Vykonannya Kontseptsiyi derzhavnoyi migratsiynoyipolityky zmitsnyt natsionalnu bezpeku Ukrayiny [Implementation of the Concept of State Migration Policy will strengthen the national security of Ukraine]. *Yurliga* [Legislative Ligue]. <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2011/5/31/44196.htm>. [in Ukrainian].
11. *Ukaz pro Kontseptsiyu derzhavnoyi migratsiynoyipolityky 2011* [Presidental Decree On the Concept of the State Migration Policy of Ukraine 2011]. <http://www.president.gov.ua/documents/13642.html>. [in Ukrainian].
12. Vysnovok Golovnogo naukovo-ekspertogo upravlinnya stosovno Proektu Zakonu pro osnovni zasady derzhavnoyi migratsiynoyi polityky Ukrayiny №3158 [Conclusion of the Central Scientific Expert Department regarding the draft law On basic principles of the State Migration Policy of Ukraine №3158]. *Ofitsiynyi sait Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=33324&pf35401=135460 >. [in Ukrainian].
13. Vysnovok Golovnogo naukovo-ekspertogo upravlinnya stosovno Proektu Zakonu pro kontseptsiyu derzhavnoyi migratsiynoyi polityky Ukrayiny №3506 [Conclusion of the Central Scientific Expert Department regarding the draft law On the Concept of the State Migration Policy of Ukraine №3506]. *Ofitsiynyi sait Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=33981 >. [in Ukrainian].
14. World Migration Report 2010: The Future of Migration: Building Capacities for Change. *International Organization for Migration.* France: Imprimerie Courand et Associés, 19. [in English].
15. Düvell, F., Lapshyna, I. (2015). The EuroMaidan Protests, Corruption, and War in Ukraine: Migration Trends and Ambitions. *Migration Policy Institute website* <http://www.migrationpolicy.org/article/euromaidan-protests-corruption-and-war-ukraine-migration-trends-and-ambitions>. [in English].

Yaroslav Kostyuchenko, PhD in Law
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

CONUNDRUM OF MIGRATION ISSUES IN THE EU-UKRAINE ASSOCIATION AGREEMENT

The article focuses on issues relating migration provisions in EU-Ukraine Association Agreement. It analyzes the Title III of Ukraine–EU Association Agreement on "Justice, Freedom and Security" that aims to regulate migration issues between the EU and Ukraine. The EU-Ukraine Association Agreement includes a general provision on the mobility of workers stating that the existing facilities of access to employment for Ukrainian workers accorded by Member States under bilateral agreements "should be preserved and if possible improved" and other Member States shall examine the possibility of concluding similar agreements. In this regard, such articles as the Article 16 concerning cooperation on migration, asylum and border management, the Article 17 concerning treatment of workers, the Article 18 concerning mobility of workers and the Article 19 concerning movement of persons are of a high importance for this aspect of multilateral relations.

Key words: EU, Ukraine, Association Agreement, migration, free movement, direct effect.

The Ukraine–European Union Association Agreement is a treaty between the European Union (EU), Euratom, the EU's 28 Member States and Ukraine that establishes a political and economic association between the parties. AAs represent a relatively new instrument used by the EU in the context of the European Neighbourhood Policy (ENP). Having launched the first one in 2004, their key objective is to facilitate a closer political association and economic integration with the countries within the EU 'Neighbourhood' and thereby promote stability and security in the region. The Eastern Partnership initiative, a strand of the ENP, was launched in 2009 and focuses on strengthening EU cooperation with the six Eastern European countries – Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Moldova and Ukraine[1].

The agreement with Ukraine has not yet entered into force, but some parts of it are being applied provisionally. The Agreement, with its The Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA), is no silver bullet to cure Ukraine's political system and economy of all their problems. However, its provisions do interfere with a substantial part of Ukraine's political and economic reform agenda. Since the provisions of the Agreement and DCFTA are numerous and quite complex, there will be a lot of 'learning by doing' processes for both Ukraine and the EU. One important feature of it is that there are some notable flexibility and scope in fulfilling the commitments, with procedures in place for extending the timetable and amending the detailed legislative references if both parties agree.[2]

The political provisions of the treaty were signed on 21 March 2014, shortly followed by the economic part of the Ukraine–European Union Association Agreement on 27 June 2014.

The EU-Ukraine Association Agreement comprises in total over 1200 pages and consists of a Preamble as an introductory statement of the Agreement, setting out the its purpose and underlying philosophy; seven Titles which concern: General Principles; Political Cooperation and Foreign and Security Policy; Justice Freedom and Security; Trade and Trade related matters (DCFTA); Economic and Sector Cooperation; Financial Cooperation with Anti-Fraud Provisions, as well as Institutional, General and Final Provisions; 43 Annexes setting out EU legislation to be taken over by a specific date and three Protocols[3].

As of January 2016 the Agreement has been applied provisionally (Titles III, V, VI and VII, and the related Annexes and Protocols have been provisionally applied since 1 November 2014, while Title IV has been applied from 1 January 2016).

Title III of Ukraine–EU Association Agreement relates to "Justice, Freedom and Security". The EU

[1] Adarov, A., Havlik, P. (2016). Benefits and Costs of DCFTA: Evaluation of the Impact on Georgia, Moldova and Ukraine. *Joint Working Paper*.
[2] Emerson, M., Movchan, V. (2016). *Deepening EU-Ukrainian Relations: What, why and how?* Centre for European Policy Studies and Institute for Economic Research and Policy Consulting.
[3] Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part (2014). *OJ L 161,* 3-2137.

and Ukraine commit through to increase their dialogue and cooperation on migration, asylum and border management. Quite important aspect is the introduction of a visa free travel regime for the citizens of Ukraine that is to be provided in due course, given that all conditions for well-managed and secure mobility are in place.

The title makes a special on such the provisions of the Article 16 concerning cooperation on migration, asylum and border management, Article 17 concerning treatment of workers, Article 18 concerning mobility of workers and Article 19 concerning movement of persons.

Pursuant to Article 16, the Parties of the Association Agreement "reaffirm the importance of joint management of migration flows between their territories and shall further develop the comprehensive dialogue on all migration-related issues, including illegal migration, legal migration, smuggling of and trafficking in human beings, as well as the inclusion of migration concerns in the national strategies for economic and social development of the areas from which migrants originate". The cooperation will, in particular, focus on: tackling the root causes of migration, pursuing actively the possibilities of cooperation in this field with third countries and in international fora; admission rules, the rights and status of persons admitted, and the fair treatment and integration of lawfully-residing non-nationals; developing an effective return policy, including in its regional dimension; exchanging views on the informal employment of migrants, etc.

According to Article 17, "treatment accorded to workers who are Ukrainian nationals and who are legally employed in the territory of a Member State shall be free of any discrimination based on nationality as regards working conditions, remuneration or dismissal, compared to the nationals of that Member State".

In accordance with Article 18, "the existing facilities of access to employment for Ukrainian workers accorded by Member States under bilateral agreements should be preserved and, if possible, improved".

Pursuant to Article 19, "the Parties shall ensure the full implementation of: the Agreement between the European Community and Ukraine on the Readmission of Persons of 18 June 2007; the Agreement between the European Community and Ukraine on the Facilitation of the Issuance of Visas of 18 June 2007. The Parties shall also endeavour to enhance the mobility of citizens and to make further progress on the visa dialogue. The Parties shall take gradual steps towards a visa-free regime in due course, provided that the conditions for well-managed and secure mobility, set out in the two phase Action Plan on Visa Liberalization presented at the EU-Ukraine Summit of 22 November 2010, are in place".

What concerns the treatment of workers, Article 17 of the EU-Ukraine Association Agreement states that subject to the laws, acts and procedures applicable in each Member State and the EU, workers who are Ukrainian nationals and who are legally employed in the territory of a Member State shall be treated free of any discrimination based on nationality with regards to working conditions, remuneration or dismissal, compared to the nationals of that Member State. Conversely, this applies equally to EU nationals legally employed in Ukraine. The explicit and clear commitment in this provision ("shall be free") goes beyond previously applied Article 24 PCA Ukraine which only stated that the parties 'shall endeavour to ensure' non-discrimination for legally employed nationals of the other party. Since Article 17 of the EU-Ukraine Association Agreement is identical to Article 23 PCA Russia (which states that the Union and its Member States 'shall ensure' non-discrimination), it can be argued that, in the light of the ECJ's Simutenkov ruling[1], it lays down "in clear, precise and unconditional terms, a prohibition precluding any Member State from discriminating on grounds of nationality, against Ukrainian workers vis-a-vis their own nationals". Considering that the Court already confirmed the direct effect of provisions identical to Article 17 in other association agreements, it is obvious that the "purpose and nature" of EU-Ukraine Association Agreement nothing prevents Article 17 from acquiring direct effect. Therefore, this provision can be relied upon by a Ukrainian national lawfully employed in the territory of a Member State before any of its courts as a basis for requesting that court to disapply discriminatory provisions.

Despite the Commission proposal for a single Decision on the basis of Article 217 TFEU,[2] the Council opted to 'split off' the provision relating to the treatment of third-country nationals legally employed as workers in the territory of the other party (i.e. Article 17 EU-Ukraine AA). This provision formed the subject of a separate Council Decision adopted on the basis of Article 79(2)(b) TFEU, which

[1] Case C-265/03, Simutenkov, [2005], ECR I-02579; see also Hillion, C. (2008). Annotation: Case C-265/03, Simutenkov'. *Common Market Law Review, 45,* 815–833.

[2] European Commission. *Proposal for a Council Decision on the conclusion of the Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part* (2013).

refers to the rights of third-country nationals residing legally in the Union[1].

In this context, it has to be noted that the Council Decisions on the signing the EU-Ukraine Association Agreement include a remarkable provision stating that "the Agreement shall not be construed as conferring rights or imposing obligations which can be directly invoked before Union or Member State courts or tribunals" (Article 7 of the Council Decision on the signing 2014/668/EU of 23 June 2014)[2]. This reference fits in a recent trend whereby the EU precludes direct effect of its international agreements, especially of their trade-related provisions.

The option of the 'split legal basis' for the EU-Ukraine AA is a very unusual procedure and not undisputable. The preamble of these Council Decisions state that "the aim and content of [Article 17 AA] is distinct from and independent of the aim and content of the other provisions of the Agreement to establish an association between the parties". Under G.Loo's opinion this is a rather weak legal argument to justify a separate Council Decision for Article 17 AA[3]. It is difficult to see in the light of the ECJ case-law on the absorption doctrine how the aim and content of Article 17 is "distinct from and independent of" the broad objectives and content of the other provisions of the EU-Ukraine AA[4].

Although the non-direct effect provision in the Council Decisions regarding the EU-Ukraine Association Agreement – arguably – targets the trade-related provisions of this agreement (i.e. the Deep Comprehensive Free Trade Agreement (DCFTA), it also covers the other Association Agreement's provisions, including Article 17 on treatment of workers. However, this does not necessarily imply that the direct application of this non-discrimination clause is automatically excluded[5].

Contrary to recent EU Free Trade Agreements, the EU-Ukraine Association Agreement does not include a general clause that precludes direct effect of the entire Association Agreement. Instead, only some specific DCFTA provisions are prevented from acquiring direct effect by provisions in the main text of Association Agreement. Thus, direct effect of other EU-Ukraine Association Agreement's provisions, such Article 17, is only excluded through the approving Council Decisions. Even though it appears difficult for the Court to ignore the clear-cut instructions of the Council, the implications of these Council Decisions on the direct effect of Article 17 – and the other non-trade related EU-Ukraine Association Agreement's provisions – are far from being straightforward. As Advocate General Saggio observed in his Opinion in case C-149/96 Portugal v. Council [1999]: "it need hardly be stated that a unilateral interpretation of the agreement made in the context of an internal adoption procedure cannot – outside the system of reservations – limit the effects of the agreement itself"[6]. Arguably, the objective content of textual provisions of the agreement takes priority over wishes expressed in separate unilateral declarations. This seems to be in line with the rules of customary international law, according to which "a treaty must be interpreted in good faith in accordance with the ordinary meaning to be given to the terms of the treaty in their context and in light of its object and purpose. The text of the treaty is the primary source of interpretation, while external aids, such as preparatory work, constitute a supplementary source". As noted above, it appears that the "purpose and nature" of the EU-Ukraine Association Agreement paves the way for the direct application of its provisions. Moreover, it should be noted that the preclusion of direct effect of Article 17 would lead to a paradoxical situation where an old and less ambitious PCA with Russia could have more far-reaching direct legal implication than the EU-Ukraine Association Agreement.

[1] Council Decision 2014/669/EU of 23 June 2014 on the signing, on behalf of the European Union, of the Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part, as regards the provisions relating to the treatment of third-country nationals legally employed as workers in the territory of the other party (2014). *OJ, L 278/6.*

[2] 2014/668/EU: Council Decision of 23 June 2014 on the signing, on behalf of the European Union, and provisional application of the Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part, as regards Title III (with the exception of the provisions relating to the treatment of third-country nationals legally employed as workers in the territory of the other Party) and Titles IV, V, VI and VII thereof, as well as the related Annexes and Protocols (2014). *OJ L 278*, 1–3.

[3] Van der Loo, G. (2016). *The EU-Ukraine Association Agreement and Deep and Comprehensive Free Trade Area. A new legal instrument for EU integration without membership*. Leiden, Boston, Brill Nijhoff, 170.

[4] On this point, see G. Van der Loo, P., Van Elsuwege, R. Petrov (2009). The EU-Ukraine Association Agreement: Assessment of an Innovative Legal Instrument. *EUI Working Paper, LAW 2014/09,* 8.

[5] On this point, see G. Van der Loo, P., Van Elsuwege, R. Petrov (2009). The EU-Ukraine Association Agreement: Assessment of an Innovative Legal Instrument. *EUI Working Paper, LAW 2014/09,* 8.

[6] Judgment of the Court of 23 November 1999, Portuguese Republic v Council of the European Union, case C-149/96. *European Court reports 1999 Page I-08395*.

Remarkably, Council could have easily avoided this legal uncertainty regarding the direct effect of this non-discrimination clause without clearing the way for direct effect of the other (trade related) provisions.

As analyzed previously, a separate "split" Council Decision was adopted just for Article 17. This Decision gave the Council the option not to unilaterally exclude direct effect of only this single provision. However, the Council also included the same non-direct effect provision as in the other Council Decisions for the conclusion of the Association Agreement.

Thus, Article 17 seems to give Ukrainian nationals, legally employed in the EU, the same rights in the field of working conditions and remuneration as the Stabilization and Association Agreements (SAAs) and several Euro-Mediterranean Agreements Establishing an Association (EMAAs) grant to workers of, respectively, the Western Balkans and several Maghreb countries. However, this EU-Ukraine Association Agreement provision is less ambitious than its corresponding provision in the SAAs which additionally specifies that also the legally resident spouse and children of a worker legally employed in the territory of a Member State "shall have" access to the labour market of that Member State, during the period of that worker's authorized stay of employment.

In addition to the non-discrimination clause of Article 17, the EU-Ukraine Association Agreement includes a general provision on the mobility of workers stating that the existing facilities of access to employment for Ukrainian workers accorded by Member States under bilateral agreements "should be preserved and if possible improved" and other Member States shall examine the possibility of concluding similar agreements. Moreover, the Association Council shall examine the granting of other more favourable conditions in additional areas, "taking into account the labour market situation in the Member States and in the EU". Unfortunately, this can hardly be seen as a strong commitment on the part of the EU and its Member States.

The last important novelty concerns the Decision of European Council on Ukraine adopted in Brussels on 15 December 2016[1]. The Heads of State or Government of the 28 Member States of the European Union, meeting within the European Council, on the Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, on the one hand, and Ukraine, on the other hand, have decided to adopt the following provision, which is to take effect once the Kingdom of the Netherlands finally ratifies the Agreement and the European Union finalizes its conclusion: "while setting out the objective of enhancing the mobility of citizens, the Agreement does not grant to Ukrainian nationals or Union citizens, respectively, the right to reside and work freely within the territory of the Member States or Ukraine. The Agreement does not affect the right of Member States to determine volumes of admission of Ukrainian nationals to their territory in order to seek work, whether employed or self-employed"[2]. Thus, the above discussions and analyses are now clarified.

Given all the above, we can conclude that Title III of Ukraine–EU Association Agreement on "Justice, Freedom and Security" aims at regulating migration issues between the EU and Ukraine. In this regard the articles like Article 16 concerning cooperation on migration, asylum and border management, Article 17 concerning treatment of workers, Article 18 concerning mobility of workers and Article 19 concerning movement of persons are of a high importance for this aspect of multilateral relations.

At the same time, the application of Article 17 has some ambiguities. The European Court of Justice has already confirmed the direct effect of provisions identical to Article 17 of the EU-Ukraine Association Agreement in other association agreements. Moreover, it is obvious that the "purpose and nature" of EU-Ukraine Association Agreement does not prevent Article 17 from acquiring the direct effect. However, the Decision of European Council on Ukraine adopted in Brussels on 15 December 2016 states that "while setting out the objective of enhancing the mobility of citizens, the Agreement does not grant to Ukrainian nationals or Union citizens, respectively, the right to reside and work freely within the territory of the Member States or Ukraine". Therefore, this Article cannot have a direct effect, despite the case law and other indications in favour of that concept.

[1] *European Council Conclusions on Ukraine*. Brussels, 15 December 2016, 1-5. <http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2016/12/15-euco-conclusions-ukraine/>. (2016, December, 28).

[2] *European Council Conclusions on Ukraine*. Brussels, 15 December 2016, 1-5. <http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2016/12/15-euco-conclusions-ukraine/>. (2016, December, 28).

References:

1. 2014/668/EU: Council Decision of 23 June 2014 on the signing, on behalf of the European Union, and provisional application of the Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part, as regards Title III (with the exception of the provisions relating to the treatment of third-country nationals legally employed as workers in the territory of the other Party) and Titles IV, V, VI and VII thereof, as well as the related Annexes and Protocols (2014). *OJ L 278*, 1–3.
2. Adarov, A., Havlik, P. (2016). Benefits and Costs of DCFTA: Evaluation of the Impact on Georgia, Moldova and Ukraine. *Joint Working Paper*.
3. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part (2014). *OJ L 161*, 3-2137.
4. Case C-265/03, Simutenkov, [2005], ECR I-02579.
5. Council Decision 2014/669/EU of 23 June 2014 on the signing, on behalf of the European Union, of the Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part, as regards the provisions relating to the treatment of third-country nationals legally employed as workers in the territory of the other party (2014). *OJ, L 278/6.*
6. Emerson, M., Movchan, V. (2016). *Deepening EU-Ukrainian Relations: What, why and how?* Centre for European Policy Studies and Institute for Economic Research and Policy Consulting.
7. European Commission. *Proposal for a Council Decision on the conclusion of the Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part* (2013).
8. *European Council Conclusions on Ukraine*. Brussels, 15 December 2016, 1-5. <http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2016/12/15-euco-conclusions-ukraine/>. (2016, December, 28).
9. Hillion, C. (2008). Annotation: Case C-265/03, Simutenkov'. *Common Market Law Review, 45,* 815–833.
10. Judgment of the Court of 23 November 1999, Portuguese Republic v Council of the European Union, case C-149/96. *European Court reports 1999 Page I-08395*.
11. Van der Loo, G. (2016). *The EU-Ukraine Association Agreement and Deep and Comprehensive Free Trade Area. A new legal instrument for EU integration without membership. L*eiden, Boston, Brill Nijhoff.

Марина Касьянова, к. і. н., докторант
Київський національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, Україна

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНЦІВ В МІГРАЦІЙНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ КІНЦЯ XX – ПОЧАТКУ XXI СТ.

Maryna Kasianova, PhD in History, ScD candidate
National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine

LEGAL STATUS OF UKRAINIANS BY MIGRATION LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF BELARUS OF THE LATE 20TH – EARLY 21ST CENTURY

The article researches legal rules and analyzes legal status of Ukrainians in migration legislation of Belarus in late 20th – early 21st century. Any territorial displacement, especially outside native country, should be regulated by international law. In this paper we consider the documents of relevant international organizations, declarations, treaties, conventions, pacts and agreements of interstate level. Analysis of legal provisions of the Republic of Belarus, which determine legal status of foreign citizens and stateless persons, reveals Minsk specific approach to migration issues. That is why the governments of both countries – Ukraine and Belarus – need to improve the regulatory framework in order to promptly and adequately respond to challenges of migration between countries.

Key words: migration, migration process, migration legislation, Ukraine, the Republic of Belarus

Будь-яке переміщення за межі власної країни потребує залучення системи міжнародного права, що регулює це питання. У нашому випадку мова йде про документи відповідних міжнародних організацій, декларації, договори, конвенції, пакти та угоди міждержавного рівня.

Метою статті є дослідження законодавчих документів та визначення правового становища українців в міграційному законодавстві Республіки Білорусь кінця XX – початку XXI ст.

Джерельну базу публікації становить Конституція Республіки Білорусь[1], закони Республіки[2], постанови[3] та ін.

Основою білоруського національного законодавства є Конституція Республіки. В ній визначаються межі прав та обов'язків як білоруських громадян, так і представників інших держав, що перебувають на території країни. З приводу останнього в статті 11 основного закону Республіки Білорусь зазначено, що іноземні громадяни та особи без громадянства користуються тими самими правами та свободами, виконують ті самі обов'язки на білоруській землі, що й громадяни цієї держави. Виключення до цього твердження визначаються самою Конституцією, законами та міжнародними угодами[4].

[1] *Конституция Республики Беларусь* (с изменениями и дополнениями, принятыми на республиканских референдумах 24 ноября 1996 г. и 17 октября 2004 г.). *Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь*. <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=14551>

[2] *Закон о правовом положении иностранных граждан и лиц без гражданства в Республике Беларусь 1993*. *Народная газета*, 182-183; *Закон о правовом положении иностранных граждан и лиц без гражданства в Республике Беларусь* 2010. *Демоскоп Weekly* <http://demoscope.ru/weekly/knigi/zakon/zakon 0104.html>

[3] *Постановление об утверждении правил включения иностранных граждан и лиц без гражданства в список лиц, которым отказано в выезде из Республики Беларусь, и исключения иностранных граждан и лиц без гражданства из этого списка, а также порядка ведения такого списка 2010* (Совет Министров Республики Беларусь). *Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь*, 175.

[4] *Конституция Республики Беларусь* (с изменениями и дополнениями, принятыми на республиканских референдумах 24 ноября 1996 г. и 17 октября 2004 г.). *Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь*.<http://www.pravo.by/main.aspx?guid=14551>

Ключовим нормативним правовим актом, який регламентував права та обов'язки іноземних громадян та осіб без громадянства на білоруській території, протягом більшої частини досліджуваного періоду був Закон Республіки Білорусь «Про правове становище іноземних громадян і осіб без громадянства в Республіці Білорусь», прийнятий в 1993 році[1]. 4 січня 2010 року він був змінений на вдосконалений документ – закон № 105-З під тією самою назвою[2]. Останній документ закріплює ряд термінів, які застосовуються в міграційній сфері (стаття 1), встановлює порядок в'їзду та виїзду іноземців (Глава 2) окреслюючи при цьому випадки, коли іноземцям не дозволяється в'їзд або їх право на виїзд може бути обмежене (статті 30-35), визначає механізми оскарження рішень та дій (бездіяльності) державних органів та посадових осіб в цій площині (Глава 6).

На виконання вимог законів 1993 та 2010 років була спрямована низка документів білоруського уряду. Постанова Ради Міністрів Республіки Білорусь № 1054 від 14 липня 2010 року[3] визначала порядок ведення списку осіб, яким було відмовлено у виїзді з Республіки Білорусь, та встановлювала механізм виключення іноземців з нього. Підстави для включення в список в основному були пов'язані з наявністю кримінального чи адміністративного переслідування по відношенню до іноземців; невиконанням ними майнових обов'язків; наявними протиріччями з інтересами національної безпеки Білорусі. Зазначений список є своєрідним банком даних у вигляді інформаційно-технічної системи, який функціонує з метою організації інформаційної взаємодії державних органів Республіки Білорусь. Постанова Ради Міністрів Республіки Білорусь № 145 від 3 лютого 2006 року[4] окреслювала перелік місць та об'єктів, для відвідування яких іноземцям необхідний спеціальний дозвіл. Вона також визначила державні органи та інші організації, уповноважені видавати такі дозволи. Візові правила були затверджені Постановою Ради Міністрів № 1065 від 15 липня 2010 р.[5]. Вона визначила види віз та процедуру їх видачі іноземцям, а також встановила порядок дій посадових осіб дипломатичних представництв та консульських установ Республіки Білорусь, інших державних органів при розгляді звернень по візових питаннях. Порядок запрошення іноземців до Республіки Білорусь релігійними об'єднаннями, зареєстрованими на території держави, з метою виконання релігійної діяльності встановлювався Постановою Ради Міністрів № 123 від 30 січня 2008 року[6]. На регламентацію порядку в'їзду іноземців з метою навчання було спрямовано Постанову Міністерства внутрішніх справ та Міністерства освіти № 175/39-а від 25 липня 2007 р «Про затвердження інструкції про порядок погодження підрозділами по громадянству і міграції органів внутрішніх справ запрошень на навчання іноземних громадян і осіб без громадянства в Республіку Білорусь»[7]. Воно визначає, що білоруські заклади освіти та наукові організації зобов'язані погоджувати в відповідних органах запрошення на навчання, які вони направляють іноземцям. Порядок перетину державного кордону при в'їзді та виїзді з території Республіки Білорусь визначається Постановою Державного прикордонного комітету країни № 28 від 30 квітня 2009 року «Про порядок проходження прикордонного контролю в пунктах пропуску через державний кордон Республіки Білорусь громадянами Республіки Білорусь, іноземними

[1] *Закон о правовом положении иностранных граждан и лиц без гражданства в Республике Беларусь* 1993. *Народная газета*, 182-183.

[2] *Закон о правовом положении иностранных граждан и лиц без гражданства в Республике Беларусь* 2010. *Демоскоп Weekly*. <http://demoscope.ru/weekly/knigi/zakon/zakon0104.html>.

[3] *Постановление об утверждении правил включения иностранных граждан и лиц без гражданства в список лиц, которым отказано в выезде из Республики Беларусь, и исключения иностранных граждан и лиц без гражданства из этого списка, а также порядка ведения такого списка 2010* (Совет Министров Республики Беларусь). *Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь*, 175, 5/32190.

[4] *Постановление об утверждении перечня мест, для посещения которых, и объектов, для въезда на территорию которых и пребывания на ней иностранным гражданам, лицам без гражданства необходимо специальное разрешение, а также государственных органов и иных организаций, уполномоченных выдавать такие разрешения 2010* (Совет Министров Республики Беларусь). *Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь*, 24, 5/17223.

[5] *Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь* (2010), 186.

[6] *Постановление Об утверждении Положения о порядке приглашения иностранных граждан и лиц без гражданства в Республику Беларусь в целях занятия религиозной деятельностью 2008* (Совет Министров Республики Беларусь). *Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь*, 31.

[7] *Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь* (2007), 196.

громадянами та особами без громадянства»[1]. Порядок виїзду з Республіки Білорусь осіб без громадянства, які постійно проживають в цій державі, було визначено Постановою Ради міністрів Республіки Білорусь № 195 від 29 березня 1994 року[2]. Він відповідає процедурі, встановленій для громадян Білорусі.

Щодо перебування іноземців на території Республіки Білорусь слід відзначити, що національне законодавство визначило три режими їхнього знаходження на білоруській землі: тимчасове перебування, тимчасове проживання та постійне проживання. Положення законів в цьому контексті уточнює Постанова Ради Міністрів № 73 «Про затвердження правил перебування іноземних громадян і осіб без громадянства в Республіці Білорусь»[3]. В Правилах перебування іноземців в Білорусі, затверджених цією Постановою, детально регламентується порядок пересування іноземців, вибору ними місця перебування та місця проживання) в межах території республіки, порядок оформлення іноземцями реєстрації, продовження терміну тимчасового перебування, отримання дозволу на тимчасове проживання. Постанова Ради Міністрів Республіки Білорусь № 142 від 03 лютого 2006 р. «Щодо Положення про порядок використання міграційної карти та її формі»[4] затвердила єдину форму міграційної карти, яка заповнюється іноземцем при в'їзді в республіку і яка служить для здійснення контролю за тимчасовим перебуванням або тимчасовим проживанням іноземців на білоруській території. Постанова Ради Міністрів Республіки Білорусь № 994 від 1 липня 2010 року «Про центральний банк даних обліку іноземних громадян та осіб без громадянства, які перебувають в Республіці Білорусь»[5] визначає, що відповідна структура створюється і підтримується в межах Міністерства внутрішніх справ з метою зберігання та використання зібраної інформації про приїжджих з-за кордону. Постанова Ради Міністрів № 144 від 3 лютого 2006 «Про затвердження положення про порядок видачі іноземним громадянам та особам без громадянства дозволів на постійне проживання в Республіці Білорусь»[6], доповнена відповідними змінами в 2010 році, деталізує порядок видачі іноземцям дозволів на постійне проживання в країні; визначає порядок розгляду звернень іноземців про видачу дозволів на постійне проживання; регламентує контроль, здійснюваний за постійним проживанням іноземців з боку держави; встановлює правові підстави анулювання дозволів на постійне проживання; визначає права та обов'язки іноземців, які здійснюють транзитний проїзд через територію Республіки Білорусь. Правові підстави надання медичної допомоги іноземцям визначені в Листі Міністерства охорони здоров'я Республіки Білорусь від 23 квітня 2009 року № 02-2/732-490[7].

Згідно білоруського законодавства іноземці мають право на працю на території республіки. Ця сфера правових відносин регулюється Законом № 225-З від 30 грудня 2010 р. «Про зовнішню трудову міграцію»[8]. Втім, він стосується тільки двох категорій працівників:

- громадян Білорусі та іноземців, які постійно проживають в країні та працевлаштувалися за кордоном;
- іноземців, які не мають дозволів на постійне проживання в країні, і які здійснюють трудову діяльність в Республіці Білорусь.

Механізм реалізації права іноземців на працю передбачений в Постанові Міністерства внутрішніх справ Республіки Білорусь № 264 від 23 листопада 2004 р.[9]. Постанова Ради Міністрів

[1] *Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь* (2009), 118.
[2] *Постановление о порядке оформления документов для выезда из Республики Беларусь лицам без гражданства, постоянно проживающим в Республике Беларусь 1994* (Совет министров Республики Беларусь). *Собрание постановлений Правительства Республики Беларусь*, 9, 155.
[3] Бахур, О. (2011). *Система миграционного законодательства в республике Беларусь*. КАРИМ-Восток – Консорциум прикладных исследований по международной миграции. Пояснительная записка, 11/13, 3.
[4] *Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь* (2006), № 26.
[5] *Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь* (2010), № 161.
[6] *Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь* (2006), № 24.
[7] Бахур, О. (2011). *Система миграционного законодательства в республике Беларусь*. КАРИМ-Восток – Консорциум прикладных исследований по международной миграции. Пояснительная записка, 11/13, 4.
[8] *Закон о внешней трудовой миграции* от 30 декабря 2010 г. № 225-З. *Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь*, № 4.
[9] *Постановление об утверждении инструкции о порядке выдачи иностранным гражданам и лицам без гражданства специальных разрешений на право занятия трудовой деятельностью в Республике Беларусь* от *2004* (Министерство внутренних дел Республики Беларусь). *Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь*, № 192.

Республіки Білорусь № 885 від 30 червня 2011 р.[1] регулювала порядок надання послуг з підбору персоналу з числа іноземців, які не мають дозволів на постійне проживання в Республіці Білорусь. Її положення були конкретизовані Постановою МВС № 247 від 7 липня 2011 р.[2]. Затверджена останнім документом Інструкція визначає порядок видачі дозволу на залучення в Білорусь іноземної робочої сили і спеціального дозволу на право займатися трудовою діяльністю.

Правову основу протидії незаконній міграції в Республіці Білорусь визначає Указ Президента Республіки Білорусь № 518 від 2 жовтня 2010 р. «Про державну програму протидії торгівлі людьми, нелегальній міграції та пов'язаним з ними протиправним діям на 2011 – 2013 роки»[3]. Відповідальність за означену протиправну діяльність в сфері міграції населення передбачена Кодексом Республіки Білорусь про адміністративні правопорушення № 194-З від 21 квітня 2003 р. (статті 23.29, 23.55)[4] та Кримінальним кодексом Республіки Білорусь № 275-З від 9 липня 1999 р. (статті 371, 371-1, 371-2)[5]. Одним із заходів, спрямованих на протидію незаконній міграції, є встановлення особи іноземців. Постанова Ради Міністрів Білорусі № 892 від 10 червня 2010 р.[6] затвердила Положення про порядок проведення ідентифікації їхньої особистості. Дане Положення було розроблено відповідно до статті 63 згаданого вище Закону №105-З. Ним було визначено що ідентифікація особистості іноземця проводиться, коли він не має дійсних документів, що засвідчують особу. При цьому встановленню підлягають громадянство, прізвище, власне ім'я, по батькові (за наявності), дата народження.

Білоруське законодавство також встановлює правові підстави депортації та висилки з країни іноземців. У зв'язку з цим слід зазначити, що відповідно до статті 6.2. Кодексу про адміністративні правопорушення[7] депортація є одним з видів адміністративних стягнень і являє собою адміністративне видворення за межі Республіки Білорусь іноземця. Натомість висилка не є покаранням і застосовується в інтересах національної безпеки, громадського порядку, захисту моральності, здоров'я населення, прав і свобод громадян Білорусі та інших осіб, якщо іноземець не може бути підданий депортації. Рішення про висилку приймається органом внутрішніх справ або органом державної безпеки[8]. Детально механізм і порядок здійснення депортації та висилки, відшкодування витрат, пов'язаних з ними, визначається Постановами Ради Міністрів Республіки Білорусь № 146 від 3 лютого 2006 р.[9] та № 333 від 15

[1] *Постановление об утверждении порядка оказания юридическими лицами и индивидуальными предпринимателями услуг по подбору персонала из числа иностранных граждан и лиц без гражданства, не имеющих разрешений на постоянное проживание в Республике Беларусь 2011* (Совет Министров Республики Беларусь). *Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь*, № 78.

[2] *Постановление об утверждении Инструкции о порядке выдачи разрешения на привлечение в Республику Беларусь иностранной рабочей силы и специального разрешения на право занятия трудовой деятельностью в Республике Беларусь и признании утратившими силу некоторых постановлений Министерства внутренних дел Республики Беларусь 2011* (Министерство внутренних дел Республики Беларусь). *Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь*, № 83.

[3] *Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь* (2010), № 238.

[4] *Кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях* 2003. *Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь*, № 63.

[5] *Уголовный кодекс Республики Беларусь* 1999. *Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь*, № 76.

[6] *Постановление об утверждении положения о порядке проведения идентификации личности иностранного гражданина или лица без гражданства, пребывающего в Республике Беларусь и не имеющего документа для выезда за границу, и формы справки, подтверждающей личность иностранного гражданина или лица без гражданства 2010* (Совет Министров Республики Беларусь). *Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь*, № 145.

[7] *Кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях* 2003. *Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь*, № 63.

[8] Бахур, О. (2011). *Система миграционного законодательства в республике Беларусь*. КАРИМ-Восток – Консорциум прикладных исследований по международной миграции. Пояснительная записка, 11/13, 6.

[9] *Постановление об утверждении положения о порядке осуществления высылки иностранных граждан и лиц без гражданства из Республики Беларусь и признании утратившими силу некоторых Постановлений Совета Министров Республики Беларусь по вопросам депортации таких лиц* 2006 (Совет Министров Республики Беларусь). *Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь*, 24.

березня 2007 р.[1]. Перша стосується питань висилки, друга – процедури депортації. Крім того, Постановою Ради Міністрів № 1592 від 15 жовтня 1999 р.[2] передбачається створення місць для тимчасового утримання іноземців, які підлягають депортації.

Питання реадмісії в Республіці Білорусь в даний час слабо розроблені на правовому рівні через складнощі укладення двосторонніх міжнародних договорів. У даній сфері діє Постанова Ради Міністрів Республіки Білорусь № 1918 від 31 грудня 2010 р. «Про затвердження Положення про порядок передачі суміжним державам іноземних громадян і осіб без громадянства, які порушили правила прикордонного руху, встановлені міжнародними договорами Республіки Білорусь, або втратили документи, за якими вони в'їжджали в Республіку Білорусь за правилами прикордонного руху»[3].

Таким чином, можна відзначити, що в даний час в Республіці Білорусь сформоване міграційне законодавство, яке дозволяє регулювати міграційні потоки та контролювати перебування іноземців в країні. Основною тенденцією розвитку міграційного законодавства Білорусі на сучасному етапі є проведення його уніфікації з міграційним законодавством Російської Федерації. Це обумовлено створенням Союзної держави Росії і Білорусі.

Експерти вважають, що подальший розвиток та вдосконалення білоруського міграційного законодавства має бути спрямоване на підвищення ефективності управління міграційними процесами. Разом з тим вони наголошують, що недостатньо уваги сьогодні приділено в ньому регулюванню трудової міграції. Дослідники підкреслюють, що вирішити задачу стимулювання трудової міграції можливо тільки шляхом розробки дієвого механізму її регулювання – за рахунок визначення соціальних гарантій та умов зайнятості для трудових мігрантів, регулювання процесів інтелектуальної міграції[4]. Така практика, на жаль, не знайшла належного відображення в білоруських нормативних документах.

Аналіз правових норм, що діють на території Республіки Білорусь та визначають правовий статус й правовий стан іноземних громадян й осіб без громадянства, розкриває специфічний підхід Мінська до міграційної проблеми. Він дозволяє поділити всіх, хто в'їжджає на територію держави, на п'ять категорій. До них відносяться:

- особи, що прибули з країн далекого зарубіжжя за дійсними паспортами чи документами, що їх замінюють, за наявності іммиграційної візи, яку видали у встановленому порядку (в тому числі – дозволу на навчання);
- особи, що прибули з метою отримання статусу біженця;
- особи, що прибули з метою отримання притулку;
- громадяни та особи без громадянства з країн СНД, що постійно там проживають;
- громадяни Російської Федерації й особи без громадянства, що постійно проживають на території РФ[5].

Для кожної категорії мігрантів встановлюється відповідний режим в'їзду, перебування, пересування та виїзду за кордони Білорусії. Національне білоруська законодавство та низка угод з іншими країнами (в тому числі – з Україною) регулює міграційні процеси. В той же час доволі часто виникають складнощі у вирішенні певних специфічних питань. Наразі наявна система правових актів достатньо детально визначає правовий статус й правове становище лише осіб, що відносяться до першої та другої категорії. Однак на практиці все частіше з'являються випадки, коли особи, що прибули в Білорусію на навчання, використовують цей законний канал в'їзду, маючи насправді зовсім інші наміри. Після приїзду вони поступово розчиняються у місцевому населенні,

[1] *Постановление об утверждении Положения о порядке депортации иностранных граждан и лиц без гражданства 2007* (Совет Министров Республики Беларусь). *Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь*, № 69.

[2] *Постановление о порядке создания мест для временного содержания иностранных граждан и лиц без гражданства, подлежащих депортации 1999* (Совет Министров Республики Беларусь). *Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь*, № 82.

[3] Бахур, О. (2011). *Система миграционного законодательства в республике Беларусь*. КАРИМ-Восток – Консорциум прикладных исследований по международной миграции. Пояснительная записка, 11/13, 6-7.

[4] Бахур, О. (2011). *Система миграционного законодательства в республике Беларусь*. КАРИМ-Восток – Консорциум прикладных исследований по международной миграции. Пояснительная записка, 11/13, 7.

[5] Бахур, О. (2005). Беларусь в контексте региональных миграционных процессов. Субрегиональное сотрудничество. *Перспективы белорусских еврорегионов: материалы междунар*. науч. конф. Минск, 15–27.

поповнюючи статистику нелегальних мігрантів. Саме тому урядам як України, так і Республіки Білорусь необхідно з кожним роком вдосконалювати нормативну базу для того, щоб своєчасно та адекватно реагувати на нові виклики міграційного руху між країнами.

References:

1. Bahur, O. (2005). Belarus' v kontekste regional'nyh migracionnyh processov. Subregional'noe sotrudnichestvo [The system of immigration legislation in the Republic of Belarus]. *Perspektivy belorusskih evroregionov*: materialy mezhdunar. nauch. konf. [Prospects of Belarusian Euroregions: Proceedings of the international. scientific. conf.] Minsk, 15–27. [in Russian].
2. Bahur, O. (2011). Sistema migracionnogo zakonodatel'stva v respublike Belarus' [The system of immigration legislation in the Republic of Belarus*]. KARIM-Vostok – Konsorcium prikladnyh issledovanij po mezhdunarodnoj migracii. Poyasnitel'naya zapiska [The consortium of applied research on international migration. Explanatory note]*, 11/13, 3. [in Russian].
3. *Zakon o vneshnej trudovoj migracii 2010* [On the introduction of labor migration]. *Nacional'nyj reestr pravovyh aktov Respubliki Belarus* [National Register of Legal Acts of the Republic of Belarus], № 4. [in Russian].
4. *Zakon o pravovom polozhenii inostrannyh grazhdan i lic bez grazhdanstva v Respublike Belarus' 1993* [On the Legal Status of Foreign Citizens and Stateless Persons in the Republic of Belarus]. *Narodnaya gazeta [People's newspaper]*, 182-183.
5. *Zakon o pravovom polozhenii inostrannyh grazhdan i lic bez grazhdanstva v Respublike Belarus' 2010* [On the Legal Status of Foreign Citizens and Stateless Persons in the Republic of Belarus]. *Demoskop Weekly*. <http://demoscope.ru/ weekly/knigi/zakon/zakon0104.html>. [in Russian].
6. *Kodeks Respubliki Belarus' ob administrativnyh pravonarusheniyah 2003* [Republic of Belarus Code of Administrative Offences 2003]. *Nacional'nyj reestr pravovyh aktov Respubliki Belarus* [National Register of Legal Acts of the Republic of Belarus], № 63. [in Russian].
7. *Konstituciya Respubliki Belarus'* [The Constitution of the Republic of Belarus]. (s izmeneniyami i dopolneniyami, prinyatymi na respublikanskih referendumah 24 noyabrya 1996 g. i 17 oktyabrya 2004 g.) *Nacional'nyj pravovoj Internet-portal Respubliki Belarus* [The National Legal Internet Portal of the Republic of Belarus]. <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=14551>. [in Russian].
8. *Nacional'nyj reestr pravovyh aktov Respubliki Belarus'* (2006) [National Register of Legal Acts of the Republic of Belarus], № 26. [in Russian].
9. *Nacional'nyj reestr pravovyh aktov Respubliki Belarus'* (2006) [National Register of Legal Acts of the Republic of Belarus], № 24. [in Russian].
10. *Nacional'nyj reestr pravovyh aktov Respubliki Belarus'* (2007) [National Register of Legal Acts of the Republic of Belarus], № 196. [in Russian].
11. *Nacional'nyj reestr pravovyh aktov Respubliki Belarus'* (2009) [National Register of Legal Acts of the Republic of Belarus], № 118. [in Russian].
12. *Nacional'nyj reestr pravovyh aktov Respubliki Belarus'* (2010) [National Register of Legal Acts of the Republic of Belarus], № 186. [in Russian].
13. *Nacional'nyj reestr pravovyh aktov Respubliki Belarus'* (2010) [National Register of Legal Acts of the Republic of Belarus], № 161. [in Russian].
14. *Nacional'nyj reestr pravovyh aktov Respubliki Belarus'* (2010) [National Register of Legal Acts of the Republic of Belarus], № 238. [in Russian].
15. *Postanovlenie ob utverzhdenii perechnya mest, dlya poseshcheniya kotoryh, i ob"ektov, dlya v"ezda na territoriyu kotoryh i prebyvaniya na nej inostrannym grazhdanam, licam bez grazhdanstva neobhodimo special'noe razreshenie, a takzhe gosudarstvennyh organov i inyh organizacij, upolnomochennyh vydavat' takie razresheniya* (red. ot 09.07.2010) (2010). [On approval of the list of places …]. *Nacional'nyj reestr pravovyh aktov Respubliki Belarus* [National Register of Legal Acts of the Republic of Belarus], № 24, 5/17223. (2006, February, 15). [in Russian].
16. *Postanovlenie ob utverzhdenii instrukcii o poryadke vydachi inostrannym grazhdanam i licam bez grazhdanstva special'nyh razreshenij na pravo zanyatiya trudovoj deyatel'nost'yu v Respublike Belarus*' 2004 [On approval of the instructions on the procedure for the issuance of foreign citizens and stateless persons of special permits for work in the Republic of Belarus]. (Ministerstvo vnutrennih del Respubliki Belarus'). *Nacional'nyj reestr pravovyh aktov Respubliki Belarus* [National Register of Legal Acts of the Republic of Belarus], № 192. [in Russian].
17. *Postanovlenie ob utverzhdenii Instrukcii o poryadke vydachi razresheniya na privlechenie v Respubliku Belarus' inostrannoj rabochej sily i special'nogo razresheniya na pravo zanyatiya trudovoj deyatel'nost'yu v Respublike Belarus' i priznanii utrativshimi silu nekotoryh postanovlenij Ministerstva vnutrennih del Respubliki Belarus'* ot 2011 [On approval of the instructions on the procedure for issuing a permit …]. (Ministerstvo vnutrennih del Respubliki Belarus'). *Nacional'nyj reestr pravovyh aktov Respubliki Belarus* [National Register of Legal Acts of the Republic of Belarus], № 83. [in Russian].
18. *Postanovlenie ob utverzhdenii polozheniya o poryadke provedeniya identifikacii lichnosti inostrannogo grazhdanina ili lica bez grazhdanstva, prebyvayushchego v Respublike Belarus' i ne imeyushchego dokumenta dlya vyezda za granicu, i formy spravki, podtverzhdayushchej lichnost' inostrannogo grazhdanina ili lica bez grazhdanstva*

2010 [On Approval of the procedure for issuing identification …]. (Sovet Ministrov Belarusi). *Nacional'nyj reestr pravovyh aktov Respubliki Belarus* [National Register of Legal Acts of the Republic of Belarus], № 145. [in Russian].
19. *Postanovlenie ob utverzhdenii pravil vklyucheniya inostrannyh grazhdan i lic bez grazhdanstva v spisok lic, kotorym otkazano v vyezde iz Respubliki Belarus', i isklyucheniya inostrannyh grazhdan i lic bez grazhdanstva iz ehtogo spiska, a takzhe poryadka vedeniya takogo spiska* 2010 [On approval of the rules of inclusion of foreign citizens and stateless persons in the list of persons who are denied exit from the Republic of Belarus, and the exclusion of foreign citizens and stateless persons from the list, as well as the procedure for conducting such a list]. (Sovet Ministrov Respubliki Belarus'). *Nacional'nyj reestr pravovyh aktov Respubliki Belarus* [National Register of Legal Acts of the Republic of Belarus], 175. [in Russian].
20. *Postanovlenie ob utverzhdenii pravil vklyucheniya inostrannyh grazhdan i lic bez grazhdanstva v spisok lic, kotorym otkazano v vyezde iz Respubliki Belarus', i isklyucheniya inostrannyh grazhdan i lic bez grazhdanstva iz ehtogo spiska, a takzhe poryadka vedeniya takogo spiska* 2010 [On approval of the rules of inclusion of foreign citizens and stateless persons in the list of persons who are denied exit from the Republic of Belarus, and the exclusion of foreign citizens and stateless persons from the list, as well as the procedure for conducting such a list]. (Sovet Ministrov Respubliki Belarus'). *Nacional'nyj reestr pravovyh aktov Respubliki Belarus* [National Register of Legal Acts of the Republic of Belarus], № 175, 5/32190. [in Russian].
21. *Postanovlenie ob utverzhdenii Polozheniya o poryadke deportacii inostrannyh grazhdan i lic bez grazhdanstva* 2007 [On approval of the Regulations on deportation of foreign nationals and stateless persons]. Sovet Ministrov Respubliki Belarus'). *Nacional'nyj reestr pravovyh aktov Respubliki Belarus* [National Register of Legal Acts of the Republic of Belarus], № 69. [in Russian].
22. *Postanovlenie o poryadke sozdaniya mest dlya vremennogo soderzhaniya inostrannyh grazhdan i lic bez grazhdanstva, podlezhashchih deportacii* 1999 [On the procedure for the creation of places of detention inistrannyh citizens and stateless persons to be deported]. (Sovet Ministrov Respubliki Belarus'). *Nacional'nyj reestr pravovyh aktov Respubliki Belarus* [National Register of Legal Acts of the Republic of Belarus], № 82. [in Russian].
23. *Postanovlenie o poryadke oformleniya dokumentov dlya vyezda iz Respubliki Belarus' licam bez grazhdanstva, postoyanno prozhivayushchim v Respublike Belarus'* 1994 (1994). [About paperwork procedure for departure from the Republic of Belarus to stateless persons permanently residing in the Republic of Belarus]. (Sovet ministrov Respubliki Belarus'). *Sobranie postanovlenij Pravitel'stva Respubliki Belarus [Collection of Belarus Government decisions]*, № 9, 155. [in Russian].
24. *Postanovlenie ob utverzhdenii polozheniya o poryadke osushchestvleniya vysylki inostrannyh grazhdan i lic bez grazhdanstva iz Respubliki Belarus' i priznanii utrativshimi silu nekotoryh Postanovlenij Soveta Ministrov Respubliki Belarus' po voprosam deportacii takih lic* 2006 (2010) [On approval of provisions on the implementation of the expulsion of foreign nationals …]. (Sovet Ministrov Respubliki Belarus'). *Nacional'nyj reestr pravovyh aktov Respubliki Belarus* [National Register of Legal Acts of the Republic of Belarus], № 24. [in Russian].
25. *Postanovlenie ob utverzhdenii poryadka okazaniya yuridicheskimi licami i individual'nymi predprinimatelyami uslug po podboru personala iz chisla inostrannyh grazhdan i lic bez grazhdanstva, ne imeyushchih razreshenij na postoyannoe prozhivanie v Respublike Belarus'* 2011 (2011). [On approval of the provision of legal entities and individual entrepreneurs' recruitment services of the number of foreign citizens and persons without citizenship …]. (Sovet Ministrov Respubliki Belarus'). *Nacional'nyj reestr pravovyh aktov Respubliki Belarus* [National Register of Legal Acts of the Republic of Belarus], № 78. [in Russian].
26. *Postanovlenie ob utverzhdenii Polozheniya o poryadke priglasheniya inostrannyh grazhdan i lic bez grazhdanstva v Respubliku Belarus' v celyah zanyatiya religioznoj deyatel'nost'yu* 2008. [Approval of the Regulations on the procedure for the invitation of foreign citizens and stateless persons in the Republic of Belarus for religious activity]. (Sovet Ministrov Respubliki Belarus'). *Nacional'nyj reestr pravovyh aktov Respubliki Belarus* [National Register of Legal Acts of the Republic of Belarus], № 31. [in Russian].
27. *Ugolovnyj kodeks Respubliki Belarus'* 1999 (2010) [The Criminal Code of the Republic of Belarus]. *Nacional'nyj reestr pravovyh aktov Respubliki Belarus* [National Register of Legal Acts of the Republic of Belarus], № 76. [in Russian].

Микола Гольбін
Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України

СПЕЦИФІКА РЕГІОНАЛЬНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ НОРМ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ МОРЯКІВ

Mykola Golbin
Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine

SPECIFICITY OF REGIONAL EUROPEAN STANDARDS IN THE AREA OF PROTECTION OF LABOUR AND SOCIAL RIGHTS OF SEAFARERS

The article considers general process of appearance and formation of regional European standards in the area of protections of labour and social rights of seafarers. The problems of protection of labour rights of seafarers were researched, regional European standards and regulations on work in maritime industry were analyzed. Detailed analysis of regional European standards in the area of labour and social rights of seafarers proves that these legal rules do not directly regulate labour and social rights of seafarers, but establish for this category of workers special standards in the area. Thus because of their implementation into national legislation of a certain state, they are concretized and endowed by special legal implementation mechanism.
Key words: international law, regional standards of international law, European Union, Council of Europe, labour rights of seafarers, social rights of seafarers, protection of labour and social rights.

Універсальні норми у сфері захисту трудових та соціальних прав моряків позитивно впливають на формування відповідних регіональних норм, бо вони дозволяють акумулювати та розповсюджувати позитивний досвід різних країн та усієї цивілізації в цілому[1].

Під регіональними нормами міжнародного права, за думкою Репецького В. М., слід розуміти норми, які регулюють правовідносини в рамках регіонального або навіть субрегіонального співробітництва держав та міжнародних організацій[2].

Як вважає Бурменський М. В., регіональні норми регулюють відносини в межах певного географічного регіону між державами, що розташовані в ньому[3].

Регіональні норми створюються на підставі співробітництва в межах регіональних систем, вважається, що саме регіональні норми передували створенню універсальних. Хоча водночас відзначається, що універсальне міжнародне право сприяє прогресу регіональних систем, тобто процес відбувається взаємодоповнюючим.

Окрема глава статуту ООН присвячена регіональним угодам, де чітко зазначено, що такі угоди чи їх органи і їх діяльність повинні відповідати цілям та принципам ООН. А також регіональні та національні правові системи повинні відповідати тим вимогам, які встановлені у міжнародних стандартах чи універсальних нормах.

При аналізі регіональних норм міжнародного права у сфері захисту трудових та соціальних прав моряків, ми звернемося саме до європейських, особливо до норм, які прийняті та застосовуються Європейським Союзом (далі – ЄС) та Радою Європи (далі – РЄ). Цей вибір ґрунтується на наступних міркуваннях. По-перше, у регіональних європейських нормах знайшли своє відображення принципи універсальних норм міжнародного права у сфері захисту трудових та соціальних прав моряків. Однак регіональні норми мають свої нормативно-правові відмінності та

[1] Сєрова, І.І. (2004). *Міжнародно-правові механізми протидії нелегальній міграції:* дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ, 69.
[2] Репецький, В.М. (ред.) (2012). *Міжнародне публічне право*. Київ.
[3] Бурменський, М.В. (ред.) (2006). *Міжнародне право*: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 55-56.

особливості, які надають їм особливого значення та створюють нові стандарти для об'єднаної Європи. Саме ці особливості ми й спробуємо розкрити та дослідити, звернувши увагу передусім на механізм їх дій. По-друге, Україна намагається стати повноправним членом європейського співтовариства та знайти своє місце у процесі інтеграції країн Європи. Вона є членом Ради Європи з 1995 р. і має дотримуватися регіональних міжнародних норм, зокрема й у сфері захисту трудових та соціальних прав моряків[1].

Розглядаючи норми захисту трудових та соціальних прав моряків в регіонально-європейському ракурсі, ми виходимо з того, що Європейський Союз є найбільшою торговельною територією Європи, через яку проходять морські шляхи. Морським кордонам належить 30% території держав-членів ЄС. Факти та цифри свідчать про важливість морського транспорту в ЄС: 22 держави-члени Європейського Союзу є прибережними (береговими); берегова лінія ЄС у 7 разів довша за берегову лінію США та у 4 рази – Росії. Близько 90% зовнішньої торгівлі та понад 40% внутрішньої торгівлі проходить через морські шляхи; загалом близько 2 млрд тонн вантажу щороку завантажуються та розвантажуються у морських портах ЄС, більше 400 млн. осіб щороку користуються послугами морських портів. Морські компанії, які належать державам-членам ЄС, контролюють близько 40% світового потоку; у морському транспортному секторі, який включає суднобудування, порти, риболовство та пов'язані послуги, працевлаштовано 3 млн. осіб в ЄС[2].

Тому не можна недооцінювати важливість регулювання відносин у сфері захисту трудових та соціальних прав моряків, а тим паче досвід роботи ЄС у цій сфері, враховуючи, що одним із основних завдань морської політики Європейського Союзу є сприяння соціальній підтримці моряків шляхом забезпечення їх роботою та належними умовами праці.

Правову систему ЄС можна вважати наднаціональною правовою системою, якій притаманні особливі риси. Держави – члени ЄС – обмежили свій суверенітет і делегували частину власних повноважень співтовариству, які у межах визначених повноважень видають законодавчі акти, обов'язкові для держав-учасниць. Основою законодавства ЄС у сфері охорони праці є рамкові директиви. Відповідно до статті 189 Римської угоди, директива зобов'язує будь-яку із зазначених вище держав досягати визначеного директивою результату, але залишає за національними органами право вибирати методи й засоби його досягнення. Директиви з охорони праці визначають мінімальні вимоги з можливістю для держав-учасниць відступати від мінімальних вимог, однак лише в бік їх перевищення[3].

Політика ЄС у сфері охорони праці пройшла складний шлях формування.

Як справедливо зазначає О.І.Головко, в перших договорах про створення Європейських Співтовариств соціальним питанням, у тому числі і проблемам охорони праці, не було приділено належної уваги. Після набуття чинності Договором про Європейське Економічне Співтовариство (Римський договір,1957 р.) почалася гармонізація трудового законодавства держав-членів ЄС щодо статусу трудящих-мігрантів, що неминуче ставило на порядок денний у державах-членах ЄС питання щодо узгодження відповідного соціального законодавства. Також низка європейських інституцій і профспілки європейських держав прагнули провести конкретизацію повноважень Співтовариства і держав-членів у сфері соціальної політики. Європейська Комісія провела наукові дослідження щодо можливості гармонізації правового регулювання сфери соціального страхування та внесла державам-членам відповідні пропозиції рекомендаційного характеру[4].

На початку свого розвитку морська політика ЄС спиралася на Меморандум Комісії 1973 р. про транспортну політику та Повідомлення Комісії 1976 р. Першим рішенням було прийняття Директиви Ради Mb 77/587, яка запровадила процедуру консультації у відносинах між державами-членами та третіми країнами з питань мореплавства. Метою цієї Директиви було запровадити співпрацю між державами-членами з метою вироблення спільної позиції у представленні своїх інтересів у відносинах з третіми країнами та міжнародними організаціями (наприклад, у Міжнародній морській організації).

Наступним кроком було прийняття Рішення Ради № 78/744 щодо діяльності певних третіх

[1] Сєрова, І.І. (2004). *Міжнародно-правові механізми протидії нелегальній міграції:* дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ, 70.
[2] Муравйов, В.І. (2011). *Право Європейського Союзу*: підручник. Київ.
[3] *Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу 1998* (Президент України). *Урядовий кур'єр.*
[4] Головко, О.І. (2003). *Функції та компетенція органів Європейського Союзу у сфері соціальної політики*: Дис. …канд. юрид. наук. Львів.

країн у сфері вантажних морських перевезень. Метою було систематизувати інформацію стосовно флотів третіх країн, які можуть завдати шкоду морському флоту Співтовариства. Потім тривав процес рекомендування всім державам-членам приєднатися до міжнародних конвенцій: так, наприклад, рекомендація Ради № 78/584 щодо ратифікації Конвенції SOLAS 1974 р. та Міжнародної конвенції про запобігання забрудненню з суден 1973 р. та протокол 1978 р. до неї тощо. Насамкінець, у контексті запобігання забрудненню було прийнято Директиву Ради № 79/116 щодо мінімальних стандартів для певних танкерів, які заходять та залишають порти Співтовариства, а також Директиву Ради № 79/115 щодо пілотажу суден глибоководними капітанами на Північному морі та Британському каналі.

Міжнародний морський транспорт є лібералізованим видом діяльності, а процес поступового включення до цього сектора каботажних морських перевезень в Євросоюзі розпочався з 01.01.1993 р.

Включення умов каботажу та необхідність для Союзу сприяти покращенню умов функціонування міжнародного морського транспорту привели до вжиття заходів у сферах конкурентної політики, запобігання нечесним методам ціноутворення, встановлення стандартів суден, які перевозять небезпечні товари, та умов праці. Євросоюз на наднаціональному рівні почав приділяти увагу правовому регулюванню питань безпеки мореплавства після трагічних катастроф. Після аварії пасажирського судна "Естонія" (1994 р.) були прийняті:

- Директиву Ради 95/21/ЄС від 19.06.1995 стосовно посилення, відносно кораблів, що користуються портами Співтовариства та мореплавство у водах, під юрисдикцією держав-членів, міжнародних стандартів корабельної безпеки, запобігання забруднення та умов проживання та праці на борту;

- Директиву Ради 96/98/ЄС від 20 грудня 1996 року про корабельне обладнання;

- Директиву Ради 98/18/ЄЕС від 17 березня 1998 року щодо правил та стандартів безпеки для пасажирських суден;

- Директиву Ради що вносить зміни до Директиви 95/21/ЕС щодо підвищення відносно судноплавства із використанням портів Співтовариства та плавання у водах під юрисдикцією держав-членів міжнародних стандартів безпеки на борту суден, запобігання забрудненню;

- Директиву Ради 98/42/ЄС від 19.06.1998, що вносить зміни до Директиви Ради 95/21/ЄС про виконання міжнародних стандартів безпеки кораблів, запобігання забрудненню і умов праці та проживання на борту кораблями (контроль державою порту);

- Директиву Ради 1999/35/ЄС від 29 квітня 1999 року про систему обов'язкових оглядових заходів для безпечного функціонування регулярних перевезень поромами типу ро-ро та швидкісними пасажирськими суднами;

- Директиву Ради 2001/25/ЄС від 4 квітня 2001 року про мінімальний рівень підготовки моряків;

- Директиву Ради 2002/59/ЄС від 27 червня 2002 року, що засновує Систему Співтовариства нагляду за рухом суден та інформування;

- Директиву Ради 2006/87/ЄС від 12 грудня 2006 року, що встановлює технічні вимоги до суден внутрішніх водних шляхів та припиняє дію Директиви Ради 82/714/ЄЕС;

- Директиву Ради 2008/106/ЄС від 19.11.2008 про мінімальний рівень підготовки моряків.

У 2005 р. було запропоновано, а у 2009 р. прийнято перелік норм з безпеки мореплавства та захисту трудових прав моряків, який включає:

- Директиву 2009/21/ЄС від 23 квітня 2009 року «Про відповідність до вимог держави прапора»;

- Регламент (ЄС) № 391/2009 від 23 квітня 2009 р. про спільні правила та стандарти для організацій корабельних інспекцій та оглядів;

- Директиву 2009/16/ЄС від 23 квітня 2009 року щодо контролю державою порту;

- Директиву 2009/15/ЄС від 23 квітня 2009 р. про загальні правила та стандарти для організацій, які здійснюють корабельні інспекції та огляди, а також щодо відповідної діяльності морських адміністрацій.

Звернемо окрему увагу на деякі законодавчі акти ЄС, які безпосередньо стосуються сфери захисту трудових та соціальних прав моряків:

Так Директивою Ради 2008/106/ЄС від 19 листопада 2008 року «Про мінімальний рівень підготовки моряків» (переглянута версія)[1], встановлюється мінімальний рівень підготовки для моряків у ЄС. Цей рівень повинен базуватися на стандартах щодо підготовки, які вже узгоджені на міжнародному рівні, а саме у Конвенції Міжнародної морської організації (IMO) про стандарти підготовки, сертифікації і несення вахти моряків, 1978 року (Конвенція STCW), переглянутої в 1995 році. Усі держави-члени є сторонами вказаної Конвенції.

Держави-члени можуть встановлювати вищі стандарти, ніж мінімальні стандарти, що закріплені у Конвенції STCW і в даній Директиві.

Для покращення морської безпеки і попередження забруднення моря до цієї Директиви були включені положення Конвенції STCW щодо мінімального періоду відпочинку персоналу, що несе вахту.

Задля безпеки на морі держави-члени повинні визнавати сертифікати, які посвідчують необхідний рівень підготовки, лише якщо вони видані сторонами Конвенції STCW чи від їх імені, щодо яких Комітет з морської безпеки (IMO) надав підтвердження того, що вони повністю виконують стандарти, встановлені в Конвенції.

Відповідно до ст. 2 Директиви Ради 92/29/ЄС від 31 березня 1992 р. «Про мінімальні вимоги охорони праці для поліпшення медичного обслуговування на борту суден»[2], кожна держава-член повинна вжити необхідних заходів для забезпечення того, щоб: 1) а) кожне судно, що плаває під його прапором або знаходиться під його юрисдикцією, завжди мало на борту необхідний мінімум медикаментів; б) кількість медичних препаратів і устаткування, які необхідно мати, залежали б від характеру плавання, зокрема, портів заходу, пункту призначення, тривалості плавання, типу або видів робіт, що підлягають виконанню під час плавання, характеру вантажу й чисельності працівників; в) перелік ліків і медичного устаткування, включених у медичні приналежності,був деталізований у контрольному списку; г) кожне судно, що плаває під його прапором або знаходиться під його юрисдикцією та має масу понад 500 тонн, з командою 15 і більше осіб і перебуває в плаванні понад три дні, мало б корабельний лазарет, у якому можна було б проводити медичне лікування при достатньому матеріалі й у гігієнічних умовах; судно, з командою 100 чоловік і більше і перебуває в міжнародному плаванні більше трьох днів, мало б лікаря,відповідального за медичне обслуговування на борті.

Кожна держава-член повинна вжити необхідних заходів для забезпечення того, щоб: а) забезпечення та поповнення медичного приладдя будь-якого судна, що плаває під її прапором або зареєстрованого під її повною юрисдикцією, було б обов'язком винятково власника, і абсолютно не за рахунок працівників; б) за розпорядження медикаментами відповідав капітан судна, який може делегувати цей обов'язок на одного або більше працівників, які відповідно до їх компетенції спеціально призначаються для цієї мети.

Медичні приналежності повинні підтримувалися в належному стані, щораз якнайшвидше поповнювалися й/або замінялися, як одна із пріоритетних процедур звичайного поповнення запасів (ст. 4 Директиви).

У ст. 5 цієї Директиви зазначено, що кожна держава-член повинна вжити необхідних заходів для забезпечення того, щоб: медичні приналежності супроводжувалися однією або більше інструкцією по їхньому використанню; всі особи, що одержали професійну морську освіту та мають намір працювати на борту судна, пройшли курс навчання в сфері медичних і надзвичайних заходів, які необхідно негайно приймати у випадку аварії або при важкому положенні потерпілих.

Перенесення міжнародних універсальних норм в правову систему ЄС забезпечує їх дотримання по всьому Європейському Союзу. Крім того, ЄС відіграє важливу роль у поліпшенні міжнародних стандартів шляхом стимулювання і безпосереднього вкладу в їх затвердження на міжнародному рівні. Ключовим інститутом на рівні ЄС у цій сфері є європейське агентство з морської безпеки.

Європейське агентство морської безпеки [3] – агентство Європейського союзу, що займається запобіганням морських аварій, забруднень води через роботи суден і загибелі людей на морі шляхом

[1] *Директива Європейського Парламенту та Ради про мінімальний рівень підготовки моряків 2008/106/ЄС* (19 листопада 2008). <http://www.transport-ukraine.eu/docs/direktiva-ievropeyskogo-parlamentu-ta-radi-pro-minimalniy-riven-pidgotovki-moryakiv>(2016, грудень, 18).

[2] Директива Ради 92/29/ЄС (31 березня 1992) «*Про мінімальні вимоги охорони праці для поліпшення медичного обслуговування на борті суден*». <http://www.transport-ukraine.eu/docs/direktiva-radi-9229iees-vid-31-bereznya-1992-roku-pro-minimalni-vimogi-ohoroni-praci-dlya> (2016, грудень, 18).

[3] Європейське агентство морської безпеки. *EMSA.* <http://www.emsa.europa.eu/about.html> (2016, грудень, 18).

сприяння виконанню відповідного законодавства ЄС. Його штаб-квартира знаходиться в Лісабоні. Європейське агентство морської безпеки було засновано в 2002 році, після того як ЄС у зв'язку з великими катастрофами в європейських водах, такими як трагедія порома Естонія і нафтового танкера Еріка, прийняв кілька пакетів законодавчих актів, що стосуються морської безпеки. Було відзначено, що спеціалізованому технічному агентству необхідно розглянути виконання цього законодавства та допомогти у його здійсненні. Створення агентства було закріплено в Регламенті Європейського парламенту і Ради №1406/2002від27 червня 2002.

Основними завданнями та цілями Європейського агентства морської безпеки є допомога Європейській комісії у розробці законів щодо запобігання забруднення води із суден і морської безпеки; сприяння комісії в ефективній реалізації законодавства ЄС з безпеки на морі, зокрема моніторинг загального функціонування європейського портового контрольного режиму; організація заходів з підготовки кадрів, розробці технічних рішень і з надання технічної допомоги, пов'язаної із здійсненням законодавства ЄС; допомога у розробці загальної методики розслідування пригодна воді; сприяння покращенню виявлення та переслідування суден, що здійснюють незаконні дії.

Рада Європи

Аналізуючи регіональні норми у сфері захисту трудових та соціальних прав моряків ми не можемо не оминути своєю увагою діяльність Ради Європи у цій галузі. Оскільки, Рада Європи (РЄ) – найстаріша загальноєвропейська організація, яка була створена 5 травня 1949 року з метою «досягнення більшого єднання між її членами для збереження і втілення у життя ідеалів і принципів, які є їх спільним надбанням, сприяння їх економічному та соціальному прогресу». Основною статутною умовою для приєднання країн до РЄ є визнання державою-кандидатом принципу верховенства права, її зобов'язання забезпечити права та основоположні свободи людини всім особам, які знаходяться під її юрисдикцією[1].

Нажаль за стільки років існування Рада Європи не приділила уваги морякам як окремій категорії працівників. Вона ухвалила два основних документи в галузі захисту прав людини взагалі. Перший – Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р., яка захищає громадянські та політичні права, і Європейську соціальну хартію, яка присвячена захисту соціальних та економічних прав людини.

Ми зробимо спробу охарактеризувати регіональні норми прийняті Радою Європи щодо захисту трудових та соціальних прав людини взагалі, так як вони будуть характеризувати і захист трудових та соціальних прав моряків зокрема, тому будемо розглядати норми Європейської соціальної хартії.

Європейська соціальна хартія була підписана державами – членами Ради Європи в м. Турин 18 жовтня 1961 р. і набула чинності 26 лютого 1965 р.

Але в травні 1992 р. спеціальний комітет по підготовці нового проекту Хартії – Комітет Charte-Rel приступив до роботи щодо вдосконалення її положень. У результаті цієї роботи була підготовлена нова редакція Хартії, яка отримала назву «Європейська соціальна хартія (переглянута)» (European Social Charter (revised))[2], яка була схвалена і відкрита для підписання на 98-му засіданні Комітету Міністрів Ради Європи 3 травня 1996 р.

Європейська соціальна хартія (переглянута) [3] – це міжнародна угода, яка поєднала всі права, закріплені в Хартії 1961 р., Додаткових протоколах 1988 та 1995 рр., а також поправки, які стосуються цих прав, та нові права. Всього переглянута європейська соціальна хартія містить гарантії захисту 31 права людини.

Гарантовані хартією права можна поділити на три категорії: захист права на працю, соціальний захист усього населення та спеціальний захист поза робочим середовищем. Договірні сторони не зобов’язані приєднуватись до всіх положень Хартії, однак існує «основне ядро» прав, яких вони мають дотримуватись. Окрім того, автори хартії визначили мінімальний перелік прав, які держави мають підписати.

Багато з положень Європейської соціальної хартії мають на меті захистити не тільки право кожної людини на працю, включаючи і професійну орієнтацію та професійну підготовку, але також і забезпечують захист соціальних прав.

---

[1] *Міністерство закордонних справ України.* <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations/coe> (2016, грудень, 18).

[2] *CETS, no. 163, European Treaty Series.*

[3] *Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України.* <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_062> (2016, грудень, 18).

Соціальний захист фактично тією чи іншою мірою становить зміст кожної статті Хартії. Водночас статті сформульовані так, що певна їх частина передбачає права у сфері застосування праці (або у зв'язку з працею)[1], а інша – поза сферою праці. Остання частина за своїм змістом стосується усього населення або окремих його категорій. Зокрема це такі статті: право на охорону здоров'я (ст. 11); право на соціальне забезпечення (ст. 12); право на соціальну та медичну допомогу (ст. 13); право на отримання послуг від соціальних служб (ст. 14); право трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей на захист і допомогу (ст. 19); право осіб похилого віку на соціальний захист (ст. 23); право за захист від убогості та соціального відчуження (ст. 30);право на житло (ст. 31).

Для реалізації Європейської соціальної хартії у царині соціальних і економічних прав необхідно, щоб якомога більша кількість держав ратифікували цей документ. Переглянута Соціальна хартія, яка передбачає, зокрема, систему колективних звернень, сприятиме запровадженню механізму, що дозволить ефективно захищати соціальні та економічні права в Європі, де постійно зростає конкуренція, і де громадяни мають пристосовуватися до змін у системі зайнятості та нових технологій.

Таким чином, узагальнюючи наведене вище, визначимо, що європейське законодавство з охорони трудових та соціальних прав моряків дає змогу забезпечити охорону на достатньо високому рівні. Однак специфіка регіональних норм у сфері захисту трудових та соціальних прав моряків полягає в тому, що ці норми, як правило, безпосередньо не регулюють трудові та соціальні права моряків, а встановлюють певні стандарти у галузі праці й соціальній сфері вказаної категорії працівників, які через їх імплементацію у національне законодавство кожної держави, що бере в них участь, конкретизуються і наділяються певним правовим механізмом реалізації.

References:

1. Buromenskyi, M.V. (red.) (2006). *Mizhnarodne pravo*: Navch. posibnyk. [International law: Tutorial]. Kyiv: Yurinkom Inter. [in Ukrainian].
2. Golovko, O.I. (2003). *Funktsii ta kompetentsiia organiv Yevropeiskogo Soiuzu u sferi sotsialnoi polityky:* Dys. kand. yuryd. nauk [Functions and jurisdiction of the European Union in the area of social policy: Thesis for PhD degree in Law]. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universitet imeni Ivana Franka [Ivan Franko National University of Lviv], 195. [in Ukrainian].
3. *Dyrektyva Yevropeiskogo Parlamentu ta Rady pro minimalnyi riven pidgotovky moriakiv 2008/106/ES* (19 lystopada 2008) [Directive of the European Parliament and Council about minimum level of training for seafarers 2008/106/ES]. <http://www.transport-ukraine.eu/docs/direktiva-ievropeyskogo-parlamentu-ta-radi-pro-minimalniy-riven-pidgotovki-moryakiv> (2016, December 18). [in Ukrainian].
4. *Dyrektyva Rady pro minimalni vymogy ohorony pratsi dlia polipshennia meduchnogo obslugovuvannia na bortu sudden 92/29/ES* [About minimum labour protection requirements for improvement of medical assistance on board: Directive of the Council] (1992, March 31) <http://www.transport-ukraine.eu/docs/direktiva-radi-9229iees-vid-31-bereznya-1992-roku-pro-minimalni-vimogi-ohoroni-praci-dlya> (2016, December 18). [in Ukrainian].
5. EMSA. *Yevropeicke agentstvo morskoi bezpeky* [European agency of maritime safety]. <http://www.emsa.europa.eu/about.html> (2016, December 18). [in Ukrainian].
6. *Yevropeiska sotsialna khartiia (pereglianuta) 1996* [European Social Charter] (Verkhovna Rada Ukrainy). *Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_062> (2016, December 18). [in Ukrainian].
7. Muravyov, V.I. (2011). *Pravo Yevropeyskogo Soiuzu*, pidruchnyk [Law of the European Union: textbook]. Kyiv. [in Ukrainian].
8. *Rada Yevropy. Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy* [European Council. Ministry of Foreign Affairs]. <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations/coe> (2016, December 18). [in Ukrainian].
9. Repetskyi, V.M. (red.) (2012). *Mizhnarodne publichne pravo*: pidruchnyk,. [international public law: textbook]. Kyiv. [in Ukrainian].
10. Sierova, I.I. (2004). *Mizhnarodno-pravovi mekhanizmy protydii migratsii:* dysertatsiia na zdobuttia naukovogo stupenia kandydata yurydychnykh nauk na temu. [international legal mechanisms to combat illegal migration: Thesis for PhD degree in Law]. Kyiv. [in Ukrainian].
11. *Strategiia integratsii Ukrainu do Yevropeiskogo Soiuzu 1998* (Prezydent Ukrainy) [Strategy of integration of Ukraine into the European Union, approved by the Decree of the President of Ukraine]. *Uriadovyi kurier* [Governmental courier]. [in Ukrainian]
12. Feskov, M.M. (2002). *Yevropeiska socialna khartiia (pereglianuta) I trudove zakonodavstvo Ukrainy: pytannia adaptatsii* [European Social Charter (reviewed) and labour law of Ukraine: issues of adaptation]. Kharkiv. [in Ukrainian].
13. *CETS. – No. 163. – European Treaty Series /163.*

[1] Феськов, М.М. (2002). *Європейська соціальна хартія (переглянута) і трудове законодавство України: питання адаптації*. Харків.

Nataliia Kovalko, PhD in Law
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

RIGHT TO EDUCATION OF CHILDREN WITH DISABILITIES: INTERNATIONAL LEGAL EXPERIENCE

The article deals with the problem of the right to education of children with disabilities. The major international documents recognizing the right of children with disabilities to education were analyzed. Separately, the article analyzed examples of countries which educational systems are more improved for children with disabilities (England, Germany, etc.). In each of the investigated countries the legal framework was analyzed considering experience of the above mentioned problems resolution, which enabled author to provide conclusions about shortcomings in Ukrainian legislation. The main directions and recommendations on improvement of legislation in the field of education were presented. Specifically, the recommendations were provided for changes in educational process for teaching of "special children".

Key words: special children, disabilities, international law, children, children with special features.

Statement of the problem and its connection with important scientific and practical tasks. Right to education is one of the most important subjective rights of a personality. Being an inseparable element of the human rights system and society life in general, it accompanies evolution of individuals and nations, ensures humanity perfection. Right to education enables access to results of civilization development, involves person to the level of culture reached by society, educates respect to the general human values, composes national culture, and contributes to social progress. Among the wide range of subjects of the right to education there are persons with special legal status. Some of such subjects are individuals with disabilities or children with development derivations. Specifics in legal regulation of their status in education are determined by a necessity to formalize guarantees of the right to education and to eliminate the situation where such persons may be factually excluded from the educational system and social life.

It must be admitted that for modern judicial literature the matters related to the right to education are not new ones, but enough researched and elucidated. Namely, V. Kopeychikov, O. Malko, M. Vitruk in their works disclosed a legal base and content of constitutional right to education; K. Bolunka, V. Pogorilko – have studied certain aspects of subjective right to education; O. Karelina – focused on introduction of distanced learning for students with functional health disabilities. T. Skorik, V. Bondar, A. Kolupaeva – deal with problems of inclusive education; V. Zhuravsky, I. Ziaziun – devoted their works to the problems of integration for people (children) with special needs in all spheres of life.

The problems of legal status of children with disabilities in education have not been yet a subject to comprehensive study in modern Ukrainian legal science. Usually, such issues are referred to social security law, within the limits of which the matters of disabled persons' social protection are considered. Legal mechanism of accessibility of education for this category of children is not completely determined and even existing legal norms have to be improved.

Key outcomes of the research. Elaboration of legal norms on children rights is performed since the Declaration of children's rights 1959[1]. The last act is the UN Convention on the rights of persons with disabilities[2], adopted at the end of 2006 and still not enforced, has reflected a gradual change of mankind view on the problem of equality and nondiscrimination of persons with disabilities in education.

Principle of rights equality in education area and determination of its meaningful features may be find in various international legal acts by two directions: on the one hand, it is a fixation of the each one's

[1] *Декларація прав дитини 1959*, проголошена резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН. <http://www.un.org/russian/document/declarat/childdec.htm>.
[2] *Конвенція ООН про права інвалідів 2006*. Прийнята резолюцією 61/106 Генеральної Асамблеї ООН. <http://www.un.org/russian / disabilities / convention / disabilitiesconv.pdf>.

right to education and, on the other hand, these are supplementary guarantees of equality and non-discrimination of persons with disabilities in access to education.

A number of general acts provide rules devoted to recognition of the right to education, its social importance and value for person, equality of rights in education. General declaration on human rights stipulates the right of each person to education: it determines that education shall be directed to the full development of the human personality (the Article 26). International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights[1] determines that education shall be directed to the full development of the human personality and the sense of its dignity (the Article 13).

UN Convention on the rights of the child 1989[2] provides for member-states recognition of the right of mentally or physically disabled children to full and decent life including the right to assistance in efficient access to educational services. The Articles 28, 29 of the Convention confirms the right of the child to education which shall be realized on the basis of equal possibilities ensured by Convention member-states by its accessibility to all children and measures on encouragement of regular attendance at schools and reduction of drop-out rates. Education of children shall be aimed at development of the child's personality, talents and mental and physical abilities to their fullest potential, as well as preparation of a child for responsible life in a free society, in the spirit of understanding, peace, tolerance, equality of men and women. Moreover, the member-states of the Convention recognize the right to full and decent life, in conditions which ensure dignity, promote self-reliance and facilitate the child's active participation in the community (the Article 23).

A group of legal acts devoted to the rights of persons with disabilities contains regulations aimed at non-discrimination of mentioned persons, specifically in education area, fixation of the principle of accessibility to education. Declaration on the rights of mentally retarded persons declares along with the right to proper medical care and physical therapy also the right to such education, training, rehabilitation and guidance as will enable them to develop their ability and maximum potential. Declaration on the rights of disabled persons calls on recognition that the rights shall be granted to all disabled persons without any exception whatsoever and without distinction or discrimination, including the right to education, vocational training and placement services and other services which will enable them to develop their capabilities and skills to the maximum and will hasten the processes of their social integration. Yet in 1982 the UN General Assembly according to its Resolution has adopted the World Action Program on disabled persons which purpose was assistance in adoption of efficient activities for implementation of tasks on equality and full participation of disabled persons in social life and development. 1983-1991 years were proclaimed by the United Nations Organization as Decade of disabled persons.

Legal regulation of the children's rights (with development deviations) in education area in European countries took place in the second half of XX century, despite the system of special education started its formation in the first half of XX century. Along with the development of human rights theory after the Second World War, the rights of persons with disabilities, also in education area, were recognized and formalized at international level.

Especially actively the process of legal provision of the right to education for persons with deviations developed after introduction of general compulsory education which assisted in real finding of children needed special conditions of education and learning program.

Nowadays, in Federal Republic of Germany there are no separate legal acts on special education regardless presence and progress of the system of education for children with special educational needs, integrated and inclusive learning. The Federal government sees one of its tasks in ensuring equal opportunities in education for all social groups, providing of measures on state assistance to youth experiencing the lack of school education / or problems of social character (including young migrants as well). Particularly, The Federal Ministry of Education and Science (BMBF – Bundesmisterium fuer Bildung und Forschung) drafted the program on support to vocational training for mentioned groups of youth with special demands in order to assist them in further employment[3].

[1] Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах от 19.12.1966. Ратифицирован Президиумом Верховного Совета СССР 18.09.1973 (1996). *Сборник важнейших документов по международному праву. Общая*. Москва: Ин-т междунар. права и экономики, 167-199.

[2] Конвенція ООН про права дитини. Прийнята 20 листопада 1989 р Ратифікована СРСР 13 червня 1990 р. (1996). *важнейших документов по международному праву. Общая*. Москва: Ин-т междунар. права и экономики, 188.

[3] Equal opportunities in education. Opportunities for the Disadvandaged. <http://www.bmbf.de/de/1021.php>

Special educational demands in Germany are defined as a need in additional specific assistance in education, in absence of which the education and development cannot be a sufficient securing action[1]. Student's educational capacities are evaluated by qualified teacher upon the request of student's parents, his legal representatives or himself in the age above 18 years old. Identification of special educational demands is carried out under consideration of tasks, requirements and support measure from the school side, as well as individual particularities, student's environment in school, expected results. Upon performed evaluation the teacher shall draft a personal study plan for 1-2 years.

In England in 1870 was adopted the Elementary Education Act, in 1893 – the Elementary Education (Blind and Deaf Children) Act[2], in 1899 – the Elementary education (Defective and Epileptic Children) Act[3].

The Act refers to the epileptic children those who are not "idiots" or "imbecile", but who are not able to attend ordinary public elementary school due to the severe epilepsy. The school authority shall provide facilities for enabling any parent, who is of opinion that his child is handicapped to present such child to the school authority to be examined, although he may not have been required so to do by that authority. If such possibility is not provided it is considered as violation of the Act. Examination of the child may be performed only by a duly qualified practitioner. At the same time, in case the school authority took a decision on child examination, his parent or caretaker may not refuse it. In case of refusal the parent shall be liable to a fine.

School authority provides for the education of such children in special classes at public elementary schools, by boarding out or by establishing schools for defective children. The Act empowers school authority to launch a special school, but it does not oblige them to admit a child to special class or school. When it is deemed necessary a school authority may provide guides or conveyances for children.

The state assigned financial support to the schools which obtained a corresponding permission (certificate) of Education Department. Herewith, the certain requirements were addressed to schools: the education process shall not be commercially oriented, annual expenses of schools shall be monitored and published, as well the school shall be a subject to revision by School Inspection of Her Majesty, etc. At the same time the Act enables Education Department to assign financial support from budget funds for the education of defective children and epileptics. Moreover, the parents also should contribute payments destined for children transportation, residing in boarding school and for expenses related with school attending (Articles 6-8).

According to the Elementary Education Act, the children in the age from 5 to 14 years old are liable to education at school, for mentally retarded children the age of education was extended for 2 years – from 7 to 16 years old.

In 1913 the British Parliament adopted the Mental Deficiency Act. The Act entered into legal force on the 1st of April 1914. It was aimed at further enhancement of feeble-minded and mentally retarded persons care, as well as amending of the Lunacy Acts.

The Act was a result of work of the Royal Commission on the Care and Control of the feebleminded, which report has been published in July 1908[4]. The document was appreciated as the fullest and thoroughly elaborated official act on feeble-minded in the first quarter of XX century.

The Act defined a mental deficiency as delayed or incomplete mind development appeared before 18 years in the result of inherited reasons or illness and traumas. Four categories of mentally deficient were determined depending on character and degree of deficiency: "idiots", "imbeciles", "feeble-minded" and "moral defectives". Only two last categories are capable to study, though for the feeble-minded it is possible just in the condition of special classes or schools. The Act allowed forced placement of feeble-minded in special institution if they were dangerous for people around. For execution of this Act in March 1914 were adopted instructions for institutions on data transfer for registration of such persons in the

[1] *Офіційний портал Європейського агентства з розвитку в області спеціальних освітніх потреб*. <http://www.europeanagency.org/country-information/germany/national-overview/identification-of-special-educational-needs>

[2] Davey, H. (1981). *The Law Relating to the Mentally Defective (Historical foundations of forensic psychiatry and psychology).* New York, 349.

[3] Elementary Education (Defective and Epileptic Children) Act. 9th August, 1899 (1981). Davey, H. *The Law Relating to the Mentally Defective (Historical foundations of forensic psychiatry and psychology).* New York, 345.

[4] The Law Relating to the Mentally Defective, 1913 (1981). Davey, H. *The Law Relating to the Mentally Defective (Historical foundations of forensic psychiatry and psychology).* New York, 1.

Ministry of education and their displacement in care agency[1].

Hence, the legislation of Great Britain on education of children with disabilities has been enough developed yet in the beginning of XX century. Its purpose was not a provision of equal possibilities, but arrangement of social relations for the benefit of persons with disabilities and for security of the community.

Scandinavian countries, same as in England, refused from the usage of terms "mental deficient", "imbecile" etc. and apply at both legislative level and practical activity the notion "special educational needs".

The legislation of the Kingdom of Norway contains 5 acts which regulate relations in education area: the Act on Kindergartens [2], the Act on Elementary School and Secondary Education[3], the Act on Private Free Schools[4], the Act on Adult Education[5] and the Act on Universities and Colleges[6]. Three of them foresee the regulations on education of citizens with disabilities. There is no separate legal act on special education in Norway. Regulations on the right to education in special circumstances, as well as the right of child with disabilities to attend kindergarten are included in the general act.

Article 9 of the Norway Act on Kindergartens stipulates that children with disabilities have a prior right to access to the childcare center, if as per specialists decision the presence in such educational institutions will be useful for a child. The decision of specialists is taken with the participation of persons who execute parental duties. Municipal authorities are obliged to facilitate accessibility of such institution for a child. A child may receive a special pedagogical assistance which is free for parents. Hence, the legal system of Norway is oriented on preferential joining of child to the ordinary environment where the majority of children study and educate.

The Act Relating to Primary and Secondary Education 1998, which is valid nowadays with some amendments and supplements, regulates some cases related to the rights of children with disabilities. So, children who communicate by sign language may educate on this language or with its help (Articles 2-6). The essence of education for them is determined by general rules. Children in the age of compulsory education (from 6 to 16 years) who require education in the sign language, have the right to education in this language. Decision on teaching in this language and learning of this language shall be taken by municipal authorities in education after expertise. Blind and visually impaired students have the right to be educated with application of Braille script and necessary technical assistance, including teaching on movement and orientation in school, as well as on the way to and from school (Articles 2-14). The students of secondary school of higher degree possess the same rights (Articles 3-9, 3-10).

Norway legislation same as legislation of other European countries formalizes the main rights and guarantees in education for children with disabilities. Norwegian acts provide special rules on children with special educational needs and do not contain the notion "a child with disabilities".

Summarizing the above mentioned it is worth to admit that legal regulation of special education has its specifics in each state. The absence of separate legal act on special education is typical for European countries at present time. Existing educational system for children with disabilities is aimed at "inclusion" of students with special educational needs in ordinary educational system as much as it's possible. It is typical for all mentioned countries that while defining of the notion "child with disabilities" a legislator slowly reject from humiliating terminology which underlines different types of limitations and defections, giving preference among them to the notion "children with special educational needs".

Ukrainian legislation entrenches key guarantees for realization of the right to education for children and adolescents with disabilities (defections in development). At the same time, a number of children with disabilities do not receive education. One of the reasons of such situation is insufficient elaboration of the

[1] Regulations of the Board of Education under section 2 (2) of the Mental Deficiency Act, 1913. 24th of March, 1914 (1981). Davey, H. *The Law Relating to the Mentally Defective (Historical foundations of forensic psychiatry and psychology).* New York, 456-459.

[2] *The Day Care Institutions Act of 5 May 1995 No. 19*. <http://www.ub.uio.no/ujur/ulovdata/ lov-19950505-019-eng.pdf>.

[3] *Act relating to Universities and Colleges of 12 May 1995 No. 22*. <http://www.ub.uio.no/ujur/ulovdata/lov-19950512-022-eng.pdf>.

[4] Mork T.E. (2005). *Lov om frittstaande skolar (friskolelova)*. Jungelhaandboka, 15.

[5] *Act on Adult Education of 28 May 1976 No. 35*. <http://www.ub.uio.no/ujur/ulovdata/lov-19760528-035-eng.pdf>.

[6] *Act relating to Universities and Colleges of 12 May 1995 No. 22*. <http://www.ub.uio.no/ujur/ulovdata/lov-19950512-022-eng.pdf>.

mechanism of legal formalization of the right to education in Ukrainian legislation.

One of the solutions for this problem may be an introduction in Ukrainian legislation of the notion "right to special education" meaning the possibility to obtain special educational services according to the law. Such right may be granted to those students who due to the health condition, physical and psychological development (not obligatory certified by handicapped status) faced challenges in mastering of educational programs elaborated in comply with state educational standard, in unadjusted conditions and require special educational services. Such services depend from the identification of specifics in education content, general procedure for estimation of students needs in special educational services, order for appeal of commission's conclusion producing such estimation. And the most important, that 'special children" could feel themselves in educational institutions as ordinary students who are not differ from the others.

References:

1. *Act on Adult Education of 28 May 1976 No. 35.* <http://www.ub.uio.no/ujur/ulovdata/lov-19760528-035-eng.pdf>. [in English].
2. *Act relating to primary and secondary education (Education Act) of 17 July 1998 No. 61* (With amendments of June 30th 2000). <http://www.ub.uio.no/ujur/ulovdata/lov-19980717-061-eng.pdf>. [in English].
3. *Act relating to Universities and Colleges of 12 May 1995 No. 22*. <http://www.ub.uio.no/ujur/ulovdata/lov-19950512-022-eng.pdf>. [in English].
4. Davey, H. (1981). *The Law Relating to the Mentally Defective (Historical foundations of forensic psychiatry and psychology).* New York. [in English].
5. Equal opportunities in education. Opportunities for the Disadvandaged. <http://www.bmbf.de/de/1021.php> [in English].
6. Mork, T.E. (2005). *Lov om frittstaande skolar (friskolelova)* [Law on standalone schools (the Independent Schools Act)]. Jungelhaandboka. [in Norwegian].
7. *The Day Care Institutions Act of 5 May 1995 No. 19.* <http://www.ub.uio.no/ujur/ulovdata/ lov-19950505-019-eng.pdf>. [in English].
8. Vseobshchaya deklaratsyya prav cheloveka ot 10.12.1948 (1996) [Universal Declaration of human rights, 1948]. *Sbornyk vazhneyshykh dokumentov po mezhdunarodnomu pravu* [Collection of the most important documents of international law]. Moscow. [in Russian].
9. *Deklaratsiya prav dytyny 1959*. Proholoshena rezolyutsiyeyu 1386 (XIV) Heneral′noyi Asambleyi OON [Declaration of the Rights of a Child. Hailed by resolution 1386 (XIV) of the General Assembly]. <http://www.un.org/russian/document/declarat/childdec.htm>. [in Ukrainan].
10. *Konventsiya OON pro prava dytyny*. Pryynyata 20 lystopada 1989 r Ratyfikovana SRSR 13 chervnya 1990 r (1996) [UN Convention on the Rights of a Child. Adopted on November 20, 1989. Ratified by the Soviet Union on June 13, 1990]. *Sbornyk vazhneyshykh dokumentov po mezhdunarodnomu pravu* [Collection of the most important documents of international law]. Moscow. [in Russian].
11. *Konventsiya OON pro prava invalidiv 2006*. Pryynyata rezolyutsiyeyu 61/106 Heneral′noyi Asambleyi OON [UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Adopted by resolution 61/106 of the General Assembly] <http://www.un.org/russian/disabilities/convention/disabilitiesconv.pdf>. [in Ukrainan].
12. Mezhdunarodnyy pakt ob ekonomycheskykh, sotsyalnykh y kulturnykh pravakh ot 19.12.1966. Ratyfytsyrovan Prezydyumom Verkhovnoho Soveta SSSR 18.09.1973 (1996) [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of December 19, 1966. Ratified by the Presidium of the USSR Supreme Council on September 18, 1973 (1996)]. *Sbornyk vazhneyshykh dokumentov po mezhdunarodnomu pravu* [Collection of the most important documents of international law]. Moscow. [in Russian].
13. *Ofitsiynyy portal Yevropeys'koho ahent·stva z rozvytku v oblasti spetsial'nykh osvitnikh potreb* [The official portal of the European Agency for Development in special educational needs]. <http://www.europeanagency.org/country-information/germany/national-overview/identification-of-special-educational-needs>. [in English].

Павло Синицин
Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК НОРМАТИВНО-ЦІННІСНИЙ ОРІЄНТИР У ДІЯЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНИХ СУДІВ

Pavlo Synytsyn
National University«Odesa Law Academy», Ukraine

DECISIONS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS AS A NORMATIVE AND VALUE REFERENCE POINT IN ACTIVITY OF CONSTITUTIONAL COURTS

The article considers importance of the European Court of Human Rights for activity of constitutional courts. International human rights treaties is the quintessence of legal thought and practice, which reflects universal human values. Constitutional courts implement international legal values in domestic legal systems through application of international treaties. It is important to improve quality of human rights. The author analyzes the main approaches to understanding the legal values and the definition of "normative value reference point". The author also analyzes the impact of the European Court of Human Rights decisions on the national legal system. It is concluded that decisions of the European Court of Human Rights serve as normative value reference point to form legal position of constitutional courts.
Key words: constitutional courts, legal values, normative value reference point, international treaties, the European Court of Human Rights.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження обумовлена з одного боку тим, що сучасні міжнародні договори з прав людини – це квінтесенція юридичної думки і практики, котра відображає універсальні правові цінності ще більш повною мірою, ніж національне законодавство. З другого боку, їхня реалізація у національній правовій системі включає необхідність значних змін, як на рівні нормативного компоненту, так і у системі правових цінностей, значну роль у чому зіграють судові органі. На найвищому, конституційному рівні, це конституційні суди.

Дана ситуація має місце і на рівні міжнародних судів з прав людини, які у своїй діяльності досить ефективно об'єктивують у площину дійсності ті фундаментальні правові цінності, які закладені в регіональних договорах з прав людини. Особливої уваги потребує вивчення їх впливу на національні правові системи. Цей вплив реалізується як через зміни законодавства, так й через правозастосовчу практику. Особливе місце в цьому механізмі займають конституційні суди, які виконують в національних правових системах функції нормоконтролю. Тобто, актуальність даної тематики полягає в необхідності розкриття значення практики Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ) для діяльності конституційних судів з метою підвищення рівня захисту прав людини шляхом інтерпретації правових цінностей, що відображені у нормах міжнародного права.

Метою дослідження є аналіз впливу рішень ЄСПЛ як нормативно-ціннісного орієнтиру для формування правових позицій конституційних судів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти діяльності ЄСПЛ стали предметом досліджень багатьох учених, зокрема МакБрайд Дж., Дж. Букіккіо, М.В. Буроменський, В.Г. Буткевич, В.Н. Денисов, О.М. Ерделевський, В.І Євінтов, В.К. Забігайло, Л.Г. Заблоцька, Є.Б. Кубком, Л.М. Липачова, В.Є. Мармазов, В.І. Муравйов, К.В. Горобець, П.М. Рабінович, Д.М. Супрун, С.Є. Федик та ін. Зазначені науковці зробили суттєвий внесок у дослідження вказаної проблематики. Варто зауважити, що найближчі до обраної тематики дослідження практики Європейського Суду з прав людини проведені в роботах С. Шевчука[1]

[1] Шевчук, С. (2007). *Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції.* Київ: Реферат, 660.

та М. Гультая[1]. В той же час, питанню впливу рішень ЄСПЛ як нормативно-ціннісного орієнтиру на практику конституційних судів у науковій літературі приділено недостатньо уваги. Наукова новизна роботи полягає в розкритті значення практики ЄСПЛ для конституційних судів.

Виклад основного матеріалу. Рішення ЄСПЛ виступають у якості нормативно-ціннісного орієнтиру та міжнародно-правового стандарту захисту прав людини. Вбачається, що міжнародно-правові стандарти у свою чергу є нормативним закріпленням мінімального рівня забезпечення правових цінностей.

Єдиного підходу до визначення поняття цінність на сьогодні не існує, що спричинено багатоаспектністю даної категорії. Водночас, найбільш доцільною, вбачається, позиція П.М. Рабіновича [2] та К.В. Горобця[3], які визначають цінності права як природні та суспільні блага, захищені і забезпечувані позитивним правом через їхню значущість і корисність для людини і суспільства. Вбачається, що саме зазначена дефініція розкриває сутність значущості об'єктів і явищ природної й соціальної сфер, які здатні слугувати засобами задоволення тих чи інших потреб суб'єктів і виявляють своє формальне вираження у позитивному праві. Таке розуміння даної категорії видається придатним для позначення цінностей у якості змістовної складової категорії «нормативно-ціннісний орієнтир».

З іншого боку, термін «нормативний» означає закріплений у визначеному порядку, загальнообов'язковий, він характеризує формальну, зовнішню складову категорії «нормативно-ціннісний орієнтир». Таким чином, можна зробити висновок, що нормативно-ціннісний орієнтир – це формальне вираженням орієнтовного (мінімального) рівня забезпечення та захисту позитивним правом природних і суспільних благ.

Ціннісні орієнтири не з'являються самі по собі, вони формуються і еволюціонують у процесі суспільно-історичного розвитку. Витоки явища, яке згодом стали називати «правовими цінностями», беруть свій початок з найдавніших часів людської історії. Ідеї, наприклад, про цінність і недоторканність життя, про рівність людей містяться ще в прадавніх міфах і віруваннях. Еволюціонуючи у відповідності до потреб людства вони отримали формальний вираз у нормах міжнародного та національного права. Поступово міжнародно-правові договори стали вміщати в собі мінімально допустимий обсяг забезпечення правових цінностей,що обов'язковий для національних правових систем. Рішення ЄСПЛ за своїм змістом є індикатором цінностей, які закладені у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – ЄКПЛ), адже вона є правовою основою його діяльності. ЄКПЛ встановила той мінімальний обсяг прав особи, які не можуть бути обмежені, держави-учасниці не вправі закріпити їх на нижчому рівні ніж цей мінімальний стандарт. Як вказує Д.М. Супрун, ЄКПЛ містить у собі декілька вимірів правопорядку. Перший захищає права, що не можуть бути обмежені навіть під час війни або іншого надзвичайного стану: право на життя (ст.2), право на особисту недоторканість – заборона катувань, нелюдського та такого, що принижує гідність поводження чи покарання (ст.3), заборона рабства (п.1 ст.4), право на незворотність закону про кримінальну відповідальність (ст.7). Перелік цих прав прямо закріплений у ст.15 ЄКПЛ. Другий вимір правопорядку включає в себе норми, які можна віднести до вторинних. Особливість значення цим нормам надається ЄСПЛ при автономному їх тлумаченні. До третього виміру правопорядку вчений відносить норми, які в розумінні ЄСПЛ забезпечують ефективний розвиток демократичного суспільства – принцип публічності та змагальності судового розгляду справ, право на вільні вибори, право на свободу слова тощо. Безперечно, вони також тісно пов'язані з первинними нормами. Згадані три виміри правопорядку, а також система інших гарантій, передбачених ЄКПЛ, утворюють у своїй єдності її правову систем[4]. Всі ці положення мають аксіологічне значення. Основою формування і генезису цінностей є інтереси, потреби людини. ЄКПЛ втілила в собі мінімальний обсяг прав людини, який орієнтує держав-учасниць на відображення їх у національних правових системах. Виражені в тексті міжнародного договору права людини таким способом отримують певний потенційний рівень

[1] Гультай, М. (2013). Європейські та національні стандарти з прав людини у практиці Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*, (5), 72-81.

[2] Рабінович, С.П. (2010). *Природно-правові підходи в юридичному регулюванні: монографія.* Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 52-91.

[3] Горобец, К.В. (2013). *Аксиосфера права: философский и юридический дискурс:* монография. Одеса: Фенікс, 214.

[4] Супрун, Д.М. (2002). *Організаційно-правові засади та юрисдикційні основи діяльності Європейського суду з прав людини:* автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 148.

захисту, адже держави-учасниці беруть на себе зобов'язання не порушувати їх та створювати гідні умови для їх реалізації, на рівні не нижчому, ніж того вимагають зобов'язання згідно з договором. Тобто, ЄКПЛ встановила орієнтир для національних правових систем щодо відображення правових цінностей.

Під практикою ЄСПЛ в широкому значеннірозуміються, тобто як усі рішення Європейського суду з прав людини та практика Європейської комісії з прав людини відносно всіх держав-учасниць ЄКПЛ. Варто погодитись із думкою М.М. Гультая, що у практиці ЄСПЛ втілені публічно визнані цінності суспільств європейських країн, які безпосередньо закріплені ЄКПЛ[1]. Основоположні цінності об'єктивуються у мотивувальних частинах рішень ЄСПЛ. Так, під час установлення справедливої збалансованості інтересів особи із потребами суспільства, ЄСПЛ зважуються відповідні їм нерівнозначні цінності.

На думку професора університету Бірмінгем (Великобританія) Джеремі МакБрайда: «кожен, хто прагне застосовувати ЄКПЛ, повинен усвідомити: що саме лише ознайомлення з текстом положень ЄКПЛ не дає змоги збагнути весь її сенс. Адже, попри існування чисельних підходів, якими можна скористатися при тлумаченні юридичних текстів, лише той, що відповідає обраному ЄСПЛ, гарантуватиме застосування цих положень відповідно до міжнародних зобов'язань щодо визначених у ЄКПЛ прав і свобод. Підхід ЄСПЛ вбачається у його рішеннях по справах, узятих ним до розгляду, та в усій його практиці, що постала внаслідок цього»[2].

З зазначеною думкою варто погодитись, оскільки норми ЄКПЛ мають загальний оціночний характер, а статті характеризуються значним рівнем абстрактності. Тому, без звернення до рішень ЄСПЛ неможливо однозначно інтерпретувати їх зміст.

Правова доктрина йде шляхом визначення необхідності враховувати не лише рішення, винесені щодо держави-відповідача, а й щодо інших держав. Норма, створена судом у результаті конкретизації ЄКПЛ, не може мати індивідуального характеру[3]. Водночас, М. В. Кучин зазначає, що «сама постанова ЄСПЛ, прийнята стосовно конкретної ситуації в певній країні, не може бути обов'язковою для іншої держави. Проте норма, створена судом у результаті конкретизації ЄКПЛ, не може мати індивідуально-визначеного характеру, оскільки конвенційні положення не можуть інтерпретуватися судом по-різному стосовно кожної держави»[4].

А. Боднар, доцент Варшавського університету, пише, що держави-учасники зобов'язані виконувати всі постанови ЄСПЛ, винесені щодо них (ст. 46 ЄКПЛ). Що ж до постанов, винесених щодо інших держав, держави-учасники не зобов'язані, але можуть застосовувати їх, покращуючи в такий спосіб стандарти захисту прав людини й уникаючи майбутніх порушень по схожих справах. Держави, які не були сторонами в конкретній справі, повинні брати для себе навіть більше уроків з таких постанов, оскільки вони можуть навчити їх, як уникнути подібних порушень у майбутньому й відповідним чином змінити власну правову систему і правозастосовну практику [5].

Отже, рішення ЄСПЛ стосовно інших держав, які не були сторонами у справі, не мають імперативного характеру, але повинні враховуватись, оскільки суд не може по-різному інтерпретувати конвенційні положення. Слід погодитися з думкою Н. С. Бондар, який відмічає важливість урахування двоякої юридичної природи судових актів суду: (а) як казуальних рішень конкретних справ, що знаходяться у сфері юрисдикції європейського судового органу, і (б) з точки зору офіційного тлумачення положень ЄКПЛ, що мають значення не лише для вирішення конкретного спору, що містяться в них, а й через загальноєвропейський правовий звичай, що склався, – прецедентне значення для вирішення наступних аналогічних спорів[6].

[1] Гультай, М. (2013). Європейські та національні стандарти з прав людини у практиці Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України, (5)*, 72-81.

[2] МакБрайд, Д. (2004). Принципи, що визначають тлумачення та застосування Європейської конвенції з прав людини. *Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст*. Київ: ЗАТ «ВІПОЛ», 761-781.

[3] Бессарабов, В.Г. (2003). *Европейский суд по правам человека*. Москва: Юрлитинформ, 170.

[4] Кучин, М.В. (2004). *Прецедентное право Европейского суда по правам человека.* Екатеринбург: Изд-во УрГЮА, 231.

[5] Боднар, А.М. (2011). Res interpretata: юридическая сила постановлений Европейского Суда по правам человека для государств, не являющихся сторонами в деле. *Сравнительное конституционное обозрение, (3)*, 82-114.

[6] Бондарь, Н.С. (2006). Конвенционная юрисдикция Европейского Суда по правам человека в соотношении с компетенцией Конституционного Суда РФ. *Журнал российского права, (6 (114))*, 113–127.

Практика ЄСПЛ також розвилася під значним впливом конституційного права країн — учасниць ЄКПЛ. Водночас Голова Венеціанської Комісії Дж. Букіккіо зауважив, що рішення ЄСПЛ є основною для створення й консолідації загальної конституційної спадщини Європи[1].

П. Євграфов та В. Тихий зазначають, що відповідні конституційні норми щодо прав і свобод людини і громадянина та їх гарантії держав-учасниць, якщо не тотожні, то аналогічні конвенційним нормам. Тому, правові позиції ЄСПЛ треба застосовувати і при тлумаченні відповідних норм конституцій держав-учасниць. У зв'язку з тим, що права і свободи людини є основою конституцій, а кожна з них є єдиним цілим, правотлумачення ЄСПЛ мають застосовуватись при тлумаченні й інших конституційних положень. Практика ЄСПЛ враховується і при тлумаченні законів держав-учасниць, адже вони, як й інші нормативно-правові акти, приймаються на основі конституцій і повинні їм відповідати[2]. Отже, практика ЄСПЛ має методологічне значення та є ефективним інструментом національного судового тлумачення норм права, передусім тих, що стосуються прав людини.

Висловлені в рішеннях ЄСПЛ у процесі тлумачення конвенційних положень правові позиції, виступають підставою для юридичної кваліфікації фактичних обставин спору, водночас, за своїм призначенням є інтерпретаційними правовими нормами, що конкретизують положення ЄКПЛ, утворюючи при цьому невід'ємний елемент їх юридичного змісту. У зв'язку із цим постанови ЄСПЛ включаються до правових систем держав, що визнали юрисдикцію цього органу правосуддя джерелами норм права. Як відмічає В. І. Анішина, йдеться не про виконання рішень Суду, а про застосування правових положень, сформульованих ним по суті юридичного способу вирішення конкретних життєвих ситуацій, що можуть бути використані по іншій справі[3]. Тобто, резолютивна частина рішення ЄСПЛ є обов'язковою лише для конкретної держави-відповідача. В той час, як у мотивувальній його частині міститься саме правова позиція, в якій і визначається порушення норм ЄКПЛ, яка підлягає врахуванню для всіх держав – учасниць останньої. Вбачається, рішення ЄСПЛ по своїй суті є комплексними, що зумовлено такими чинниками: правові позиції, що викладені в них, мають нормативний характер;у рішеннях дається тлумачення Конвенції і протоколів до неї; вони є актами правозастосування, адже містять рішення по конкретній справі.

Таким чином, рішення ЄСПЛ є обов'язковими до виконання державами-учасницями ЄКПЛ. Тобто, вони у повній мірі відображають ознаку нормативності у своїй природі.

Саме конституційна юстиція у демократичних країнах виступає ефективним засобом уніфікації національних правових систем і європейських правових цінностей. Враховуючи обов'язковість рішень конституційних судів, їх правові позиції, сформульовані з урахуванням положень ЄКПЛ, інших міжнародно-правових договорів у сфері прав людини, а також рішень ЄСПЛ, сприяють імплементації міжнародного права у вітчизняну правозастосовчу практику. Вони орієнтують законодавця, суди загальної юрисдикції та інші правозастосовні органи, а також приватних осіб на загальновизнані європейські правові принципи й цінності.

Звернення конституційними судами до міжнародного та європейського права при роз'ясненні відповідних конституційних положень, зокрема конституційних норм про права людини, що набуло значного поширення в європейських країнах [4]. Відповідно до частини другої статті 10 чинної Конституції Іспанії норми, пов'язані з основними правами та обов'язками, що закріплені Основним Законом, відповідають Загальній декларації прав людини, міжнародним договорам та угодам з цих питань, які ратифіковані Іспанією. Аналогічні положення містяться у частині першій статті 4 чинної Конституції Республіки Молдова — конституційні положення про права і свободи людини тлумачаться та застосовуються згідно із Загальною декларацією прав людини, пактами та іншими договорами, однією зі сторін яких є Республіка Молдова.

[1] Букіккіо, Дж (2005). Вітальне слово учасникам Міжнародної конференції Вплив практики Європейського суду з прав людини на національне конституційне судочинство. *Вісник Конституційного Суду України, (6),*7-10.

[2] Євграфов, П. (2005). Право тлумачення Європейського суду з прав людини і його значення для національного конституційного судочинства. *Вісник Конституційного Суду України, (6),* 82.

[3] Анишина, В.И. (2009). Решения Европейского суда по правам человека в российской правовой системе. *Права человека: Законодательство и судебная практика:* сб. науч. тр, 198-203.

[4] Шевчук, С. (2011). Узгодженість практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України, (4-5),* 122-130.

Прикладом орієнтації органу конституційної юрисдикції на практику ЄСПЛ є Рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016. Так відповідно до 2.3 пункту 2 мотивувальної частини даного Рішення, Конституційний Суд України враховує приписи чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та практику тлумачення і застосування цих договорів міжнародними органами, юрисдикцію яких визнала Україна, зокрема Європейським судом з прав людини. Оскільки стаття 29 Конституції України кореспондується зі статтею 5 ЄКПЛ, то конституційний суд орієнтується на тлумачення та застосування вказаної статті ЄКПЛ Європейським судом з прав людини при розгляді цієї справи. Суд мотивує свої висновки прямими посиланнями у мотивувальній частині на рішення ЄСПЛ. Тобто, Конституційний Суд орієнтує власне бачення конституційності вітчизняного законодавства у світлі стандарту встановленого ЄСПЛ при тлумаченні Конвенції .

В якості іншого прикладу можна навести справу, у якій Європейський суд вирішив, що Конституційний суд порушив право на судовий розгляд протягом розумного строку. І насправді велика кількість конституційних скарг розглядалася у Конституційному суді Німеччини протягом достатньо довгого строку з тих чи інших підстав. Конституцією Німеччини право на судовий розгляд конституційної скарги протягом розумного строку не закріплений, а з огляду на складну судову систему, Німеччина частково схильна до затримок у розгляді справ судами. У справі Сюрмелі проти Німеччини, ЄСПЛ вказав на те, що Німеччина має організувати судову системи таким чином, щоб забезпечити ефективну імплементацію статті 6 Конвенції. Як це було вказано, навіть Конституційний суд не досягнув успіху у тому, щоб стати зразковою інституцією для усієї судової гілки влади. І потрібно зазначити, що справи, у яких ЄСПЛ показав цю проблему із затримками під час розгляду спорів стають предметом розгляду самого Конституційного суду і ця проблематика відбивається у практиці в такий спосіб, щоб зменшити строк розгляду цих справ. З рештою конституційним судом будо виконано рішення ЄСПЛ, який вказав належний рівень забезпечення прав заявника[1].

Не винятком є і Конституційний Трибунал Польщі, зокрема у справі SK 45/09 від 16 листопада 2011 року за конституційною скаргою Анни Супрунович щодо встановлення відповідності Конституції Польщі ст. 36, ст. 40, ст. 41 і ст. 42 Регламенту Ради (ЄС) № 44/2001 від 22 грудня 2000 року. В тексті рішення Конституційний Трибунал прямо зазначає «Конституцією встановлено нижчий рівень захисту прав, ніж той, що передбачений Європейською Конвенцією 1950 р. та рішеннях ЄСПЛ…»[2]. Таке формулювання чітко ілюструє значення практики ЄСПЛ як орієнтиру для конституційного суду у формуванні його правової позиції за конкретною конституційною скаргою.

Таким чином, очевидним є прямий вплив рішень ЄСПЛ та норм міжнародного права на формування правових позицій конституційних судів. Вбачається, що рішення ЄСПЛ виступають у якості нормативно-ціннісного орієнтиру захисту прав людини.

У свою чергу, слушною є думка С. Шевчука, який виділяє такі підходи до застосування Конституційним Судом України практики ЄСПЛ для обґрунтування власних правових позицій: 1) «відсильний» спосіб – лише побічно згадується про наявність певних європейських стандартів із відповідного питання, не конкретизуючи його, тобто не посилаючись на конкретні статті Конвенції 1950 р. і рішення ЄСПЛ; 2) «казуїстичний» спосіб наводяться конкретні статті Конвенції 1950 р. та перелік відповідних рішень; 3) «казуїстично-змістовний» спосіб – звернення не тільки до конкретної статті міжнародного договору чи судового рішення, а й до їх розгорнутого змісту[3].

Варто зауважити, що за останні роки Конституційний Суд України став частіше звертатися до правових позицій ЄСПЛ у своїх рішеннях, що, безумовно, є позитивною тенденцією. Ним використовується практика ЄСПЛ не тільки для додаткової аргументації власних правових позицій,

[1] *Виконання рішень Європейського суду з прав людини у Німеччині*. <http://www.i-law.kiev.ua>

[2] SPRAWA SK 45/09 | 16 XI 2011 Sygn. akt SK 45/09 W Y R O Kwimieniu Rzeczypospolitej Polskiej Warszawa, dnia 16 listopada 2011 r. *Trybuna Konstytucyjny:Ozbadanie zgodnościart. 36, art. 40, art. 41 orazart. 42 Rozporządzenia Rady (WE) nr 44/2001 zdnia 22 grudnia 2000 roku w sprawie jurysdykcji iuznawania orze czeń sądowych orazich wykonywania w sprawach cywilnych I handlowy chzart. 8, art. 32, art. 45, art. 78, art. 176 Konstytucji RP*
<http://ipo.trybunal.gov.pl//Sprawa?&pokaz=dokumenty&sygnatura=SK%2045/09#sprawaForm:tabView:metryka>

[3] Шевчук, С.В. (2008). *Загальнотеоретичні проблеми нормативності актів судової влади.* дис. … д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01. Харків, 318.

вироблених на підставі Конституції України, а й для роз'яснення змісту й значення конституційних положень, а також законодавчих приписів, конституційність яких перевіряється.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, вплив практики ЄСПЛ на правові позиції конституційних судів є беззаперечним. Рішення ЄСПЛ виступають у якості нормативного-ціннісного орієнтиру для суддів та сутнісних елементів аксіологічного виміру права. Цілком очевидно, що і ЄКПЛ, і рішення ЄСПЛ є обов'язковими для судів конституційної юрисдикції і мають пріоритет перед національним правом. Враховуючи обов'язковість рішень конституційних судів, їх правові позиції, сформульовані з урахуванням положень Європейської конвенції, інших міжнародно-правових договорів у сфері прав людини сприяють імплементації міжнародного права у національні правові системи. Використовуючи у мотивувальних частинах своїх рішень рішення ЄСПЛ конституційні суди інтерпретують закладені у них цінності у національну правову практику. Вони орієнтують законодавця, суди загальної юрисдикції та інші правозастосовні органи, а також приватних осіб на загальновизнані європейські правові принципи й цінності.

References:

1. Anyshyna, V.Y. (2009). Resheniya Evropeyskoho suda po pravam cheloveka v rossyyskoy pravovoy systeme [Decisions of the European Court of Human Rights in the Russian legal system] *Prava cheloveka: Zakonodatel'stvo y sudebnaya praktyka:* sb. nauch. tr. [Human Rights: Legislation and Litigation: Coll. of scientific. papers], 198-203. [in Russian].
2. Bondar, N.S. (2006). Konventsyonnaya yurysdyktsyya Evropeyskoho Suda po pravam cheloveka v sootnoshenyy s kompetentsyey Konstytutsyonnoho Suda RF [Conventional jurisdiction of the European Court of Human Rights in relation to competence of the Constitutional Court of the Russian Federation]. *Zhurnal rossyyskoho prava [Journal of Russian law], (6 (114)),* 113–127. [in Russian].
3. Suprun, D.M. (2002). *Orhanizatsiyno-pravovi zasady ta yurysdyktsiyni osnovy diyal'nosti Yevropeys'koho sudu z prav lyudyn:* avtoref. dys.. kand. yuryd. nauk: 12.00.11 [The organizational principles and legal framework for the European Court of Human Rights: synopsis of the thesis for PhD degree in law]. Kyiv. [in Ukrainian].
4. SPRAWA SK 45/09 | 16 XI 2011 Sygn. akt SK 45/09 W Y R O K wimieniu Rzeczypospolitej Polskiej Warszawa, dnia 16 listopada 2011 r. [JUDGMENT On behalf of the Republic of Poland Warsaw, 16 November 2011]. *Trybuna Konstytucyjny:Ozbadanie zgodnościart. 36, art. 40, art. 41 orazart. 42 Rozporządzenia Rady (WE) nr 44/2001 zdnia 22 grudnia 2000 roku w sprawie jurysdykcji iuznawania orze czeń sądowych orazich wykonywania w sprawach cywilnych I handlowy chzart. 8, art. 32, art. 45, art. 78, art. 176 Konstytucji RP* <http://ipo.trybunal.gov.pl//Sprawa?&pokaz=dokumenty&sygnatura=SK%2045/09#sprawaForm:tabView:metryka>. [in Polish].
5. Bessarabov, V.H. (2003). *Evropeyskyy sud po pravam cheloveka* [European Court of Human Rights]. Moscow: Yurlytynform. [in Russian]
6. Bukikkio, Dzh (2005). Vitalne slovo uchasnykam Mizhnarodnoyi konferentsiyi Vplyv praktyky Yevropeyskoho sudu z prav lyudyny na natsionalne konstytutsiyne sudochynstvo [Greeting to the participants of the International Conference 'Impact of European Court of Human Rights at National Constitutional Justice']. *Visnyk Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny [Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine], (6),*7-10. [in Ukrainian].
7. *Vykonannya rishen Yevropeyskoho sudu z prav lyudyny u Nimechchyni* [Implementation of the European Court of Human Rights in Germany]. <http://www.i-law.kiev.ua>. [in Ukrainian].
8. Horobets, K.V. (2013). *Aksyosfera prava: fylosofskyy y yurydycheskyy dyskurs: monohrafyya* [Axiosphere of law: philosophical and legal discourse: a monograph]. Odesa: Feniks. [in Russian].
9. Hultay, M. (2013). Yevropeyski ta natsionalni standarty z prav lyudyny u praktytsi Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny [European and national human rights standards in the practice of the Constitutional Court of Ukraine]. *Visnyk Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny [Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine], (5),* 72-81. [in Ukrainian].
10. Yevhrafov, P. (2005). Pravo tlumachennya Yevropeyskoho sudu z prav lyudyny i yoho znachennya dlya natsional'noho konstytutsiynoho sudochynstva [Legal interpretation of the European Court of Human Rights and its significance for national constitutional proceedings]. *Visnyk Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny [Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine], (6),* 82. [in Ukrainian].
11. Kuchyn, M.V. (2004). *Pretsedentnoe pravo Evropeyskoho suda po pravam cheloveka* [The case law of the European Court of Human Rights]. Ekaterynburh: Yzd-vo UrHYuA. [in Russian]
12. MakBrayd, D. (2004). Pryntsypy, shcho vyznachayut tlumachennya ta zastosuvannya Yevropeyskoyi konventsiyi z prav lyudyny. *Yevropeyska konventsiya z prav lyudyny: osnovni polozhennya, praktyka zastosuvannya, ukrayinskyy kontekst*. [The principles that determine interpretation and application of the European Convention on Human Rights. The European Convention on Human Rights: principal provisions, practice of application, Ukrainian context]. Kyiv: ZAT «VIPOL. [in Ukrainian].
13. Rabinovych, S.P. (2010). *Pryrodno-pravovi pidkhody v yurydychnomu rehulyuvanni:* monohrafiya [Natural and legal approaches to legal regulation: a monograph]. Lviv: Lvivskyy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav [Lviv

State University of Internal Affairs], 52-91. [in Ukrainian].
14. Shevchuk, S.V. (2008). *Zahalnoteoretychni problemy normatyvnosti aktiv sudovoyi vlady*. dys. … d-ra yuryd. nauk : spets. 12.00.01 [General theoretical problems of normative acts of the judiciary: thesis for ScD degree in law]. Kharkiv. [in Ukrainian].
15. Shevchuk, S. (2002). *Porivnyalne pretsedentne pravo z prav lyudyny* [Comparative case law of the ECHR]. Kyiv: Referat. [in Ukrainian].
16. Shevchuk, S. (2007). *Sudovyy zakhyst prav lyudyny: Praktyka Yevropeyskoho Sudu z prav lyudyny u konteksti zakhidnoyi pravovoyi tradytsiyi* [Judicial protection of human rights: the European Court of Human Rights in the context of the Western legal tradition]. Kyiv: Referat. [in Ukrainian].
17. Shevchuk, S. (2011). Uz·hodzhenist praktyky Yevropeyskoho sudu z prav lyudyny ta Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny [Consistency of the European Court of Human Rights and the Constitutional Court of Ukraine]. *Visnyk Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny [Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine], (4-5),* 122-130. [in Ukrainian].

Yevheniia Levytska
Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine

THE NEW ASPECTS OF THE PRC-TAIWAN AND THE PRC-ASEAN INTERACTION: THE ECONOMIC COMPONENT

The new challenges to the Taiwan Cross-Strait equilibrium observed in the beginning of the second decade of the XXI century are the principle item of the article. The differences between Kuomintang's and opposing it Democratic Progressive Party's (DPP) visions of Taiwan's future foreign policy are also reflected. The core issue is a potential possibility to speak about peaceful reunification of Chinese people or the political ambitions of the parties are the obstacle for the process of integration started. Today strengthening of economic ties can become a bridge that will connect the mainland China and Taiwan island with the simultaneous PRC seeking to become the link between the North-East Asia and South-East Asia. Thus, Beijing is looking for the ways of strengthening the relations with ASEAN – organization, which became the core of Asian integration.

Key words: Taiwan, the PRC, the Cross-Straits Economic Collaboration Frame Agreement, the Kuomintang, the Democratic Progressive Party, the Cross-Strait Relations, ASEAN, CAFTA.

1. The Cross-Strait and China-ASEAN relations' external political environment

Today the geopolitical accents obviously shift from the Western hemisphere to the Eastern hemisphere. Several most dynamically developing economies are situated at the Asia-Pacific region (APR). Among them are the People's Republic of China (PRC), the Republic of China (ROC) and such integration entity as the Association of South-East Asia Nations (ASEAN). The relationships between the mentioned actors are developing in a specific geopolitical environment of the Asia-Pacific region.

The scientists consider the term "region" to be the category of modern scientific discourse. According to the N. Mezhevich's definition the term "region" means the geographically united entity that is characterized by the specific ethnographic, confessional, social and cultural composition and by the special type of the elite's and society political management[1]. Nevertheless, the definition given is mostly generalized. Depending on the basic factors, which lay in the foundation of the one or another definition, the political scientists introduce territorial, economic, social-economic, institutional and other approaches in the process of determining, what is the "region". In the present article the Asian-Pacific region characterization is based on the geopolitical systematic approach. According to this approach the "region" is the complex of international subsystem elements with the specifically interacting poles of power, nodal contradictions and the institutional superstructure. The out-system actors' national interests are also taken into account in the article. It should be mentioned. that the states within the region naturally wish to defend their national interests and rights, trying to provide themselves with the strong support of global powers. These global powers, in their turn, perceive their South-Asian partners' territories as the footholds for their global interests realizing.

The Asia-Pacific region is the geographical and political complex of states with the similar cultural and historical roots. Nevertheless, all the APR elements have their own economic and social peculiarities that give the birth to the deep discrepancies between the countries.

Taking into the account the variety of the APR's states, it seems to be more rational to make the systematic analysis of this geopolitical environment as the entity, composed by such subregions as North-East Asia, South-East Asia, South Asia and Southern Part of the Pacific Ocean.

The subregional entity of the South-East Asia is not less controversial than the whole APR. In case of taking the systematic geopolitical approach as the basis of the analysis, South Asia may be considered as the international relations' subsystem, composed of 11 states as the elements of the system. The representative of the Northern Illinois University' Center for Southeast Asian Studies (USA), Professor

[1] Межевич, Н.М. (2006). Определение категории «регион» в современном научном дискурсе. *Псковский регионологический журнал, 2,* 3–22.

Clark D. Neher, in his book "Southeast Asia: Crossroads of the World" has perceived the South-East Asia region as the unity of 11 nations such as Brunei, Myanmar, Cambodia, Laos, Malaysia, Philippines, Singapore, Indonesia, East Timor, Thailand and Vietnam[1]. In this geopolitical environment the poles of power hasn't been formed yet. Thus, the distinctive feature of the subregion is the specific security architecture, which is greatly influenced by the external powers such as the PRC and the USA. The numerous states' integration groups such as ASEAN, ASEAN Regional Forum etc. mould the structural superstructure. Nevertheless, the atmosphere of the competitiveness and the strategic rebalancing within the region in the latest decades increases the tension degree and makes the region one of the hottest spots in the world in the nearest future. The wide range of factors turns the South East Asia region into the explosive platform for foreign policy conducting. Among such factors are: firstly, the threat for the PRC strategic maritime transit routes security by the Malacca Strait; secondly, reformation of the USA foreign policy priorities; thirdly, Washington's involving Singapore, Philippines and Thailand as the crucial components of the Island Chain Strategy which implies surrounding China by sea.

2. The Current Cross-Strait Economic Interpenetration

The current relationships between the continental China and Taiwan cardinally differ from how they are perceived to be among the western society due to the war between the forces of Communist Party of China and the Kuomintang. The CNN correspondent Sophia Yan in her article introduced the term "frenemies" for the Beijing-Taipei ties characterization[2]. Today the "irreconcilable foes" laid the strong foundation for the further large-scale economic and humanitarian integration. Nevertheless, the way of reconciliation is paved with the obstacles that couldn't be neglected.

First of all, the Taiwan people's public mind is hindering from the economic mutual penetration of two China's economics. The opponents to the Taiwan's economic rapprochement movement towards the PRC are lead by the Democratic Progressive Party (DPP). Nowadays the DPP had become the main Kuomintang antagonist. The Kuomintang, in its turn, acts as the advocate of the inter-China rapprochement.

The second obstacle is the Washington tactics of balancing between the two banks of Taiwan Strait. That is why the extraordinary political and economic co-operation between mainland and Republic of China may lead to the intercept of strategic initiative by Beijing that is an unacceptable scenario for Washington. After all, the inter-Chinese economic collaboration may turn into bridge that will connect both Taiwan Strait sides.

In 2012 the general commodity turnover between the PRC and Taiwan reached $121,6 billion. Excluding the trade with Hong-Kong the Taiwan exports account $80,7 billion and the PRC exports account $40,9[3]. The PRC is the Taiwan's top trade partner since 2007[4]. Mainland China is also the Taiwan's largest investment recipient. The Taiwan's investment part in PRC's economy accounts 57,1 billion in 2012, while the continental China invested only 135 million in the island's development. It should be said that the trade dynamics corresponds the political elites' interaction dynamics. The trade turnover was only $914 million in 1998 (excluding Hong-Kong) that was 10 times less than the same period turnover between Taiwan and Japan. In 2012 the inter-Chinas' trade has 4,25 times outrun the Taiwan-Japan trade[5]. Speaking about investment flows, it should be mentioned that till 2009 the PRC was not involved in any serious Taiwan investment project. In 1980s Taiwan became the investment's donor for mainland China that helped the China's renewed economic system to maintain its sustainable development. Since the first decade of XXI century the reverse tendencies can be observed as the mainland China turned into the financially-capable enough power to invest to the Taiwan's infrastructure[6].

As it was mentioned before, Kuomintang and the CPC at the end of the first decade of XXI century started moving towards the economic background for the bilateral relations advancing. The former Taiwan's President Chen Shui-bian (2000-2008), who was also occupying a post of the DPP head, was standing on the grounds of island's independence and sovereignty acknowledgement. But the aggressive

[1] Neher, C.D. (2010). *Southeast Asia: Crossroads of the World*. Illimois: Northern Illinois University Press.
[2] Yan, S. (2015). Trade has turns China and Taiwan into "frenemies". *CNNMoney (Hong Kong).* <http://money.cnn.com/2015/11/05/news/china-taiwan-trade-economy/> (2016, November, 17).
[3] *UN Comtrade Database*. <https://comtrade.un.org/data/> (2016, August, 01).
[4] Балакин, В.И. (2013). Тайвань в системе Восточноазиатской интеграции КНР. *Китай в мировой и региональной политике. История и современность, Вып. XVII.* Москва: РАН Ин-т Дальн. Востока, 223–231.
[5] *UN Comtrade Database*. <https://comtrade.un.org/data/> (2016, August, 01).
[6] Рустембекова, К. (2008). Тайвань и Китай: экономические и политические отношения сторон. *Время Востока*. <http://www.easttime.ru/analitic/2/8/498.html>.

methods chosen to conduct such a policy conditioned some recession of Taiwan's economy.

In its turn, during the presidency of the Kuomintang leader, Ma Ying-jeou (2008-2012), the great step towards the inter-China relations improvement was made. In July 2010 the parties signed the Cross-Straits Economic Collaboration Frame Agreement (ECFA)[1] between the governments of the PRC and the Republic of China, and in 2013 the Cross-Strait Service Trade Agreement (CSSTA)[2] was also concluded. The ECFA implementation is provided by the Taiwan's Straits Exchange Foundation and the PRC's Association for Relations Across the Taiwan Straits. The two organizations are functioning since the early 1990s[3]. The Agreement provides the measures, directed to the decline and eliminating of the tariff and nontariff limits on commodity and service trade. The Agreement came into force on January 1, 2011[4]. The PRC and Taiwan estimated it as the tipping point that will be followed by new phase of economic interaction. It should be said that 14 co-operational Agreements were previously functioning.

Thus, the issue is, whether the ECFA and economic relations improvement are the political rhetoric or the necessary step. After all, the PRC's economy is powerful enough to be dependent on the financial advantages that are brought by the signed Agreement. Nevertheless, the Taiwan's companies may become source of high-tech imports to the mainland China.

Speaking about Taiwan it should be said that the island's economy is export-oriented. The 2008 global economic crises affected Taiwan's economy in a negative way that has lead to the production downturn, exports decline and boost of unemployment. Thus, the ECFA signing aided Taipei to maintain the basic economic indexes. Also Beijing organized several purchases of Taiwan goods, while the island suffered its exports rate sharp decline.

So, Taiwan gets the range of benefits from the co-operation with the mainland.

The first is the growth of economy, forecasted by the Central Institute of Taiwan's economic research. The scientists say that the inter-China trade tariffs rate lowering will lead to the 1,65-1,75% economic growth, 2,83% GDP growth and 2,6% employment growth due to the ECFA. More than 11 000 corporations, involved into petrochemical, metallurgical, textile, automobile industries, will benefit from the ECFA too.

Secondly, since the end of 1990 Taiwan is the important actor of the East-Asian integration processes[5]. After the Asian Finance Crisis 1997-1998 Taiwan's co-operation with the South-East Asian and North-East Asian countries shifted the co-operation with the USA and the EU from the top position. Taiwan now is no more the marginal state due to the deep integration with Asian countries, especially with the Asian core state – China. In this context it should be noted that the Taiwan's companies, operating in the PRC, obtained the great opportunity to widen their collaboration with ASEAN countries after the China-ASEAN Free Trade Zone was established in 2010.

The third case is the access of Taiwan's businesses to the 11 mainland's service branches, at the same time rendering China the access to the 9 Taiwan's ones.

Nevertheless, the changes in Taiwan's political establishment threatened the implementation of the ECFA positions. The DPP blamed Ma Ying-jeou for the "selling the motherland to the communists" and announced its intention to boycott the Agreement implementing for next 10 years[6]. The main Ma Ying-jeou opposition's concern was the possible scenario of the island's independence loss because of the focusing on the economic co-operation with Beijing. The opposition also guesses that the Chinese cheap goods and labour force inflows will negatively influence the Taiwan's economic development.

The DPP's head Tsai Ing-wen initially criticized the ECFA and called it the "poison in the sugar

[1] *Cross-Straits Economic Cooperation Framework Agreement* (signed on June 29, 2010; entered into force on September 12, 2010). <http://rtais.wto.org/rtadocs/713/TOA/English/Combined%20ECFA%20Text.pdf> (2016, December, 12).

[2] *Cross-Strait Service Trade Agreement* (signed in June 2013; has not been ratified by Taiwanese legislature yet). <http://www.mac.gov.tw/public/Data/3859414471.pdf> (2016, December, 15).

[3] Верченко, А.Л. (2012). Рамочное соглашение об экономическом сотрудничестве между берегами Тайваньского пролива: экономика и политика. *Общество и государство в Китае, 42(2),* 193–200.

[4] Верченко, А.Л. (2012). Рамочное соглашение об экономическом сотрудничестве между берегами Тайваньского пролива: экономика и политика. *Общество и государство в Китае, 42(2),* 193–200.

[5] Балакин, В.И. (2013). Тайвань в системе Восточноазиатской интеграции КНР. *Китай в мировой и региональной политике. История и современность. Вып. XVIII.* Москва: РАН Ин-т Дальн. Востока, 223–231.

[6] Верченко, А.Л. (2012). Рамочное соглашение об экономическом сотрудничестве между берегами Тайваньского пролива: экономика и политика. *Общество и государство в Китае, 42(2),* 193–200.

cover" and demanded the referendum holding, but during the pre-election period in 2011 announced, that she would continue the Kuomintang foreign policy course, although would manage to achieve the Agreement's revision in a democratic way. In the DPP new "10 years platform" it was said that the Party will not initiale the Agreement abolition[1].Thus, the further normalization of bilateral relations seems to be possible, even after Tsai Ing-wen has overtaken the presidential post in May 2016. The USA also influence the situation as Washington doesn't want the Taiwan-PRC confrontation, observed during the Chen Shui-bian presidency (2000-2008), to repeat. Such antagonism obliges the US to be involved into the conflict and choose the only one side to support that is not preferable for the White House.

3. The PRC – ASEAN Integration: Economic Background

The Association of South-East Asia Nations (ASEAN) was founded in 1967 and is the intergovernmental organization, composed of 10 states: Indonesia, Malaysia, Singapore, Philippines, Thailand, Brunei, Cambodia, Laos, Myanmar and Vietnam. Today the ASEAN is also the integration group that is most dynamically developing and has the prominent prospective of economic rates growth in future.

The China-ASEAN economic relations have strong economic background, that promotes the intensive development of the nowadays' relationships. Before the Asian financial crisis (1997-1998) Japan was the crucial partner for the Association states. Nevertheless, in 1998 Tokyo didn't manage to provide the ASEAN countries with necessary support. The South-Asia countries lost the great part of Foreign Direct Investments which created the economic vacuum at the region. This vacuum was filled in with the Chinese economic and financial activity. Moreover, the PRC managed to react operatively and show itself as a trustful partner for the ASEAN countries. In the difficult period of financial crisis Beijing didn't devalued Yuan and provided the ASEAN states with $1 billion at the most critical moment. At the same time, China didn't make any demand of their political transformation[2].

Speaking about the regionalism in South-East Asia, the researchers consider the internationalization and interpenetration of the national economies, thus, taking into the account the PRC economic interests at the South-East Asia. The first and the crucial issue for Beijing is the guaranteeing of unstoppable petroleum supplies through the Malacca Strait that will secure the Chinese economy sustainable development. The second issue is Yuan turning into the region reserve currency in this way providing the high mobility level for goods and labour resources, predominantly Chinese, avoiding the currency exchange losses. Also it should be taking into consideration the China's interest in the ASEAN investments attracting. In 2012 Taiwan and Singapore were the main PRC's investment-donors.

Despite the declarations of peaceful foreign policy conduction, China is involved into several territorial conflicts with the ASEAN countries. Nevertheless, some kind of paradox appears: Beijing manages to develop intensive trade and investment ties with its geopolitical foes, and the same economic interest is observed from the opponents' side.

Estimating the level of the PRC and the ASEAN economies interpenetration today, it should be mentioned about the "Overseas Chinese" factor. Different sources give different numbers, nevertheless, today from about 20 to 30 million Chinese live and successfully conduct their entrepreneurship in ASEAN states. The considerable amount of economic actives of the region appears to be under their control: e.g. 65% in Malaysia, 70% in Indonesia, 90% in Thailand[3].

Thus, today ASEAN's entity is the third largest trade partner of China, which in its turn, is the first largest trade partner for ASEAN[4].

In 2013 the general commodity turnover between the PRC and ASEAN reached the point of $443,5 billion, according to the on-line data of the PRC Ministry of Commerce[5]. It should be mentioned, that the PRC's role at the ASEAN region differs depending on the country specifically. Myanmar, Laos, Vietnam and Cambodia are the countries which are most dependant on the trade with the PRC.

---

[1] Верченко, А.Л. (2012). Рамочное соглашение об экономическом сотрудничестве между берегами Тайваньского пролива: экономика и политика. *Общество и государство в Китае, 42(2),* 193–200..

[2] Ходова, С.С. (2014). История развития взаимоотношений Китая и АСЕАН. *Вестник Томского государственного университета, 388,* 148–154.

[3] Ходова, С.С. (2014). История развития взаимоотношений Китая и АСЕАН. *Вестник Томского государственного университета, 388,* 148–154.

[4] Irshad, M.S., Qi, X. A New Perspective of the China – ASEAN Free Trade Area and the Story of Top Ten Products. *European Journal of Business and Management, 6(18),* 1–8.

[5] *Regional Trade Statistics of Ministry of Commerce of People's Republic of China*. <http://english.mofcom.gov.cn/article/statistic/lanmubb/ASEAN/> (2016, December, 19).

Generally, China's part was 12,3% of ASEAN's external trade turnover in 2010. The high tempo of the trade boosting is observed: China's part in ASEAN's external trade turnover grew from 4,4% to 13,5%[1]. At the same time the ASEAN-US and the ASEAN-EU trade has shrinking tendency[2].

It is worth to say about the export-oriented nature of the ASEAN states and the PRC. The great amount of cheap labour resources is the similar excess production factor in cases of both China and ASEAN. According to the Heckscher–Ohlin economic theorem[3] the partner's economics do not complete each other complexly. Nevertheless, the reality shows the other scene. The development of the high-tech interpenetration of the partners' industries is likely to contribute into the deepening of the integration processes at the region[4].

As for the Foreign Direct Investments (FDI) exchange between China and ASEAN, some economists note the low level of investments' bilateral inflows: only 7-8% of the general amount. But it should be taken into consideration that the official statistics doesn't include the Hong-Kong investments' inflows and outflows.

Thus, despite the low rate of FDI exchange, the economic background of China-ASEAN co-operation remains strong, being caused by the economic and strategic interests of the sides.

For the PRC the crucial issue is the establishing of its leading positions at Asian region. ASEAN is most likely to become the East-Asia integration core due to the "ASEAN+" mechanisms[5]. Beijing wishes to see itself as the only link between North-East Asia and South-East Asia[6]. In case of successful integration between China and ASEAN, the integration accents may shift from South-East Asia to China, that may result in the Yuan turning into the regional currency in scopes of the global transformations of the Jumaica currency system. It is supported by RF researcher M. Osipova that "ASEAN+6" countries – ASEAN countries: the PRC, the Republic of Korea, Japan, Australia, New Zealand and India, – have strong financial system, that may declare their independent Asian currency system in the nearest time[7].

The Association and China have made the crucial steps towards the bilateral economic relations improvement. In 2010 The China-ASEAN Investment Collaboration Fund was established in order to maintain China-ASEAN Free Trade Area (CAFTA) functioning. Also all ASEAN states excepting Indonesia are the members of Beijing-initiated Asian Infrastructure Investment Bank since 2013. Thus, China manages to provide the real mechanism of CAFTA functioning.

Despite all the positive factors mentioned above, there are numerous obstacles on the way of China-ASEAN integration. Thus, the professor of the Turin University in Italy, F. Abbate, and the international economics expert, S. Rosina, in their joint article prove that intraASEAN trade rates increasing may edge out the ASEAN-China trade[8]. Professor S. Lyuzyanin, researcher of the Moscow State International Relations Institute, additionally to the economic issues suggests that the ASEAN countries may insulate themselves from China because of the threats for their ecological system[9].

Thus, it may be supposed that South-Asia track is to be the most prospective direction of the PRC's foreign policy. Obviously, the strong integration ties may become the brake which will slow down the political and territorial conflicts escalation.

---

[1] *UN Comtrade Database*. <https://comtrade.un.org/data/> (2016, August, 01).

[2] Заварухин, А.В. (2012). Внешняя торговля стран Юго-Восточной Азии как отражение интеграционных процессов в Азиатско-Тихоокеанском регионе. *Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития*, *18*, 47–66.

[3] Фролова, Т.А. (2005). *Мировая экономика: конспект лекций*. Таганрог: ТРТУ. <www.aup.ru/books/m175/1_3.htm> (2016, December, 11).

[4] Заварухин, А.В. (2012). Внешняя торговля стран Юго-Восточной Азии как отражение интеграционных процессов в Азиатско-Тихоокеанском регионе. *Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития*, *18*, 47–66.

[5] Заварухин, А.В. (2012). Внешняя торговля стран Юго-Восточной Азии как отражение интеграционных процессов в Азиатско-Тихоокеанском регионе. *Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития*, *18*, 47–66.

[6] Ходова, С.С. (2014). История развития взаимоотношений Китая и АСЕАН. *Вестник Томского государственного университета*, *388*, 148–154.

[7] Осипова, М.Г. (2010). Какой будет новая валютная система? *Юго-Восточная Азия: актуальные проблемы развития*, *14*, 73-78.

[8] Abbate, F., Rosina, S. (2016). *ASEAN-China trade growth: facts, factors and prospects*. <http://www.newmandala.org/asean-china-trade-growth-facts-factors-and-prospects/> (2016, December, 23).

[9] Лузянин, С. (2013). *Механизмы разрушения тандема Китай-АСЕАН. Экономика или политика*? <http://old.mgimo.ru/news/experts/document238546.phtml> (2016, December, 11).

Conclusion

Summarizing everything mentioned previously, one can say, that the Asia-Pacific region is the large-scale system of interstates ties full of the multiplied controversies and discrepancies, local conflicts with the complicated supranational superstructure and the high intensity of external powers' involvement into the region's affairs.

The Cross-Strait relations are the most crucial nodal contradiction. Nevertheless, today Taipei and Beijing don't seem to be the arch-enemies. Taipei cannot ignore the benefits, which are brought by the co-operation with China. Taiwan also has to meet the PRC halfway if it wants not to stand aside of the Asian integration processes. That is why both Kuomintang and the DPP are likely to conduct policy that will deepen and strengthen the Cross-Strait relations.

As for the ASEAN-China economic relations, despite the territorial and political conflicts, economic collaboration fastens the partners and reduces the degree of conflict potential. In the case of the Asian integration core shifting from Jakarta (ASEAN headquarters) to Beijing, the post-Cold-War balance will be ruined, causing the reformation the global powers' ties.

References:

1. Abbate, F., Rosina, S. (2016). ASEAN-China trade growth: facts, factors and prospects. <http://www.newmandala.org/asean-china-trade-growth-facts-factors-and-prospects/> (2016, December, 23). [in English].
2. Balakin, V.I. (2013). *Taiwan' v sisteme Vostochnoaziatskoy integracii KNR* [Taiwan in the system of East-Asian integration of the PRC]. Moscow: Russian Academy of Sciences. [in Russian].
3. Cross-Strait Service Trade Agreement (signed in June 2013; has not been ratified by Taiwanese legislature yet). <http://www.mac.gov.tw/public/Data/3859414471.pdf> (2016, December, 15). [in English].
4. Cross-Straits Economic Cooperation Framework Agreement (signed on June 29, 2010; entered into force on September 12, 2010). <http://rtais.wto.org/rtadocs/713/TOA/English/Combined%20ECFA%20Text.pdf> (2016, December, 12). [in English].
5. Frolova, T.A. (2005). *Mirovaya economika: konspekt lekcij* [World economy: lectures notes]. Taganrog: TRTU, <www.aup.ru/books/m175/1_3.htm> (2016, December, 11). [in Russian].
6. Irshad, M.S., Qi, X. A New Perspective of the China – ASEAN Free Trade Area and the Story of Top Ten Products. *European Journal of Business and Management*, 6(18), 1–8. [in English].
7. Khodova, S.S. (2014). Istoria razvitiya vzaimootnosheniy Kitaya i stran ASEAN [History of development of China and ASEAN states relationships]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta* [Bulletin of the Tomsk State University Journal], 388, 148–154. [in Russian].
8. Luzyanin, S. (2013). Mekhanizmy razrusheniya tandem Kitay – ASEAN. Ekonomika ili politika? [Mechanisms of China – ASEAN tandem distruction. Economics or policy?]. <http://old.mgimo.ru/news/experts/document238546.phtml> (2016, December, 11). [in Russian].
9. Mezhevych, N.M. (2006). Opredeleniye kategoriyi "region" v sovremennom nauchnom diskurse [The "region" category definition at the current scientific discourse]. *Pskovskiy regionalisticheskiy zhurnal* [Pskov regionalist journal], 2, 3–2. [in Russian].
10. Neher, C.D. (2010). *Southeast Asia: Crossroads of the World*. Illimois: Northern Illinois University Press. [in English].
11. Osipova, M.G. (2010). Kakoy budet novaya valyutnaya sistema? [What will the new currency system be alike?]. *Yugo-Vostochnaya Aziya: aktual'nyye problemy razvitiya* [South-East Asia: Actual issues of development], 14, 73-78. [in Russian].
12. Regional Trade Statistics of Ministry of Commerce of People's Republic of China. <http://english.mofcom.gov.cn/article/statistic/lanmubb/ASEAN/> (2016, December, 19). [in English].
13. Rustembekova, K. (2008). Taiwan I Kitay: economicheskiye I polkiticheskiye otnosheniya storon [Taiwan and China: economic and political relationships of the parties]. *Vremya Vostoka* [the East Time]. <http://www.easttime.ru/analitic/2/8/498.html> (2016, December, 11). [in Russian].
14. *UN Comtrade Database*. <https://comtrade.un.org/data/> (2016, August, 1). [in English].
15. Verchenko, A.L. (2012). Ramochnoye soglasheniye ob economicheskom sotrudnichestve mezhdy beregami Taiwan'skogo proliva: economica i politica [The Framework Agreement on the Taiwan Cross-Straits economic co-operation]. *Obschestvo i gosudarstvo v Kitaye* [Society and State in China], 42(2), 193–200. [in Russian].
16. Yan, S. (2015). Trade has turns China and Taiwan into "frenemies". *CNNMoney (Hong Kong)*. <http://money.cnn.com/2015/11/05/news/china-taiwan-trade-economy/> (2016, November, 17). [in English].
17. Zavarukhin, A.V. (2012). Vneshnyaya torgovlya stran Yugo-Vostochnoi Azii kak otrazheniye integracionnyh pricessov v Aziatsko-Tykhookeanskom regione [Foreign trade of South-Asia countries as reflection of integration process in Asia-Pacific region]. *Yugo-Vostochnaya Aziya: aktual'nyye problemy razvitiya* [South-East Asia: Actual problems of development], 18, 47–66. [in Russian].

THEORETICAL AND HISTORICAL PROBLEMS OF LAW AND POLITICS

Ганна Євтухова
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна

ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ САБОТАЖУ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТЕОРІЙ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ

Hanna Yevtukhova
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

PROBLEMATIC ISSUE OF SABOTAGE IN THE CONTEXT OF CONTEMPORY THEORIES OF POLITICAL PARTICIPATION

The article makes an attempt to consider socio-political sabotage in the context of contemporary theories of political participation and political activity. It was found out that the phenomenon of social and political sabotage was mainly considered by theories, which classifications are based on the principle of legal or protest nature of actions. These theories classify socio-political sabotage as an unconventional form of political participation or as a political crime.

There is noticeable difference between characteristics of socio-political sabotage within stable and transforming political systems. The phenomenon of sabotage is more typical for antidemocratic and\or transitional political systems. It's of definite interest of contemporary political science to adequately analyze the content, the place and the role of sabotage in socio-political processes of transforming societies.

Key words: sabotage, political system, political participation, conventional forms of political participation, nonconventional forms of political participation

Постановка проблеми. Транзитивне суспільство, до якого відноситься і сучасна Україна, характеризується різноманіттям політичних процесів, зміною і реформуванням політичних інститутів та їх складових, формуванням громадянського суспільства. Відсутність чіткої генеральної лінії цих змін породжує недостатнє розуміння політичного майбутнього держави, вносить деякі сумніви щодо незворотності демократизації українського суспільства. В цих умовах саботаж, як суспільно-політичне явище, знов набуває актуальності. Нова політична реальність виносить на порядок денний необхідність вирішення проблемних питань щодо пояснення та визначення соціально-політичних явищ, метою яких є суспільно-політичні зміни. В цьому контексті особливої значущості набуває проблема адекватного осмислення сучасною політичною наукою сутності, місця та ролі явища саботажу у соціально-політичних процесах трансформаційних суспільств.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз саботажу, як соціально-політичного явища, не є предметом окремих сучасних суспільно-політичних досліджень в західній та вітчизняній політичній науці. Перші наукові спроби визначення ролі і місця саботажу, як окремого явища в суспільно-політичних процесах, розкриваються в розробках теорії революції К. Маркса, а потім і В. Леніна. Саме з цього часу саботаж знаходить собі місце в теоріях конфлікту. З розвитком теорії демократії актуальним стає напрям вивчення політичної участі та саботажу як одного з її проявів. Біхевіоральна, соціально-психологічна, системно-функціональна та інші парадигми політичної участі пояснюють механізми впливу громадян на функціонування політичної системи, розглядають її як чинник стабільності або нестабільності останньої. В роботах Л. Мілбрайта, А. Марша, М. Каазе

явище саботажу стійко займає місце серед неконвенційних форм політичної участі. Останнім часом політична участь в трансформаційних суспільствах стає предметом вивчення багатьох вітчизняних дослідників. В роботах О. О. Чемшита, Н. Ю. Ротар, В. І. Бортникова та інших висвітлюються як теоретичні, так і електоральні аспекти політичної участі. Але увага більше зосереджується на конвенційних формах, в той час як неконвенційні залишаються недостатньо вивченими. Невивченим залишається і адекватне визначення соціально-політичної природи явища саботажу, його місце і роль в суспільно-політичних процесах трансформаційних суспільств.

Мета статті: визначити особливості інтерпретації проблемного поля саботажу в контексті сучасних теорій політичної участі.

Виклад основного матеріалу. Теорія соціальної дії є одним з фундаментальних понять у структурі функціональної парадигми соціальної поведінки. Вона значною мірою пояснює поведінкові акти соціальних груп та окремих людей.

У класичній теорії М. Вебер розглядає соціальну дію як суб'єктивну мотивацію актора або групи акторів орієнтовану на минулу, сучасну або очікувану поведінку інших. Відповідно до цього, соціальна дія структурно складається з суб'єкту та об'єкту дії, засобів та методів за допомогою яких відбуваються зміни, і результату дії (тобто реакції об'єкту, на який була спрямована дія). М. Вебер виокремлює чотири ідеальних типа соціальної дії: цілераціональну, ціннісно-раціональну, афективну та традиційну[1].

Виходячи з цього, саботаж, як соціальна дія, може бути визначений як свідоме невиконання або навмисне недбале виконання своїх обов'язків суб'єктами у будь-якій сфері задля досягнення певних цілей. Таким чином, саботаж включає суб'єктну мотивацію актора або групи акторів, свідому поведінку, що порушує важливі організаційні (суспільні) норми та, в наслідок чого, загрожує стабільності та добробуту організацій (суспільству), їх членам або і тим й іншим одночасно.

Соціально-політичний саботаж, як форма соціальної дії, включає всі необхідні елементи: суб'єкт (людина або група людей); об'єкт (суспільство, організація тощо), достатньо великий арсенал засобів та методів (які характеризуються креативністю застосування) та реакцію об'єкту, що очікується. Проблема полягає в тому, що саботаж завжди є прихованим методом боротьби у протиборстві сторін. Його складно довести, виявити та передбачити.

Саботаж завжди орієнтований на поведінку інших. Він може виявлятися у достатньо широкому переліку свідомих дій актора (акторів), спрямованих на заподіяння шкоди самій організації (суспільству) в цілому, у тому числі і через заподіяння шкоди значущим для її діяльності особам.

Саботаж може бути віднесений до цілераціонального типу соціальної дії. В його основі завжди лежить використання поведінки, що очікується з боку інших людей, задля досягнення своїх цілей. Він передбачає чітке усвідомлення цілей, у співвідношенні до раціонально продуманих засобів їх досягнення. Така природа саботажу дозволяє сприймати його як форму раціональних соціально-політичних дій та розглядати в контексті політичної участі і/або політичної діяльності.

У сучасній політології поняття «політичної участі» та «політичної діяльності» не завжди ототожнюються та мають деякі відмінності. На думку дослідників, різниця полягає в тому, що основним суб'єктом політичної участі виступає громадянин, який не є професійним політиком, суб'єктом же політичної діяльності виступає саме професійний політик, що виконує свої службові обов'язки[2]. Характерно, що саботаж, як соціальне-політичне явище, може бути розглянутий в обох випадках.

В сучасній політології під політичною участю розуміється участь громадян у формуванні органів влади, у визнанні легітимності влади, у формуванні проведеної правлячою групою політики і в контролі за її здійсненням. Дослідник Є. Клюєнко, надаючи характеристику теоретичним парадигмам політичної участі, наголошує, що місце і роль політичної участі у соціально-політичних процесах є неоднозначною. Він виділяє два основних напрямки вивчення політичної участі в залежності від її впливу на соціум. В межах першого напрямку у сучасній західній політології і політичній соціології політична участь розглядається як одне з найважливіших джерел зміни політичної системи. В такому разі політичній участі притаманні конструктивний вплив на

[1] Вебер, М. (1990). *Избранные произведения*. Москва: Прогресс, 625.

[2] Ротар, Н. (2009). *Методологічні проблеми дослідження політичної участі в період постбіхевіоризму*. <http://old.filos.lnu.edu.ua/bulletin_philosophy/ua/docs/visnyk01/articles/rotar.pdf>.

суспільство та широкі можливості як елементу політичної підсистеми суспільства (Т. Парсонс, Р. Мертон, С. Ліпсет). Представники другого напрямку (Г. Маркузе, Ч. Р. Міллс, Т. Адорно) скептично вважають політичну участь «екзотичним демократичним придатком до реальної влади правлячої еліти»[1].

Політична участь є предметом багатьох теоретичних та емпіричних досліджень світової політичної науки. Як окремий напрям, вивчення політичної участі набуває системного виміру у XX столітті. В західній політології проблеми політичної участі представлені декількома напрямками, що мають у своєму активі потужну емпіричну базу. Дослідники політичної участі класифікують накопичені наукові знання з боку аналізу засобів участі суб'єктів в політиці. Серед напрямків вивчення політичної участі дослідники розрізняють: поведінковий (політична участь як результат впливу зовнішніх факторів); соціально-психологічний (мотивація та форми електоральної поведінки); системно-функціональний (політична участь – компонент структури політичних інститутів); неоінституціональний (політична участь як інструментарій політичної системи для досягнення політичних цілей)[2].

Політична участь як багатофакторний феномен традиційно класифікується з урахуванням багатої кількості елементів. Поняття «соціально-політичний саботаж» може бути кваліфіковане як елемент політичної участі та розглянуте в контексті класичних та сучасних політологічних теорій. Характерно, що явище саботажу та однопорядкові з ним: бойкот, обструкція, революція, тероризм та інші мають місце в тих теоріях політичної участі, головним принципом класифікації яких виступає законність дій або протест.

Так американський дослідник У. Мілбрайт, базуючись на двох критеріях – законності та активності, виділяє конвенційну та неконвенційну політичну участь по відношенню до законності; та низьку, середню і високу – за рівнем активності[3]. За У. Мілбрайтом конвенційна політична участь легальна та регульована законом. Дослідником виділяються чотири основні форми конвенційної політичної участі. Серед них: голосування на виборах, участь у виборчих кампаніях, в роботі політичних партій та організацій, участь у політичному житті країни, грошові пожертви тощо[4].

Неконвенційна політична участь вважається незаконною та деструктивною. Неконвенційна політична участь властива окремим соціальним групам та індивідам, які не підтримують державний лад та виступають проти його інститутів. Неконвенційна участь може виступати дестабілізуючим фактором в суспільстві та поділяється на ненасильницькі активні дії (мітинги, пікети, саботаж тощо) та насильницькі (тероризм, бунт тощо). В такому випадку саботаж може розглядатися як акція, до якої вдаються громадяни, у разі, коли відсутні або знівельовані інституціональні канали вираження їх інтересів, а/або традиційні форми участі не добігають бажаного результату.

А. Марш пропонує політичну участь розглядати у трьох основних типах – ортодоксальну, неортодоксальну та політичний злочин. Ортодоксальним типом можна вважати політичну участь, яка підтримує стійкість політичної системи та проявляється у законному політичному полі (демонстрації, петиції, референдуми тощо). До неортодоксальних дослідник відносить здебільшого несанкціоновані дії спрямовані на висування вимог до політичної системи (бойкоти, неофіційні страйки, незаявлене пікетування). Останній тип – політичний злочин, характеризується проявами нелегітимного насильства, спрямованого не тільки в бік інститутів влади, але й владних прибічників. Це тероризм, революції, саботаж тощо.

Ще одна відома типологія політичної участі в основі якої лежить рівень активності та законність, належить М. Каазе і А. Маршу. Дослідники виділяють групи суб'єктів політичної участі. Серед них: неактивні (індиферентні до політичного процесу); конформісти (слабка ступінь участі); реформісти (підтримують конвенційні форми політичної участі); активісти (використовують як

[1] Клюєнко, Є. (2005). Политическое участие: теория, методология и измерение с применением метода шкалограммирования по Гуттману. *Социология: теория, методы, маркетинг, 4*, 49.

[2] Кравцова, А.В. (2008). *Политическое участие в условиях демократизации российского общества*: автореф. дис. … канд. полит. н.; спец. 23.00.02. <http://www.dissercat.com/content/politicheskoe-uchastie-v-usloviyakh-demokratizatsii-rossiiskogoobshchestva#ixzz43QnCMVAW>

[3] Milbrath, W. (1965). *Political Participation: Howand Why Do People Get Involved in Politics?* Chicago: Rand McNally&Company <http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=8986294&fileId=S0003055400132125>

[4] Милбрайт, У. *Типология политического участия, политический протест, абсентеизм*. Учебно-методический проект «Хрестоматия по культурологии». <http://kulturoznanie.ru/politologyabsenteizm>

конвенційні, так і неконвенційні форми участі) та ті, що чинять спротив (надають перевагу неконвенційним формам участі)[1].

Політичну участь розглядають як легітимну (участь у виборах, підтримка політичних партій, санкціоновані демонстрації, мітинги) та нелегітимну (саботаж, тероризм, громадянська непокора); інституціоналізовану (участь у голосуванні, робота в партійних структурах) та неінституціоналізовану (масові протести, неорганізовані рухи, угрупування) та інші[2].

Ототожнення протестної поведінки та неконвенційних форм політичної участі характерне для більшості західних і вітчизняних політологів. Дії спротиву розглядаються як вид політичної активності індивіду, групи людей, соціальної спільноти, спрямовані на політичну ситуацію або конкретні дії влади. В політології мають місце велика кількість класифікацій політичних протестів (за масштабом дій, за тематикою, тривалістю та інші). Найбільш відомими та вживаними формами протестних дій вважаються демонстрації, мітинги, пікетування, блокування, страйки, повстання, флешмоби, бойкоти, голодування, саботування та інші. Зазвичай в основі дихотомії «конвенційні – неконвенційні форми участі» лежить принцип легітимності.

Так за думкою В. І. Бортнікова неконвенційна форма «кидає виклик чинним інститутам і панівним нормам або ж відкидає їх»[3]. Характеризуючи неконвенційну політичну участь, О. М. Максимова визначає її як таку, що «порушує норми моралі і норми закону і виражається в прямих колективних діях, які суперечать системі представництва інтересів»[4]. Найбільш розповсюдженою є точка зору, згідно якої виокремлюється три види неконвенційної політичної участі: ненасильницька легітимна, ненасильницька іллегітимна та насильницькі дії[5].

При чому універсальними, чітко вираженими формами прояву неконвенційної політичної участі можна вважати тільки найбільш виразні. Як вважає О. М. Максимова «у різних політичних системах залежно від політичного режиму, культурних традицій і проведених політичних перетворень, способи політичного управління і розподілу ресурсів неоднакові. Отже окремі форми політичної участі, що мають конвенційний характер в рамках однієї системи, можуть бути неконвенційними – в іншій»[6] Тобто обсяг політичної участі громадян в деякому сенсі може задаватися політичним режимом.

Останнім часом при характеристиці політичної участі як у вітчизняній, так і у зарубіжній політичній науці зростає інтерес до сфери активних дій громадян, відхід від біхевіорального розуміння політичної участі. Таке зміщення акцентів актуалізує деякі методологічні проблеми.

Як вважає дослідниця Н. Ротар, серед них: визначення політичної участі в контексті інституту громадянства, визначення сутності протестних форм політичної участі в контексті інституту опозиції та з'ясування характеристик політичної участі в межах проблеми політичної компетентності громадян

Спираючись на наведені думки науковців, цілком ймовірно побачити різницю між політичною участю сталих політичних систем та тих, що переживають період трансформації, й, відповідно, між використанням терміну «саботаж» для позначення різних соціально-політичних явищ в сучасному суспільстві.

В умовах сталих політичних систем з демократичним політичним режимом, явище саботажу має відношення здебільшого або до економічної сфери, або до військових злочинів. Це пояснюється тим, що в таких державах громадяни мають досить широкі можливості участі у політичних процесах (автономна форма політичної участі), а прояви абсентеїзму продиктовані скоріше довірою до існуючих політичних і владних інститутів. Діяльність сталих політичних інститутів,

[1] Kaase, M., Marsh, A. (1979). Political Action Repertory. *Political action: Mass Participation in Five Western Democracies*, 153-155.

[2] Ротар, Н. (2007). *Політична участь громадян України у системних трансформаціях перехідного періоду*. Чернівці: Рута, 472.

[3] Бортніков, В.І. (2007). *Політична участь і демократія: українські реалії.* Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. Держ ун-ту ім. Лесі Українки, 75.

[4] Максимова, О.М. (2012). Дисфункції політичної участі як чинник нестабільності політичної системи. *Вісник СевНТУ*: зб. наук. пр., 136, 80.

[5] Резник, О. (2006). *Громадянські практики населення України. Українське суспільство 1994-2006: моніторинг соціальних змін*. Київ: Інститут соціології НАН України, 337-347.

[6] Максимова, О.М. (2012). Дисфункції політичної участі як чинник нестабільності політичної системи. *Вісник СевНТУ:* зб. наук. пр., 136, 80.

відрегульовані взаємовідносини гілок влади роблять саботаж на суспільному та державному рівнях незагрозливим для політичної системи.

Саме тому в сучасній західній політичній науці саботаж не виходить на передній план як дієва форма політичної участі і трактується як один із дестабілізуючих факторів в межах неконвенційної форми політичної участі.

В умовах недемократичних політичних режимів форми політичної участі значно обмежені, а сам процес контролюється владними інститутами (мобілізаційна форма політичної участі). Політична еліта прагне підмінити справжні форми політичної участі керованими, дозволеними. Будь який відхід від «погоджених форм участі» має бути не тільки зупиненим, але й покараним. Саме тому в умовах недемократичних режимів термін «саботаж» набуває загрозливого змісту та стає в одному синонімічному ряді з поняттями «контрреволюція», «ворог народу». Він максимально політизується, гіперболізується, стає вже «контрреволюційним саботажем» та позиціонується як різновид карного злочину, спрямованого проти трудящих: «свідоме невиконання визначених обов'язків або навмисне недбале їх виконання с метою підриву промисловості, транспорту, сільського господарства або послаблення влади радянського уряду та діяльності державного апарату»[1].

Перехідні політичні системи не є сталими. Економічна і політична нестабільність, слабкість громадянського суспільства, нерозвиненість демократичних інститутів з одного боку, та зростаюча потреба суспільства в політичній участі призводить до збільшення як конвекційних, так неконвенційних її форм. Якщо конвенційні форми політичної участі діють на користь процесів легітимації влади, то неконвенційні, навпаки, можуть призводити до дестабілізації політичної системи. Звідси й з'являється «примара саботажу». Безліч ознак цього явища роблять його майже невловимим. Це може бути активна дія (навмисне зіпсування будь-чого) або пасивна (бездіяльність, робота за правилами, обструкція). Прихований характер саботажу робить майже непомітним сам процес підготовки акту та його здійснення. В той самий час, окремі неконвенційні форми політичної участі, що не є масовими та загрозливими, можуть не сприйматися політичною системою та не нести в собі дестабілізаційний заряд. На сучасному історичному етапі важливо відрізнити саме явище саботажу від його «примари».

Висновки. У сучасному політологічному дискурсі проблемне поле саботажу потребує подальших досліджень. Несформованість теоретико-методологічної бази для вивчення цього явища на сучасному етапі розвитку політичної науки ускладнює його концептуалізацію, визначення основних ознак, характеристик, фаз та стадій здійснення.

Саботаж, з його багатовіковою традицією, можна визначити як соціальну дію. Це свідоме невиконання або навмисне недбале виконання своїх обов'язків суб'єктами у будь-якій сфері задля досягнення певних цілей. Він включає суб'єктну мотивацію актора або групи акторів, свідому поведінку, що порушує важливі організаційні (суспільні) норми та, в наслідок чого, загрожує стабільності та добробуту організацій (суспільству), їх членам або і тим і іншим одночасно. Такий варіант інтерпретації змісту концепту «саботаж» дозволяє звернутися до евристичного потенціалу сучасних теорій політичної участі / діяльності.

У класичних та сучасних теоріях політичної участі явище саботажу найчастіше розглядається у контексті класифікації соціальних дій з позиції їх законності здійснення або протестності.

Звернення до евристичного потенціалу теорій політичної участі дозволяє саботаж пов'язати з політичною системою та її функціональним втіленням – політичним режимом. Саботаж, як соціально-політичне явище, більш притаманний недемократичним та перехідним політичним системам. Він може проявлятися як дії спротиву індивіду, групи людей, соціальної спільноти, що спрямовані на політичну ситуацію або конкретні дії влади та нести загрозу існуванню політичній системі в цілому, або окремим її інститутам.

Перспективи подальших досліджень проблемного поля саботажу вбачаються в усвідомленні, насамперед, таких моментів: по-перше, подальша інтерпретація концепту «саботаж» у контексті застосування провідних положень класичних та сучасних політичних теорій; по-друге, узагальнення історичного досвіду саботажу в умовах функціонування різних політичних систем.

[1] Большая советская энциклопедия (1-е изд.) (1944). Москва: Изд-во Советская энциклопедия. *Т.50: Ручное огнестрельное оружие.* Сericит, 690.

References:

1. Bol'shaja sovetskaja jenciklopedija (1-e izd.) (1944) [Great Soviet Encyclopedia]. Moscow: Izd-vo Sovetskaja jenciklopedija, vol.50: Ruchnoe ognestrel'noe oruzhie. Sericit. [in Russian].
2. Bortnikov, V.I. (2007). *Politychna uchast' i demokratiya: ukrayins'ki realiyi* [Political participation and democracy: Ukrainian realities]. Luts'k: RVV «Vezha» Volyn. Derzh un-tu im.Lesi Ukrayinky [Lesia Ukrainka Volyn State Univ], 524. [in Ukrainian].
3. Veber, M. (1990). *Izbrannye proizvedenija* [Selected works]. Moscow: Progress. [in Russian].
4. Kaase, M., Marsh, A. (1979). Political Action Repertory. *Political action: Mass Participation in Five Western Democracies,* 153-155. [in English].
5. Kljuyenko, Є. (2005). Politicheskoe uchastie: teorija, metodologija i izmerenie s primeneniem metoda shkalogrammirovanija po Guttmanu [Political participation: the theory, methodology and measurement method by Guttmann shkalogrammirovaniya]. *Sociologija: teorija, metody, marketing* [Sociology: Theory, Methods, Marketing], 4, 46-72. [in Russian].
6. Kravtsova, A.V. (2008). Politicheskoe uchastie v uslovijah demokratizacii rossijskogo obshhestva: avtoref. dis… kand. polit. n.; spec. 23.00.02. [Political participation in the conditions of democratization of Russian society: synopsis of Thesis for PhD degee in political science]. <http://www.dissercat.com/content/politicheskoe-uchastie-v-usloviyakh-demokratizatsii-rossiiskogoobshchestva#ixzz43QnCMVAW>. [in Russian].
7. Maksymova, O.M. (2012). Dysfunktsiyi politychnoyi uchasti yak chynnyk nestabil'nosti politychnoyi systemy [Dysfunctions of political participation as a factor of political system instability]. *Visnyk SevNTU:* zb. nauk. pr. [Bulletin of Sevastopil National Technical University:coll. of. scient. works], 136, 79-83 72. [in Ukrainian].
8. Milbrath, W. (1965). *Political Participation: Howand Why Do People Get Involved in Politics?* Chicago: Rand McNally&Company
<http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=8986294&fileId=S0003055400132125. [in English].
9. Milbrajt, U. Tipologija politicheskogo uchastija, politicheskij protest, absenteizm [The typology of political participation, political protest, absenteeism]. *Uchebno-metodicheskij proekt «Hrestomatija po kul'turologii» [Teaching project "Readings on cultural studies"]*.<http://kulturoznanie.ru/politologyabsenteizm>. [in Russian].
10. Reznyk, O. (2006). *Hromadyans'ki praktyky naselennya Ukrayiny. Ukrayins'ke suspil'stvo 1994-2006: monitorynh sotsial'nykh zmin* [Civil practice of Ukrainian population. The Ukrainian Society of 1994-2006: the social changes monitoring]. Kyiv: Instytut sotsiolohiyi NAN Ukrayiny [Institute of Sociology of NAS of Ukraine], 337-347. [in Ukrainian].
11. Rotar, N. (2009). *Metodolohichni problemy doslidzhennya politychnoyi uchasti v period postbikhevioryzmu* [Methodological problems of study political participation in the priod of postbiheviorism]. <http://old.filos.lnu.edu.ua/bulletin_philosophy/ua/docs/visnyk01/articles/rotar.pdf>. [in Ukrainian].
12. Rotar, N. (2007). *Politychna uchast' hromadyan Ukrayiny u systemnykh transformatsiyakh perekhidnoho periodu* [Political participation of Ukrainian citizens in system transformations of the transition period]. Chernivtsi: Ruta. [in Ukrainian].

Ілона Іванова
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ПРОБЛЕМИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПРАКТИКИ НЕОКОРПОРАТИВІЗМУ

Ilona Ivanova
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

THE PROBLEMS OF CONCEPTUALIZATION OF NEOCORPORATIST PRACTICE

The article examines ideological sources of neocorporatism. It is noted that corporatism was an integral part of social and political thought since the Middle Ages. In the process of analyzing theoretical base, we've been drawing attention to relationship of neocorporatism with social-democratic ideology and Catholic social doctrine. Also we explained the difference between corporatism on the one side and political pluralism and statism on the other.

In this research we formulated definition of corporatism and outlined its essential characteristics – institutional component and participation of interest groups together with a state in elaboration of socio-economic policy. Also the article gives understanding in correlation between the concepts of neocorporatism, social partnership and social dialogue.

Key words: neocorporatism, corporatism, social partnership, social dialogue.

В дискурсі політичної науки концептуалізація практики неокорпоративізму триває відносно недовго. В 70-х роках XX століття Філіпп Шміттер запропонував використовувати дане визначення для позначення відносин між органами влади та громадянським суспільством. Разом з тим, появі цього терміну передував тривалий процес формування теоретичної бази. Неокорпоративізм спирається на фундаментальні принципи гармонізації суспільних відносин, виражені в ідеях «солідарності», «заперечення класової боротьби», «співпраці між працею і капіталом», «асоціаційної форми організації суспільства». Кожен з цих принципів обґрунтовував модель соціальної кооперації, виходячи із історичних особливостей тогочасних (довоєнних) суспільства. Водночас специфіка розвитку західних демократій у післявоєнний час вимагала артикуляції тих же самих кооперативних принципів в нових концептуальних формах, найбільш відомими серед яких є неокорпоративізм, соціальне партнерство та соціальний діалог. Тому метою даної статті є експлікація змісту вищезазначених понять, що дозволить отримати максимально чітку дефініцію неокорпоративізму.

Історично ідея неокорпоративізму сформувалася у Середньовіччі і розвивалася переважно у виробничій сфері. Етимологія поняття корпоративізм походить від латинського слова «corporatio» та означає «об'єднання», «співтовариство». В середньовічному місті корпоративізм став уособленням соціального плюралізму та автономії приватних груп, а проявом влади корпорацій була їхня участь у перших представницьких органах як представників третього соціального стану.

Таким чином, корпоративізм виник як необхідна форма соціальної організації, в якій корпорація як неурядова організація з високим рівнем довіри серед своїх членів відігравала посередницьку функцію між ними і державою[1]. Безумовно, ставити знак рівності між корпораціями Середньовіччя та сучасними асоціаціями інтересів було б не вірно, однак деякі паралелі, безумовно, між ними є. Такі принципи середньовічної корпоративності, як добровільність членства, автономність організації, формалізація діяльності, наявність спільних інтересів і принцип представництва залишилися невід'ємними рисами побудови сучасних неокорпоративних інститутів. Однак, безумовно, сам характер взаємодії між суб'єктами корпоративних відносин зазнав істотних змін і знаходиться зовсім в іншій площині, ніж це можна було спостерігати в XIII-XIX століттях.

Сучасному теоретичному піднесенню неокорпоративізму також передувала ціла низка

[1] Шамхалов, Ф. (2005). *Государство и экономика. Власть и бизнес*. Москва: ЗАО «Издательство «Экономика», 384.

концептуальних підходів, в рамках яких відбувалася наукова рефлексія щодо корпоративізму як різновиду взаємодії держави і громадянського суспільства. Сучасний неокорпоративізм – результат тривалої ідейної еволюції, в процесі якої викристалізовувалися основні принципі та особливості цього феномену.

Відправною точкою у вивченні проблеми корпоративізму можна назвати XVIII сторіччя, коли вперше на теоретичному рівні Г. Гегелем було окреслено роль та значення корпорацій у житті суспільства.

Відстоюючи ідею «органічної держави», Г. Гегель вважав, що управління державою – це спільна діяльність держави і суспільства[1]. Останнє представлено станами та корпораціями. Водночас, виходячи з головного принципу органічної держави – тотожності приватного і загального – корпорація виступає невід'ємною частиною держави і її інтереси як частини не можуть вступати у протиріччя із загальнодержавним інтересам як інтересам цілого. «Держава дійсна, і її дійсність полягає в тому, що інтерес цілого реалізується, розпадаючись на особливі цілі»[2].

Зважаючи на це, він визначає корпорацію як групу, яка «об'єднує внутрішнім чином ті моменти, які спочатку роз'єднані в громадянському суспільстві на в себе рефлектовану особливість потреб і споживання і на абстрактну правову загальність, об'єднуючи їх так, що в цьому об'єднанні особливе благо є як право»[3]. Корпорація, таким чином, є складовою частиною громадянського суспільства, об'єднуючи в собі два його важливі елементи – приватне і загальне. При цьому в корпорацію входять представники лише промислового стану, бо лише він, на думку Г. Гегеля, «спрямований переважно на особливе», яке складає характерну рису корпорації.

Подальший генезис корпоративізму пов'язаний з ідеями солідарності Є. Дюркгейма та католицької соціальної доктрини.

Еміль Дюркгейм, спираючись на традицію органіцистів, вважав, що група – це природний і необхідний суспільний інститут. Група здатна створювати «систему зразків» для підтримки суспільної моралі, об'єднувати розрізнених індивідів в єдине ціле і таким чином виривати їх зі стану соціальної аномії. Ні політичне суспільство, ні держава цього зробити не в змозі[4]. При цьому єдина група, яка здатна на це – «це група, яка була б утворена всіма працівниками однієї і тієї ж галузі промисловості – професійна група»[5].

Тому Е. Дюркгейм виступає проти знищення корпорацій – єдиного об'єднання, яке здатне поставити на перший план не егоїстичну волю індивіда, а загальну волю групи. Тільки подібна група може відігравати роль регулятора соціальних відносин. Держава, на думку Е. Дюркгейма, не здатна регламентувати самостійно професійну діяльність. Вона покликана керувати лише більш загальними і простими речами, не вдаючись у конкретні деталі, такі, наприклад, як розміри пенсій, соціальне страхування та допомога, професійна етика, корпоративні конфлікти, трудові договори та інше. Вчений, тому констатує, що «держава стоїть занадто далеко від цих складних явищ, щоб вона вміла знайти для кожного з них відповідну спеціальну форму»[6]. Вихід же бачиться йому в створенні такого регулятора цієї діяльності, який стояв би поза державою і на який були б покладені певні професійні функції. Саме таким регулятором і виступає корпорація. Як бачимо, ці ідеї нерозривно пов'язані з сучасним неокорпоративізмом і зовсім відмінні від ідеї «корпоративної держави», яка найбільш потужно проявила себе в таких державах, як фашистська Італія часів Беніто Муссоліні, Іспанія в період диктатури Франциско Франко, Португалія в період правління Антоніу ді Салазара.

Подальший розвиток концепції корпоративізму пов'язаний з енциклікою папи римського Лева XIII «Rerum Novarum» («Нові речі»)[7], проголошеної в 1891 році, яка згодом відчутно вплинула на багатьох ідеологів сучасного корпоратізму. Енцикліка «Rerum Novarum» була спрямована на захист прав та інтересів робітників за допомогою створюваних ними професійних спілок, а також на забезпечення діалогу між різними класами. Католицька соціальна доктрина із ідеєю примирення класів та пошуку шляхів досягнення гармонії у сучасному індустріальному суспільстві стала одним

[1] Гегель, Ф. (1978). *Политические произведения*. Москва: Наука, 85.
[2] Гегель, Ф. (1990). *Философия права*. Москва: Мысль, 305.
[3] Гегель, Ф. (1990). *Философия права*. Москва: Мысль, 277.
[4] Дюркгейм, Э. (1991). О *разделении общественного труда: Метод социологии*. Москва: Наука, 9.
[5] Дюркгейм, Э. (1991). О *разделении общественного труда: Метод социологии*. Москва: Наука, 9.
[6] Дюркгейм, Э. (1994). *Самоубийство: Социологический этюд*. Москва: Мысль, 372.
[7] *Енцикліка Папи Лева XIII «Нові речі» (Rerum Novarum)* (1891). <http://sd.net.ua/2010/01/11/rerum_novarum.html> (2017, січень, 10).

з важливих джерел розвитку неокорпоративізму.

Ця тема була розвинута у подальшому в доктрині соціал-демократів та християнських демократів[1]. В рамках соціал-демократичної ідеології розроблялася теоретична основа неокорпоративізму – ідея соціального партнерства між працівниками та роботодавцями. Теорія «демократичного соціалізму», висунута соціал-демократичним партіями, була співзвучна теорії та практиці неокорпоративізму. В рамках цієї теорії були висунуті важливі ідеї – соціальної солідарності та партнерства як принципу міжстанових відносин, співучасті робітників в управлінні підприємством, а також соціальної ролі держави як регулятора соціальних конфліктів.

Базовими ідеями християнської демократії є персоналізм та солідаризм. Саме остання ідея є близькою неокорпоративізму. Ідея католицького солідаризму була спрямована на пошук соціального компромісу та включала два базових принципи – субсидіарності та соціально-корпоративного устрою. Перший принцип передбачає, що держава повинна брати на себе тільки ті функції, які окремі індивіди вирішити не можуть. Таким чином, держава виконує лише посередницьку роль у суспільстві. Корпоративна організація суспільства розглядається як інструмент подолання класових протиріч та передбачає взаємодію суб'єктів громадянського суспільства. На відміну від феодального станового ладу проект соціально-корпоративного устрою передбачав відкритість подібних організацій та спільне вирішення проблем учасниками корпорацій. Водночас, у післявоєнній доктрині християнських демократів підкреслюється, що корпорації не є інструментом контролю держави над суспільством. Таким чином християнські демократи намагаються усунути індивідуалістичні і патерналістські крайності.

Становлення неокорпоративізму відбулося в 70-х роках XX століття. До цього моменту ідейна база розширилася за рахунок інкорпорації теорії політичного плюралізму. Хоча неокорпоративізм виник як противага ідеям і практикам плюралізму, але водночас використав окремі його постулати. Зокрема, як зазначає засновник терміну «неокорпоративізм» Філіпп Шміттер, положеннями, що об'єднують плюралізм та неокорпоративізм, є вказівка на зростаючу роль формальних об'єднань представництва інтересів; наявність постійно конфліктуючих інтересів; падіння ролі територіального, партійного представництва[2]. З другого боку, неокорпоративісти критикували надмірну атомізацію груп інтересів, конкуруючий характер їхньої взаємодії, перебільшення ролі груп тиску та другорядну роль держави в політичному процесі. На відміну від плюралістів, вони відводили державі роль активної політичної сили, а за групами інтересів закріпляли право на рівні з державою брати участь у виробленні державної політики.

Водночас неокорпоративізм не тотожний етатизму. Держава є своєрідним посередником між групами інтересів, тим самим вона покладає відповідальність за досягнення корпоративних угод на інших контрагентів переговорного процесу. Останні є незалежними акторами політичного процесу, які вступають у рівноправний діалог з державою, а не підкоряються їй. Держава і групи інтересів, в першу чергу профспілки та організації роботодавців, доповнюють один одного. Ф. Шамхалов зазначає, що в цілому корпоративізм розглядає приватні групи інтересів такою ж легітимною частиною суспільства, як і уряд. Причому передбачається, що вони в сукупності повинні володіти вагою, рівною вазі уряду[3]. У результаті всі контрагенти, які беруть участь в корпоративному процесі та підписанні угод, залишаються у виграші. Отже неокорпоративізм, на відміну від плюралізму та етатизму, є «грою з ненульовою сумою», і тому розглядається як найбільш ефективна форма соціальної організації в багатьох постіндустріальних країнах.

Таким чином, теоретики неокорпоративізму намагалися відмежуватися від будь-яких асоціацій з практикою побудови «корпоративної держави» диктаторськими режимами. Для цього, власне, і був введений новий термін – «неокорпоративізм», який характеризував нову модель представництва інтересів, за якої великі соціальні групи беруть участь у підготовці та здійсненні державної політики в обмін на лояльне ставлення до державної влади. Однак, досить часто термінологічний маркер «нео» опускається, і у літературі для характеристики сучасних держав використовується просто слово «корпоративізм».

Досить довга концептуальна історія і множинні ідейні джерела позначилися на різноманітті дефініцій і трактувань неокорпоративізму. Корпоративізм охоплює широку палітру відносин, тому

[1] Шамхалов, Ф. (2005). *Государство и экономика. Власть и бизнес*. Москва: ЗАО «Издательство «Экономика».
[2] Schmitter, Ph. (1979). Still the century of corporatism. In P.C. Schmitter & G. Lehmbruch (Eds.), *Trends toward corporatist intermediation. Contemporary political sociology*, 1. London: Sage.
[3] Шамхалов, Ф. (2005). *Государство и экономика. Власть и бизнес*. Москва: ЗАО «Издательство «Экономика».

складно відокремити поняття неокорпоративізму від інших близьких по змісту понять, таких як соціальне партнерство і соціальний діалог, хоча у західній політичний думці іноді ці терміни ототожнюються. Всі три поняття стосуються взаємовідносин між державою та громадянським суспільством як ключовими гравцями у здійсненні економічної та соціальної політики. Однак не завжди наявність партнерських відносин у стосунках держави з групами інтересів дозволяє віднести ту або іншу країну до корпоративної. Сучасна модель корпоративізму передбачає, по-перше, наявність особливої інституційної системи, структур, через які організовані інтереси – переважно профспілки та роботодавців – беруть участь у політичному процесі і таким чином несуть відповідальність за забезпечення дотримання прийнятих ними рішень. По-друге, участь зацікавлених груп у вироблені соціально-економічної політики реалізується практично на рівні з державою.

Водночас соціальне партнерство не передбачає наявність корпоративних інститутів у державі, а лише переговорний характер вирішення розбіжностей між профспілками та організаціями роботодавців. Крім того, якщо характерною особливістю неокорпоративізму є посередницька роль держави у цьому процесі як одного із суб'єктів відносин, соціальне партнерство не обов'язково передбачає виступ держави в ролі одного із контрагентів. Водночас система соціального партнерства є одним із механізмів неокорпоративізму та шляхом врегулювання конфлікту між соціальними групами. Можна сказати, що соціальне партнерство – це функціональний аспект неокорпоративізму[1], ідеологія примирення соціальних протиріч на противагу ідеології класової боротьби. Отже, соціальне партнерство є більш широким поняттям, під яким розуміють співпрацю між головними учасниками соціально-економічної політики. В деяких країнах така співпраця відбувається лише у сфері врегулювання заробітної плати, в інших – включає більш широке коло для обговорень – від економічного управління до пенсійного забезпечення[2]. Зазвичай основними соціальними партнерами виступають урядові агентства, профспілки та організації роботодавців. Кінцевою метою такого співробітництва є укладання багаточисельних договорів та компромісів між урядом та соціальними агентами.

Інструментом встановлення та розвитку партнерських відносин є соціальний діалог. Він також є формою реалізації компромісної соціально-економічної політики. Водночас відмінність між соціальним діалогом та соціальним партнерством є: в першому випадку мова йде про консультативний характер вирішення спірних питань і ведення переговорів, у другому – вироблення угоди або договору. Соціальний діалог – це здебільшого обмін думками, ніж участь у вироблені та здійсненні політики.

Таким чином, всі три поняття є взаємопов'язаними, але не є синонімами. Неокорпоративізм включає в себе ідею і практику соціального партнерства та соціального діалогу. Соціального партнерства – як основної засади реалізації корпоративної політики, соціального діалогу – як головного інструменту розвитку корпоративних відносин.

Отже, неокорпоративізм доречно визначити як практику симетричного соціального діалогу, що здійснюється на кооперативних засадах партнерства («гра з ненульовою сумою») і має історично зумовлену структурну специфіку, втілену у функціонально аполітичних корпоративних інститутах демократичних країн.

Підводячи підсумки, можна стверджувати, що неокорпоративізм є особливою формою взаємодії груп інтересів та держави, яка суттєво відрізняється як від плюралізму, так і від етатизму. Складність дослідження неокорпоративізму визначається досить широкою ідейною базою та близькістю до таких понять, як соціальне партнерство та соціальний діалог. Однак неокорпоративізм має свою специфіку, яка полягає в наявності корпоративних інститутів, функціональному (професійному) представництві та участі груп інтересів на рівні з державою у виробленні та прийнятті соціально-політичних рішень. Завдяки консенсусному характеру вирішення конфліктів та виробленню узгоджений рішень з важливих питань соціально-економічного та політичного розвитку, неокорпоративізм став інтегральної частиною політичної системи багатьох європейських країн.

[1] Балан, А.В. *Корпоративная модель взаимодействия государства и гражданского общества: теория и практика*: дис…канд. пол. наук: спец. 23.00.02. Екатеринбург, 90.

[2] Casey, B., Gold, M. (2000). *Social partnership and economic performance: The case of Europe*. Northampton, MA: Edward Elgar Pub., 9.

References:

1. Balan, A.V. *Korporativnaya model vzaimodeystviya gosudarstva i grazhdanskogo obschestva: teoriya i praktika*: dis…kand. pol. nauk: spec. 23.00.02 [Corporate model of interaction between thae state and civil society: theory and practice: Thesis for PhD degree in political science]. Yekaterinburg. [in Russian].
2. Casey, B., Gold, M. (2000). *Social partnership and economic performance: The case of Europe*. Northampton, MA: Edward Elgar Pub. [in English].
3. Durkheim, E. (1991). *O razdelenii obschestvennogo truda: Metod sotsiologii* [The Division of Labor in Society: Sociological Method]. Moscow: Nauka. [in Russian].
4. Durkheim, E. (1994). *Samoubiystvo: Sotsiologicheskiy etyud* [Suicide: sociological essay]. Moscow: Mysl. [in Russian].
5. *Encyklika Papy Leva XIII «Novi rechi» (Rerum Novarum)* [Encyclical of Pope Leo XIII "New things"] (1891). <http://sd.net.ua/2010/01/11/rerum_novarum.html>. [in Ukrainian].
6. Hegel, F. (1990). *Filosofiya prava*. [Philosophy of Law]. Moscow: Mysl. [in Russian].
7. Hegel, F. (1978). *Politicheskie proizvedeniya* [Political Writings]. Moscow: Nauka. [in Russian].
8. Shamhalov, F. (2005). *Gosudarstvo i ekonomika. Vlast i biznes* [A state and economy. Power and business]. Moscow:«Izdatelstvo «Ekonomika». [in Russian].
9. Schmitter, Ph. (1979). Still the century of corporatism. In P.C. Schmitter & G. Lehmbruch (Eds.). *Trends toward corporatist intermediation. Contemporary political sociology,* 1, 1-6. London: Sage. [in English].

Анастасія Кравець, к. політ. н.
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

БІОПОЛІТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЕВОЛЮЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ

Anastasiia Kravets, PhD in Political science
Oles Honchar National University of Dnipro, Ukraine

BIOPOLITICAL INTERPRETATION OF POLITICAL SYSTEMS EVOLUTION

Problematics regarding evolution of political systems is one of the aims of biopolitics as the new evolutionary theory. Biopolitics proposed its own view on this process. It was determined that in scientific community still no single point of view about policy genesis. Biopolitical interpretation of social and political genesis is based on determination of four stages in development of state and society: primitive (small groups), traditional (leaderism/early state), industrial (bureaucracy) and postindustrial (nonbureaucratic, network structures). Primitive society is characterized by small number (25-50 people) without a leader. Traditional society is characterized by presence of a leader and a hierarchy. Industrial society is characterized by existence of a bureaucracy where a person is a resource, a means for obtaining production results. Postindustrial stage is characterized as a new biopolitical paradigm of government, which main aim is fulfilling of human needs and development of an individual.
Key words: biopolitics, political system, social evolution, political genesis

Еволюція політичних систем є предметом досліджень провідних біополітиків, таких як А. Соміт, С. Петерсен, А. Олєскін та інших. Окрім зазначених науковців, цією ж проблематикою цікавляться і видатні політантропологи, такі як Г. Классен, Ж. Баланд'є, В. Бочаров. І перші, і другі пропонують своє бачення цієї проблематики, адже обидві дисципліни – і біополітика, і політична антропологія – є представницями новітніх еволюційних теорій політичної науки. Однак, слід зазначити, що їх погляди мають як спільні риси, так і суттєві відмінності. А тому знання стосовно біополітичного погляду на політогенез потребує подальшої теоретичної концептуалізації, систематизації та поглиблення.

Для того, щоб зрозуміти, що являє собою біополітична інтерпретація політогенезу, почнемо з визначення понять «еволюція», «соціогенез» і «політогенез» (як окремий напрямок соціогенезу). Так, Р. Карнейро під «еволюційною зміною» розуміє процес, «коли наслідки будь-якої зміни проявляються в багатьох аспектах установи або організації»[1]. При цьому, він зазначає, що еволюція може протікати в напрямку зростаючої складності, деградації, або колапсу, а вивчення всіх її процесів і етапів є необхідним для отримання правильного уявлення про явища і їх потенційні зміни. За словами Г. Классена, суспільна еволюція – це «зміна, яка впливає на плин часу та викликає зміну політичної структури суспільства… іноді ці зміни відбуваються дуже повільно, іноді вони є ледь помітними, і тільки з часом можна констатувати, що відбулась структурна зміна»[2]. Політогенез в біополітичному дискурсі розуміється як генеза та розвиток політичної підсистеми. Вперше поняття «політогенез» було використане Л. Куббелем для позначення процесу становлення держави[3].

Говорячи про соціогенез і політогенез, біополітики виділяють чотири основні стадії розвитку суспільства: 1) первісна (локальні групи), 2) традиційна (вождівства / рання держава), 3) індустріальна, 4) постіндустріальна. Для перших двох характерна традиційна система управлінських

[1] Carneiro, R. (2000). Process vs. Stages: A False Dichotomy in Tracing the Rise of the State. *Alternatives of Social Evolution*. Vladivostok: Far Eastern Branch of the Russian Academy of Sciences, 52-58.
[2] Claessen, H. (2014). From Incidental Leaders to Paramount Chiefs: The Evolution of Socio-Political Organization. *Social Evolution & History, 1*, 3-12.
[3] Кубель, Л. (1988). *Очерки потестарно-политической этнографии*. Москва: Наука.

відносин, для третьої – бюрократична, тоді як остання характеризується появою нових моделей управління, які, в біополітичній інтерпретації, мають назву мережевих (небюрократичних) структур.

Перед тим як перейти до розгляду кожної зі стадій, зазначимо, що біополітики намагаються проаналізувати конкретні причини, що сприяли політогенезу. При цьому в науковій літературі з біополітичної проблематики існує декілька точок зору на цей процес: 1. Теорія конфліктів (держава виникає як владний арбітр, здатний придушити безперервні міжусобиці між групами і племенами. 2. Теорія інтеграції (держава сприяє згуртуванню зусиль багатьох малих колективів задля проведення великомасштабних сільськогосподарських робіт, іригації, ефективного захисту від зовнішнього ворога і створюється на основі угод між ними). Р. Мастерс передбачає участь обох факторів у процесі формування розвинених політичних систем. Він підкреслює, що тільки поєднання зовнішньої загрози, конкуренції і економічної та соціальної кооперації, яка забезпечується правовими нормами, здатне переважити негативні наслідки об'єднання людей у великі політичні структури, аж до держав. П. Майер пов’язує ранні стадії політичної еволюції з «інструменталізацією війни» – переходом від «ендемічних» конфліктів первісних груп до бойових дій спеціалізованих груп (воїнів). У ведення воєн вносяться технічні інновації (нові види зброї). Всі ці «винаходи» не тільки зміцнюють армію, а й сприяють формуванню політичних інститутів, які керують підготовкою і веденням воєн, що дає цим війнам ідеологічне виправдання. П. Корнінг бачить у виникненні складних політичних систем подальшу реалізацію свого принципу «функціональної синергії». Згідно з яким, «селективні переваги», що породжуються синергетичними ефектами, є глибинною причиною прогресивного розвитку складних ієрархічних структур, якими є держави. Важливо зазначити, що починаючи з первісної стадії, процес формування держав не можна пояснити тільки еволюційно-біологічними факторами. Роль соціокультурних факторів зростає до такого ступеня, що подальший розвиток соціуму і політичних систем може йти врозріз з біологічно-детермінованими особливостями людини. Політичні системи починають суперечити деяким вродженим характеристикам людини[1].

Тепер про всі стадії більш детально: 1. Первісне суспільство. Згідно з класиком еволюційної теорії соціогенезу Г. Класеном, основні еволюційні зміни суспільства мали місце близько десяти тисяч років тому. В той час люди жили невеликими групами (від двадцяти п'яти до п'ятдесяти чоловік) і являли собою мисливців і збирачів. Більшість цих груп вела кочівний спосіб життя, а лідерство було «випадковим» – лідером міг стати хто завгодно, якщо це було необхідно, адже члени групи спокійно могли виживати і обходитись без лідера. Зміна кліматичних умов сприяла поширенню осілого способу життя, адже люди мали змогу займатися тваринництвом і вирощувати продукти харчування. Групи стали більш чисельними. Проживання в постійних групах призвело до появи перших селищ і необхідності встановлення правил спільного проживання, і, відповідно, керування. Окрім цього, в таких суспільствах намітилась тенденція до соціального розшарування[2]. А. Олєскін виокремлює наступні риси первісного суспільства: 1) воно складалося з малих груп (близько 25 чоловік), де всі члени пов'язані кровними або сімейними узами; 2) кожен член групи сприймав її завдання як життєво важливі для себе; 3) групи часто поєднували внутрішню згуртованість з відчуженістю або навіть ворожістю по відношенню до інших груп; 4) джерелами громадського порядку при первісному егалітаризм були звичка слідувати освяченим століттями традицій поведінки; 5) воно мало сегментарний характер[3].

2. Традиційні суспільства або вождівства. Такі соціуми, на думку біополітиків і антропологів, характеризувались: 1) схильністю до формування ієрархічних структур; 2) домінуванням і підкоренням[4]; 3) несвідомим (автоматичним) виконанням певних дій; 4) низьким рівнем раціонального осмислення дійсності; 5) наслідуванням; 6) навіюванням; 7) «владою традиції» [5]. При

[1] Олескин, А. (2001). *Биополитика. Политический потенциал современной биологии: философские, политологические и практические аспекты*. Москва: МГУ, 55.
[2] Claessen, H. (2014). From Incidental Leaders to Paramount Chiefs: The Evolution of Socio-Political Organization. *Social Evolution & History, 1,* 3-12.
[3] Олескин, А. (2001). *Биополитика. Политический потенциал современной биологии: философские, политологические и практические аспекты*. Москва: МГУ, 51.
[4] Somit, A., Peterson, S. (2005). *The Failure of Democratic Nation Building: Ideology Meets Evolution.* New York: Palgrave Macmillan.
[5] Бочаров, В. (2006). Истоки власти. *Антропологія власти*. Санкт-Петербург: Издательство СПб университета, 172-255.

цьому, перші п'ять характеристик є біологічно обумовленими йріднять людину з іншими представниками тваринного світу, тоді як дві останні, на наш погляд, – є суто соціальним феноменом. Зауважимо, що серед дослідників немає єдиної точки зору щодо термінології, адже одні використовують термін «традиційне суспільство» (наприклад, В. Бочаров), інші – традиційна держава (наприклад, Ж. Баланд'є). Г. Классен взагалі відокремлює традиційне суспільство від ранньої держави, розглядаючи їх як окремі стадії розвитку. Ми пропонуємо розглядати ранню (традиційну) державу як продовження (ускладнення) традиційного суспільства. За словами Г. Классена, рання держава є: 1) незалежною громадсько-політичною організацією з обмеженою територією і центром управління суспільним та економічним життям; 2) характеризується розвиненим сільським господарством; 3) доповнюється торгівлею і чітким механізмом керування за допомогою відповідних інститутів, які займаються тільки управлінням і отримують прибуток у вигляді податків та зборів; 4) населення поділяється на два основні прошарки: верхній – це правитель, його родичі і аристократія, нижній – всі інші мешканці ранньої держави[1]. З ним частково погоджується і Ж. Баланд'є, відносячи до характеристик традиційної держави наступні: 1) вона повинна мати певну територію, яка є опорою політико-адміністративного апарату; 2) вона потребує єдиного апарату управління, здатного утвердити безпеку всередині території та на кордонах; 3) в межах традиційної держави політичний простір має бути організований таким чином, щоб він відповідав ієрархії влади й авторитету; 4) в такій державі засіб панування знаходиться в руках меншості, що посіла монополію на прийняття політичних рішень, втім, повинна захищати спільні інтереси. Серед недоліків традиційної держави Ж. Баланд'є виокремлює слабку здатність пануючої верхівки змусити усіх до визнання зверхності політичного центру та майже постійну загрозу територіальної сегментації. Крім того, ця форма політичної організації суспільства, на думку дослідника, загалом відповідає патрімоніальному типові, визначеному М. Вебером, де суверен є розпорядником влади завдяки особистим якостям та на підставі повеління богів або предків. Це дозволяє йому діяти від імені традиції, яка розглядається в якості непорушної, і вимагати покори, відмова від якої рівнозначна зраді. Ж. Баланд'є зазначає, що в таких державах «влада й авторитет в такій великій мірі персоналізовані, що публічний інтерес, втілений у посаді, важко відокремити від приватного інтересу того, на кого покладено цю посаду»[2].

3. Індустріальна епоха, за словами біополітиків, характеризується бюрократизацією суспільного і політичного життя. Як зазначає А. Олєскін, елементи бюрократичних організацій виникають ще у традиційному суспільстві, але розквіт бюрократії відбувся саме в індустріальну епоху, коли паралельно розвитку промисловості й нових капіталістичних відносин отримують імпульс нові типи організації трудових колективів, політичних товариств та інших організацій». Так, на місце особистісних відносин властивих традиційному суспільству, бюрократія ставить відносини формальні, які спираються на чітко сформульовані правила, процедури та посадові інструкції. А. Олєскін виокремлює наступні риси бюрократії: 1) діяльність людських колективів регламентована юридичними документами; 2) поділ праці спирається на чітку юридичну основу і передбачає відповідальність людини за доручену йому ділянку роботи та матеріальну винагороду за неї; 3) жорстка, чітка посадова ієрархія; 4) авторитет керівника (лідера) носить формальний, юридично закріплений характер; 5) в процесі прийняття управлінських рішень розробляються і неухильно дотримуються формальні правила поведінки, які залежать від статусу і посади, а не від особистих якостей людини[3].

Бюрократія забезпечила міцний структурний фундамент для індустріалізації суспільства в другій половині XIX – першій половині XX століття. Бюрократичні організації широко поширилися не тільки у виробничій, комерційній сферах, а й в політичній, зокрема, сфері державного управління. У другій половині XX століття, в умовах демократичних трансформацій, індустріальне суспільство вступає в фазу свого історичного завершення і переходу до постіндустріальної стадії, що ставить під серйозний сумнів подальшу долю бюрократії. Незважаючи на повсюдне поширення бюрократичних структур, бюрократія все більш рельєфно демонструє й свої негативні риси: корупцію, закритість тощо.

[1] Claessen, H. (2014). From Incidental Leaders to Paramount Chiefs: The Evolution of Socio-Political Organization. *Social Evolution & History, 1*, 3-12.
[2] Баландье, Ж. (2002). *Политическая антропология*. Киев: Альтпресс.
[3] Олескин, А. (2001). *Биополитика. Политический потенциал современной биологии: философские, политологические и практические аспекты*. Москва: МГУ.

Біополітики активно критикують бюрократію. Цій проблематиці присвячені праці Х.Флора, Е. Вайта та Дж. Лоско. Бюрократія спирається на еволюційно обумовлену схильність до формування ієрархічних структур, домінування та підкорення. Бюрократія дуже часто сприймається в негативному контексті через знеособлене неповажне ставлення до людей, некомпетентність, необхідність безмовної покори тощо.

4. Постіндустріальне суспільство. Бюрократія, через вище перераховані негативні риси, стає неможливою в умовах демократизації й переходу до постіндустріальної стадії розвитку, а тому виникає необхідність у пошуку нових систем управління, серед них біополітики виокремлюють небюрократичні організації, так звані «мережеві структури».До основних рис небюрократичних організацій відносяться: 1) кожен член організації відповідає не за вузьку ділянку роботи, а за завдання організації в цілому; 2) широка спеціалізація учасників, комбінування різних видів діяльності; 3) стимулювання неформальних відносин між членами організації для більшої злагодженості у виконані поставлених завдань; 4) спрощення ієрархії, зменшення кількості її ланок; 5) децентралізація ієрархії (співіснують кілька автономних керуючих центрів). Незалежно від типу, подібні організації мають певні переваги, серед яких «орієнтація не на шаблонні «правила і процедури», а на рішення зусиллями всієї команди конкретних завдань в конкретні терміни (особливо якщо ці завдання ще й нечітко сформульовані)[1].

«Мережеві структури» носять композитний характер, тобто можуть містити в собі структури або частини структур різних типів. При чому мова йде не тільки про нові структури, а й про нові відносини людей в рамках комерційних, наукових та політичних організацій. Б. Латур розглядає суспільство як низку мереж, які пов'язані і переплітається з іншими мережами, так, що в кінцевому рахунку вони утворюють мережу всіх мереж[2].

Сучасним соціальним мережам, на думку біополітиків, властива складна динаміка. В цій складні динаміці люди діють керуючи певними універсальними законами, в різних масштабах і на різних рівнях. Соціальна мережа, це «машина» з певним механізмом, а люди, що керують цією машиною («люди в позиції влади») допомогою відповідного механізму можуть спробувати видалити і виправити «дефектні людські частини», в тому випадку, коли вони загрожують «локального порядку» соціальних машин[3].

Дослідники виокремлюють два найважливіші механізми функціонування мережених структур: 1) ізоляція і 2) самоорганізація. Соціальні мережі борються з дестабілізуючими елементами шляхом їх знищення або ізоляції. Мова йде про ті елементи, що дестабілізують систему. Важливим механізмом, що підтримує соціальні мережі є принцип самоорганізації. Якщо у першому випадку система намагається боротися з ірраціональністю через раціоналізацію завдяки чітким механізмам функціонування, то у другому додається ірраціональний аспект людського існування і механізми спільного існування створюються, оновлюються, змінюються та зникають під тиском мінливості оточуючого середовища. Виникнення соціальних мереж – «це шлях локальної взаємодії», де одні зміни, навіть менш масштабні, можуть призвести до інших – більш масштабних.

А. Олєскін наводить наступні принципи мережевих структур: 1) децентралізація, тобто наявність одночасно багатьох керуючих центрів; 2) «організація без кордонів» – організація являє собою єдину команду та передбачає відсутність внутрішніх бюрократичних перегородок між підрозділами, активну співпрацю з агентами поза формальних рамок організації, подолання рамок вузьких спеціальностей і професійних ролей; 3) «менеджмент без контролю – вміння «координувати не командуючи»; 4) нова роль неформальних відносин – здатність підтримувати і творчо використовувати неформальні людські відносини[4].

Мережеві групи можуть бути малими або великими. Малі групи реалізують мережеві принципи «в мініатюрі». Замість організацій або їх фрагментів (складових частин великих мереж) вони складаються безпосередньо з окремих індивідів, характеризуються персоналізацією та

[1] Олескин, А. (2001). *Биополитика. Политический потенциал современной биологии: философские, политологические и практические аспекты*. Москва: МГУ.
[2] Latour, B. (2005). *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.
[3] Dobrolyubov, S. (2012). Sociogenesis VS Marx Evolutionary Detrminism: The Antropic mechanism of Social Dinamacs. *Social Evolution & History, 1*, 82-108.
[4] Олескин, А. (2001). *Биополитика. Политический потенциал современной биологии: философские, политологические и практические аспекты*. Москва: МГУ, 71-72.

індивідуалізацією і має на меті вирішення спільної проблеми. Великі мережеві структури складаються не з індивідів, а з організацій, малих мережевих структур. Деякі організації, що входять до складу мережі, спеціалізовані за напрямками роботи. Великі мережеві структури формуються в даний час в різних частинах світу, в різних сферах діяльності, в тому числі, в комерційній діяльності (транснаціональні корпорації). Мережеві структури активно формуються й в політичній сфері на різних рівнях. Наприклад, в США в останні десятиліття мережеві організації типу Rand Corporation або Hudson Institute неодноразово демонстрували свою ефективність в області політичного планування. Вони існують навіть в тих країнах, де роль бюрократії в державному управлінні залишається домінуючою. Так мережеві структури можуть впроваджуватися в основу бюрократичних організацій в якості колективних референтів (консультантів) при чиновниках центральних або місцевих органів влади. При достатньому рівні розвитку мережевих структур можливий свого роду компроміс, заснований на взаємодоповнені мережевих і бюрократичних структур. Соціальні мережі, на відміну від бюрократії, створюють у людей почуття приналежності, соціальної захищеності, ведуть до сплеску соціальної активності та ініціативи «знизу», що неодмінно призведе до позитивних зрушень у сфері управління в бюрократизованих країнах[1].

Йдеться про нову біополітичну парадигму управління, метою якої є задоволення потреб і розвиток самої людини, з урахуванням її психофізіологічних характеристик і потреб, на противагу бюрократії, де людина виступає в якості ресурсу, засобу отримання виробничого результату.

Також слід зазначити, що біополітики виокремлюють два типи суспільної еволюції: вертикальний (відносини ієрархії) та горизонтальний (відносини рівності). При цьому, що цікаво, перший тип характерний для традиційних соціумів і ранніх держав, а також індустріального суспільства з його бюрократичної системою управлінських відносин, тоді як другий тип, згідно з усім вищенаведеним характерний для первісних і постіндустріальних суспільств, де «жорстке лідерство» не просто відсутнє, а непотрібне як таке.

Таким чином, біополітична інтерпретація соціальної еволюції і політогенезу ґрунтується на виокремленні чотирьох основних стадій розвитку суспільства і держави: первісній (малі групи), традиційній (вождізм/рання держава), індустріальній (бюрократія) і постіндустріальній (мережеві структури).

References:

1. Baskin, K. (2013). The Complexity of Evolution: History as a Post-Newtonian Social Science. *Social Evolution & History*, 1, 3-15. [in English].
2. Baland'e, Zh. (2002). *Politicheskaya antropologiya* [Political Anthropology]. Kyiv: Altpres. [in Russian].
3. Bocharov, V. (2006). Istoki vlasti [Sources of power]. *Antropologiya vlasti* [Anthropology of power]. St. Petersburg: SPb University Press, 172-255. [in Russian].
4. Carneiro, R. (2000). Process vs. Stages: A False Dichotomy in Tracing the Rise of the State. *Alternatives of Social Evolution*. Vladivostok: Far Eastern Branch of the Russian Academy of Sciences, 52-58. [in English].
5. Claessen, H. (2014). From Incidental Leaders to Paramount Chiefs: The Evolution of Socio-Political Organization. *Social Evolution & History,* 1, 3-12. [in English].
6. Dobrolyubov, S. (2012). Sociogenesis VS Marx Evolutionary Detrminism: The Antropic mechanism of Social Dinamacs. *Social Evolution & History,* 1, 82-108. [in English].
7. Johnson, G. (1982). Organizational Structure and Scalar Stress. *Theory and Explanation in Archaeology*. New York: Academic Press, 389-421. [in English].
8. Kubbel, L. (1988). *Ocherki potestarno-politicheskoy etnografii* [Essays of potestarian-political ethnography]. Moscow: Nauka. [in Russian].
9. Latour, B. (2005). *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press. [in English].
10. Oleskin, A. (2001). *Biopolitika. Politicheskiy potentsial sovremennoy biologii: filosofskie, politologicheskie i prakticheskie aspektyi* [Biopolitics. Political potential of modern biology: philosophical, political and practical aspects]. Moscow: MGU. [in Russian].
11. Service, E. (1962). *Primitive Social Organization: An Evolutionary Perspective*. New York: Random House. [in English].
12. Somit, A., Peterson, S. (2005). *The Failure of Democratic Nation Building: Ideology Meets Evolution.* New York: Palgrave Macmillan. [in English].

[1] Олескин, А. (2001). *Биополитика. Политический потенциал современной биологии: философские, политологические и практические аспекты*. Москва: МГУ, 73-75.

Bohdana Ostrovska, PhD in Law
Kyiv National Linguistic University, Ukraine

BIOETHICAL ASPECTS OF RATIO BETWEEN REPRODUCTIVE RIGHTS OF A HUMAN BEING AND THE RIGHT TO LIFE IN THE PROCESS OF USING ASSISTED REPRODUCTIVE TECHNOLOGIES

Actual bioethical problem of ratio between reproductive rights of a human being and his\her right to life was investigated in this work specifically on the legal status of human embryos and gametes (because of their destruction) during assisted reproductive technology (ART). Issues of selection and reduction are considered. Different methods of assisted reproduction (fertilization in vivo, in vitro, homologous and heterologous) are analyzed in detailed. Absence of universal international legal instrument on regulation of the use of ART, that causes discrepancies of human embryo legal status because of different national legislation, is determined. The attention on prevention of narrowing the scope and content of the right to life as a result of the implementation of reproductive rights is accented. The necessity of adopting a uniform act to protect human life regardless its stage of development is proclaimed.

Key words: right to life, reproductive rights, assisted reproductive technologies, fertilization in vivo, in vitro fertilization, embryo, pre-implantation genetic diagnosis, selection, reduction, bioethics.

Modern scientific and technological progress has led to the possibility of implementing the latest achievements in biology (medicine, genetics). Of course, these achievements have influenced the expansion of the content and scope of reproductive rights, as well as the need for legal definitions and regulations, in particular as a result of assisted reproductive technologies (hereinafter – ART).

However, new opportunities in the field of human reproduction led to the problem of ratio between the reproductive rights and the fundamental right to life. In this context arises the question of possibility of new artificial insemination technology usage, that destroys more embryos than implanted.

The international community, realizing the importance and scale of the issue, sought to develop common standards for their international legal regulation to prevent human rights violations in the application of modern science and technology. In particular, this document at the Council of Europe and UNESCO, such as the Convention on the protection of human rights and dignity for the application of biology and medicine include: Convention on Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine (also known as the Oviedo Convention of 04.04.1997)[1] Universal Declaration on Bioethics and Human Rights (19.10.2005)[2].

However, to the great extent the application of the latest achievements through the implementation of reproductive rights remained in the domestic jurisdiction of the states. It generates differences of legal regulation of these issues in different countries. Even in Europe the legal regime applying ART ranges from liberal to conservative.

Ukraine, Russia, Belarus, Kazakhstan, India have a wide freedom of choice of ART in the legal field of these countries. In contrast, legislation in some European countries (above all – Italy, Germany, France) protects the life of the embryo. Countries with loyal legislation to ART are USA, UK, Belgium, Spain, Czech Republic, Greece and others.

Often, in order to realize their reproductive rights citizens of one country, where there are legal restrictions on the use of ART, go to some other country in which these methods were legalized. This

[1] *Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine* (Oviedo, 4.IV.1997), No. 164. *Council of Europe Websit**e**.* <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/164> (2017, January, 15).
[2] Universal Declaration on Bioethics and Human Rights. *UNESCO Internet portal*. <http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=31058&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html> (2017, January, 15).

process is called "reproductive tourism". But the consequence of such travel can lead to refusal to legalize a child (recognition of the child's parents, giving citizenship) or even refusal of entry on returning to the country and deprivation of the child.

Bioethical issues related to the life of embryos vary depending on different methods of assisted reproduction.

Overall ART methods can be divided into groups:

I. In place of fertilization:

– ***In vivo***[1] **(intracorporal**), in which fertilization takes place inside female reproductive system;

– ***In vitro***[2] **(extracorporal)**, in which fertilization does not take place in a woman, but outside in a special laboratory.

II. According to belonging of cellular material for fertilization:

– **Homologous** in which fertilization is carried out by usage of male and female sex cells (gametes) of a married couple (pair);

– **Heterologous** in which donor insemination (male and / or female) sex cells (from one or more donors) are used.

So modern possibilities of human *in vitro* fertilization have led to appearance of actual problems of ethical nature (especially of the right to live), which did not arise with the usage of artificial insemination *in vivo* in a female body.

One of the main bioethical dilemmas in the field of artificial insemination is that the number of embryos fertilized *in vitro*, which can be successfully implanted *in utero*[3], is less than the total number of embryos created. In this aspect there is a need of cryobank functioning to preserve by freezing (cryopreservation) of gametes and embryos, the legal regulation of the terms of their storage and their use for the recipients (through reproductive organ donation).

As a result, arises the problem the fate of "excess" embryos – in particular, their usage not for "direct purpose" (for further birth of a child), but as a biological material for scientific research, as a source of stem cells for cosmetic purposes and so on. So, for the protection human dignity and the right to life in the process of ART application, it is necessary to regulate the legal status of the embryo and even human reproductive cells, and the ability of participation and rights of third parties in the process of reproduction (donor, surrogate mother).

Generally, in the implementation of reproductive rights arise two opposite groups of issues related to the right to life. They relate to: 1) the right to reproduce and the possibility of its realization using modern ART; 2) the ethical and legal problems of leveling the value of life embryos as future children (regardless of their stage and location).

In both cases, the realization of the right to reproduction occurs by free choice (with the desire of parents to have a child when using IVF as well and with reluctance to have a child, or determine the number of children due to the reduction of "excess" embryos), the result of which may be conscious or unconscious deprivation of future children.

Unfortunately, reproductive rights include not only the possibilities to carry out human potential and protection of reproductive health foreseen by law, but give people the opportunity ("right") to make decisions regarding birth or refusal of birth.

Often reproductive rights are considered in the context of gender rights of a woman. This determined the emergence of the Movement for reproductive choice (Pro-choice), which advocated a woman's "right" to abortion through legislative embodiment opportunities to get rid of "undesirable" child through various methods. However, this "right" is opposed to the right to life of a child, which cannot be absorbed by reproductive right, as no international document defines the right to abortion[4].

The realization of reproductive choice envisages the possibility of human reproductive function both by natural (biological) way and by usage of ART. It includes the right to donation and preservation of reproductive cells, to surrogacy, artificial interruption of unwanted pregnancy, and sterilization as well.

Fertilization *in vivo*

Use of artificial insemination *in vivo*, compared to fertilization *in vitro* (IVF), leads to fewer ethical problems. Primarily due to the fact that such a conception is maximally close to natural. Thus, one of the

[1] From Latin – "*in a living body*".
[2] From Latin – "*in glass*".
[3] From Latin – "*within the womb*".
[4] *The San José Articles*. <http://sanjosearticles.com/?page_id=2> (2017, January, 15).

technologies of such fertilization is Gamete Intra Fallopian Transfer (GIFT), in which simultaneous but separate transfer of male and female gametes into the fallopian tube is carried out, while minimizing the time spent by gametes outside the woman's body. As GIFT does not involve fertilization outside the body, so this technology is not faced with the ethical problem of choosing embryos for transfer[1].

Homologous insemination *in vivo* is almost the only way at which there are no ethical problems because the application can be viewed as help for couples to deliver a child[2]. Although assistance is used in reproduction, the process of fertilization is maximally natural.

***In vitro* fertilization (IVF)**

Application of the method, mentioned above, has many unacceptable aspects both from ethical position (general and religious) and from the point of view of human rights, as it involves creation of "spare" embryos in case implanted embryo is not accustomed in the mother`s body. The embryos, which are not implanted, must be frozen or destroyed.

Besides, after the implantation of some embryos fertilized in vitro, there is a widespread practice of reduction (destruction) of utero "excess" viable (!) embryos in multiple pregnancies (twins, triplets and more).

The operation of reduction is an intentional killing of one or more embryos by various methods: transcervical (on the 5th or 6th week of pregnancy using vacuum aspirator); transvaginal (on the7th or 8th week of pregnancy by insertion of a special needle with the lethal injection of potassium chloride[3] or other similar drugs, piercing through embryo chest, leading to stop of his heart; transabdominal (on 8th or 9th week of pregnancy by using chorionic villus sampling (*CVS).*

Generally, such reduction threatens the health and lives of the desired embryos and the mother, because the methods and results of operation are similar to abortion. Such selective abortion is often made only to reduce the number of embryos. Current requirements limit the number of implanted embryos to three. In other words, some children have the right to life, and others – are deprived of it. In addition, for conduction of a successful in vitro fertilization at least three attempts are needed. Thus, we can find out the number of children who could get a chance to birth.

Pre-implantation genetic diagnosis and the embryos selection

As a rule, addition to ART with different methods of artificial insemination is pre-implantation genetic diagnosis (PGD) of embryos. It is conducted on the 5-th day of embryo development by research of its DNA in order to identify defects (chromosomal abnormalities, genetic disorders and abnormalities), as well as for selection of "needed" embryo out of the number of cultured embryo before its implantation into a woman's body.

Often the risk of transmission of hereditary diseases becomes the impetus for the in vitro fertilization with the aim of selection of embryo at the preimplantation stage, as well as for the use of donor gametes or a surrogate mother. The downside of PGD is the reduction of "excess" embryos based on sex. In Europe, according to Art. 14: "*The use of techniques of medically assisted procreation shall not be allowed for the purpose of choosing a future child's sex, except where serious hereditary sex-related disease is to be avoided.*" selection of a baby's sex is banned due to the adoption of mentioned above Convention Oviedo[4].

The Resolution 1654 (2009) Feminicides[5] *PACE* (hereinafter – the Assembly), which was discussed 30.01.2009, stresses the negative phenomenon of "genocide" as the murder of women, including the possibility of embryos sex-selection in some countries. It is stated:

"12. In fact, the Assembly is dismayed by the fact that millions of women and girls are "missing" in

[1] Gamete Intrafallopian Transfer: GIFT. *The American Pregnancy Association Website*. <http://americanpregnancy.org/infertility/gamete-intrafallopian-transfer/> (2017, January, 15).

[2] *Instruction on respect for human life in its origin and on the dignity of procreation Replies to certain questions of the day. Official Vatican Website*. <http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19870222_respect-for-human-life_en.html> (2017, January, 15).

[3] The drug is used for the execution of sentenced to death in countries and states where death penalties are non-abolished.

[4] *Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine* (Oviedo, 4.IV.1997), No. 164**.** *Council of Europe Website***.** <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/164> (2017, January, 15)

[5] Resolution 1654 (2009). Feminicides. *PACE website*. <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?fileid=17716&lang=EN&search=UmVzb2x1dGlvbiAxNjU0ICgyMDA5KXx0eXBlX3N0cl9lbjpSZXNvbHV0aW9u> (2017, January, 15)

the sense that they either remain unborn or meet an early death in many parts of the world…".

"13. The Assembly notes that foetus selection, the rejection of unborn girls and the lack of care given to girls also takes place in Europe in certain immigrant communities which prefer boys".

"20. The Assembly strongly urges Council of Europe member states and the Commissioner for Human Rights to support at the United Nations and other international bodies in which they participate, the abolition of feminicides, including selective abortions against female foetuses".

In contrast in the United States in October 2005 reproductive clinic received permission on PGD for selection of a child's sex on request of a couple to have the second child of the opposite sex for the balance of sexes in the family.

Ukraine joined the Council of Europe on the 9th of November 1995. When joining, it committed itself to respect its general obligations under the Statute of the Council of Europe, including in the field of human rights. So, 09.02.2006 Ukraine ratified the Protocol number 12 to The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ETS № 177)[1] about the general prohibition of discrimination p.1. Art. 1 which states: *"The respect for any right set forth by law shall be secured without discrimination on any ground such as sex, race, colour, language, religion, political or other opinion, national or social origin, association with a national minority, property, birth or other status".*

From a medical point of view using PGD technology is the prevention of the transmission of hereditary diseases, identification of which the selective destruction of an embryo takes place even before its implantation. Though, in fact, artificial interruption to a future pregnancy takes place, which is different from abortion only in place of it – not *in vivo*, but *in vitro*.

However, there is the risk of damaging the embryo during PGD, and the probability of a false diagnosis (on average 10%), which may result in destruction of a normally developed embryo by mistake or vice versa a sick embryo can be implanted.

But *"the diagnosis that shows the existence of a malformation or a hereditary illness must not be the equivalent of a death-sentence"*[2]. At the same time *"prenatal diagnosis makes it possible to learn about condition of embryo and of foetus when they are still in the mother's womb… It makes possible to anticipate earlier and more effectively, certain therapeutic, medical or surgical procedures"*[3].

In the Convention on the Rights of Persons with Disabilities[4] adopted by the Optional Protocol (A/RES/61/106) (13.12.2006) The United Nations (The States Parties), guided by the general principle of respect for difference and acceptance of persons with disabilities as part of human diversity and humanity, determined that:

- *"Recognizing that children with disabilities should have full enjoyment of all human rights and fundamental freedoms on an equal basis with other children, and recalling obligations to that end undertaken by States Parties to the Convention on the Rights of the Child" (r) of Preamble);*
- *"In all actions concerning children with disabilities, the best interests of the child shall be a primary consideration" (part 2 Article 7);*
- *"States Parties reaffirm that every human being has the inherent right to life and shall take all necessary measures to ensure its effective enjoyment by persons with disabilities on an equal basis with others" (Article 10);*
- *"Every person with disabilities has a right to respect for his or her physical and mental integrity on an equal basis with others" (Article 17).*

Contrary to the above mentioned Convention, a child diagnosed with birth defects in prenatal stage of development remains unprotected until international law justifies the legal definition of a "person" both

[1] *Protocol No. 12* to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms Rome, (4.XI.2000) <http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf> (2017, January, 15)

[2] *Instruction on respect for human life in its origin and on the dignity of procreation Replies to certain questions of the day. Official Vatican Website*. <http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19870222_respect-for-human-life_en.html> (2017, January, 15).

[3] *Instruction on respect for human life in its origin and on the dignity of procreation Replies to certain questions of the day. Official Vatican Website*.
<http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19870222_respect-for-human-life_en.html> (2017, January, 15)..

[4] *The Convention on the Rights of Persons with Disabilities. United Nations Website*.
<https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html> (2017, January, 15).

from biological point of view and also from psychological, spiritual and social points. In addition, there is a need for the international unification of legal *capacity* of a person (especially in the prenatal stage of development).

As mentioned above, there are various methods of artificial insemination outside the mother's body. Depending on the genetic relationship of gametes of parents to a child, as well as the usage of a surrogate mother's services, it can be divided into homologous and heterologous. Let's consider them more in detail in view of the ethical and legal issues that may arise.

Homologous insemination

The positive side of this IVF method is a common genetic relationship of parents with their future child and nurturing of (genetically own) child in a mother's womb.

At the same time, in vitro fertilization with the following transfer of embryo, called Fecundation In Vitro and Embryo Transfer (FIVET), arises the problem of human embryo life preservation, which is associated with multiple fertilization of embryos, whose number is more than necessary.

The percentage of successful embryo implantation and the guarantee of further normal development of pregnancy with in vitro fertilization is quite low (on average 10-20%). Therefore, as a result this method envisages artificial creation of excess "spare" embryos in case the embryo, implanted in the body, is not accustomed in a woman mother and in case of re-fertilization need. It needs the selection of embryos to minimize the risk of death after implantation.

After successful embryos transfer, who has taken root, all other not implanted embryos can:

- be destroyed (just as not necessary);
- be used as a biomaterial (for medical research experiments, for production of cosmetics and medicines);
- be used to fertilize another woman (but as donor material, resulting in transformation of homologous insemination into heterologous).

The problem of "excess" embryos is not only ethical but also a legal problem, because their reduction is similar in its ultimate aim to abortion.

Heterologous insemination

Donation or selling gametes has certain moral aspects: first of all, there is a big artificial gap between the notion of parenthood and its relationship to the couple. That is, when the birth of a child can be separated from any relationship (physiological, legal) of its biological parents.

One should also stress the difference between blood donation or donation of human organs and male or female sex cells, since the latter have problems related to the origin and termination of the new person.

Surrogacy

Exploring the right to life in aspect of surrogacy should always remember that for many couples the opportunity to have genetically native child became real only by IVF and surrogate mother services.

However, surrogacy also requires compliance to certain technologies, accompanied by some ethical aspects:

– it is carried out by transferring of a human embryo into an organism of a surrogate mother conceived as a result of assisted reproductive technologies (IVF) from the genetic parents or donors (one or both);

– simultaneously, with giving life to child, arises the problem of the right to life of "spare" human embryos, that subsequently become "excess" and can be destroyed. Legal registration of this process takes place through the surrogacy contract that reduces the value of embryo life to a donor biological material and valuable source of stem cells that can be produced and destroyed freely for customers' needs until achievement of a desired result. This consumer attitude to the body of human embryos puts a value of his life dependent on the economic law of demand and supply, thereby artificially defines the beginning and the end of his life as a person.

Therefore, the recognition of the legal status of a person from the moment of conception will avoid irreparable mistakes – relationship to the person, not as a full entity, but as an object of ownership, reduced to a commodity in the market of paid medical services.

No national law can narrow the existing human rights and deprive a human being of its inalienable right to life which is inherent to every human being, regardless of the its stage of development (the child in the prenatal stage, or a newborn child or adult or sick, or elderly person). However, none international document does not define "right" to abortion as one of human rights, but defines as inalienable and fundamental – right of every person to life.

The inability of human embryos to protect its own right to life, guaranteed to everyone, determines the necessity recognition the international legal status of the human embryo at the level of born child.

Article 6 Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: about protection of persons not able to consent determines**:** "*an intervention may only be carried out on a person who does not have the capacity to consent, for his or her direct benefit*". Realization faces their reproductive rights to paternity are not identical with the acquirement of right for the child, for decision on giving or deprivation of life, and, in general, the perception of the child as the subject of property that contradicts the nature and human dignity.

Some countries define the legal framework of reproductive medicine, including protection of embryo life by its own national law, such as the law of the Federal Republic of Germany "*Embryo Protection Act*" (Gesetz zum Schutz von Embryonen – Embryonenschutzgesetz – ESchG)[1]) (13.12.1990). Law regulates allowed and prohibited methods of reproduction on artificial insemination, donation, surrogacy, embryo transfer (including after the death of the donor), artificial change of genetic information and cloning, etc., as well as sanctions for infringement of rules.

Consequently, summing up on the use of ART as one of the topical issues in international law and bioethics, note that in the result of scientific and technological progress should not be harmed the interests and well-being (and first of all – life) at least one person. Article 2 Convention on Human Rights and Biomedicine about primacy of the human being said: "*The interests and welfare of the human being shall prevail over the sole interest of society or science*» as well as part 2 article 3 Universal Declaration on Bioethics and Human Rights about human dignity and human rights "*The interests and welfare of the individual should have priority over the sole interest of science or society*".

Protecting the right to life of the embryo fertilized in vitro prior to its implantation in vivo in the mother (both biological and surrogate) still remains a problem of international importance as recognized for embryo inherent right to life entails new high ethical standards for artificial fertilization and responsibility for all involved people who concerned in it.

Therefore, today there is a real need for application of new conceptual methods of infertility treatment that would guide by the principle of inalienability the right to life, respect for the value of life and dignity of every person, independently of the stage of development.

In practice, the use of assisted reproductive technologies often rise problems relating to bioethical and legal aspects of the right to life in the prenatal stage of human development as part of international human rights law. It includes:

- The difference between the legal status of embryos *in vitro* and *in utero* (for example, in Ireland the right to life of the child in the womb is protected by the state recognition the legal status of the embryo and the prohibition of abortion). "*The State acknowledges the right to life of the unborn and, with due regard to the equal right to life of the mother*…" (Art. 40 of the Constitution of Ireland)[2]. However, there is no consensus in the medical environment in the issue of legal protection of embryos in vitro fertilization before their implantation in the maternal organism, about what was made reservations to the list of recommendations of the Irish Commission on Assisted Human Reproduction)[3];

- Deviation of intention created by IVF human embryo (using them not for further fertilization);

- The problem of "postmortem" reproduction[4] as possibility using the frozen male and female gametes or embryos in case of death of the donor (for example, fertilization with gametes of late husband);

- Using the Frozen embryos in case of incapacity of one or both of the married couple and at divorce;

- Solution future destiny of the child which bears of surrogate mother in case of the death its biological parents (customers) etc.

Therefore, in view of the foregoing should conclude that ART should execute a supporting function for the realization of human reproduction to provide procreation. That is the purpose of assisted

[1] *Gesetz zum Schutz von Embryonen.* 13.12.1990. *Das Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz*. <http://www.gesetze-im-internet.de/eschg/index.html> (2017, January, 15).

[2] *Constitution of Ireland*. The electronic Irish Statute Book. <http://www.irishstatutebook.ie/eli/cons/en/html> (2017, January, 15).

[3] Report of the Commission on Assisted Human Reproduction. *Lenus, The Irish Health Repository.* <http://www.lenus.ie/hse/bitstream/10147/46684/1/1740.pdf> (2017, January, 15).

[4] "Postmortem" reproductive program is completely prohibited, even in countries where legislation on assisted reproduction is quite liberal (as in the UK).

reproduction should assistance to people in case of the realize its reproduction, but not by destruction the life which has begun.

However, some methods of ART include the destruction of "spare" embryos, violating the right to life as each person pass embryonic stage of development.

But this artificial preference reproductive rights over the child's right to life on the prenatal stage of development is possible only in one case – if the capacity recognizes the person as a natural person according to the civil law). While the result of the interpretation of human nature according to the civil law is a violation of human rights.

Consideration reproductive human rights solely on the national level (according to the civil law of countries) leads to a narrowing of the scope and content of existing human rights and therefore has to be an object of regulation of international law in deciding bioethical problems.

In the process of using ART should not be destroying already begun life regardless of the method and place of conception as a person at any stages of its development is a unique independent personality, but not as property, what reduces the value of human life to the level of civil law.

If the Article 1 of Universal Declaration of Human Rights proclaims that: "*All human beings are born free and equal in dignity and rights*"[1] (12.10.1948), it means that these rights are innate but not acquired as a result of the physiological act of childbirth. So, is it humanely and legal to derivate of the right to be human, in terms of international law? This right should apply to all people without exception: "*… without distinction of any kind, such as race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status*" (art. 2) and importantly without distinction of stage and extent of their development that is more defining than, for example, the aforementioned property status of the individual.

The answer to the question at what moment the human embryo has the right to life, and therefore is human, will allow to define the legal basis of the manipulation of human gametes and embryos, the possibility or impossibility of selective reduction at will, and will determine participation of "spare" gametes and embryos in particular for their use in research.

Defining this point must be based not only on the natural law, but also on scientific data onto the human being that should serve as a basis of determining the legal status of person on the prenatal stage of development.

The Vatican as the subject of international law and the spiritual center of Catholicism acute raises the problem of human dignity, human rights and freedoms in relation with the implementation of new scientific achievements, which raise the question about the moral side of their application[2].

Recognizing the value of every human life can agree with the statement of one of the fundamental documents of Vatican on important bioethical issues of humanity – Instruction Donum Vitae (22.02.1987), that: "*The human being is to be respected and treated as a person from the moment of conception; and therefore from that same moment his rights as a person must be recognized, among which in the first place is the inviolable right of every innocent human being to life*"[3].

References:

1. *Constitution of Ireland*. The electronic Irish Statute Book <http://www.irishstatutebook.ie/eli/cons/en/html> (2017, January, 15). [in English].

2. *Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine* (Oviedo, 4.IV.1997), No. 164. *Council of Europe Website*. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/164> (2017, January, 15). [in English].

3. Gamete Intrafallopian Transfer: GIFT. *The American Pregnancy Association Website*. <http://americanpregnancy.org/infertility/gamete-intrafallopian-transfer/> (2017, January, 15). [in English].

4. *Gesetz zum Schutz von Embryonen [The Law on the protection of embryos]*. 13.12.1990. *Das Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz [The Federal Ministry of Justice and Consumer Protection]*.

[1] *Universal Declaration of Human Rights* <http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf> (2017, January, 15).

[2] Островська, Б.В. (2016). Позиція Ватикану щодо захисту цінності людського життя у світлі біоетики. *Часопис Київського університету права*, №4. *Сайт Київського університету права.* <http://kul.kiev.ua/>.

[3] *Instruction on respect for human life in its origin and on the dignity of procreation Replies to certain questions of the day. Official Vatican Website*. <http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19870222_respect-for-human-life_en.html> (2017, January, 15).

<http://www.gesetze-im-internet.de/eschg/index.html> (2017, January, 15). [in German].
5. *Instruction on respect for human life in its origin and on the dignity of procreation Replies to certain questions of the day. Official Vatican Website*. <http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19870222_respect-for-human-life_en.html> (2017, January, 15). [in English].
6. Ostrowska, B.V. (2016). Pozycia Vatykanu shchodo zakhystu cinnosti liudskogo zhytia u svitli bioetyky *[*The position of the Vatican on protecting value of human life in light of bioethics]. *Chasopys Kyjivskogo universetetu prava* [Scientific Journal "Chronicles of KUL"], N 4. <http://kul.kiev.ua/>. [in Ukrainian].
7. *Protocol No. 12* to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. (4.XI.2000) <http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf> (2017, January, 15). [in English].
8. *Report of the Commission on Assisted Human Reproduction. Lenus*, The Irish Health Repository. <http://www.lenus.ie/hse/bitstream/10147/46684/1/1740.pdf> (2017, January, 15). [in English].
9. *Resolution 1654* (2009). Feminicides. *PACE website*. <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?fileid=17716&lang=EN&search=UmVzb2x1dGlvbiAxNjU0ICgyMDA5KXx0eXBlX3N0cl9lbjpSZXNvbHV0aW9u> (2017, January, 15). [in English].
10. *Rezoliucia 1466* (2005) PARE Pro vykonnia obovyazkiv ta zobovyazan Ukrainoju [R*e*solution 1466 (2005) of The Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE) Honouring of obligations and commitments by Ukraine] 5.10. 2005. *Ofitsiinyi veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_611> (2017, January, 15). [in Ukrainian].
11. *The Convention on the Rights of Persons with Disabilities. United Nations Website*. <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html> (2017, January, 15). [in English].
12. *The Convention on the Rights of the Child.* The United Nations High Commissioner for Human Rights. <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx> (2017, January, 15). [in English].
13. *The San José Articles*. <http://sanjosearticles.com/?page_id=2> (2017, January, 15). [in English].
14. *Universal Declaration of Human Rights* <http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf > (2017, January, 15). [in English].
15. *Universal Declaration on Bioethics and Human Rights*. *UNESCO Internet portal*. <http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=31058&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html>. (2017, January, 15). [in English].

Тимур Остапенко, к. ю. н.
Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ЗАКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ У СКЛАДІ УГОРСЬКОГО КОРОЛІВСТВА ТА АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (XIII-XIX СТ.)

Tymur Ostapenko, PhD in Law
National University "Odesa Law Academy", Ukraine

LEGAL STATUS OF TRANSCARPATHIAN UKRAINE IN THE KINGDOM OF HUNGARY AND THE AUSTRO-HUNGARIAN EMPIRE (IN THE THIRTEENTH-NINETEENTH CENTURIES)

This article analyzes legal status of the Transcarpathian Ukraine as a part of the Hungarian Kingdom and the Austro-Hungarian Empire. Particular attention is paid to the process of grabbing Transcarpathian land and establishment of Hungarian domination. The article revealed a large impact on development of Transcarpathia made by reforms of Hungarian and Austro-Hungarian rulers. It proved that legal status of Ukrainian population of Transcarpathia was very difficult as a result of oppression by Hungarian magnates, and as a result of constant magyarization process that took place in almost all spheres of life – education, culture, religion and so on. Also, the article analyzes the degree of political representation of Transcarpathian Ukrainians in relevant representative bodies of Austria-Hungary.

Key words: Transcarpathian Ukraine, Hungarian Kingdom, the Austro-Hungarian Empire, Magyarization, Hungarian Diet.

Поступове захоплення Закарпаття Угорським королівством розпочалося в 30-х рр. XI ст., коли до його складу було включено північну частину краю. Першими були підкорені Ужгород, Мукачево, Хуст. У XII ст. така сама доля спіткала весь край (нетривалий час Закарпаття було під контролем галицько-волинських князів). Спочатку угорці надали населенню Руської марки певні привілеї, ішпана (графа) марки називали руським герцогом і не підпорядковували католицьким єпископам місцеву православну церкву. До 1301 р. Закарпаття було територією з певними автономними правами[1]. Поширення на Підкарпатську Русь «Золотої булли» Ендре II (1222 р.) і доповнень до неї 1231 та 1235 рр. закріпило права привілейованого стану на землі й упорядкувало повинності[2]. Поступово на цих територіях запроваджується адміністративно-територіальний поділ угорського королівства.

У першій половині XIV ст. угорські магнати досягли права юрисдикції в своїх маєтках. Цьому процесу сприяло затвердження сеймом у 1351 р. нового зводу законів, який установлював спадкове право феодального землеволодіння, повне та безконтрольне володіння землевласника кріпаком, забороняв перехід селян від одного феодала до іншого. Українці-русини з кінця XIV – на початку XV ст. були позбавлені громадянських прав. Їм заборонялося проживати в містах, займатися ремеслом. Угорський король Людовік I заборонив шлюби між особами латинського та східного обрядів, прихильників останнього змушував платити десятину римо-католицькій церкві. Крім того, були визначені території, на яких могли проживати лише «вірні латинського обряду»[3].

Успішний економічний і досить активний політичний розвиток Угорщини був перерваний катастрофою під Могачем у 1526 р., після якої єдине королівство надовго припинило своє існування. У цих умовах Підкарпатська Русь була поділена на дві частини: Центральні й західні

[1] Пап, С. (2001). *Історія Закарпаття*. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 296.
[2] Балабушевич, Т.А. (2011). Підкарпатська Русь пізнього середньовіччя (XI-XV ст.). *Наукові записки НА УКМА*, 11-12.
[3] Пап, С. (2001). *Історія Закарпаття*. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 446.

райони з містами Мукачеве, Берегово, Севлюш, Хуст і Тячів відійшли до Трансильванії, а Ужанський комітат із містом Ужгород і ужгородською, невичанською й середнянською фортецями потрапили під владу Габсбургів.

Терени краю стали прикордонними, економічний розвиток був ускладнений походами турків і тяжкими умовами постачання продуктами воюючих армій, що спричинились і до великих матеріальних втрат, і до загибелі значної кількості населення. Адміністративно Закарпатська Україна підпорядковувалась Пожонському (Братиславському) намісницькому управлінню й поділялася на 4 жупи (області), які очолювали призначені австрійським імператором місцеві управлінці, котрі мали практично необмежену владу в краї. Однак підпорядкування цих земель австрійській династії було досить умовним. Фактично Закарпаття управлялося з Будапешта. Угорські магнати розглядали Закарпаття як колонію, тому місцеве населення зазнавало як соціально-економічного, так і релігійно-національного гніту. Утвердження угорського панування прискорило розвиток середньовічних суспільних відносин; водночас відбувався процес асиміляції руського населення, витіснення його в гірські необжиті райони.

У 1683-1699 рр. австро-угорські війська витіснили турецькі війська із Середнього Подунав'я. На Карловицькому конгресі 1698-1699 рр. Габсбурги домоглися міжнародного визнання своєї влади на Трансільванію, а отже, і Закарпаття. При цьому Закарпаття стало частиною Угорщини й ніякого самоврядування не одержало[1].

У 1711 р., згідно із Сатмарським миром, укладеним після повстання Ракоці, угорська шляхта визнала королем правлячого Габсбурга, а він у відповідь визнав традиційний устрій і привілеї Угорщини. Сатмарський мир було підтверджено в «Прагматичній санкції» (1713 р.), правовій хартії Габсбурзької монархії. Це, по суті, був закон про спадкування престолу. Головним його змістом були неподільність і спадковість володіння як за чоловічою, так і за жіночою лінією. За ним Габсбурзька монархія перетворювалася із зібрання провінцій на чітко визначену імперію. Крім того, було збережено комітат – інститут автономного місцевого врядування. Угорщиною навіть за часів абсолютизму керували виборні комітети дрібної шляхти графств, і це унеможливлювало обмеження їхніх привілеїв[2].

Із середини 60-х рр. XVIII ст. австрійські правителі Марія-Терезія та її син Йосип II розпочали управляти монархією згідно з принципами просвітницького абсолютизму. Серія селянських виступів, особливо в регіонах, де жили русини, була жорстоко придушена дворянством та армією в 1766 р. Утручання держави у відносини між феодалом і кріпосним селянином було в інтересах кріпосної маси, адже мало на меті покращити її становище[3].

Угорщина стояла осторонь реформ Марії-Терезії, чому сприяли зовнішні проблеми Габсбургів. Це дало Угорщині змогу зберегти свою автономію й осібне управління, непідконтрольне чиновникам імперії.

Однак соціально-економічні та політичні інновації освіченого абсолютизму, продиктовані потребою самозбереження й рівноваги імперської політичної системи, зміцнення централізованої влади були швидкоплинними, не змінюючи статусу українців. Українське населення імперії, яке складалося головним чином із селян і подібного до нього за статусом духовенства, і надалі займало переважно найнижчі соціальні щаблі суспільства, перебуваючи під подвійним гнітом державно-бюрократичного апарату й регіонального національного визиску.

Крім того, на посилення цього гніту впливав і процес постійної мадярізації, який відбувався на території Закарпаття. На думку сучасного вченого С. Папа, комітати «змагалися» у виданні мадяризаційних розпоряджень. В своїх працях він наводить кілька розпоряджень у такій послідовності, як вони з'явилися і як були опубліковані[4]. Аналізуючи їхній зміст, вчений зазначає, що мадяризаційні процеси торкнулися практично всіх сфер суспільного життя Закарпаття а саме урядування, судівництва, освіти, церкви тощо. Так, на його думку, до мадярської намісничої Ради можна було звертатись тільки по-мадярськи; мадярська мова вводилася як офіційна при всіх

[1] Товстопят, Л.М., Кузнєцова, Л.В. (2015). Вплив суспільного устрою на формування норм права на українських землях у складі Австро-Угорщини в XVII-XVlll ст. *Порівняльно-аналітичне право*, *2*, 47.
[2] Тейлор, А. Дж.П. (2002). *Габсбурзька монархія 1809-1918: історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини*. Львів: ВНТЛ-Класика, 16.
[3] Кашка, М.Ю. (2008). *Етнополітичний розвиток русинів-українців Закарпаття (друга половина XVIII ст. – 1867 р.)*: автореф. дис. … канд. історичних наук спец.: 07.00.01. Ужгород: Ужгородський нац. ун-т.
[4] Пап, С.(2001). *Історія Закарпаття*. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 446.

провадженнях гілок влади; судові вироки мали бути виголошені по-мадярськи; прохання та інші документи в урядові організації могли бути подані лише по-мадярськи; адвокати повинні були до двох років навчатися мадярської[1]. Крім того, Закон № 4 від 1805 року проголошував мадярську мову «народною» мовою Мадярщини[2].

Після 1840 року виходить уже менше шовіністичних розпоряджень, тому що мадярська мова вже була всюди введена, тож комітати вже не мали що наказувати. Це одна причина. А друга та, що мадяри вирішили ліквідувати всі прояви національного життя русинів різними державними акціями: ліквідацією руських шкіл, мадяризацією назв сіл, прізвищ, ліквідацією руських культурних установ і товариств, залякуванням провідних русинів, а то й спробами вбивства, насильством над греко-католицькою церквою, мадяризацією богослужінь, ліквідацією руської азбуки, зміною календаря, утворенням груп ренегатів, агентів, недопущенням автономії греко-католицької церкви, акцією у Сполучених Штатах Америки між русинами на користь Мадярщини, ліквідацією назви русини, врешті — терором.

Процес мадяризації неугорських народів Австро-Угорщини активізувало рішення угорського парламенту 1843 р., яким на всій території проголошувалася угорська мова державною. Тільки хорватам було дозволено користуватися рідною мовою для внутрішнього вжитку. Навіть цісарський двір у Відні поставився негативно до того, щоб мову двох мільйонів угорців силою закону накинути решті п'яти мільйонам неугорської національності[3].

Хвиля слов'янофобства, тон якої задавався угорськими офіційними колами, набула сили у другій половині XIX ст. Прем'єр Банфі під оплески парламентарної більшості заявляв: «Легальна держава є мета; але цим питанням зможемо займатися, коли ми вже матимемо запевнену національну державу.. Інтерес Мадярщини вимагає створення її найбільш екстремістськими шовіністичними способами.. мадяри вже тому не можуть дати місця жодній іншій мові поряд з власною панівною, що вони придбали цю територію власною кров'ю»[4].

Найбільш загрозливих форм політика мадяризації набула в освітній галузі. У листопаді 1868 року було видано шкільний закон, який декларував меншинам, що проживають компактно, освіту дітей їхньою рідною мовою, а фактично, через відсутність механізмів впровадження поклав край перспективі існування національних шкіл всіх неугорських народів, відкрив шлях до мадяризації населення Угорщини.

Активним курсом на мадяризацію позначився кабінет Коломана Тісо (1875-1890), який вважав що, «мадяри здобули цю державу для мадярів, а не для інших. Тому зверхність і гегемонія мадярів сповна виправдані». У ролі міністра внутрішніх справ він закрив три словацькі гімназії, звинувативши їхніх керівників у проповідуванні панславізму. Така ж доля спіткала і єдину на Закарпатті (м. Ужгород) учительську семінарію, в якій до 1879 р. навчання здійснювалося українською мовою.

Поглинання інших національностей стало головним завданням внутрішньої політики уряду Тісо протягом 1880-1890 рр. Законом 1879 р. угорська мова вводилася як обов'язковий предмет у програми всіх народних шкіл, гімназій. Тоді ж було скасовано «рутенську» мову як обов'язкову в народних школах, гімназіях та греко-католицьких школах. У середніх школах тільки релігія викладалася русинською мовою, та й то лише до 1890 року. 1880 рік «відзначився» спробою запровадити латиницю, замість кирилиці. З 1881 року русинську мову не складали на випускних іспитах у школі. З 1883 року угорська мова і література вводилися як обов'язкові предмети в гімназіях і реальних училищах. Наступним кроком став шкільний закон 1890 року, який запроваджував нову систему організації освіти, а саме: народна школа поділялася на елементарну, вищу народну, горожанську. Елементарні народні школи могли бути церковними, державними і приватними. Між церковними і державними школами істотної різниці не було: вони утримувалися за рахунок «шкільного податку», який сплачувало місцеве населення. Вищих народних, горожанських і середніх шкіл з русинською мовою навчання на Закарпатті взагалі не існувало. Такі школи могли бути і були лише державними і тільки з угорською мовою навчання[5].

[1] Пап, С.(2001). *Історія Закарпаття*. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 447.
[2] *Хроніка Закарпаття: 1867–2010 (2011).* Ужгород: Видавництво «Карпати», 26.
[3] Шандор, В. (1992). *Закарпаття. Історично-правний нарис*. Нью-Йорк, 92.
[4] Шандор, В. (1992). *Закарпаття. Історично-правний нарис*. Нью-Йорк, 111.
[5] Неточаєв, В.І. (1960). Територія, населення, міста Закарпаття в кінці XIX — на початку XX ст. *Доповіді та повідомлення Уж ДУ*, 4, 114-118.

На початку 1848 р. в низці європейських країн почались буржуазні та буржуазно-демократичні революції. Імператор Фердинанд I був змушений декларувати буржуазно-демократичні свободи й пообіцяти конституцію.

Під час революції русини Закарпаття вперше в історії виступили як політичний суб'єкт і культурно-національна спільнота. На початку революції русинські діячі виявляли лояльність щодо угорської революційної влади, демонстрували свою позицію, зокрема, тим, що їхні представники не прийняли участі в Слов'янському з'їзді в Празі в червні 1848 р.[1].

На антиугорські позиції перейшла й найактивніша група русинських діячів, згуртованих навколо братів Добрянських у Пряшеві. Її лідером був А. Добрянський, звинувачений депутатами угорського парламенту в поширенні панславізму та позбавлений депутатського мандату. Його група складалась виключно з представників греко-католицького духовенства. А. Добрянський, розуміючи слабкість позиції русинів в Угорщині, відсутність єдності між ними, бачив вихід зі становища в установленні зв'язків із Головною Руською Радою у Львові та розробці програми вирішення спільних національних проблем. Весною 1849 р., коли влада у Відні досягла вже значних воєнних успіхів на території Угорщини та мала обіцянку військової «допомоги» (інтервенції) з боку російського царя Миколи I, план створення «русинської провінції» був відкинутий як такий, що не відповідає «державним інтересам», які вже були спрямовані на нову абсолютистську централізацію монархії.

Проігнорувавши прагнення щодо об'єднання підавстрійських і підугорських українських земель у єдине адміністративне тіло, уряд після розчленування Угорщини в 1850 р. на низку національних дистриктів утворив і «руський» – Кошицький, до якого увійшли комітати з переважною українською людністю – Унг, Берег, Угоча, Мараморош. А. Добрянський був призначений головою канцелярії наджупана. Українська автономія отримала широкі права в галузі адміністрації і шкільництва, провідною мовою стала українська. Однак ці успіхи виявилися тимчасовими[2].

Після поразки австрійських військ в австро-італо-французькій війні 1859 р. в Австрійській імперії різко активізувався антигабсбурзький рух (представлений переважно угорцями). Ураховуючи таку ситуацію, цісар Франц Йосиф був змушений піти на поступки угорській аристократії: 20 жовтня 1860 р. він видав «Жовтневий диплом», яким фактично відмовлявся від своїх необмежених прав і ліквідував абсолютизм, допускав як її централістську, так і федеративну форми. У зв'язку з цим виникли дві концепції розв'язання «українського питання», які відрізнялися між собою постановкою питання про обсяг прав українців, а також спосіб і форми їх досягнення, хоча обидві погоджувались із тим, що вони можуть бути досягнуті тільки через угорський парламент. Але між ними були й принципові відмінності.

Антиугорська група, очолювана А. Добрянським, на перший план висувала створення «руської адміністративної території» за підтримки Відня. Проугорська група з Ужгорода не тільки відмовлялася від такої вимоги, а й уважала її провокаційною, тому різко виступала проти неї. Група А. Добрянського й у період революції, і після неї орієнтувалась виключно на династію Габсбургів і розв'язання «українського питання» очікувала від Відня. Унаслідок цього про спільні дії двох груп в «українському питанні» не йшлося[3].

Пришвидшенню розгляду національного питання на вищому державному рівні сприяли події 1861 р., коли угорці почали вимагати від Австрії прийняття нової Конституції. Відень знову пішов на поступки, цього ж року ввів нову Конституцію та оголосив про перші після революції вибори до угорського парламенту у квітні 1861р. Ця подія мала велике значення для нацменшин Австрійської імперії, зокрема для українців, адже завдяки своєму представництву в сеймі вони змогли б домагатися реалізації національних і політичних прав і, що найважливіше, звільнитися від угорського тиску, який загрожував їм утратою мовної та релігійної ідентичності, зрештою, і самої

[1] Кашка, М.Ю. (2008). *Етнополітичний розвиток русинів-українців Закарпаття (друга половина XVIII ст. – 1867 р.)*: автореф. дис. … канд. історичних наук спец.: 07.00.01. Ужгород: Ужгородський нац. ун-т.

[2] Гай-Нижник, П.П., Яремчук, В.Д. (2008). На шляху до Української державності в Закарпатті (реконструкція визвольних змагань у XIX – початку XX ст.). *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства*. Київ: Українське агентство інформації та друку «Рада», 302.

[3] Майор, Р. (2012). Парламентська діяльність А. Добрянського в угорському сеймі та його боротьба проти мадяризації національних меншин Угорщини в 1861-1868 рр. *Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи : збірник наукових праць*. Кам'янець-Подільський, 122.

національності.

Проголошення Конституції призвело до пожвавлення національно-політичного руху українського населення Угорщини, відбувалося громадське обговорення майбутніх парламентських виборів і політичної ситуації в краї, у газетах почали друкуватися різні замітки про актуальні питання, які стали об'єктом уваги громадськості. Ця програма українських кандидатів у депутати викликала серед угорців велике занепокоєння. їх називали сепаратистами, і мадяри почали агітувати проти українських кандидатів, застосовувати підкуп виборців, погрози й усіляко перешкоджали, тільки щоб ті не віддали свої голоси за своїх національних представників[1].

У березні 1861 р. відбулися вибори до угорського сейму. Українцям вдалося отримати три мандати: на Маковиці (Шариський комітат) був обраний Адольф Добрянський, на Березнянщині – Юрій Маркуш, на Бичківщині – Олександр Шерегіль[2]. У всіх інших округах, де проживали українці, були обрані депутати промадярської орієнтації. Вимоги українського народу політик висловив окремо, поділивши їх на п'ять груп:

1) на території проживання русинів утворити руський або змішаний словацько-руський комітат, де б у діловодстві вживалася руська мова, зрозуміла селянам;

2) руський або словацько-руський комітат виокремити в самостійний дистрикт, у якому функціонували б вищий суд, вищі навчальні заклади (юридична академія, гімназія), щоб сільське населення змогло отримувати освіту;

3) скликання раз на рік національного конгресу українців Угорщини для обговорення найважливіших справ;

4) відновлення руської митрополії, руського єпископства в Мараморощі, давніх протопресвітеріатів і архімандрії;

5) вільна еміграція населення Закарпаття в інші країни в разі відновлення мадяризації.

Унаслідок масових заворушень 05 листопада 1861 р. австрійський уряд був змушений оголосити військовий стан в Угорщині, через що вибори до угорського сейму більше не відбувалися[3]. Замість них мали місце вже вибори до Державних Зборів (Австро-Угорського парламенту), але під час даного виборчого процесу українцям Закарпаття вдалося досягти лише незначного представництва в вищому законодавчому органі країни. Так, в результаті виборів 1872 р. депутатом краю став Євгеній Попович (Хуст), а за підсумком виборів 1878 р. – Євген Ілляшевич (Хуст)[4].

Трансформація імперії в 1867 р. в дуалістичну Австро-Угорщину зумовила подальшу мадяризацію національних меншин і переслідування національних рухів, невдовзі знищила всі скромні здобутки українців попереднього часу. Так, Закон № XVIII від 1879 року про викладання угорської мови у всіх навчальних закладах народної освіти зробив обов'язковим викладання угорської мови, а також відповідне володіння нею вчителями; Закон № XXX від 1883 року зробив обов'язковим викладання угорської мови та літератури у середніх школах для учнів усіх національностей. Крім того, відповідно до Закону № XV від 1891 року, дітей у дитячих садках, рідна мова яких не угорська, необхідно було ознайомлювати з державною мовою, тобто з угорською[5].

Отже, територія Закарпаття впродовж XIII–XIX ст. поступово була інкорпорована та інтегрована до складу Угорщини, а згодом Австро-Угорської імперії без урахування місцевих особливостей, не становлячи автономну адміністративно-територіальну одиницю. Правовий статус українського населення Закарпаття визначався їхньою належністю до певного стану: магнатів, духовенства, міщан і селян. Революційні події 1848–1849 рр. призвели до активізації політичних сил Закарпаття. Однак, незважаючи на низку законодавчих актів, ухвалених австрійським урядом, стосовно національних меншин, у тому числі й закарпатських українців, обмежувалися тільки розширенням прав у культурно-освітній і частково соціально-економічній сферах, практично не впливали на їхнє політичне становище, не окреслювали юридичного статусу.

[1] Пап, С. (2003). *Історія Закарпаття*. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 333.

[2] Остапець, Ю., Токар, М. (2009). *Закарпаття через призму політичних виборів*. Ужгород: Видавництво «Карпати», 42.

[3] Гай-Нижник, П.П., Яремчук, В.Д. (2008). На шляху до Української державності в Закарпатті (реконструкція визвольних змагань у XIX – початку XX ст.). *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства*. Київ: Українське агентство інформації та друку «Рада», 303.

[4] *Хроніка Закарпаття: 1867–2010* (2011). Ужгород: Видавництво «Карпати», 28.

[5] *Хроніка Закарпаття:1867-2010* (2011). Ужгород: Видавництво «Карпати», 31.

References:

1. Balabushevich, T.A. (2011). Pidkarpatska Rus piznyogo serednyovichya (XI-XV st.) [Carpathian Rus of late Middle Ages (XI-XV centuries)]. *Naukovi zapisky NA UKMA* [Research Notes of National University Kyiv-Mohyla Academy]. [in Ukrainian].
2. Guy-Nyzhnyk, P.P., Yaremchuk, V.D. (2008). *Na shlyahu do Ukrainskoiy derzhavnosti v Zakarpatti (rekonstruktsiya vyzvolnyh zmagan u XIX – pochatku XX st.)* [Towards the Ukrainian statehood in Transcarpathia (reconstruction of the liberation struggle at the XIX – at the beginning of XX centuries)]. Kyiv: Ukrainske agenstvo informatsiyi ta druku «Rada». [in Ukrainian].
3. *Hronika Zakarpattya: 1867–2010* (2011) [The chronicle of Transcarpathia: 1867-2010]. Uzhgorod: Vydavnitstvo «Karpaty». [in Ukrainian].
4. Kashka, M.Yu. (2008). *Etnopolitychnyy rozvytok rusyniv-ukrayintsiv Zakarpattya (druha polovyna XVIII st. – 1867 r.)*: avtoreferat.. kand. istorychnykh nauk spets.: 07.00.01 [The ethnopolitical development of Ukrainian Rusyns of Transcarpathia (the second half of XVIII century – 1867): synopsis of Thesis for PhD degree in history]. Uzhhorod: Uzhhorods'kyy nats. un-t. [Uzhgorod National University]. [in Ukrainian].
5. Mayor, R. (2012). *Parlamentska diyalnist A. Dobryanskogo v ugorskomu seymi ta yogo borotba proty madyarizatsiyi natsionalnyh menshyn Ugorschiny v 1861-1868 rr.* [Parliamentary activities of A. Dobryansky in the Hungarian Diet and his struggle against magyarization of minority in Hungary 1861-1868]: Kamianets-Podilskyi. [in Ukrainian].
6. Netochaev, V.I. (1960). *Terytoriya, naselennya, mista Zakarpattya v kintsi XIX – na pochatku XX st.* [The territory, population, cities of Transcarpathia in the end of the XIX – at the beginning of the XX century]. Dopovidi ta povidomlennya Uzh DU [Reports and messages of Uzhgorod National University]. [in Ukrainian].
7. Pap, S. (2001). *Istoriya Zakarpattya* [History of Transcarpathia]. Ivano-Frankivsk: Nova Zorya. [in Ukrainian].
8. Shandor, V. (1992). *Zakarpattya. Istorychno-pravniy narys* [Transcarpathia. Historical and legal essay]. New-York. [in Ukrainian].
9. Talor, A.G.P. (2002). *Gabzburzka monarkhiya 1809-1918: istoriya Avstriyskoyi imperiyi ta Avstro-Ugorschiny* [Habsburg monarchy 1809-1918: the history of Austrian and Austro-Hungarian Empire]. Lviv: VNTKL. [in Ukrainian].
10. Tovstopyat, L.M., Kuznetsova, L.V. (2015). Vplyv suspilnogo ustroyu na formuvannya norm pravana na ukrainskih zemlyah u skladi Avstro-Ugorschiny v XVII-XVIII st. [The impact of social organization on formation of the law on Ukrainian lands within the Austro-Hungarian Empire in XVII-XVIII centuries]. *Porivnyalno-analitychne parvo* [Comparative-Analytical Law], 2, 47. [in Ukrainian].

Oksana Pasitska, PhD in History, ScD candidate
Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies, National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine

POLISH TOBACCO MONOPOLY IN 1919-1939: ORIGINS AND DEVELOPMENT

The article analyses historical, socio-economic and legal aspects of functioning of the Polish Tobacco Monopoly during 1919-1939, which had a clear organizational structure. It shows the features of tobacco cultivation, activities of the tobacco companies, trade departments, the cooperation of the Polish Tobacco Monopoly with other monopolies of tobacco: Hungarian, Yugoslav, Russian. In the mid-1920s it included more than 26 factories, 30 trade departments, shops, laboratories. The paper studies legal regulation of labour relations in the tobacco companies. Labour relations were regulated by various regulations of the Polish Tobacco Monopoly and the Ministry of Labour and Social Security.
Key words: the Polish Tobacco Monopoly, factory, trade departments, tobacco products, labour relations.

The beginnings of tobacco cultivation in Poland go back to the 16th century. Despite a series of denials and harmfulness for human body the rate of tobacco trade and size of tobacco plantings were growing from year to year. A commercial direction was developing instead of a consumer one in tobacco production. From the middle of the 18th century the tobacco has been grown for industrial needs, tobacco companies have appeared, and a monopoly has been gradually introduced. In the 1930s of the 19th century the Austrian Tobacco Monopoly was formed. It owned five tobacco factories: in Vynnyky, Krakow, Monastyryska, Yagilnytsia, Zabolotiv; trade departments in Lviv, Stanislaviv, Kolomyia, Peremysl, Rzeszow, Nowy Sacz, Wadowice. However, because of the First World War almost all the tobacco factories of the Austrian Tobacco Monopoly, except the Krakow Tobacco Company, suffered damage.

After the First World War, the property of the Austrian Tobacco Monopoly passed into the ownership of the Polish authorities. As a result of the economic policy concentration the Polish State began to control profits from taxation on the tobacco production. For this purpose the Directorate of the Polish Tobacco Monopoly in Warsaw was created. It was divided into 9 departments: general and personnel, production, trade, organization of sales, technical, inspection, calculation of budget, labour, tobacco production. Each of the departments performed its functions. The Directorate of the Polish Tobacco Monopoly was headed by the Chief Director. He represented the State Tobacco Monopoly and was accountable to the Minister of Treasure. The Chief Director decided important questions connected with the activities of the Tobacco Monopoly together with the Advisory Committee, which included delegates from the Ministry of Treasure (3), the Ministry of Industry and Trade (1), the Ministry of Agriculture (1)[1]. The Directorate of the Polish Tobacco Monopoly cared about the qualification level of officials and employees of the tobacco industry. The employees were encouraged to attend professional theoretical and practical courses in Zabolotiv and scientific courses in Hungary, where they were taught the latest methods of tobacco growing and manufacturing of tobacco products.

The Polish Tobacco Monopoly began its activity with the Krakow Tobacco Factory, purchasing raw materials in Bulgaria and England. The largest tobacco plantations functioned in the southern Polish provinces, particularly in Galicia. Later, with the support of the Ministry of Treasure the Polish Tobacco Monopoly took a clear position on the reconstruction of factories and departments of tobacco trade in Zabolotiv, Monastyryska, Yagilnytsia, Borshchiv (territory of Galicia), construction of new factories in Warsaw, Lodz, Radom (a city in the central part of Poland), and the purchasing of private factories in Kovel (Volyn area) and Poznan (city in the Western Poland)[2].

On 1 June 1922 the Polish Sejm issued the Regulations "On the implementation of the tobacco

[1] *Polski Monopol Tytoniowy 1919–1925* (1926). Warszawa: Nakładem Polskiego Monopolu Tytoniowego. Odbito w Drukarni Państwowej w Warszawie, 41–45.
[2] *Polski Monopol Tytoniowy jako pracodawca* (1929). Poznan: Nakładem Dyrekcji Polskiego Monopolu Tytoniowego. Wydanie trzecie, 5.

monopoly", which made the right to monopoly supervision over imports of raw materials and the activities of the private sector legal; and it made the formation of new private factories impossible[1]. As of the mid-1920s the Polish Tobacco Monopoly owned about 20 factories: in the southern provinces (Vynnyky, Krakow, Monastyryska, Yagilnytsia, Zabolotiv), the central and eastern provinces (Warsaw (3), Lodz, Radom, Grodno, Kovel, Bialystok, Wilno), the western ones (Poznan (3), Bydgoszcz, Koscian, Starogard Gdanski, Wodzislaw-Slaski, Grudziadz)[2]. In 1924 due to the Italian loans the Polish Tobacco Monopoly bought 9 private factories: "Nobless (the best cigarette factory in Warsaw)", Szereszewski "in Grodno", "Janowski" in Bialystok, "Balberski" in Vilnius (Wilno before 1939), "Sarmatia" in Poznan, "Goldfarb" Starograd Gdanski (the best tobacco and common tobacco factory in Poland), "Adam" (the best cigarette factory in Poland) in Bydgoszcz, Grudziadz and Inowroclaw. In 1925 the Polish Tobacco Monopoly bought the factory "Dubes-Droste" in Poznan, "Rosenberg" in Koscian, "Tajka" in Wodzislaw-Slaski, and in 1926 it bought and reconstructed a factory in Yagilnytsia. It costed about 22 million zlotych to purchase all these factories. The amount included costs for factory buildings, equipment, and workers compensation[3].

Every year the number of companies of the Polish Tobacco Monopoly was growing In the mid-1920s most of the private tobacco factories were bought by the state. Others stopped their activities. It was a period of complete elimination of the private tobacco industry[4].

Monopolistic tobacco factories cultivated tobacco leaf, bought and processed raw materials, manufactured tobacco products (cigarettes, cigars, pipe tobacco, cut tobacco, chewing tobacco, pressed tobacco), and sold tobacco products. Factories were equipped with special machines for cutting paper, tobacco, for filling up paper cartridges with tobacco, etc.

The Polish Tobacco Monopoly owned also more than 30 departments which sold tobacco products and tobacco raw materials (11 from them operated at tobacco factories as trade departments): in Lviv, Peremysl, Stanislaviv (now Ivano-Frankivsk), Kolomyia, Nowy Sacz, Krakow, Monastyryska, Yagilnytsia, Borshchiv, Wadowice, Tarnow, Lublin, Kielce, Kalisz, Czestochowa, Rivne, Brzesc, Oswiecym, Aleksandrow-Lodzki, Warsaw, Maczki, Poznan, Torun, Katowice, Wilno, Rzeszow, Lodz, Radom, Kovel, Grodno, Bialystok, Bydgoszcz and others. Another department of purchasing raw materials was in Sofia. It purchased raw materials in the territory of Bulgaria. The main objective of the trade departments was to sell tobacco products to district warehouses which supplied the tobacco to retail stores. Warehouses received 10–13% discount, and stores got 9 % discount[5].

The Polish Tobacco Monopoly also owned 8 shops, which sold tobacco products (Warsaw, Krakow, Lviv, Poznan, Vilnius, Bydgoszcz). Several shops were located in rented premises in Lublin, Aleksandrow-Lodzki, Brzesc, Maczki. In addition, there was an institution that studied the processes of growing and fermenting tobacco. Since 1919–1920 Inspectorates of tobacco production were situated together with tobacco factories in Zabolotiv and Warsaw. Offices of purchasing tobacco operated in Borshchiv, Yagilnytsya, Kremenets[6]. In the early 1920s the Polish Tobacco Monopoly owned about 50 enterprises and trade offices**.**

In 1919 about 470 thousand kilograms of tobacco raw materials was processed at the factories of the Polish Tobacco Monopoly, and in 1925 it was more than 17 million kg of tobacco, which was used for producing 56 million pcs. cigars, about 8 billion cigarettes, 12 million kg of tobacco[7].

[1] *Polski Monopol Tytoniowy 1919–1925* (1926). Warszawa: Nakładem Polskiego Monopolu Tytoniowego. Odbito w Drukarni Państwowej w Warszawie, 13–15.
[2] *Polski Monopol Tytoniowy jako pracodawca* (1929). Poznan: Nakładem Dyrekcji Polskiego Monopolu Tytoniowego. Wydanie trzecie, 6.
[3] *Polski Monopol Tytoniowy 1926–1927* (1928). Rocznik II-gi. Warszawa: Nakładem Polskiego Monopolu Tytoniowego. Tłoczono czcionkami Drukarni Państwowej, 13.
[4] *Polski przemysł i handel. Księga adresowa i informacyjna przedsiębiorstw przemysłowucz , handlowych i finansowych w Rzeczypospolitej Polskiej* (1930). Warszawa-Lwow: Izba Przemysłowo-Handlowa, Drukiem Artura Goldmana, 1137.
[5] *Polski Monopol Tytoniowy 1919–1925* (1926). Warszawa: Nakładem Polskiego Monopolu Tytoniowego. Odbito w Drukarni Państwowej w Warszawie, 165.
[6] *Polski Monopol Tytoniowy jako pracodaw*ca (1929). Poznan: Nakładem Dyrekcji Polskiego Monopolu Tytoniowego. Wydanie trzecie, 7.
[7] *Polski Monopol Tytoniowy 1926–1927* (1928). Rocznik II-gi. Warszawa: Nakładem Polskiego Monopolu Tytoniowego. Tłoczono czcionkami Drukarni Państwowej, 28.

Chart No. 1

The number of manufactured tobacco products at the Polish Tobacco Monopoly by 1924[1]

Product Name	Quantity (pcs, kg)
Cigars	24.083.331
Cigarettes	3.774.552.605
Tobacco (premium grade)	2.250.096
Tobacco (low quality)	1.227.046
Pressed tobacco)	302.421
Tobacco	150.423
Chewing tobacco	3.320

In 1924 budget receipts to the Ministry of Treasure from the tobacco monopoly accounted for 133 million zlotych, in 1925 they accounted for 182 million zlotych[2].

The tobacco industry has quickly developed in other countries too. For example, from 1 July 1923 to 30 June 1924 monopolistic tobacco factories in Hungary processed about 31 million kg of tobacco, in 1923 factories in the Austrian Republic processed about 17 million kg of tobacco, factories in Czechoslovakia processed more than 20 million kg of tobacco[3].

Cigars were made only in the tobacco factories in such places as Grudziadz, Bydgoszcz, Krakow, Vynnyky, Zabolotiv. The premium grade tobacco was represented by such brands as: Kir, Ksanti, Sultanski, Makedonski, Najprzedniejszy Sredni Turecki, Kresowy; Adonis, Dubes, Korana, Perla, and others.

Both old and new production methods were used for manufacturing tobacco products. These cigarettes were popular among the population: Hawana, Belweder, Wawel, Brytanika, Trabuke, Kuba, Portoriko, Cigarillos, Virginia, Brazil Virginia. Cigarettes without holders of Austrian brands were used too: Sfinks, Kedyw (later Kalif), Egipski, Sport, Dames, Damskie, Presydent (former Kaiser), in the 1920s. New brands were extremely popular: Cowboy, Wisla, and cigarettes with holders: Klub, Sejmowe, Pogon, Syrena, Wanda, Farys, Emir, Medium, and many others. Austrian brands are preserved in the names of cut tobacco: Najprzedniejszy, Przedni i Sredni Turecki. In the early 1920s cardboard tobacco production was implemented: Makedonski, Sultanski, Ksanti, Kir, and the cheapest were Krajowy and Kresowy cardboard tobacco. As a rule, the richest social groups smoked the so-called luxurious foreign tobacco products, therefore the Directorate of the Polish Tobacco Monopoly faced the task to replace foreign premium products with local Polish products. As early as in 1925 factories began to produce premium cigarettes "Triumf"[4].

Chart No. 2

Prices for tobacco products in Poland in January 1925[5]

Product Name	Price (in grosz for a piece; in zloty for kg)
Cigars (pcs.)	22.7
Cigarette (Pcs)	2.72
Tobacco (kg)	15.02

[1] *Polski Monopol Tytoniowy 1919–1925* (1926). Warszawa: Nakładem Polskiego Monopolu Tytoniowego. Odbito w Drukarni Państwowej w Warszawie, 84–85.
[2] *Polski Monopol Tytoniowy 1919–1925* (1926). Warszawa: Nakładem Polskiego Monopolu Tytoniowego. Odbito w Drukarni Państwowej w Warszawie, 160.
[3] *Polski Monopol Tytoniowy 1919–1925* (1926). Warszawa: Nakładem Polskiego Monopolu Tytoniowego. Odbito w Drukarni Państwowej w Warszawie, 82.
[4] *Polski Monopol Tytoniowy 1919–1925* (1926). Warszawa: Nakładem Polskiego Monopolu Tytoniowego. Odbito w Drukarni Państwowej w Warszawie, 74, 79.
[5] *Polski Monopol Tytoniowy 1919–1925* (1926). Warszawa: Nakładem Polskiego Monopolu Tytoniowego. Odbito w Drukarni Państwowej w Warszawie, 78.

Prices for tobacco products weren't steady and even during a year could have varied due to the devaluation of the zloty.

In 1929–1930 the consumption of tobacco products per person in Poland was about 687.8 g worth 23.36 zlotych. In 1929–1930 the Polish Tobacco Monopoly sold 20.957.200 kg of tobacco products for 711.976.800 zlotych, including 169.100 kg of foreign goods worth 5.470.600 zlotych. The percentage consumption of different tobacco products is: cigars – 1.93%, cigarette – 33.97, tobacco – 61.18, chewing tobacco– 2.12%, foreign goods – 0.8%. In particular, as of 1929 the Monopoly collected 8.958.900 kg of tobacco on 6.662.000 hectares of local tobacco plantations. In 1928 and 1929 the factory capital was 49.534.700 zlotych, the current capital was 142.193.700 zlotych, the capital of growing tobacco was 978.200 zlotych. In 1929–1930 budget year the state tax was around 400 million zlotych, and 23 million zlotych were used to repay the Italian loan[1].

As in 1926 the Polish Tobacco Monopoly owned 22 tobacco factories and a big number of trade departments. The tobacco companies have used both local and foreign tobacco (Brazilian, Greek, English, American, etc.). Turkish and English tobacco was in great demand[2]. A significant number of tobacco products was imported from abroad.

The Polish Tobacco Monopoly had close economic ties with Hungarian, Yugoslav, Russian tobacco monopolies. For example, in 1925 about 4 million kg of tobacco were purchased in Yugoslavia, 350 thousand kg were purchased in Hungary, 660 thousand kg were purchased in the USSR. One of the conditions of trade relationship between tobacco monopolies was exchange of tobacco for local products (oil, salt, etc.)[3].

An important component of economic relations at the enterprises of the tobacco industry were labour relations. They were regulated by the various regulations of the Polish Tobacco Monopoly (in particular "The Regulations on Rights and Obligations of Employees of the Polish Tobacco Monopoly") and the Ministry of Labour and Social Security, which guaranteed rights and determined the obligations of workers, in particular the duration of the working day, the right to paid holidays, payment of wages, insurance, hygiene, education, housing, and other kinds of social security.

As a result of the First World War the number of workers who worked in the tobacco factories reduced. In particular, only 390 persons worked in Vynnyky factory in 1922. In 1928 their number increased to 634, and later it was growing. As of 1938 this company employed 306 workers[4]. In 1921 the factory in Zabolotiv employed about 50 people[5], in 1922 the factory in Krakow employed 50 persons[6] in 1921 the factory in Monastyryska employed 374 persons[7].

In 1926 the factories of the Polish Tobacco Monopoly employed approximately 13 thousand regular workers and 3 thousand temporary and seasonal workers[8]. However, the global economic crisis in 1928–1933, which led to the decline of industrial production and trade, unemployment, and so on, negatively affected the development of the industrial economy and the situation of the Polish population. As a result, the number of tobacco factories and workers employed there reduced. During this period about 400 people

[1] *Polski przemysł i handel. Księga adresowa i informacyjna przedsiębiorstw przemysłowucz, handlowych I finansowych w Rzeczypospolitej Polskiej* (1930). Warszawa-Lwow: Izba Przemysłowo-Handlowa, Drukiem Artura Goldmana, 1138.

[2] Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІА України, м. Львів), ф. *443*, *оп. 1*, спр. 2. Звіти про закупівлю та переробку сировини на фабриці тютюнових виробів у с. Винники (1921), том I, 1–3.

[3] *Polski Monopol Tytoniowy 1919–1925* (1926). Warszawa: Nakładem Polskiego Monopolu Tytoniowego. Odbito w Drukarni Państwowej w Warszawie, 166.

[4] ЦДІА України, м. Львів, ф. 443. оп.1, *спр. 1. Обіжники, інструкції, листування та інші документи фабрики тютюнових виробів у с. Винники про умови праці на тютюнових фабриках (1886–1903, 1922–1939)*, 83,134, 145, 167.

[5] ЦДІА України, м. Львів, ф. 443, оп. 1, спр. 6. Відомості про виплату заробітної плати за вересень-грудень 1921 р. працівникам фабрики тютюнових виробів у містечку Заболотів (1921), *том I*, 11.

[6] ЦДІА України, м. Льві, ф. 443, оп.1, спр. 11. Відомості про виплату заробітної плати за квітень 1922 р. працівникам фабрики тютюнових виробів у м. Краків (1922), 1–5.

[7] ЦДІА України, м. Львів, ф. 443, оп. 1, спр. 22. Відомості про виплату заробітної плати за квітень–травень 1921 р. працівникам фабрики тютюнових виробів у містечку Монастирська, *том II і останній* (1921), 62–67.

[8] *Polski przemysł i handel. Księga adresowa i informacyjna przedsiębiorstw przemysłowucz, handlowych ifinansowych w Rzeczypospolitej Polskiej* (1930). Warszawa-Lwow: Izba Przemysłowo-Handlowa, Drukiem Artura Goldmana, 1137.

worked in Vynnyky tobacco factory. The tobacco factories in Zabolotiv and Krakow became less productive[1].

According to "The Regulations on the Rights and Obligations of Employees of the Polish Tobacco Monopoly"[2] one of the criteria for the special legal status of a worker of the tobacco company was a Polish citizenship. In addition, there were some other requirements: age from 18 to 35, physical and mental capacity, a command of the Polish language, etc. A working week in the factories and offices of the Polish Tobacco Monopoly lasted 46 hours a week, 8 hours a day, and 6 hours on Saturday. A day off was Sunday and holidays. If necessary, a worker agreed to work overtime. However, a working time should not have exceeded 12 hours a day. A worker received bigger wages for working overtime. If an employee of the tobacco company worked out a year, he had the right to 8-day holiday, and after three years he had the right to 15-day holiday, after 25 years he had the right to 25 days of holiday[3].

It is worth noting that mainly women worked in the factories of the Polish Tobacco Monopoly. According to the then labour legislation, the company which employed more than 100 women should have had on-site child care centers. The structure of the Polish Tobacco Monopoly included 7 institutions of childcare in Bialystok, Kovel, Monastyryska, Warsaw, Vynnyky, Wilno, Wodzislaw-Slaski; and Vynnyky tobacco factory might have been the only enterprise in the Western Ukraine, where an on-site child care operated[4].

Wages depended on worker's qualifications in tobacco factories. Wage rate was affected by work experience. Factories could pay an additional 50% of worker's wages, with account of work experience. In addition, men got tobacco allowance. In Warsaw a qualified mechanic of the tobacco company earned about 340 zlotych a month, a qualified worker earned 190, a worker woman did 150 zlotych[5].

However, despite the formal requirements, the Labour Inspectorate noted the ineffective protection of labour and hygiene offences in tobacco companies for many times. In particular, the labour inspector noted air contamination, lack of daylight and ventilation systems, outdated equipment, and there was a lot of waste in the carpenter's room in Vynnyky tobacco factory. A staffroom for a doctor who examined workers didn't serve its purpose. This room was small, dark, damp, harmful both for the doctor and for workers.

In 1939 the Polish Tobacco Monopoly, like other monopolies, was eliminated.

During the 20th century monopolistic associations have become an important component of socio-economic development of European countries. In 1919–1939 the Polish Tobacco Monopoly, which had a clear organizational structure, functioned in 1919–1939. In the mid-1920s it included more than 26 factories, 30 trade departments, shops, laboratories, etc. The Polish Tobacco Monopoly functioned on the basis of regulations (patents, laws), which made centralization of capital and production legal, regulated the labour relations in the tobacco factories.

References

1. *Polski Monopol Tytoniowy jako pracodawca (1929)* [The Polish Tobacco Monopoly as an employer]. Poznan: Nakładem Dyrekcji Polskiego Monopolu Tytoniowego. Wydanie trzecie [Poznan: The Edition of the Polish Tobacco Monopoly Directorate. The third edition]. [in Polish].
2. *Polski Monopol Tytoniowy 1919–1925* (1926) [The Polish Tobacco Monopoly 1919–1925]. Warszawa: Nakładem Polskiego Monopolu Tytoniowego. Odbito w Drukarni Państwowej w Warszawie [Warsaw: The Edition of the Polish Tobacco Monopoly. Printed in the State Printing House in Warsaw]. [in Polish].
3. *Polski Monopol Tytoniowy 1926–1927* (1928). Rocznik II-gi. [The Polish Tobacco Monopoly 1926–1927. Issue 2.]. Warszawa: Nakładem Polskiego Monopolu Tytoniowego. Tłoczono czcionkami Drukarni Państwowej [Warsaw: The Edition of the Polish Tobacco Monopoly. Printing fonts of the State Printing House]. [in Polish].

[1] ЦДІА України, м. Львів, ф. 443, оп.1, спр. 6. Відомості про виплату заробітної плати за вересень–грудень 1921 р. працівникам фабрики тютюнових виробів у містечку Заболотів (1921), *том I*, 11; спр. 11. Відомості про виплату заробітної плати за квітень 1922 р. працівникам фабрики тютюнових виробів у м.Краків (1922), арк. 4.

[2] *Przepisy normujące prawa i obowiązki robotników Polskiego Monopolu Tyto*niowego (1927). Warszawa: Drukarnja Państwowa, 1–53.

[3] *Polski Monopol Tytoniowy jako prac*odawca (1929). Poznan: Nakładem Dyrekcji Polskiego Monopolu Tytoniowego. Wydanie trzecie, 11.

[4] Rozporądzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej w sprawie urządzenia żłobków dla niemowląt w zakladach pracy 1927. Warszawa. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. 32, 414.*

[5] *Polski Monopol Tytoniowy 1919–1925* (1926). Warszawa: Nakładem Polskiego Monopolu Tytoniowego. Odbito w Drukarni Państwowej w Warszawie, 61.

4. *Polski przemysł i handel. Księga adresowa i informacyjna przedsiębiorstw przemysłowucz, handlowych ifinansowych w Rzeczypospolitej Polskiej* (1930) [The Polish Industry and Trade. The address and information book of industry, trade, and finance enterprises in the Polish Republic]. Warszawa-Lwow: Izba Przemysłowo-Handlowa, Drukiem Artura Goldmana [Warsaw-Lviv: The Chamber of Commerce and Industry, printed by Artur Goldman]. [in Polish].
5. *Przepisy normujące prawa i obowiązki robotników Polskiego Monopolu Tytoniowego* (1927) [The Regulations on the Rights and Obligations of Employees of the Polish Tobacco Monopoly]. Warszawa: Drukarnja Państwowa [Warsaw: The State Printing House]. [in Polish].
6. *Rozporądzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej w sprawie urządzenia żłobków dla niemowląt w zakladach pracy 1927* [The Regulation of the Minister of Labour and Social Security on infant schools in labour institutions]. Warszawa. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej [Warsaw. The Journal of Laws of the Polish Republic. No. 32. Item 293]. [in Polish].
7. TsDIA Ukrainy, m. Lviv, f. 443. op.1, *spr. 1. Obizhnyky, instruktsii, lystuvannia ta inshi dokumenty fabryky tiutiunovykh vyrobiv u s. Vynnyky pro umovy pratsi na tiutiunovykh fabrykakh* (1886–1903, 1922–1939) [The Central State Historical Archive of Ukraine, Lviv, fund number 443, piece number 1, item number 1. Circulatory letters, instructions, correspondence and other documents of the tobacco factory in the village of Vynnyky on conditions on tobacco factories, (1886–1903, 1922–1939)]. [in Ukrainian].
8. TsDIA Ukrainy, m. Lviv, f. 443, op. 1, spr. 2. Zvity pro zakupivliu ta pererobku syrovyny na fabrytsi tiutiunovykh vyrobiv u s. Vynnyky (1921), *tom I* [The Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv, fund number 443, piece number 1, item number 2. Reports on the purchasing and processing raw materials at the tobacco factory in the village of Vynnyky (1921), volume I]. [in Ukrainian].
9. TsDIA Ukrainy, m. Lviv, f. 443, op. 1, spr. 6. Vidomosti pro vyplatu zarobitnoi platy za veresen-hruden 1921 r. pratsivnykam fabryky tiutiunovykh vyrobiv u mistechku Zabolotiv (1921), *tom I* [The Central State Historical Archive of Ukraine, Lviv, fund number 443, piece number 1, item number 6. Information about the payment of wages for September-December 1921. to employees of the tobacco factory in Zabolotiv (1921), volume I]. [in Ukrainian].
10. TsDIA Ukrainy, m. Lvi, f. 443, op.1, *spr. 11. Vidomosti pro vyplatu zarobitnoi platy za kviten 1922 r. pratsivnykam fabryky tiutiunovykh vyrobiv u m. Krakiv* (1922) [The Central State Historical Archives of Ukraine, Lviv, fund number 443, piece number 1, item number 11. Information about the payment of wages for April 1922 to employees of the tobacco factory in Krakow (1922)]. [in Ukrainian].
11. TsDIA Ukrainy, m. Lviv, f. 443, op. 1, spr. 22. Vidomosti pro vyplatu zarobitnoi platy za kviten–traven 1921 r. pratsivnykam fabryky tiutiunovykh vyrobiv u mistechku Monastyrska, *tom II i ostannii* (1921) [The Central State Historical Archive of Ukraine, Lviv, fund number 443, piece number 1, item number 22. Information about the payment of wages for April-May 1921 to employees of the tobacco factory in the town of Monastyryska, volume II and the last volume (1921)]. [in Ukrainian].

Оксана Дудченко, к. ю. н.
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Україна

МЕТОДИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА УПРАВЛІННЯ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В 1920-Х РОКАХ

Oksana Dudchenko, PhD in Law
Mykola Gogol Nizhyn State University, Ukraine

METHODS OF ACTIVITY OF PUBLIC AUTHORITIES AND MANAGEMENT OF THE SOVIET UKRAINE IN THE 1920s

In the article, the concepts and methods of public administration are analyzed from theoretical and legal point of view. Moreover, the article studied methods of activity of public authorities and management of the Ukrainian Soviet Socialist Republic in the 1920s, in particular, encouragement, persuasion and force. Also it was stated that public authorities and management of the USSR in the 1920s used in their activities special techniques, such as control and supervision. It is indicated that revolutionary and socialist consciousness of the early 1920s, was reflected in normative-legal acts, which, in turn, determined the methods of activity of public authorities and management of Ukraine.

Key words: Administrative code of the USSR of 1927, public administration, encouragement, methods of governance, state authority, persuasion, force.

Постановка проблеми. Забезпечення владно-управлінського впливу на політичні, соціально-економічні та інші суспільні відносини в Україні в умовах докорінного реформування системи органів державної влади, а також державних підприємств, установ та організацій, визначає необхідність всебічного дослідження та характеристики державних владно-управлінських зв'язків між ними. В різні періоди суспільно-політичного розвитку, зокрема після встановлення радянської влади, з-поміж досягнень теоретичної думки виокремлювалася низка положень, які стосувалися методів (інструментів) їх налагодження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичні питання методів функціонування органів державної влади та управління, їх класифікації досліджуються в працях В.Б. Авер'янова, Ю.П. Битяка, В.В. Галунька, І.П. Голосніченка, В.К. Колпакова, Т.О. Коломоєць, О.В. Кузьменко, В.Ф. Погорілка та інших вчених.

З позицій «класового аналізу» держави і права розглядали методи державного управління В.Г. Вишняков, Ю.М. Козлов, Б.М. Лазарєв, О.Є. Луньов, І.М. Степанов, Ю.А. Тихомиров. Ними та їхніми сучасниками, приміром, підтримувалися думки про те, що не кожний із залучених до управління державних інститутів є державним органом.

Метою статті є дослідження методів діяльності органів державної влади та управління УСРР в 1920-х рр., які доцільно розглянути, виходячи із загального визначення методів державного управління.

Виклад основного матеріалу. Термін «метод» (від грец. methodos – шлях дослідження, спосіб пізнання) означає спосіб досягнення мети чи розв'язання конкретного завдання[1]. Варто зазначити, що в юридичній науці існують різні підходи до визначення методу державного управління. Так, радянський вчений Ю.М. Козлов під методами органів державного управління розумів конкретні способи, прийоми практичного здійснення задач, що належать до повноважень відповідних органів, тобто фактичний зміст діяльності. Способи ж виразу цього змісту, розглядалися дослідником, в якості форми управлінської діяльності[2].

На думку вітчизняного вченого В. Б. Авер'янова, методи державного управління – це способи

[1] Степанов, О.М. (2006). *Психологічна енциклопедія*. Київ: Академвидав, 195.
[2] Козлов, Ю.М. (1966). *Соотношение государственного и общественного управления в СССР*. Москва: Издательство «Юридическая література», 37.

здійснення владно-організуючого впливу керуючих суб'єктів на керовані об'єкти[1].

Відомий вчений В.К. Колпаков під методами державного управління розуміє різноманітні способи, прийоми і засоби цілеспрямованого впливу органів управління та їх посадових осіб на свідомість, волю і поведінку керованих[2]. Р.А. Калюжний методи державного управління визначає як певні способи практичного здійснення органами виконавчої влади та іншими суб'єктами державного управління владно-організуючого впливу на керовані об'єкти, що відповідають характеру й обсягу наданих цим суб'єктам функцій та повноважень (компетенції), а також особливостям керованих об'єктів[3].

Методи державного управління – це способи та прийоми безпосереднього і цілеспрямованого впливу органів державного управління (посадових осіб) на підпорядковані їм об'єкти управління[4].

Як зазначає вітчизняний дослідник О.Д. Крупчан, методи державного управління прийнято тлумачити як способи здійснення організуючого впливу у стосунках між суб'єктами й об'єктами управління. У такому розумінні, до методів примикає і стиль управлінської діяльності. Але не як особисті, індивідуалізовані риси роботи управлінських кадрів, а як сукупність прийомів діяльності, що є окремим проявом більш загального явища – методів державного управління. Виражаючи якісний бік реалізації функцій управління, методи – за аналогією з функціями – безпосередньо пов'язані з державно-владними повноваженнями, що відповідають цим функціям. Ця, так би мовити, компетенційна ознака методів управління підкреслює, насамперед, спільність(щодо функцій) основних вимог до їх правової регламентації, а звідси й щодо її удосконалення[5].

Методи державного управління – це способи та прийоми безпосереднього і цілеспрямованого впливу органів державного управління (посадових осіб) на підпорядковані їм об'єкти управління[6].

Методи адміністративної діяльності аналізуються в працях багатьох науковців. Зокрема, у курсі адміністративного права за редакцією професора В.В. Галунька, методи адміністративної діяльності публічної адміністрації розглядаються як способи, прийоми цілеспрямованого впливу норм адміністративного права на поведінку учасників адміністративно-правових відносин із метою публічного забезпечення прав і свобод людини та громадянина, нормального функціонування громадянського суспільства та держави[7].

Слід зазначити, що в юридичній літературі існують також визначення методів адміністративної діяльності спеціальних органів[8]. Крім того, в останніх публікаціях, присвячених методам діяльності органів публічної адміністрації, вводиться в науковий обіг новий термін «інструменти діяльності органів публічної адміністрації» для позначення саме зовнішньої діяльності останніх щодо реалізації завдань та функцій, які покладені на зазначений орган[9]. На думку

[1] Авер'янов, В.Б., Андрійко, О.Ф., Битяк, Ю.П. (2004). *Адміністративне право України. Академічний курс. Загальна частина*, 1: підручник. Київ: Юридична думка, 296–297.
[2] Колпаков, В. К. (2001). *Адміністративне право України*: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 180.
[3] Авер'янов, В.Б., Андрійко, О. Ф., Битяк, Ю.П. (2004). *Адміністративне право України. Академічний курс. Загальна частина*, 1: підручник. Київ: Юридична думка, 298.
[4] Ківалов, С.В., Біла-Тіунова, Л.Р. (2011). *Адміністративне право України: навчальний посібник*. Одеса: Фенікс, 57.
[5] Крупчан, О.Д. (2012). *Організація виконавчої влади в Україні:* дис. … доктора юрид. наук : 12.00.07. Київ, 207.
[6] Білокур, Є.І. (2015). *Функції державного управління: поняття, особливості, правове регулювання:* дис. … кандидата юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 54.
[7] Галунько, В.В., Курило, В.І., Короєд, С.О., Дрозд, О.Ю., Гиренко, І.В., Єщук, О.М., Риженко, І.М., Іванищук, А.А., Саунін, Р.Д., Ямкова, І.М. (2015). *Адміністративне право України. Загальне адміністративне право:* навчальний посібник. Херсон: Грінь Д.С., 151.
[8] Бандурка, О.О., Безсмертний, О.К., Бугайчук, К.А. (2004). *Адміністративна діяльність міліції:* підручник. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутрішніх справ, 30–87; Комзюк, А.Т. (2002). *Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації:* монографія. Харків: НУВС, 19; Городецька, І.А. (2012). Методи адміністративної діяльності спеціально вповноважених органів виконавчої влади у сфері державного контролю за використанням та охороною земель. *Бюлетень Міністерства юстиції України, 3*, 43–48.
[9] Патерило, І.В. (2013). Інститут інструментів діяльності публічної адміністрації у системі адміністративного права України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, 1*, 283–289.

Негодченка В.О., у цьому випадку категорія «інструменти діяльності органів публічної адміністрації» поглинає категорію «методи діяльності органів публічної адміністрації»[1].

Отже, аналіз наукової літератури дає підстави визначити методи діяльності органів державної влади та управління радянської України в 1920-х рр. як різноманітні способи, прийоми та засоби, за допомогою яких здійснюється вплив органів державної влади та управління на керовані об'єкти.

В юридичній науці існують різні класифікації методів державного управління. Зокрема, радянський вчений Ю.М. Козлов виокремлював методи державного управління позаекономічного (прямого) й економічного (непрямого) впливу[2]. Радянський дослідник О.Є. Луньов поділяв методи державного управління на морально-політичні, економічні, організаційні та адміністративно-директивні[3]. Основними, класичними методами адміністративного права є заохочення, переконання і примус. Зазначену класифікацію застосуємо і для класифікації методів діяльності органів державної влади та управління радянської України в 1920-х рр.

Заохочення – метод адміністративного права, який полягає в публічному визнанні заслуг, нагородженні, наданні громадської пошани особі у зв'язку здосягнутими успіхами у виконанні правових або громадських обов'язків[4]. Аналіз нормативно-правових актів УСРР 1920-х рр. та архівних матеріалів дозволили розглянути заохочення з точки зору заходів морального, матеріального й морально-матеріального характеру. Зокрема, заходи морального характеру – це нагородження працівників органів державної влади та управління подяками, грамотами, медалями та орденами, а також прийняття до лав КП(б)У; заходи матеріального характеру – надання грошових винагород, премій, цінних подарунків тощо (наприклад, у роз'ясненні Всеукраїнського революційного комітету «Про винагородження за позачергові роботи» від 25 лютого 1920 р. № 47 говорилося про оплату «позачергових робіт»[5]. Постанова Всеукраїнського революційного комітету «Про призначення довічної пенсії професору Л.Л. Гиршману» від 13 лютого 1920 р. № 25 «за заслуги перед робітничим класом» передбачала встановлення довічної пенсії професору Л.Л. Гиршману)[6]; заходи морально-матеріального характеру – це присвоєння державних звань.

Отже, заохочення як метод діяльності де-юре передбачався нормативно-правовими актами радянської України, але де-факто з самого початку проголошення радянської влади на території України закріплювався та використовувався КП(б)У. Заходи морального, матеріального та морально-матеріального характеру тісно переплітались з проходженням «кар'єрних сходинок» по партійній лінії.

Переконання полягає у використанні різних роз'яснювальних, виховних, організаційних заходів для формування волі суб'єктів адміністративного права або її корекції[7]. Переконання як метод діяльності активно використовувався органами державної влади та управління радянської України в 1920-х рр., по-перше, у формі проведення агітаційно-пропагандистської роботи (наприклад, Маніфест Всеукраїнського революційного комітету до робітників і селян України від 11 грудня 1919 р.[8], Постанова V Всеукраїнського з'їзду Рад «Про радянське будівництво» від 1 березня 1921 р.),[9] Наказ Народного комісаріату освіти УСРР «Про використання театру, музики, малярства і

[1] Негодченко, В.О. Методи забезпечення державної інформаційної політики органами внутрішніх справ. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*, 16, Одеса: Юридична література, 278–284.

[2] Козлов, Ю.М. (1969). *Управление народным хозяйством СССР. Ч. 1. Сущность, функции, методы*. Москва: Изд-во МГУ, 113.

[3] Лунев, А.Е. (1974). *Теоретические проблемы государственного управления*. Москва: Наука, 139–140.

[4] Галунько, В.В., Курило, В.І., Короєд, С.О., Дрозд, О.Ю., Гиренко, І.В., Єщук, О.М., Риженко, І.М., Іванищук, А.А., Саунін, Р.Д., Ямкова, І.М. (2015). *Адміністративне право України. Загальне адміністративне право: навчальний посібник*, 1. Херсон: Грінь Д.С., 144.

[5] *Збірник Узаконень та Роспоряджень Всеукраїнського Революційного Комітету*. 18–26 лютого 1920 р., 3, 52–53.

[6] *Збірник Узаконень та Роспоряджень Всеукраїнського Революційного Комітету*. 10–17 лютого 1920 р., 2, 24–25.

[7] Савюк, М.Ф., Галунько, В.В., Фрицький, Ю.О. (2016). *Адміністративно-правові засади інформаційного суспільства : монографія*. Херсон : Грінь Д.С., 2016., 101.

[8] Гончаренко, В.Д., Рогожин, А.Й, Святоцький, О.Д. (1997). *Хрестоматія з історії держави і права України*, 2. Лютий 1917 р., 1996 р. Київ: Ін Юре, 153–156.

[9] Гончаренко, В.Д., Рогожин, А.Й, Святоцький, О.Д. (1997). *Хрестоматія з історії держави і права України*, 2. Лютий 1917 р., 1996 р. Київ: Ін Юре, 178–182.

кіно як засобу пропаганди» від 1 липня 1920 р. № 346[1], а також резолюції, рішення та постанови КП(б)У; по-друге, у формі критики та засудження антигромадських вчинків, виключення з лав КП(б)У. Відповідні норми містилися в Кримінальному кодексі УСРР 1922 р., Адміністративному кодексі УСРР 1927 р. та актах КП (б)У.

Найпоширенішою формою його використання є здійснення систематичної роз'яснювальної роботи центральними та місцевими органами радянської влади. Отже, метод переконання в діяльності органів державної влади та управління УСРР в 1920-х рр. це процес послідовно здійснюваних ними дій, який полягав у використанні різних роз'яснювальних, виховних та організаційних заходів для формування волі (світогляду, свідомості) всього населення з метою суворого підпорядкування рішенням КП(б)У та юридичним приписам, а також суворого їх виконання.

Поряд з так званими позитивними методами (заохочення та переконання), що використовувалися в діяльності органів державної влади та управління Української Соціалістичної Радянської Республіки в 1920-х рр., активно застосовувався негативний метод діяльності – метод примусу. У сучасній юридичній науці адміністративний примус розглядається як визначені нормами адміністративного права заходи фізичного або психологічного впливу публічної адміністрації на фізичних та юридичних осіб – у вигляді особистих, майнових, організаційних обмежень їх прав, свобод та інтересів – у випадках вчинення цими особами протиправних діянь або в умовах надзвичайних обставин, з метою попередження та припинення протиправних діянь, забезпечення провадження в справах про правопорушення, притягнення винних осіб до відповідальності, попередження та локалізації наслідків надзвичайних ситуацій[2]. У сучасній теорії адміністративного права відповідно до призначення заходи адміністративного примусу поділяються на три групи: 1) адміністративно-запобіжні заходи; 2) заходи адміністративного припинення; 3) адміністративні стягнення[3]. Зазначений поділ можна використати і для класифікації заходів адміністративного примусу УСРР в 1920-х рр., проте, детально варто зупинитися на характеристиці адміністративних стягнень.

Адміністративні стягнення як складова адміністративного примусу передбачалися Адміністративний кодексом УСРР 1927 р. Адміністративний кодекс УСРР від 12 жовтня 1927 р. вперше в радянській Україні кодифікував норми адміністративного права. Серед широкого кола питань, що регламентувалися Адміністративним кодексом УСРР 1927 р, на особливу увагу заслуговують положення щодо визначення заходів адміністративного впливу. Норми, присвячені заходам адміністративного впливу, в зазначеному нормативно-правовому акті умовно були об'єднані в глави, а саме: глава III «Заходи адміністративного примусу», що поділялася на розділи «Заходи адміністративного впливу, що їх застосовується за зламання обов'язкових постанов», «Заходи адміністративного впливу, що їх накладається за маловажні праволомства» та глава IV «Інші адміністративні примусові заходи», що поділялася на наступні розділи: «Затримання особи», «Трус і виймання», «Вживання зброї», «Безспірне стягання неподаткових сум», «Виконання коштом зобов'язаного», «Реквізіція та конфіската»[4].

Водночас, аналіз положень Адміністративного кодексу УСРР 1927 р. дозволяє серед заходів адміністративного примусу виокремити заходи адміністративно-процесуального забезпечення. Це, зокрема, норми глави IV «Інші адміністративні примусові заходи». Так, наприклад, відповідно до ст. 79 Адміністративного кодексу УСРР 1927 р. «органам міліції й крімінального розшуку дозволяється провадити затримання осіб лише за таких випадків: а) осіб, що вчинили або запідозрені у вчиненні злочинів, що за них, згідно з Кримінальним Кодексом УСРР, застосовується заходи соціяльної оборони, коли затримання цих осіб підчас провадження дізнання дозволяють правила Кримінально-Процесуального Кодексу УСРР; б) коли треба затримати, щоб встановити особовість праволомця; в)

[1] *Збір законів і розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України і Уповноважених Р.С.Ф.Р.Р.* 1 июля 1920 р., 18, 502–503.

[2] Коломоєць, Т.О. (2005). *Адміністративний примус у публічному праві України : теорія, досвід та практика реалізації :* автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Х., 16.

[3] Галунько, В.В., Курило, В.І., Короєд, С.О., Дрозд, О.Ю., Гиренко, І.В., Єщук, О.М., Риженко, І.М., Іванищук, А.А., Саунін, Р.Д., Ямкова, І.М. (2015). *Адміністративне право України. Загальне адміністративне право: навчальний посібник*, 1. Херсон: Грінь Д.С., 145–146.

[4] Гончаренко В.Д., Рогожин А.Й, Святоцький О.Д. (1997). *Хрестоматія з історії держави і права України*, 2. Лютий 1917 р. ,1996 р. Київ: Ін Юре, 270–272.

стосовно до душевно-хворих або осіб, що перебувають у стані явної сп'янілости, коли це потрібно в інтересах громадської безпеки або для безпеки самого душевно-хворого чи сп'янілого; г) стосовно до осіб, що своїми вчинками ламають громадський лад або безпосередньо загрожують громадській безпеці, з умовою, що цій загрозі можна запобігти, лише затримавши цих осіб; д) коли про затримання особиухвалено буде постанови або накази суду, органів слідства, прокуратури й інших управнених на це по закону установ і осіб»[1]. Варто зауважити, що ст. 180 Адміністративного кодексу УСРР 1927 р. передбачала особливості застосування надзвичайних заходів охорони революційного ладу у випадках оголошення виняткового та військового стану.

У своїй діяльності органи державної влади та управління УСРР в 1920-х рр. використовували й спеціальні методи діяльності, зокрема, контроль та нагляд.

Висновки. Таким чином, під методами діяльності органів державної влади та управління радянської України в 1920-х рр. варто розуміти різноманітні способи, прийоми та засоби, за допомогою яких здійснювався вплив органів державної влади та управління на керовані об'єкти. Серед методів діяльності органів державної влади та управління радянської України в 1920-х рр. можна виділити заохочення, переконання та примус.

Слід зазначити, що у першій половині 1920-х рр. активно формувалася революційна та соціалістична правосвідомість, що знайшло своє відображення і в нормативно-правових актах. Це в свою чергу визначало основні напрями, методи та форми діяльності органів державної влади та управління УСРР. У період тоталітарно-репресивного режиму 1930-х рр. методи діяльності органів державної влади та управління радянської України перепліталися з репресіями.

References:

1. Stepanov, O.M. (2006). *Psihologichna entsiklopediya*. [Psychological encyclopaedia]. Kyiv: Akademvidav. [in Ukrainian].
2. Kozlov, Yu.M. (1966). *Sootnoshenie gosudarstvennogo i obshchestvennogo upravleniya v SSSR.*[Correlation of state and public administration in the USSR]. Moscow: Izdatelstvo «Yuridicheskaya literatura». [in Russian].
3. Aver'yanov, V.B., Andriyko, O. F., Bityak, Yu.P. (2004). *Administrativne pravo Ukrayini. Akademichniy kurs. Zagalna chastin*a. [Administrative law of Ukraine. Academic course. General part], 1: pidruchnik. Kyiv: Yuridichna dumka. [in Ukrainian].
4. Kolpakov, V.K. (2001). *Administrativne pravo Ukrayini: pidruchnik.* [Administrative law of Ukraine: textbook]. Kyiv: Yurinkom Inter. [in Ukrainian].
5. Kivalov, S.V., Bila-Tiunova, L.R. (2011). *Administrativne pravo Ukrayini.* [Administrative law of Ukraine]. navchalniy posibnik. Odesa: Feniks. [in Ukrainian].
6. Krupchan, O.D. (2012). *Organizatsiya vikonavchoyi vladi v Ukrayini:* dis. … doktora yurid. nauk: 12.00.07 [Organization of executive power in Ukraine: Thesis for ScD degree in law]. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Bilokur, E.I. (2015). *Funktsiyi derzhavnogo upravlinnya: ponyattya, osoblivosti, pravove regulyuvannya:* dis. … kandidata yurid. nauk: 12.00.07 [The functions of public administration: concept, characteristics, legal regulation: Thesis for PhD degree in law]. Odesa. [in Ukrainian].
8. Galunko, V.V., Kurilo, V.I., Koroed, S.O., Drozd, O.Yu., Girenko, I.V., Eshchuk, O.M., Rizhenko, I.M., Ivanishchuk, A.A., Saunin, R.D., Yamkova, I.M. (2015). *Administrativne pravo Ukrayini. Zagalne administrativne pravo* [Administrative law of Ukraine. General administrative law]: navchalniy posibnik, 1. Kherson: Grin D.S. [in Ukrainian].
9. Bandurka, O.O., Bezsmertniy, O.K., Bugaychuk, K.A. (2004). *Administrativna diyalnist militsiyi: pidruchnik* [Administrative activity of militia: textbook]. H.: Vid-vo Nats. un-tu vnutrishnih sprav, 30–87. [in Ukrainian].
10. Komzyuk, A.T. (2002). *Zahodi administrativnogo primusu v pravoohoronniy diyalnosti militsiyi: ponyattya, vidi ta organizatsiyno-pravovi pitannya realizatsiyi:* monografiya [Measures of administrative compulsion are in law-enforcement activity of militia: concept, kinds and organizaciyno-pravovi questions of realization: monograph]. Kharkiv: NUVS. [in Ukrainian].
11. Horodetska, I.A. (2012). Metody administratyvnoi diialnosti spetsialno upovnovazhenykh orhaniv vykonavchoi vlady u sferi derzhavnoho kontroliu za vykorystanniam ta okhoronoiu zemel [Methods of administrative activity of the specially authorized executive bodies are in the field of state control after the use and guard of lands]. *Biuleten Ministerstva yustytsii Ukrainy* [Bulletin of the Ministry of justice of Ukraine], 3, 43–48. [in Ukrainian].
12. Paterilo, I.V. (2013). Institut instrumentiv diyalnosti publichnoyi administratsiyi u sistemi administrativnogo prava Ukrayini. [Institute of public administration tools in the system of the Ukrainian administrative law]. *Naukoviy visnik Dnipropetrovskogo derzhavnogo universitetu vnutrishnih sprav* [Scientific announcer of the Dnepropetrovsk state university of internal affairs], *1*, 283–289. [in Ukrainian].

[1] Гончаренко В.Д., Рогожин А.Й, Святоцький О.Д. (1997). *Хрестоматія з історії держави і права України*, 2. Лютий 1917 р. ,1996 р. Київ: Ін Юре, 270–272.

13. Negodchenko, V.O. Metodi zabezpechennya derzhavnoyi informatsiynoyi politiki organami vnutrishnih sprav. [Methods of providing public information policy by enforcement bodies]. *Naukovi pratsi Natsionalnogo universitetu «Odeska yuridichna akademiya»* [Scientific labours of the National university «Odesa law academy»], 16, Odesa: Yuridichna literatura, 278–284. [in Ukrainian].
14. Kozlov, Yu.M. (1969). *Upravlenie narodnym hozyaystvom SSSR. Ch. 1. Sushchnost, funktsii, metody.* [Management of national economy of the USSR. Ch. 1. Essence, functions, methods]. Moscow: Izd-vo MGU. [in Russian].
15. Lunev, A.E. (1974). *Teoreticheskie problemy gosudarstvennogo upravleniya.*[Theoretical problems of state administration]. Moscow: Nauka. [in Russian].
16. *Zbirnik Uzakonen ta Rosporyadzhen Vseukrayinskogo Revolyutsiynogo Komitetu.*[Collection of Legitimations and Orders of Allukrainian Revolutionary Committee]. 18–26 lyutogo 1920 r., 3, 52–53. [in Ukrainian].
17. *Zbirnik Uzakonen ta Rosporyadzhen Vseukrayinskogo Revolyutsiynogo Komitetu.* [Collection of Legitimations and Orders of Allukrainian Revolutionary Committee]. 10–17 lyutogo 1920 r., 2, 24–25. [in Ukrainian].
18. Savyuk, M.F., Galunko, V.V., Fritskiy, Yu.O. (2016). *Administrativno-pravovi zasadi informatsiynogo suspilstva: monografiya* [Administrativno-pravovi principles of informative society: monograph]. Kherson: Grin D.S., 2016, 101. [in Ukrainian].
19. Goncharenko, V.D., Rogozhin, A.Y, Svyatotskiy, O.D. (1997). *Hrestomatiya z istoriyi derzhavi i prava Ukrayini,* [A reading-book in history of state and law of Ukraine]. 2. Lyutiy 1917 r. ,1996 r. Kyiv: In Yure. [in Ukrainian].
20. Zbir zakoniv i rozporyadzhen Robitnicho-Selyanskogo Uryadu Ukrayini i Upovnovazhenih R.S.F.R.R. [Collection of laws orders of peasant Government of Ukraine and Commissioners of R.S.F.R.R.]. 1 lypnia 1920 r., 18, 502–503. [in Ukrainian].
21. Kolomoets, T.O. (2005). *Administrativniy primus u publichnomu pravi Ukrayini : teoriya, dosvid ta praktika realizatsiyi:* avtoref. dis.. d-ra yurid. nauk: 12.00.07. [Administrative enforcement in public law of Ukraine: theory, experience and practice of implementation: synopsis of thesis for ScD degree in law]. Kharkiv. [in Ukrainian].

POLITICAL INSTITUTIONS AND SOCIO-POLITICAL PROCESSES

Viktor Trepak, PhD in Law
Ex-First Deputy Head of Security Service of Ukraine – Head of the Main department for Combating Corruption and Organized Crime of the Central Office of Security Service of Ukraine

CRIMINOLOGICAL ANALYSIS OF ECONOMIC FACTORS OF POLITICAL CORRUPTION IN UKRAINE

The article is devoted to criminological analysis of economic factors of such phenomenon at present stage of state building in Ukraine as political corruption. Special attention is given to research of oligarchic influence on formation and strengthening of corrupted elements in politics.

Substantiated a particular public danger of the relationship of the oligarchy and corruption. Analyzed negative influence of oligarchic elements on the political parties and their representatives, as well as its influence in implementation of reforms in Ukraine.

Special attention is focused on analyzing the causes of the combination of business and political interests in activity of political forces in Ukraine through party structures and economic lobbying of business interests during the reform. Concrete measures to solve the problem of oligarchic influence on political corruption are proposed.

Key words: economic factors of corruption, political corruption, oligarchy, combating corruption, political factors of corruption.

Introduction. We should agree with the idea that revealing the complexity of the interplay, especially internal interdependence and interconnection of corruption causes, is difficult, and evaluating the importance of each factor is the task close to insoluble. However, we can unequivocally assert the fact that corruption becomes most prevalent in those states where persons endowed with political power are not able to distinguish between their private interests and the public good.

Thus, analyzing the corruption world map, an inevitable question arises, what is the cause of the pervasive corruption in some countries and its absence in the others, while the countries may seem similar in basic parameters: form of state or territorial government, political and economic systems, etc. Elucidating the answer to this question requires a special approach, since it is complicated by a number of both direct, and indirect, causal relationships between various corruptogenic factors. For example, low level of economic development of a particular state, undoubtedly, promotes corruption, which in its turn is the most serious barrier to economic growth. Political instability provokes corruption as well, but it is often also the cause of violations of the mentioned stability, etc.

This characteristic has always been inherent to Ukrainian political elite that, even in the conditions of advanced democratic reforms, keeps being the bearer of the post-Soviet world, for whom corruption is an everyday norm. For its members it is still not obvious that democratic state, by definition, cannot be corrupted, that minimising corruption is not the only condition, but a prerequisite for building a successful society[1].

The rooting of the deformed system began after the collapse of communist regime in the former USSR. Thereafter, a crisis political and legal vacuum suddenly appeared, in which there was an acute need for radical change in the rules of the economy, legal system, social sphere, etc. However, political functionaries, who were at that time in power, instead of implementing radical structural reforms, used the

[1] Трепак, В.М. (2016). Явище олігархії як чинник політичної корупції в Україні: кримінологічні аспекти. *Право і суспільство, 6.*

opportunity to improve people's lives for improper personal benefits and profits. Even when the measures introduced by them were reasonable, a lot of officials still kept relying on political connections, dysfunctional state institutions and corrupted judges, which ultimately contributed to the strengthening of the corruption-related practices and made the prosecution of perpetrators impossible[1].

All this led to the emergence of a specific form of government in Ukraine – oligarchy. It ensures the supremacy of a narrow circle of the richest people (the oligarchs) and the ruling elite which heads and represents the oligarchic rule[2]. Developing this logic, we must conclude that there is an indissoluble, caused by common features, interdependent relation between such socially dangerous phenomena as corruption and oligarchy, where the first triggers the second and vice versa. Therefore, any statement that the unlawful influence of big business on government is an inevitable and natural (essential) part of the current stage of state building does not stand up to criticism, and a comprehensive counteraction to such influence has to become one of the major tasks within general combating corruption in Ukraine.

Main body. Throughout the whole history of independent Ukraine, political corruption was a major obstacle in the way of its democratic development. It has become both the cause and consequence of unfavourable political situation in the country that is still characterised by volatility, unpredictability and constant struggle of political forces for redistribution of cash flows and related spheres of influence.

Of course, the implementation of powers and authorities, received from the people according to certain democratic procedures, requires that government officials follow the principles of high-level law abidingness, moral integrity and professionalism. The absence of even one of these attributes makes any reform efforts futile. Actually, we have been watching this during all the years of Ukraine's independence, when the environment of permanent social and political transformations and unfinished reforms was becoming a constant source of corruption.

We should agree with the fact that during this time the laws, which protect the interests of the elite and are socially unfair for most of the population, came in power, while the law enforcement agencies, protecting the oligarchs' interests, caused distrust and contempt for authorities among people[3]. For example, as the author of this article has already noted in previous publications, the essential reform of the judicial and law enforcement systems is being implemented much longer and in a more complicated way than expected and declared. That is why there are still no effective safeguards against politicisation of law enforcement agencies: sustainable developed democracy, effective civilian control, independent court. All this creates preconditions for the transformation of law enforcement agencies into a political tool and means of solving personal issues.

In fact, it is not a secret that neither the law enforcement system, nor the state power in general, are separated from business, and major financial and industrial groups not only dictate the decisions on current activities to the representatives of the state apparatus, but also have a significant impact on the strategic socio-economic and other fundamental reforms. Merging the state institutions, especially the law enforcement ones, with business creates a very favourable environment for corruption, which destroys the already questionable thesis of inevitability of responsibility for each offence.

We cannot ignore the fact that oligarchisation of Ukrainian government is caused by socio-economic factors as well. These include property polarisation of the population, which is a factor of the spread of various forms of deviant behaviour and criminalisation of society in general; periodic economic and financial crisis, and the absence of appropriate ethical standards of business resulting from incorrect privatisation and reorientation to the capitalist system of economy that was not accompanied by elaboration of the owners' culture. The powerful factors in corrupting social relations are: criminalisation of economy and shadow economy, excessive government intervention in the economy, fallacious methodology and not transparent privatisation of the state and municipal property.

We should completely agree with the above mentioned, since, according to official data of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine, despite some reduction in the increasing tendency of shadow economy, initiated in 2013 and continued in terms of price and devaluation shocks, and escalation of military conflict, the level of shadow economy in Ukraine is 40% of official GDP as of 2015.

[1] Fisman, R., Gatti, R. (2002). Decentralization and corruption: evidence across countries. *Journal of Public Economics.* <https://www.researchgate.net/profile/Roberta_Gatti/publication/222576016_Decentralization_and_corruption_evidence_across_countries/links/02e7e53687bb7d7363000000.pdf>.

[2] Ревак, І. О. та ін. (2001). *Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження*. Львів: ЛьвДУВС, 56.

[3] Пелішенко, П.О. (2015). Основні чинники формування клептократії в Україні. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*, 94–104.

It should be noted that shadow economy exceeded the critical level of 30% of GDP, which shows that the situation is approaching to a crisis, since shadow relations are functioning in the economy[1].

Apparently, the funds that circulate within the shadow economy are nothing else but a "payment instrument", without which corruption-related transactions would be impossible. Therefore, judging from the amount of shadow economy funds, we can draw conclusions, with some reservations, not only about the scale of corruption in Ukraine, but also about the amount of effort and resources needed to overcome it.

Political corruption has been existing in Ukraine for a long time and has constantly been provoked by representatives of big businesses. The struggle against it is very feeble in comparison with the scale of the damage that it causes. Thus, the main means of combating political corruption, according to prof. M. I. Melnyk, should be the real (genuine) separation of politics from business. However, he emphasises that despite the declared intention of such separation in Ukraine, politics and business actually merged. Moreover, this merger is demonstrated in open and often brutal forms (almost undisguised business financing of election campaigns of political parties and individual candidates, "buying" seats in the electoral lists, making decisions of special interests by the state authorities and local self-governments in favour of certain businesses, purely formal withdrawal of politicians from running their businesses, etc.). Business (personal financial interest) dictates the politics, motivates politicians, their behaviour and decisions. Thus, in most cases due to various corruption-related relations, politicians are on service of private business, not society[2].

The above mentioned is intensified by the fact that systematic governmental declarations on the need to strengthen the corruption combating have not been implemented yet. The political will of the representatives of the authorities to combat corruption is noticed by less than 14% of the population, and this figure is lower for each of the proposed levels and branches of government, compared with previous periods[3].

Thus, it makes sense to distinguish political corruption as the most socially dangerous kind of corruption-related crime in Ukraine. It would be rightly to add that political corruption is a determining factor of corruption processes in the country, generally, since it is characteristic for the subjects that form fundamental for the whole state factor – political will, so the degree of contamination of such subjects by corruption defines the nature and content of state policy in all public areas, including combating corruption.

Continuing the above mentioned idea, the position of prof. A. M. Boyko seems quite reasonable. He emphasises the features that are of a primary criminological interest for understanding the determination of corruption in Ukraine. Among which is the politics inherent to business according to public and private interests, which occurs due to the immaturity of civil society institutions that should limit and control the authorities[4].

Moreover, in the worst case, the desire to satisfy personal interests of certain officials is often close to outright anti-state activities. This is especially true in cases when political corruption-related crime is committed in favour of a foreign business. With good reason even the Law of Ukraine "On Basis of National Security of Ukraine" defines the fact of blending business and politics as an organised crime, a real and potential threat to Ukraine's national security and stability in society[5]. At present, these norms acquired special significance, as the frozen conflict in eastern Ukraine serves as a good background for undermining the situation controlled by radical political forces and business structures from the outside, discrediting the prestige of the government, implementing questionable, in terms of law and state interests, political projects.

In particular, it is not a secret that the most powerful agents (intelligence service) of the Kremlin's

[1] Тенденції тіньової економіки в Україні у січні-вересні 2015 року (2016). *Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України*. <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=5cee93d1-07dd-4d66-bd8b-98754ded9423>

[2] Мельник, М. (2009). Політична корупція: сутність, чинники, засоби протидії. *Центр Разумкова* <http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD111_ukr_5.pdf>

[3] Стан корупції в Україні: порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень 2007, 2009, 2011 та 2015 (2015). *Київський міжнародний інститут соціології*. <http://kiis.com.ua/materials/pr/20161602_corruption/Corruption%20in%20Ukraine%202015%20UKR.pdf>

[4] Бойко, А.М. (2001). Політичні чинники корупції в Україні. *Вісник Львівського національного університету (Серія юридична)*, *53*, 284–289.

[5] *Закон про основи національної безпеки України 2003* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 39, 351.

influence are in Ukraine. The agents (intelligence service) – literally and figuratively. They are everywhere – in political, economic, banking, information and other spheres.. The agents feel quite comfortable occupying high positions or formally holding no positions, and influence key governmental processes.. Alas, the Russian agents of influence is one of the biggest "Achilles' heel" of Ukraine, both in terms of maintaining independence and sovereignty, and in terms of democratic development[1].

It is impossible not to notice that inadequate political corruption in terms of public sentiment, and obvious influence of oligarchs on the decisions of the supreme authority, especially the parliament, leads to dissatisfaction with the government. The credibility of the political system of the national sample, especially after the absence of significant changes in this sphere after the Revolution of Dignity, is at extremely low levels.

In this regard, of course, we should positively evaluate the adoption of the Law of Ukraine on "Amendments to certain legislative acts of Ukraine on preventing and fighting political corruption", which provides for the right of political parties for governmental funding, restrictions in voluntary contributions and donations to the funds of political parties, the duty of political parties to account for the received funds, strengthening the administrative and criminal responsibility for the violation of these restrictions[2]. Nevertheless, it is worth considering the excessively rooted tradition of the representatives of "oligarchic class" of creating political parties without ideological foundation and aiming exclusively at protecting private interests of their founders. Therefore, the above mentioned law, in our opinion, has no potential to significantly prevent the influence of financial and industrial groups on Ukrainian politics.

One of the issues, which is unlikely to be solved by this law with the adverse socio-economic conditions in Ukraine, is a real ability of the state to offer funding for political parties in an amount that would be sufficient for distancing funds from the oligarchs.

Besides, we should pay attention to the fact that corruption-related crimes eventually cause not only unfair elections and forging the people's will, but also, as a result, the authority is acquired by those, whose business and moral qualities do not meet the required level of democratic society. As a result, the government is perceived by citizens as something that is a prerogative of individuals who are not just dishonest, but extremely immoral, and who use the power solely for the purpose of illicit enrichment. This perception of power leads to a loss of interest in political participation of persons who profess high moral values and are interested in and able to introduce positive changes and tackle crime.

Thus, a significantly adverse effect of corruption on the political system is manifested in shifting politicians' objectives and destructing political values. The protection of citizens' interests ceases to be regarded as a political task, while the desire for personal enrichment and solving personal matters with corruption-related methods becomes a priority.

In conditions of rooted corruption in the system of government, the corruption becomes its principle element that distances this system from the ideas of democracy and destroys the mechanism of checks and balances. In such circumstances the state governance is handed over to corrupted officials who are subject to a simplified perception of the power and its essence, and see their official position as a means of satisfying personal interests. Therefore, taking into account the fact that the people are the only source of power in Ukraine, and representatives of the political elite are only temporarily endowed with authority for optimal implementation of the people's interests, each case of a political corruption-related act in Ukraine has to be regarded not only as a crime but also as a neglect of democratic values, encroaching on the whole system of the rule of people.

Conclusions. Consequently, political corruption is a major obstacle to democratic development of Ukraine. The existence of this phenomenon is caused by a merger of political power and big business, which creates a special kind of influential subjects of social relations, oligarchs, for whom the power is a means of improper accumulation of financial resources, which in their turn are the main instrument for maintenance and increase of this power. It is impossible to change this situation without expressing the political will of the highest level, as was noted above. All the other measures proposed for fighting political corruption, either of preventative or repressive nature, are ineffective without this political will.

Pronounced problem requires activation of analytical work on the part of academia and the legal

[1] Трепак, В.М. (2016). Явище олігархії як чинник політичної корупції в Україні: кримінологічні аспекти. *Право і суспільство*, *6*.

[2] *Закон про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції 2015* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України.* <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/731-19>

community in general. As politicians unable unconscious at the appropriate level to ensure in a quick run an effective fight against corruption. There is still enough work, because since the majority of studies on political factors of corruption in Ukraine were published, not only the arrangement of political forces has changed, but also the legal framework, within which political processes and the level of citizens' involvement in solving the issues of the state occur. This is necessary in order to achieve the goals that the state, together with the society announced – namely the achievement of the values the European Community.

References:

1. Boyko, A.M. (2001). Politychni chynnyky koruptsiyi v Ukrayini [Political factors of corruption in Ukraine]. *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu (Seriya yurydychna)* [Visnyk of Lviv National University (Law Series)], *53*, 284–289. [in Ukrainian].
2. Fisman, R., Gatti, R. (2002). Decentralization and corruption: evidence across countries. *Journal of Public Economics.* <https://www.researchgate.net/profile/Roberta_Gatti/publication/222576016_Decentralization_and_corruption_evidence_across_countries/links/02e7e53687bb7d7363000000.pdf>. [in English].
3. Melnyk, M. (2009). Politychna koruptsiya: sutnist, chynnyky, zasoby protydiyi [Political corruption: essence, factors, countermeasures]. *Tsentr Razumkova* [Razumkov Centre]. <http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD111_ukr_5.pdf>. [in Ukrainian].
4. Pelishenko, P.O. (2015). Osnovni chynnyky formuvannya kleptokratiyi v Ukrayini [The main factors forming kleptocracy in Ukraine]. *Suchasne suspil'stvo: politychni nauky, sotsiolohichni nauky, kul'turolohichni nauky* [Modern society: political science, social science, cultural science], 94-104. [in Ukrainian].
5. *Zakon pro osnovy natsional'noyi bezpeky Ukrayiny 2003* [Law on fundamentals of National Security of Ukraine 2003] (Verkhovna Rada Ukrayiny). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 39, 351. [in Ukrainian].
6. *Zakon pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo zapobihannya i protydiyi politychniy koruptsiyi 2015* [The law on amendments to some legislative acts of Ukraine on preventing and fighting political corruption in 2015] (Verkhovna Rada Ukrayiny). *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/731-19. [in Ukrainian].
7. Revak, I. O. ta in. (2001). *Koruptsiya: teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennya* [Corruption: theoretical and methodological foundations of research]. Lviv: L'vDUVS. [in Ukrainian].
8. *Stan koruptsiyi v Ukrayini: porivnyalnyy analiz zahalnonatsionalnykh doslidzhen 2007, 2009, 2011 ta 2015* [Corruption in Ukraine: a comparative analysis of national research 2007, 2009, 2011 and 2015] (2015). *Kyyivs'kyy mizhnarodnyy instytut sotsiolohiyi [Kyiv International Institute of Sociology]*. <http://kiis.com.ua/materials/pr/20161602_corruption/Corruption%20in%20Ukraine%202015%20UKR.pdf>. [in Ukrainian].
9. *Tendentsiyi tinovoyi ekonomiky v Ukrayini u sichni-veresni 2015 roku* [Trends of shadow economy in Ukraine in January-September 2015] (2016) *Ofitsiynyy sayt Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrayiny* [The official website of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine]. <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=5cee93d1-07dd-4d66-bd8b-98754ded9423>. [in Ukrainian].
10. Trepak, V. (2016). Yavyshche oliharkhiyi yak chynnyk politychnoyi koruptsiyi v Ukrayini: kryminolohichni aspekty [The phenomenon of oligarchy as a factor of political corruption in Ukraine: criminological aspects]. *Pravo i suspil'stvo* [Law and Society], *6.* [in Ukrainian].

Євген Сірий, д. соціол. н.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ ТА ПОБУДОВИ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ

Yevhen Siryi, ScD in Sociology
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

THEORETICAL EXPLORATIONS ON CONCEPTUALIZATION OF SOCIAL TENSION

This material displays an analytical overview of theoretical positions of social tension, that have been discovered in sociological developments as in classical sociology so in modern too. Theoretical developments, which represent ideas about reasons of social discontent, generating a variety of factors and social sources, has been found and considered. The article substantiates, that the modern theory of deprivation produces high levels being introduced to many interpretive provisions on the nature of the social tension and shear it processes. However, the key aspect of the conceptual model of social tensions should not be only deprivation and worsening health of the population, but also the status and effectiveness of social relations. The work has a constituent character.

Key words: social tension, dissatisfaction, sociological theories, conflict, deprivation.

Актуальність, *мета*. Проблематика соціальної напруженості у системі вітчизняних соціогуманітарних наук упродовж двадцяти п`яти років стала вельми актуальна. Інтерес до дослідження її проявів з боку фахівців з різних наукових галузей, зокрема соціології, хоча і відносно належний, однак, у цьому дослідницькому полі (і в практичному, і теоретичному (методологічному) аспектах) існує немало проблем. Тому, *актуальність* та *мета* дослідження обумовлена не тільки необхідністю вивчення особливостей прояву соціальної напруженості в умовах трансформації соціальної структури сучасного українського суспільства, але і уточненням теоретико-методологічних принципів її соціологічного аналізу. З цим, вкрай актуальним представляється для вибудови соціологічної концептуалізації та відповідного інструментарію вияв теоретичних маркерів в її інтерпретаційній характеристиці.

Попередні дослідження. Проблематика, пов'язана з аналізом і осмисленням соціальної напруженості в нашому суспільстві, є відносно новою для вітчизняної соціології. Але, все ж є доволі чималий досвід. Окремі теоретичні та прикладні аспекти її вивчення презентувалися у дослідженнях: Є.Головами, Н.Панівної, Л.Бевзенко, І.Бекешкіна, О.Владико, В.Небоженка, О.Балакірєвої, М.Міщенка, Е.Клюєнка, М.Слюсаревського, Н.Ходорівської та інших.

Неповний перелік дослідницьких практик вказує на їх предметну різноплановість та структурність. Кожна з них по-своєму достойна уваги та певного використання відповідного дослідницького досвіду. Однак у нашому випадку йдеться про теоретичні та в подальшому емпіричні формати концептуальної моделі соціальної напруженості, котра відповідатиме запитам валідизації та верифікації у цьому предметно-пізнавальному полі. І починати комплексний аналіз варто не тільки з онтологічних, але й інших засадничих сторін теоретичного «базису» цього явища.

Виклад матеріалу. Осмислюючи соціальну напруженість, на підставі аналізу відповідних наукових джерел, можна стверджувати, що вона має кілька традицій дослідження та виміру, в залежності від сформованих усталин її бачення та осмислення. На Заході ця «традиційність» формувалася через призму самопочуття суспільства, цілком «здорового» суспільства. Історично склалося так, що з повоєнних років майже всі європейські країни (суспільства) не відчували хронічних проблем (у відповідному сенсі) у будь-якій сфері. І взаємовідносини його з інститутом держави зажди базувалися на довірливих взаєминах, хоч подекуди не завжди простих.

Світова дослідницька практика показує, що історично зміст соціальної напруженості осмислювався і розвивався в соціологічній, соціально-психологічній і конфліктологічній літературі

у зв'язку з такими явищами, як відсутність солідарності взаємодіючих осіб і груп, тобто як соціальна дезінтеграція, як девіація (у відносинах стабільного суспільства), аномія (у відносинах нестабільного суспільства), втрата соціальної ідентичності, депривація і фрустрація основних потреб особи чи спільноти, класова боротьба, міжнаціональні зіткнення та інше. Природу даного феномена намагаються пояснити з позиції теорії соціального стресу, фрустрації, конфлікту та інше. Але більшість вчених сходяться в одному: соціальна напруженість – це початковий етап широкомасштабного соціального конфлікту.

В основі класичного соціального конфлікту завжди лежав феномен незабезпеченості існування значної маси населення, і перш за все осіб найманої праці. Він мав переважно класовий характер, і, як правило, проявляв себе у формі організованої колективної дії. Такі дії і сьогодні можна побачити, у нас, в тих масштабах, в яких в сучасному суспільстві зберігається індустріальний сектор і пов'язані з ним політико-економічні проблеми[1]. Про це, зокрема вказували: у ранній соціології – К.Маркс, у новітній – Р.Мертон, Н.Смелзер,у сучасній – Т.Гарр.

Як вже ми відмічали, в зарубіжній науці проблематика соціальної напруженості у тому сенсі, що розуміємо ми – не отримала такого широкого визнання і розповсюдження як у нас (хоча, і це твердження можна поставити під сумнів). Причин тут декілька. Перше, це те, що цей термін відносно рідко використовується в західних соціальних науках для характеристики специфічної соціальної ситуації, сенс якої вкладаємо ми. Це явище, або скоріше як психологічний стан, також трактується по-різному: як «опозиція або сварка, що можуть виникнути на основі несумісності соціальних цінностей як «неспівпадання ініціатив», як «розрив між очікуваним і реальним задоволенням потреб»[2]. Це багато в чому пояснюється тим, що його появі передувала розробка цілого комплексу понять для опису нестійкості і суперечності соціальних відносин і взаємодій між елементами соціальної системи. Зарубіжні фахівці більше уваги приділяють психологічній стороні соціальної напруженості, через призму «неправильної» психічної поведінки індивідів і цей термін використовується для характеристики специфічної соціальної ситуації. Однак, заслуговує уваги ще один цікавий момент.

Про недостатність уваги дослідників процесам соціально-політичної напруги і політичного насильства, на думку Т.Гарра, свідчить той факт, що за 60 років (1908 – 1968) з 2828 статей в журналі American Political Science Review лише 29 хоч би частково стосувалися дослідження політичного насильства і масових безладів. Саме тому, головне завдання дослідників полягає в кількісному і якісному нарощуванні цих знань[3]. Однак, ми вже живемо у XXI ст., і ситуація зовсім інша.

Стосовно валідності та верифікованості «причетних» до соціальної напруженості західних теорій до наших соціальних умов, то тут не має однозначно спільної думки. Загалом її спрямованість, предметна «тематичність», на перший погляд, «не вливається» до наших умов. (про це вже говорилося). Однак, якщо ж ці положення розглянути під іншим кутом, через призму «розуміючої соціології» М.Вебера, то тут ми відшукаємо безліч потенційних дотичних моментів.

Соціальну напруженість вивчали Е.Дюркгейм, Р.Мертон, Т.Парсонс, Н.Смелзер, Л.Козер, Л.Фестінгер та інші, котрі вважали, що причинами її можуть бути як індивідуальні психологічні, так і соціальні причини. Е.Дюркгейм використовує цей термін при аналізі процесу дезінтеграції як розриву соціальних зв'язків, втрати ціннісних орієнтирів, наростання соціальної аномії [4].

---

[1] Сірий, Є.В., Нахабич, М.А. (2016). Социологический портрет внеэлитных акторов социальных трансформаций в Украине. *East European Scientific Journal/ Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukove*, 68-76. Сірий, Є.В. (2016). Дослідження соціальної напруженості в українському трансформаційному соціумі. *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти*, 193-196; Сірий, Є.В., Нахабіч, М.А. (2016). Позаелітні актори соціальних трансформацій: портретні штрихи (за матеріалами фундаментального дослідження). *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. Київ-Логос, 45-58.

[2] Пирогов, И.В. (2002). *Социальная напряженность: теория, методология и методы измерения*: автореф. дис. канд. социолог, наук. Москва; Муханова, М.Н. (1991). *Социальная напряженность в Калмыцкой АССР*. Москва: Социол. исслед. Муханова, М.Н. (1995). *Социальная напряженность: региональный аспект*: автореф. дис. ... канд. социолог. наук. Москва; Дмитриев, А.В. (2000). *Конфликтология:* учебное пособие. Москва: Гардарики.

[3] Гарр, Т.Р. (2005). *Почему люди бунтуют*. Санкт-Петербург: Питер.

[4] Дюркгейм, Э. (2005). *Правила, относящиеся к объяснению социальных факторов*. Москва: Социология.

Однією з найбільш відомих теорій девіантної поведінки в соціології є теорія соціальної напруги (назва відносна) Р.Мертона. На його думку, соціальна аномія (як прояв соціальної напруги) зростає внаслідок порушення рівноваги між цілями і засобами. Це призводить до того, що людина, яка не може досягти певних цінностей, реагуватиме на поточну ситуацію тією або іншою формою девіантної поведінки, аж до застосування агресії або насильства. Таким чином, в «соціальну напруженість» він закладав сенс суперечності між цінностями, які суспільство закладає людям, і можливостями їх досягнення, відповідно до встановлених суспільством правил [1].

Його теорія виступає своєрідним з`єднувальним містком між Е.Дюркгеймом, який розглядав девіацію як продукт взаємин індивіда і суспільства, та К.Марксом, який акцентував увагу на нерівному розподілі життєвих шансів в суспільстві. Ця теорія показує одну з головних проблем сучасного суспільства — його «дуальність»: високі стандарти рівня життя, які демонструють всілякі ЗМІ, і повна убогість, яка не дає можливості реалізувати свій «життєвий шанс» для більшої частини соціуму. Тут вже проявляються макросоціальні аспекти цієї проблеми.

Нерозривну пов'язаність соціальної напруженості з конфліктом зафіксував Т.Парсонс, наголошуючи, що вона передує йому і за відповідних умов може перерости в конфлікт. Т.Парсонс, вводячи до складу соціальної дії поняття норми, вже прямо вказує, що нормативний елемент, зустрічаючи опір при реалізації соціальної дії, є також джерелом потенційного конфлікту[2].

Спробу пов'язати соціальну напруженість з рівнем задоволення базових потреб людей і соціальних груп ми знаходимо у П.Сорокіна при з'ясуванні питання про причини соціальних конфліктів і революції. Розгорнений аналіз її існуючих рис дає Н.Смелзер, котрий на відміну від Т.Парсонса, акцентує увагу на її діяльнісній і внутрішньо мотивованій природі, визначаючи її як невідповідність між компонентами дій, і їх неадекватне функціонування, він виявляє наявність напруженості на різних рівнях соціальної дії[3].

Н.Смелзер, вже більш детальніше, з позиції теорії колективної поведінки, в поясненні переростання соціальної напруженості в протестні акції, конфлікт, виділяв такі компоненти, як: структурні чинники (основні умови), що сприяють колективній поведінці; структурна напруженість через руйнування довіри; посилення і розповсюдження узагальненого вірування (люди повинні оцінити ситуацію і вирішити, як на неї реагувати); активізуючі чинники (недовір'я); мобілізація до дій (чинники організованості); соціальний контроль (залежність розвитку подій від дій представників влади, що сприяють або перешкоджають будь-якому прояву колективної поведінки)[4]. Хоча теорію Н.Смелзера піддавали критиці з низки причин (в основному із застосуванням її до ситуацій реального життя[5]), існують суперечності з приводу доказу правильності або помилковості теорії Н.Смелзера із-за складності більшості випадків колективної поведінки. Проте в багатьох ситуаціях підтверджується її правильність

З середини XX ст., зокрема, такі психологи як Л.Фестінгер, К.Лєвін, Р.Ліпін проводили вивчення психічної напруженості з позиції теорії поля, балансу, когнітивного дисонансу [6]. На початку 60-х, американськими ученими Л.Оліном та Р.Кловардом, вийшла в світ монографія «Делінквентність і можливості: теорія делінквентних груп», в якій було переконливо показано, що суспільство нав'язує молоді нереалізучі, важкоздійсненні цінності, зокрема прагнення до успіху, не помічаючи того, що їх досягнення є практично нереальним для більшості. Молодь, потрапляючи у доросле життя, стикається зовсім не з тим, що їй всиляли у процесі виховання. А результатом такої суперечності стає розчарування, фрустрація.

Е.Фромм також фрагментально торкнувся проблеми соціальної напруженості, вперше звернувши увагу на обставину невизначеності, яка, на його думку служить могутнім його джерелом. При переході від тоталітарних режимів до демократичного державного устрою, зміні соціальних інститутів, виникають дезадаптаційні та дезорієнтаційні прояви із-за неможливості опертися на

[1] Еникеев, М.И. (2003). *Общая и социальная психология*. Москва: ЭКОР.
[2] Хомич, А.В. (2006). *Психология девиантного поведения*. Ростов-на-Дону.; Битянова, М.Р. (2004). *Социальная психология*. Москва: Эксмо-Пресс.
[3] Хомич, А.В. (2006). *Психология девиантного поведения*. Ростов-на-Дону.
[4] Smelser, N. (1962). *Theory of Collective Behavior*. New York: Free Press.
[5] Milgram, S., Toch, H. (1969). Collective behavior: Crowds and social movements. In G. Lindzey & E. Aronson (Eds.), *The handbook of social psychology*. Boston: Addisson-Wesley.
[6] Фестингер, Л. (1999). *Теория когнитивного диссонанса*. Санкт-Петербург: Ювента; Левин, К. (2000). *Теория поля в социальных науках*. Санкт-Петербург: Речь.

сформовані традиційні усталини засади, і це знаходить своє вираження в появі когнітивного дисонансу.

Через призму субкультурної теорії А.Коена, Р.Кловарда, соціальна напруженість інтерпретується як наслідок актуалізації суперечностей між нормами домінуючої культури та формальними і неформальними нормами субкультур різних соціальних груп [1].

Широкі можливості у її інтерпретаціях додає так звана постмодерністська парадигма, представлена, зокрема Ж.Ліотаром, М.Фуко, Ж.Бодріяром, Дж.Урі та ін. З різних позицій той міждійовий «субстрат», що ототожнюється з соціальною напруженістю, представляється як соціальний феномен та процес, спричинений прогресуючою тенденцією віртуалізації суспільного життя та масштабним поширення різноманітних симулятивних практик [2]. Французький філософ Г.Дебор в концепції «суспільство спектаклю» показав окремі її моменти через становлення незадоволеності як товару у намаганнях та тенденціях до соціальних відхилень [3].

Р. Дарендорф, торкаючись даного питання, зазначав, що в нових історичних умовах контури соціального конфлікту (у даному розумінні як «напередодні», як зростання соціальної напруженості) визначаються тим, що «переважна більшість людей добилися цілком стерпного існування без політичної революції. Однак, при цьому вони зовсім невпевнені, що такі хороші часи триватимуть досить довго [4]. На його думку, саме ця установка і може бути джерелом напруги.

З іншого боку, як вказував П.Штомка: «Убогість несе переворот», або, точніше, убогість, яку люди усвідомлюють і яку вони визначають як несправедливість, штовхає їх на бунт»[5]. Революції викликаються хворобливим синдромом усвідомлення безвиході і надії що розповсюджується серед населення. Але у різних, чимось суперечливих висловюваннях є щось загальне: «живильним середовищем» масового протесту завжди було і є буде соціальне незадоволення.

Так або інакше видно, що саме ця характеристика, в різних своїх варіативних проявах присутня у всіх фокусованих теоріях. Логіка підказує, що психологічні теорії, концентруючи увагу на проблемі комплексних мотиваційних орієнтацій (залишаючи поведінкові рефлекси та базові інстинкти) – є близькими до здорового глузду. Не дивно, що вони набули великої популярності, і зараз їх можна вважати найбільш розробленими зі всіх підходів у вивченні цієї соціальної проблеми (так або інакше, цей пізнавальний відтінок є характерним і для всіх інших не психологічних теорій). Сама прийнятніша із них, на що ми акцентуємо, є деприваційна теорія, зокрема теорія «відносної депривації», запропонована Дж.Девісом[6] і Т.Гарром[7] , та розширена іншими дослідниками. Сама теорія охоплює ширше коло явищ, і як правило, психологічної природи, однак, нас цікавитиме її співсфокусованість з історико-соціологічними аспектами досліджень та висновків Т. Гарра. Його праця «Чому люди бунтують»[8] є багатогранним і багатоаспектним в просторі і в часі дослідженням причин виникнення в суспільстві соціальних протистоянь і конфліктів, громадянської боротьби. У ній показані причини виникнення політичного насильства, його рушійні сили, а також типові механізми протікання цих процесів. І хоча він вивчав особливого роду конфлікти, протистояння і зіткнення достатньо великих соціальних груп, ми беремо велику практичну користь для концептуалізації соціальної напруженості.

Висновки. Концептуалізація будь-якого поняття, що відображає те чи інше явище (процес) звісно вимагає проведення теоретичних розвідок, систематизації та аналізу відповідних теорій, що дотично мають як пряме так і посереднє відношення до об`єкта. Як видно з даного аналітичного огляду, явище соціальної напруженості пов`язане з такими процесами як відсутність солідарності взаємодіючих осіб і груп, тобто як соціальна дезінтеграція, як девіація, аномія, втрата соціальної ідентичності, депривація і фрустрація основних потреб особи чи спільноти, класова боротьба, міжнаціональні зіткнення та інше. Однак живильним середовищем» масового протесту завжди було і є буде соціальне незадоволення, що, перш за все пов`язане з феноменом незабезпеченості існування значної маси населення. Видно, що саме ця характеристика, в різних своїх варіативних

[1] Cohen, A. (1955). *Delinqyend Boys: The Culture of the Gang*. Glensoe: Free Press.
[2] Лиотар Жан-Франсуа (1998). *Состояние постмодерна*. Москва: Алетейя.
[3] Дебор, Г. (1999). *Общество спектакля*. Москва.
[4] Дарендорф, Р. (2002). *Современный социальный конфликт. Очерк политики свободы*. Москва.
[5] Штомпка, П. (1996). *Социология социальньїх изменений*. Москва: Аспект Пресс
[6] Davies, James C. (1962). Toward a theory of revolution. *American Sociological Review, (27),* 5-19.
[7] Gurr, Ted *(*1970). *Why Men Rebel*. Princeton: Princeton University Press.
[8] Гарр, Т.Р. (2005). *Почему люди бунтуют*. Санкт-Петербург: Питер.

проявах присутня у всіх фокусованих теоріях. Надалі, при вибудові концептуальної моделі соціальної напруженості сучасного українського соціума ця характеристика-ознака, у різних варіаціях депривації стає базовою.

References:

1. Sirij, Ye.V., Nahabich, M.A. (2016). Sociologicheskij portret vneelitnyh aktorov socialnyh transformacij v Ukraine [The sociological portrait of non-elitarian actors of social transformations in Ukraine]. *East European Scientific Journal/ Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukove*. *V.4. 5 (9)*, 68-76. [in Ukrainian].
2. Sirij, Ye.V. (2016). Doslidzhennja socialnoi napruzhenosti v ukrainskomu transformacijnomu sociumi [The study of social tension in Ukrainian transformation society]. *Aktualni pitannja, problemi ta perspektivi rozvitku gumanitarnogo znannja u suchasnomu informacijnomu prostori: nacional'nij ta internacionalnij aspekti*: Zb. nauk.pr. Ch.II: VII Mizhn. nauk.-prakt. konf. 30-31 travnja 2016 r. Shidno-ukrains'kij nacional'nij universitet im.V.Dalja [V.Dal East Ukrainian National University] (m.Rubizhne), 193-196. [in Ukrainian].
3. Sirij, Ye.V., Nahabich, M.A. (2015/16). *Pozaelitni aktori socialnih transformacij: portretni shtrihi (za materialami fundamentalnogo doslidzhennja)* Non-elitarian actors of social transformations: portrait touches (based on fundamental research)], Zb. nauk. prac' Kiivs'kogo nacionalnogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka: «Aktualni problemi sociologii, psihologii, pedagogiki» [Actual problems of sociology, psychology, pedagogy]. Kyiv-Logos. V. 2 (27), 45-58. [in Ukrainian].
4. Pirogov, I.V. (2002). *Social'naja naprjazhennost': teorija, metodologija i metody izmerenija:* avtoref. dis. kand. sociolog, nauk [Social tension: the theory, methodology and methods of measurement: synopsis of Thesis for PhD degree in sociology]. Moscow. [in Russian].
5. Muhanova, M.N. (1991). Social'naja naprjazhennost' v Kalmyckoj ASSR [Social tensions in the Kalmyk ASSR], *Sociol. issled. (7).* [in Russian].
6. Muhanova, M.N. (1995). Social'naja naprjazhennost': regional'nyj aspekt: avtoref. dis. .. kand. sociolog. nauk [Social tension: regional aspect: synopsis of Thesis for PhD degree in sociology], Moscow. [in Russian].
7. Dmitriev, A.V. (2000). *Konfliktologija:* Uchebnoe posobie. [Conflict studies: Tutorial]. Moscow: Gardariki. [in Russian].
8. Garr, T.R. (2005). *Pochemu ljudi buntujut* [Why do people rebel]. St. Petersburg: Piter. [in Russian].
9. Djurkgejm, Je. (2005). Otnosjashhiesja k ob`jasneniju social'nyh faktorov [The rules relating for explanation of social factors]. *Sociologija. Ee predmet, metod, prednaznachenie* [Sociology. Its subject matter, method, purpose]. Moscow. [in Russian].
10. Enikeev, M.I. (2003). *Obshhaja i social'naja psihologija* [General and Social Psychology]. JeKOR. [in Russian].
11. Bitjanova, M.R. (2004). *Social'naja psihologija.: Nauka, praktika i obraz myslej:* Uch. Pos. [Social psychology: science, practice and thinking. Tutorial]. Moscow: Izd-vo Jeksmo-Press. [in Russian].
12. Homich, A.V. (2006). *Psihologija deviantnogo povedenija. Uchebnoe posobie* [Psychology of deviant behavior. Tutorial]. Juzhno-Rossijskij Gumanitarnyj Institut. Rostov-na-Donu. [in Russian].
13. Smelser, N. (1962). *Theory of Collective Behavior*. New York: Free Press. [in English].
14. Milgram, S., Toch, H. (1969). Collective behavior: Crowds and social movements. In G. Lindzey & E. Aronson (Eds.), *The handbook of social psychology* (Vol. 4) (2nd ed.). Boston: Addisson-Wesley. [in English].
15. Festinger, L. (1999). *Teorija kognitivnogo dissonansa* [The theory of cognitive dissonance]. St. Petersburg: Juventa. [in Russian].
16. Levin, K. (2000). *Teorija polja v social'nyh naukah* [Field theory in social sciences; Per. E. Surpina]. St. Petersburg: Rech'. [in Russian].
17. Sohen, A. (1955). *Delinqyend Boys: The Culture of the Gang*. Glensoe: Free Press.
18. Liotar, Zhan-Fransua (1998). *Sostojanie postmoderna* [The postmodern condition]. Moscow: Aletejja. [in Russian].
19. Debor, G. (1999). *Obshhestvo spektaklja* [The Society of the Spectacle]. Moscow: Jakubovich. [in Russian].
20. Darendorf, R. (2002). *Sovremennyj social'nyj konflikt. Ocherk politiki svobody.* [Modern social conflict]. Moscow. [in Russian].
21. Shtompka, P. (1996). *Sociologija social'n'ih izmenenij* [Sociology of social changes]. Moscow: Aspekt Prese. [in Russian].
22. Davies, James C. (1962). Toward a theory of revolution's. *American Sociological Review, (27),* 5–19. [in English].
23. Gurr, T. (1970). *Why Men Rebel*. Princeton: Princeton University Press. [in English].

Oleh Batrymenko, ScD in Political Science
Svitlana Tesliuk
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

STATE FUNDING OF POLITICAL PARTIES IN UKRAINE: OBJECTIVE NEED OR RESULT OF EXTERNAL PRESSURE?

This article analyzes recent amendments and supplements made to the Law of Ukraine "On Political Parties in Ukraine" to the extent of financial support of political parties. It contains an overview of the main potential sources of funding for political parties in Ukraine and an outline of the requirements for political parties' receiving pecuniary compensation from the state budget. The article presents data provided by the National Agency for Prevention of Corruption as of 2016 on the allocation of public funds between political parties eligible to receive state funding to ensure adequate performance of their statutory objectives. It also deals with the requirements for preparation, compilation and disclosure of financial statements of political parties and their regional centers.

Key words: state funding, private funding, membership fees, political party, Ukraine.

The Constitution of Ukraine assigns to parties a leading role in formation and expression of citizens' political will. Yet, the practical implementation of this role is not possible without adequate financial resources for political parties not only to communicate their goals and ideas to people, but also to compete with one another, to take part in elections to representative state and local bodies, and to influence the country's foreign and domestic policies.

Reconsideration of the approaches to political parties' funding in our country is based on the long struggle of civil society for the parties to become real representatives of people rather than oligarchic clans. However, we can speak about political accomplishments in this area only now.

According to the Law of Ukraine *On Political Parties in Ukraine*, since July 1, 2016, state funding of political parties has come into effect which considerably restricts the possibilities of funding of political parties by individuals and legal entities and should contribute to enhancing the financial independence of political parties, reducing the level of dependence of political parties on funding by private donors, and diminishing the appropriate corruption risks.

According to the updated provisions of Ukrainian laws, the following sources of funding of political parties are possible[1]:

1) membership fees;
2) state funding (financial support from the state budget);
3) private funding (voluntary contributions collected during entertainment, cultural, sporting, and other events organized by political parties);
4) other legally received inflows.

Also, every political party must have its own fund (bank account) to be opened in the national currency and with a banking institution in Ukraine, and the money will be transferred to such accounts on a non-cash basis only (which will be accumulated by a political party, its structural unit). And all details of banks where a political party's accounts are opened, bank account numbers, and other fund information should be posted on the political party's website (if any), indicated in the annual report on political party's property, incomes, expenses, and financial liabilities, and communicated to the Government Accountability Office, and the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine[2]. That's because funding of political parties is

[1] *Закон про політичні партії в Україні 2001* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України.* <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2365-14?test=4/UMfPEGznhhxsE.Zi7iLGObHI4qQs80msh8Ie6> (2016, December, 10).

[2] *Закон про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання політичній корупції 2015* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/731-19> (2016, December, 10).

controlled by the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, and using the financial support from the state budget is a partial responsibility of the Government Accountability Office.

Membership fees. Amount and payment procedure for membership fees is determined by a party's charter, while information on total amount of membership fees received by a political party, and its structural units within a calendar year must be included in the annual report on political party's property, income, expenses, and financial liabilities.

State funding provides financial support from the state budget, i.e. allocation of financial resources from the State Budget of Ukraine for the appropriate year to political parties that gained two or more percent of popular votes at the latest scheduled or early elections of people's deputies of Ukraine by an electoral list of candidates from this party (with regard to the current parliament, state funding applies to parties that garnered 5% support of voters who participated in voting[1]). This financial support applies to political party's charter activities, and recovery of expenses associated with its election campaign funding. Under the new law, the annual amount of funding of charter activities of political parties from the State Budget of Ukraine accounts for 0.02 of the minimum pay rate established as at January 1 of the year preceding the year when financial resources were allocated, multiplied by the number of citizens included at the latest scheduled elections of people's deputies of Ukraine[2].

According to Article 172 of the Law of Ukraine *On Political Parties in Ukraine*, the annual amount of state funding for political parties' charter activities shall be calculated as follows[3]: (1,218 * 0.02) * 16,052,228 = UAH 391,032,200, where: UAH 1,218 — minimum pay rate established as at January 1, 2015 under the Law of Ukraine *On State Budget of Ukraine for 2015*; 0.02 — coefficient defined in the Law; 16,052,228 — total number of voters who participated in voting in the nationwide multi-mandate electoral district.

Private funding provides that voluntary contributions may be made in the form of money, or in the form of property, services, and loans, including those offered free of charge, or on more beneficial terms than their market value, particularly, in the form of free transportation or advertising. The new law focuses on private funding as this source of funding is the most corrupt compared to others. Therefore, the law prescribes a more detailed procedure for voluntary contribution and its amount. From now on, legal entities or individuals may make voluntary contributions on a non-cash basis (through banking) to one or more political parties, structural units thereof that acquired a legal entity status in accordance with the established procedure. However, an individual, or a legal entity must give some information in a bank payment document, i.e. first name, surname, date of birth, place of residence, company name and location (if it is a legal entity), and amount (sum) of payment. If an individual has no bank account, and a financial contribution is made in cash, then the financial resources will be transferred to the bank account of a party, or its structural unit[4].

Every political party shall maintain a register of voluntary contributions received which will show the date, person (company) name, place of residence (location) of an individual/legal entity that has made a voluntary contribution, and its amount (sum). Contributions made in the form of property, services, and loans are recorded in the appropriate legal entity's accounting at their market value which methodology is established by the central executive authority creating the state policy in state accounting. The whole information of voluntary contributions shall be included in annual reports on property, incomes, expenses, and financial liabilities. However, making voluntary contributions is prohibited for[5]: ● foreign states; ● international organizations; ● foreign legal entities; ● non-residents; ● stateless persons; ● Ukrainian

[1] Фінансування партій з бюджету не почнеться 1 липня – Сироїд (2016). *Українська правда.* <http://www.pravda.com.ua/news/2016/06/6/7110949/> (2016, December, 10).

[2] *Закон про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання політичній корупції 2015* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України.* <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/731-19> (2016, December, 10).

[3] НАЗК: політичні партії отримали понад 141 мільйон гривень державного фінансування (2016). *Офіційний сайт Національного агенства з питань запобігання корупції.* <https://nazk.gov.ua/news/nazk-politychni-partiyi-otrymaly-ponad-141-milyon-gryven-derzhavnogo-finansuvannya> (2016, December, 10).

[4] *Закон про політичні партії в Україні 2001* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України.* <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2365-14?test=4/UMfPEGznhhxsE.Zi7iLGObHI4qQs80msh8Ie6> (2016, December, 10).

[5] *Закон про політичні партії в Україні 2001* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України.* <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2365-14?test=4/UMfPEGznhhxsE.Zi7iLGObHI4qQs80msh8Ie6> (2016, December, 10).

nationals under 18; ● Ukrainian nationals adjudged incapable; ● anonymous persons or persons under a pseudonym.

However, there are restrictions on the total amount of voluntary contributions made by a legal entity and an individual in favor of a political party or its structural unit. The total amount of voluntary contributions made by a legal entity within one calendar year may not exceed 800 minimum pay rates established under the laws of Ukraine as at January 1 of the current year (currently equal to UAH 1,160,000). In turn, the total amount of voluntary contributions made by an individual within one calendar year may not exceed 400 minimum pay rates (currently equal to UAH 580,000)[1]. If an individual is a political party member, the total amount of voluntary donations also includes the amount of membership fees paid by this individual within one calendar year, but membership fees and voluntary contributions are separately defined in accounting and financial reports of a political party.

If a political party received financial resources in violation of requirements, it must transfer them to the State Budget of Ukraine within ten calendar days, or they will be collected to the state revenue by judicial procedure. If a political party receives a voluntary contribution exceeding the allowed amount (sum), a part of financial resources will be refunded to an individual who made a voluntary contribution within ten calendar days, or have to be transferred to the State Budget of Ukraine by a political party in the event of failure to do so, or collected to the state revenue by judicial procedure.

In addition, requirements for financial reports of political parties have been greatly expanded and made more specific. From now on, Article 17 of the Law of Ukraine *On Political Parties of Ukraine* not only indicated that financial reports on incomes, expenses and property should be published in nationwide mass media, but also specifically prescribed where and when they should see the world. In particular[2]: 1) annual report on property, income, expenses, and other financial liabilities shall be published in *Holos Ukrainy (*Voice of Ukraine), and *Uriadovyi Kurier* (Governmental Courier) periodicals, and posted on the party's official website (if any); 2) annual report on property, income, expenses, and other financial liabilities shall be submitted to the Government Accountability Office, and the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine in printed and electronic form. A detailed description of the content of the annual report, and the order of priority of information has been added. Now a political party's annual report must include the following data[3]: ● political party's property, and its value; ● total amount of membership fees collected by a political party, and its structural units; ● detailed information on each voluntary contribution in favor of a political party (date, amount, purpose, as well as full details of the contributor); ● date of all payments from political party's accounts, beneficiary, reference, and amount of each payment etc.

An annual report on property, incomes, expenses, auditor's opinions (if any), and other financial liabilities, and also a quarterly report on voluntary contributions received in favor of a political party and its structural units are checked and analyzed by the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. Parts of annual reports covering the use of financial support of political parties from the state budget are checked and analyzed by the Government Accountability Office. The results of checking annual financial reports of political parties are posted on the official webpage of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, and the Government Accountability Office within two weeks after they have been received and processed. It is the same case with quarterly reports, but they are posted on the website of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine only.

According to part one of Article 175 of the Law of Ukraine *On Political Parties in Ukraine*, the financial resources received by political parties from the state budget for funding their charter activities shall be distributed by the National Agency for Prevention of Corruption.

In October 2016, the National Agency for Prevention of Corruption reported that state funding of charter activities amounting to UAH 141,647,000 for quarter 3 and 4 of 2016 had been received by four of the six political parties represented in the Verkhovna Rada of Ukraine, by presenting a document package

[1] Лємєнов, О. (2016) Чи будуть партії фінансуватися з державного бюджету. *Економічна правда.* <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/05/18/592890/> (2016, December, 10).

[2] *Закон про політичні партії в Україні 2001* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України.* <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2365-14?test=4/UMfPEGznhhxsE.Zi7iLGObHI4qQs80msh8Ie6> (2016, December, 10).

[3] Теслюк, С.А. (2016). Key changes to funding political parties in the updated law of Ukraine On political parties in Ukraine. *Дні науки філософського факультету – 2016: матеріали доповідей і виступів.* Київ: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2, 88-90.

in time, that should be sent to the National Agency for Prevention of Corruption, i.e. [1]:

- ✓ report on political party's property, incomes, expenses and financial liabilities for quarter 1 and quarter 2 of 2016;
- ✓ duly certified copy of the statute with amendments in accordance with the Law of Ukraine *On Prevention and Fight against Political Corruption*;
- ✓ certificate issued by a banking institution of Ukraine regarding a separate account opened in the national currency of Ukraine.

The following political parties received state funding in 2016: Narodnyj Front (People's Front) — UAH 50,272,000; Petro Poroshenko Bloc Solidarnist (Solidarity) — UAH 49,543,000; Samopomich (Self-Reliance) Union — UAH 24,923,000; Oleh Lyashko Radical Party — UAH 16,907,000[2]. The All-Ukrainian Union Batkivshchyna (Fatherland) received state funding for their charter activities for quarter 4 of 2016 only, because they did not duly submit a set of documents in accordance with applicable laws. Therefore, the political party All-Ukrainian Union Batkivshchyna received 25% of the total amount of annual state funding for a political party, i.e. UAH 6,448,475[3].

It is worthy of note that political parties also have the right to refuse state funding, and this right was exercised by the parliamentary party Opposition Bloc in 2016[4].

Consequently, with introduction of state funding, Articles of the Law of Ukraine *On Political Parties in Ukraine* with most amendments are as follows: Article 14 *Funds, and Other Property of Political Parties*, Article 15 *Restrictions on Funding of Political Parties*, Article 17 *Financial Accounting of a Political Party*, and Article 18 *Agencies Regulating the Activities of Political Parties*[5]. The rest of the Law Articles have seen slight changes, certain aspects have been reworded, and some details added.

In general, the demand of the European Union to introduce state funding of political parties in Ukraine can be explained primarily by the fact that state funding is the main trend of development of modern laws on political parties, and it is intended to reduce financial dependence of political parties on private contributors. We can say that constitutional recognition of political parties as the most important institution of civil society has become a legal ground for state funding.

Notwithstanding the already adopted amendments to laws, it is planned to adopt a number of amendments with regard to political advertising in the future (restrictions on commercial advertising, on short videos providing no complete picture to citizens in a short period of time, but only manipulating their minds). That was particularly noted by the people's deputy of Ukraine Sergii Leshchenko during the lecture "How the rules of play are changed for political parties by the law on funding thereof" for the audience of Taras Shevchenko National University of Kyiv held on October 20, 2015.

It took Ukraine a long time to achieve changes in funding of political parties; that was spoken about a lot, but no resolute actions were done. The fact that Ukraine is ready for such changes is certain, but it is unknown whether adoption of this law has become a result of internal struggle of civil society for reforming the principles of our country's political system functioning, or that of external pressure of the European Union. From now on, new statutory regulations should provide that activities of political parties will be based on the principles of publicity, openness (availability for general public), and accountability to society.

References:

1. *Zakon pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zapobihannia politychnii koruptsii 2015* [The law on amendments to some legislative acts of Ukraine on preventing and fighting political

[1] НАЗК: умови фінансування політичних партій виконали чотири політичні сили (2016). *Офіційний сайт Національного агенства з питань запобігання корупції.* <https://nazk.gov.ua/news/nazk-umovy-finansuvannya-politychnyh-partiy-vykonaly-chotyry-politychni-syly> (2016, December, 10).

[2] НАЗК: політичні партії отримали понад 141 мільйон гривень державного фінансування (2016). *Офіційний сайт Національного агенства з питань запобігання корупції.* <https://nazk.gov.ua/news/nazk-politychni-partiyi-otrymaly-ponad-141-milyon-gryven-derzhavnogo-finansuvannya> (2016, December, 10).

[3] НАЗК: ВО «Батьківщина» отримає державне фінансування у четвертому кварталі поточного року (2016). *Офіційний сайт Національного агенства з питань запобігання корупції.* <https://nazk.gov.ua/news/nazk-vo-batkivshchyna-otrymaye-derzhavne-finansuvannya-u-chetvertomu-kvartali-potochnogo-roku> (2016, December, 10).

[4] Чи допомогло державне фінансування партій в Україні зробити їх прозорішими? (2016). *Офіційний сайт Transparency International Україна* <http://ti-ukraine.org/news/media-about-us/6405.html> (2016, December, 10).

[5] Теслюк, С.А. (2016). Key changes to funding political parties in the updated law of Ukraine On political parties in Ukraine. *Дні науки філософського факультету – 2016: матеріали доповідей і виступів.* Київ: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2, 88-90.

corruption in 2015] (Verhovna Rada Ukrainy). *Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/731-19> (2016, December, 10) [in Ukrainian].
2. *Zakon pro politychni partii v Ukraini 2001* [The Law On Political Parties in Ukraine] (Verhovna Rada Ukrainy). *Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine.* <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2365-14?test=4/UMfPEGznhhxsE.Zi7iLGObHI4qQs80msh8Ie6> (2016, December, 10) [in Ukrainian].
3. Liemienov, O. (2016). Chy budut partii finansuvatysia z derzhavnoho biudzhetu? [Will parties be funded from the state budget?]. *Ekonomichna pravda* [Economic truth]. <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/05/18/592890/> (2016, December, 10) [in Ukrainian].
4. NAZK: VO «Batkivshchyna» otrymaie derzhavne finansuvannia u chetvertomu kvartali potochnoho roku (2016) [The All-Ukrainian Union Batkivshchyna will receive state funding in 4th quarter of the current year]. *Official site of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine*. <https://nazk.gov.ua/news/nazk-vo-batkivshchyna-otrymaye-derzhavne-finansuvannya-u-chetvertomu-kvartali-potochnogo-roku> (2016, December, 10) [in Ukrainian].
5. NAZK: politychni partii otrymaly ponad 141 milion hryven derzhavnoho finansuvannia (2016) [Political parties received more than 141 Million UAH of state funding]. *Official site of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine.* <https://nazk.gov.ua/news/nazk-politychni-partiyi-otrymaly-ponad-141-milyon-gryven-derzhavnogo-finansuvannya> (2016, December, 10) [in Ukrainian].
6. NAZK: umovy finansuvannia politychnykh partii vykonaly chotyry politychni syly (2016) [Provisions for funding of political parties were fullfilled by four political forces]. *Official site of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine.* <https://nazk.gov.ua/news/nazk-umovy-finansuvannya-politychnyh-partiy-vykonaly-chotyry-politychni-syly> (2016, December, 10) [in Ukrainian].
7. Tesliuk, S. (2016). Key Changes to Funding Political Parties in the Updated Law of Ukraine On Political Parties in Ukraine. *Dni filosofs'kogo fakul'tetu 2016: materiali dopovidej* i vistupiv [The days of the philosophical faculty 2016: the materials of reports and presentations], Kyiv: Vidavnicho-poligrafichnij centr "Kiivs'kij universitet", 2, 88-90 [in English].
8. Finansuvannia partii z biudzhetu ne pochnetsia 1 lypnia – Syroid (2016) [Funding of Parties will not be started in July, 1 – Syroid]. *Ukrains'ka pravda.* <http://www.pravda.com.ua/news/2016/06/6/7110949/> (2016, December, 10) [in Ukrainian].
9. Chy dopomohlo derzhavne finansuvannia partii v Ukraini zrobyty yikh prozorishymy? (2016) [Will state funding help to make the political parties of Ukraine more transparent?] (2016). *Official site of the Transparency International Ukraine*. <http://ti-ukraine.org/news/media-about-us/6405.html> (2016, December, 10) [in Ukrainian].

Yuliia Tkachuk, PhD in Political Science
South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynskyi

COMMON AND DISTINCTIVE FEATURES OF CIVIL SOCIETY IN UKRAINE AND POLAND IN THE LATE 20TH – EARLY 21ST CENTURY

This article analyses conditions and perspectives of civil society in Ukraine and Poland. It shows common and distinctive features of this process. The article grounds interdependence of socio-political and socio-cultural factors and the type of civil society. It determines basic objectives of civil society in any country and defines the role of independent social organizations and trade unions in Poland and Ukraine. It defines activities of regional elites, which aims to spread contradictions in society as an artificial creation of a single mutually exclusive factor of civil society in Ukraine.

Key words: society, civil society, trade unions, democratization, liberalization, reform, political elite.

Formation of civil society in any country is influenced by many factors, among which it is worth noting regional differences in the country as a socio-political, economic, cultural dimension; multidirectional foreign policy orientations, external interference in internal affairs of others.

Civil society as one of the main political institutions, combining human values, binds an individual, social groups, social formations and the state. Interest in civil society is growing from researchers, politicians and representatives because democratization, rule of law, ensuring the rights and freedoms of the individual, social policy, development of the middle class, the level of public culture and a high level of education, self-government, pluralism, public opinion and global social transformation are connected to formation of civil society.

The philosopher Hobbes, whose name is associated with the birth of the concept of civil society, did problems of civil society in the XVI century. T. Hobbes linked formation of civil society with the transition of society from its natural state – a "war of all against all" to the civilization, the cultural state, where citizens are connected by the power of the state. T. Hobbes singled out three sources in the formation of society: identity, society and government, which focus on power as a force that unites the individual and society. However, the original idea of civil society is a new society that based on the ideas of freedom and equality of all people before the law.

The idea of individual freedom each person, the unconditional value of man as measure of all things, has determined the freedom of the individual as a natural and necessary expression of his life. On the other hand, the recognition of liberty as a necessary attribute of human existence is determined a requirement of the principle of equality of all people by society and the state. The embodiment and realization of these fundamental principles of civil society found its expression in the ramified system of rights and freedoms, which enshrines the right of a person to be special and independent of the rigid and hierarchical class relations of feudal or traditional society**.**

From the moment when a person becomes free and has the ability to manage their life force, possibilities of committing any action, indirectly relevant rights would be the right choice ostentatious authorities and officials, the choice of residence, choice of religion and ideology, the choice of political values and orientations, – that is the choice in the broadest sense of the word, only under these conditions we can talk about the formation of civil society.

Unfortunately, today we cannot say that this process in Ukraine is significant. Despite the events of 2004-2005 and 2013-2014, we can't consider that the civil society in Ukraine is developed. And although the Law of Ukraine "On civil society in Ukraine" notes that in Ukraine it is created and operates in full compliance with the principles of justice, rule of law, equality before the law, democracy, political, ideological and economic diversity, as well as with other universally recognized principles and norms of international law, yet this process has not been completed. In particular, article 4 of the Law of Ukraine "On civil society in Ukraine" opens its mission in Ukraine. It is the liberation of people from fear and want, providing them with security and peace of mind; statement of faith in fundamental human rights, in the

dignity, honor and worth of the human person as the foundation of freedom, justice and social harmony in the country; teaching people skills to live in the unity of inherent differences in the spirit of tolerance, mercy and compassion to one another, in an atmosphere of openness and solidarity in shared misery.

Special attention deserves the position on the formation of spiritual and moral foundations, understanding the historical mission and the geopolitical destiny of the Ukrainian people as the basis of their mentality; the revival of intellectual potential of the people, protection of abilities and talents of each individual. It is the basic meaning and purpose of civil society.

There is no a tendency to treason and denunciation, internal ethnic divisions, prejudice, provoking jealousy, loathing and ethnic hatred in the developed civil society of any country.

Civil society in developed countries should actively cooperate and interact with government on the principles of solidarity and mutual responsibility for security, development and welfare of each individual. It provokes (in the best sense of the term) to awaken and embolden the citizens of the political ideals and a sense of responsibility for the acts of the state, forming of legal consciousness; to ensure public control over observance of the state basic (constitutional) human rights of territorial communities of communities.

Social freedom, democratic social regulation, the existence of public sphere of political activity, political debate are the main criterion of revitalizing civil society, because social freedom is a springboard of self-realization of man in society. But does the development of civil society match in reality with the above-mentioned basics? Let's take the example of the Republic of Poland as the nearest neighbor and views of the country for Ukraine. The European approach to the problem of creating a unified civil society of the Republic of Poland gives an opportunity to perform both General and particular features of this process in the two countries.

And although the Polish and Ukrainian people belong to the Slavic group of peoples, however, the development of statehood is different. Poland has absorbed a European type of state in the process of development, where civil society is endowed with a range of rights that are implemented voluntarily. The relationship between government and citizens are based on common values. Ukrainian statehood and civil society grew under the auspices of the Soviet Union, who was the owner of the basic means of production and labor of citizens, a legislator and a judge, patron basic dispenser of wealth and guarantor of security. The Communist party provided the ideological and political leadership of the Soviet state machine.

There is existing regional division of the country in Ukraine, but introduction of European standards of civil society is a utopia, because there haven’t yet resolved the main problem of formation of the real independence of States and not a single Ukrainian nation.

The center of the problem is regional polarization of the country, under the influence of which the elite individual regions develop a pseudo-scientific version about the lack of grounds for national identity. An example of this are the events in the Donetsk and Lugansk regions and the loss of integrity of Ukrainian state (we will not consider foreign policy reasons of this process, because it isn’t the theme of this article). The activities of independent public organizations and especially – the independent armed groups leads to further polarization of society, creating in the South-Eastern and Western parts of the state two stand-alone companies. Now it is true to say of external intervention in the internal Affairs of Ukraine through foreign funding regulatory activities of independent public organizations that leads to a deeper divide over values already split society. The current trend of foreign financing gives to independent public organizations purely illusory: the notorious organization is created not to solve the pressing problems of society, but for the manipulative actions of the human minds in the interest of foreign countries.

But there is the solution to the problem of the split society. First of all, we should refer to the history of the Ukrainian state, Ukraine has never been a state with one language and state, therefore, should not impose single cultural standards of society in all regions, because it has a different inheritance. Another way is distribution of independent public organizations on organizations that do public work, and those that rely on foreign funding to assist in the process of democratization of society.

Special attention deserves the issue of balance in the system "state – civil society" for the role of the rights of trade unions. In a broad sense, the trade unions provide the rights of their members of society as a whole. Given the experience of Poland, we can notice that other civil society organizations exist to protect the professional rights and play an important role in social support of its members, together with the formation of government economic policy and labor laws.

Today Ukraine demonstrates ineffectiveness of trade union’s activities through the presence of remnants of the Soviet Union. Since that time, these formal organizations have inherited a large property, the exploitation of which brings in more income than membership dues. In this situation the trade union, as

an organization, has a much greater interest in maintaining control over the property and liberty of its use, than to protect the rights of its members. Now the trade unions are losing credibility because of the fact that they are involved in the party games and subordinate its activities to the interests of certain political forces. Active young people, who are willing to fight for their socio-economic rights, give preference to new social movements. The representatives of democratic current are interested in the formation of independent trade unions together with the strengthening of their role in our state. Only independent trade unions created by workers to solve real-world problems can really counteract the arbitrariness of the chiefs and officials.

The emergence of trade unions is not profitable. Ukrainian legislation provides for the right of Ukrainian citizens to freely associate in trade unions, declared article 10 of the Law of Ukraine "Of trade unions, their rights and guarantees of their activity"[1]. But there is a paradox on practice: any attempt to create independent trade Union encounter serious resistance. The initiators of such attempts become subject to pressure from employers, as well as all sorts of obstacles from officials, including those same corrupt lawmakers. We can decide this problem through competition. Ukraine needs an extensive network of trade unions, which would compete among themselves for attracting new members and maintaining those that already exist. Only in this case the existing "formal" trade unions will be forced to change, to really stand up for the rights of their members – or to leave, to give way to new, independent unions.

In this context, it is necessary to compare the attitude towards the activities of trade unions in Poland, as the countries of the former Soviet and Ukraine on the example of the work of the experts of the "round table" on the theme "the Role of trade unions in the global crisis". Boyan Stanislavski, the deputy of the official organ of the Polish Trade Union of OPZZ "Tygodnik" in the beginning of XX1 century, noted that the crisis in Poland is not as noticeable as in Ukraine. But it is important that at the time in Poland is seriously held a mobilization of trade unions. However, as for Ukraine, after collapse of the Soviet Union, the activities of the trade unions have been inactive and demoralized. On the one hand, Boyan Stanislavski stressed that the Ukrainian trade unions are allocated by activity, account for ten million people, and Polish only three. Therefore, this situation shows a distrust of the trade unions. But in recent years the situation has changed: the new government of Poland has combined three of the largest Polish Confederation of trade unions. The leaders of the largest trade unions were together at demonstrations, press conferences, mobilizing people. But, according to Boyan Stanislavski, problems of trade unions in Ukraine, Poland and some other Eastern European countries are fundamentally similar.

After the collapse of the Soviet Union, analysts have come to the conclusion that there not alternatives to Western models of social development. Although we have adopted the Polish experience of reforms, but they were able, despite all the difficulties, to carry out "shock therapy", but we have a shock therapy three times. And this is the main difference between these two societies.

The reform in Poland brought the state to a high level in the end of 80s. Poland was the first the post-Soviet country which restored the pre-reform level of economic development. The pace of change was swift, they were carried out harshly and consistently, but it was so quick and positive results of the reforms. "Shock therapy" of Leszek Balcerowicz was a plan for the rapid transition of Poland from a Communist economy, that based on state ownership and Central planning, to a capitalist market economy. We can't say that the transformation was without shocks to society. But most poles were willing to reincarnation and to a sharp turn to change. Designed movement united the broad masses of the population. Thus, there has created a structure of civil society that acted against the main government. The policy of the new movement was close to the Polish mentality, so all were supported by wider and wider segments of population. Another positive impulse to reformation was intellectual preparation of the poles. In 1980, representatives of the new movement were intended to "fix" socialism, giving it a national color and a "human face". However, the reforms attempted in the 1980s the Communist authorities gradually led to believe that socialism can't be cured. As a result, there is no alternative spread understanding of transition from a socialist economy to a liberal market. Until the late 1980s, the idea of shock therapy in the head is ripe, and there were people ready to carry out this idea[2].

Liberalization of economy consistent with the individualistic nature of Polish mentality that reject official imposed collectivism. Reformers, that make the transition to the free market, appealed to the sense of individual freedom, which is understood as personal responsibility. This understanding of freedom is deeply rooted in Polish cultural traditions. Naturally, the most receptive to new ideas was precisely these

[1] Дубровський, І.М. (2009). Потрібні сила духу і сила волі. *Профспілки України*, *2*, 35-36.
[2] Найдер, З. (2012). Польсько-українські асиметрії. *Політика і культура*, *3*, 46–48.

young people. There was established positive atmosphere for reform in Poland, so it was possible.

Note that it is worth remembering that civil society is primarily an association of citizens of one society, one country. It is impossible without the existence of a legal state, but only the existence of a developed, stable civil society makes possible the creation of a legal state. Civil society is the foundation of a stable democratic political regime and suggests the existence of a democratic state of law, which aims to satisfy and protect the interests and rights of citizens[1].

The fate of the peoples of Western countries is different from the fate of the population of the former Russian (Soviet) Empire that is attitude to the law. Its essence is the survival and development of civilized human community. Humanity doesn't know more perfect tool to resolve any conflicts between people, including conflicts between different civilizations, religions, races, ethnicities and language groups, as the law, which is the core of the civil society of any country.

References:

1. Dubrovskyy, I.M. (2009). Potribni syla dukhu i syla voli [Needed fortitude and willpower]. *Profspilky Ukrayiny* [Trade unions of Ukraine], 2, 35-36. [in Ukrainian].
2. Nayder, Z. (2012). Polsko-ukrayinski asymetriyi [Polish-Ukrainian asymmetries]. *Polytika i kultura* [Politics and Culture], 3, 46–48. [in Ukrainian].
3. Romanyuk, A.S. (2014). *Politychni instytuty krayin Tsentralno-Skhidnoyi Yevropy: porivnyalnyy analiz* [Political institutions of Central and East European countries: A Comparative Analysis]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].

[1] Романюк, А.С. (2014). *Політичні інститути країн Центрально-Східної Європи: порівняльний аналіз*. Львів: ЛНУ імееі Івана Франка.

Катерина Одарченко
Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Україна

ВПЛИВ КРИЗИ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ НА ГОРИЗОНТАЛЬНІ ПАРТІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ІДЕОЛОГІЧНОГО ТА ПРОГРАМНОГО КОМПОНЕНТА

Kateryna Odarchenko
National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine

IMPACT OF CRISIS OF UKRAINIAN POLITICAL PARTIES ON HORIZONTAL PARTY CONNECTIONS IN THE LIGHT OF IDEOLOGICAL AND PROGRAM COMPONENTS

The article analyzes topic of current political agenda – crisis of political parties in Ukraine. The paper reveals essential aspects of impact of long-term crisis process of political parties in Ukraine on horizontal party relations through the prism of ideological and program components. The article reveals the main problems which prevent development of pragmatic political parties in conditions of implementation of models of democratic political parties. It is summed up in the article, that result, if political party will ignore and simulate pragmatic development of horizontal party connections, it in future will be transformed into uneffective instrument of social mobilization and channel of political participation of citizens, but mainly it will become the political monument of the past, where it had a political subject and influence on the process of political decision-making.

Key words: party crisis, party ideology, political program of a party, party relations.

Постановка проблеми. В конституціях і законах більшості демократичних держав у тій чи іншій формі, партія є виразником політичної волі певної частин суспільства[1]. Відтак партія формує політичні погляди соціальних суб'єктів, їхні вимоги до зміни чи розвитку відносин, які панують у суспільстві і які партія має намір захищати, а народ, голосуючи за ту чи іншу партію, підтримує чи не підтримує наміри тих, хто претендує на владу. Якщо ж партія, одержавши владу, не виконує своїх обіцянок, то на наступних виборах народ може відмовити їй у підтримці, проголосувавши за іншу партію [2]. При цьому ідеологи лібералізму обов'язково підкреслюють, що гарантом демократії може бути тільки багатопартійна система, яка обумовлює конкуренцію партій у боротьбі за владу. Самі ж партії мають забезпечувати внутрішньопартійну конкуренцію між її членами за право висуватися на лідерські позиції [3].

На практиці ця схема не має нічого спільного з реаліями сучасних ліберальних демократій. Скоріше навпаки – основні тенденції еволюції сучасних партій і партійних систем мають виразний гібридний характер, як в як в ідеологічному та інституційному контексті.

Актуальність теми. На сьогоднішній день, очевидним фактом є те, що політичні партії, в тому числі і «старі» партії, зазнають в останні роки серйозних змін. Власне саме життя в порядок денний для цих партій ставить проблему їх оновлення та адаптації до нових умов політичної діяльності. Адже справді, для того щоб домогтися успіху на виборах і отримати доступ до влади, партія повинна діяти якомога більше прагматично. Що це означає? Перш за все, будь-яка впливова політична партія повинна домагатися розширення своєї підтримки з боку виборців. А це неминуче накладає відбиток на зміст програмних вимог та ідеологічні підстави діяльності їх політичної сили. Мова йде про те, що з програми партії вимиваються ті її елементи, які ідентифікують саму партію і висловлюють вимоги основної соціальної бази партії, що, до слова сказати, може обмежувати коло

[1] Шаповал, В.М. (2001). *Конституційне право зарубіжних країн.* Київ: АртЕк, 12-13.
[2] Бессонова, М., Бірюков, О., Бондарук, С. (2002). *Основи демократії.* Київ: Вид-во „Ай Бі", 324-326.
[3] Ясперс, К. (1991). *Истоки истории и ее цель* Москва: Политиздат, 175-176.

людей, здатних підтримати як висуванців партії, так і саму партію на виборах. З іншого боку, в демократичному суспільстві партія повинна бути готова в інтересах зміцнення своїх політичних позицій до вступу в коаліції з іншими політичними партіями. Проте це в свою чергу передбачає наявність якихось єдиних позицій з ключових питань суспільного розвитку. В підсумку на передньому плані в програмах виявляються не стільки власні політичні позиції і цілі, скільки завдання завоювання та утримання влади за будь-яку ціну.

Як наслідок зазначені процеси отримують своє вираження в організації та діяльності сучасних політичних партій. Зокрема відходить в історію модель традиційної партії, яка, як правило, була побудована на масовому членстві, репрезентації соціальних інтересів, досить жорсткій організаційній структурі та ідеологічної ідентифікації. На зміну їм йдуть, як нами було зазначено вище, так звані «всеосяжність» (catch-all parties) для якої є характерним в тому числі і розмитість ідеологічних контурів.

Говорячи про ідеологічний компонент, український дослідник В. Мейтус, стверджує, що сама ідеологія не є елементом організаційної структури, але на неї все ж варто звернути увагу, оскільки наявність чи відсутність спільної ідеології та цінностей суттєво впливає на згуртованість членів партії, на напрями діяльності партії, засоби досягнення поставлених цілей і завдань, а відповідно і на характер комунікації[1]. В такому разі, ідеологія партії – це усталена і відповідним чином оформлена система ідей, поглядів, уявлень, цінностей, визначення шляхів розвитку і змін навколишнього середовища, що повинні бути відображені в діяльності партії. З однієї сторони, це аналітична оцінка реальності, в якій функціонує політична партія і яка формує ідеологічні установки для її членів. З іншої сторони, ідеологія повинна сприяти внутрішній організації партії, виділяючи її з-поміж інших партій, що існують у суспільстві. Ідеологія партії повинна узгоджувати інтереси всіх її членів, залучати електорат для підтримки партії на виборах, визначати пріоритети діяльності партії, слугувати базою для взаємодії партії з її оточенням, об'єднувати партію, спрямовувати її на вирішення основних завдань, формувати свідомість членів партії. Крім того, говорячи на загал, партійну ідеологію поділяють на зовнішню і внутрішню. Зовнішня ідеологія містить установки, які можуть бути підтримані тими групами, стратами, класами, на які партія орієнтує свою діяльність. Внутрішня ідеологія визначається продукуванням великої кількості реальних інтересів тих, хто керує партією, створював та фінансував її. Вона виражає світогляд та мислення керівництва партії, виходячи з узгоджених власних інтересів[2].

Виклад основного матеріалу. Сутності політичної ідеології та її впливу на діяльність політичних партій в контексті ролі та функцій політичних партій в політичних процесах присвячені праці А. Гамільтона, Т. Джеферсона, А. Токвіля, Е. Дюркгейма, М. Вебера, Г. Тарда, Ф. Зомбарта, П. Сорокгна, Т. Парсонса та ін.

Серед представників вітчизняної політичної науки грунтовні праці присвячені дослідженню політичних партій та їх ідеологіям належать В. Андрущенко, М. Кармазіній, І. Кресіній, М. Обушному, Ю. Римаренку, А. Постол, Ю. Шведі, Ю. Шайгородському, А. Колодій, В. Полохало, Л. Кормич, Д. Яковлеву[3].

Так, у дослідженнях В. Бебика, М. Обушного, С. Коночук, М. Примуша, С. Пшизової, Ю. Шведи, С. Яроша політична партія та її ідеологія розглядаються у контексті класичного визначення політичної партії, яке сформулював ще Макс Вебер: «це громадянська організація, яка створена з метою завоювання та реалізації влади»[4]. Інші дослідники (С. Рахманін, В. Шейнов) розглядають ідеологію політичної партії як передвиборчий товар, який вирішує відразу два завдання: з одного боку, партія намагається подобатися «всім відразу» і виступає на несумісних позиціях одночасно (соціально справедлива держава та ринкова економіка Партії регіонів або ринкова економіка та державне регулювання «УДАРу» В. Кличка), а з другого — ідеологія політичної партії в Україні створюється як необхідний компонент при її реєстрації і тому ідеологічні принципи формуються «залежно від ситуації»[5]. Ідеться про те, що партійне керівництво відкрито не

[1] Мейтус, В.В. (2004). *Политическая партия: стратегия и управление*. Киев: Эльга, Ника-Центр.
[2] Мейтус, В.В. (2004). *Политическая партия: стратегия и управление*. Киев: Эльга, Ника-Центр.
[3] Примуш, М.В. (2014). Ідеологічна криза українських політичних партій. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*, *1*, 195-202.
[4] Кравченко, А.И. (2002). *Социология:* учеб. для вузов. Москва: Акад. проект, 508.
[5] Шейнов, В.П. (2006). *Пиар «белый» и «чёрный»: Технология скрытого управления людьми*. Москва: АСТ; Минск: Харвест.

виступає на певних ідеологічних позиціях, залишаючи за своїми активістами право самостійно висловлювати певні ідеологічні принципи. Така ситуація з ідеологією політичної партії у перехідних суспільствах, за М. Михальченко, є нормою, оскільки в таких випадках жодна політична сила не зможе реформувати важливі сфери держави у контексті лише одних ідеологічних конструкцій.

На ряду з вище вказаною проблематикою, політичні теоретики, виділяють й ряд інших, які мають місце відбуватися у внутрішньому житті партій. Зокрема, французьким політологом М. Дюверже зазначалося, що «керівництво партій має природну тенденцію набирати олігархічну форму. В них утворюється справжній «правлячий клас, більш-менш замкнута каста, «внутрішнє коло», до якого нелегко проникнути. Ротація еліт у партіях має тенденцію до уповільнення як через опір самих еліт, котрі «приватизують» партійну структуру, так і через консервативність мас, які «прив'язані до звичних лідерів і не довіряють новим особам». У самих політичних партіях реальна влада переміщується від партійної маси до партійного центру, її публічного лідера або боса – керівника тіньової структури партії, який вирішує питання, пов'язані з її фінансуванням. Найчастіше, констатує М. Дюверже, обидві ієрархії, публічна і тіньова, нероздільні[1]. Проблема «босизму» в сучасній йому партійній системі цікавила й М. Вебера, який одним з перших виявив, що реальний керівник партії – бос – «не має твердих політичних «принципів», він зовсім безпринципний і цікавиться лише одним: що забезпечить йому голоси»[2]. Не менш ґрунтоване пояснення попередньому явищу внутрішньопартійного життя, політичним дослідником. Ф. Хайєком, один пояснювалось це тим, що голова партії «може в душі прагнути до будь-яких принципових цілей», однак для їх здійснення «йому потрібна влада, а отже – більшість». Щоб заручатися підтримкою більшості, він має залучити на свій бік групи, чиїх представників мало цікавлять його ідеї. Отже йому для підтримки своєї програми доводиться обслуговувати інтереси «численних груп з особливими інтересами», внаслідок чого програма може змінитися до невпізнанності[3].

Іншим не менш важливим аспектом, який на нашу точку зору має свій вагомий структурний вплив на характер протікання ідеологічної кризи політичної партії це аспект програми політичних партій. По великому рахунку їх розробка є однією з найбільш важливих функцій, яка здійснюється в наслідок внутрішнього обговорення членами партії та прийняття відповідно до установлених процедур. Програма скеровує діяльність партії, коли вона перебуває при владі. В той же час, партії повинні інформувати громадянське суспільство і виборців про свою діяльність та вживати всіх можливих заходів, які б збільшували прозорість, надавали грунт для здорової критики та передбачали вимірювальність здобутків. На практиці «ідеологію» політичної програми партії її замінює симулякр, електорального ґатунку, який має головним чином поверхневі акценти щодо програмно-стратегічних цілей партій.

Наочним прикладом непрагматичного підходу до розробки програми політичної партії є приклади виборчих програм 2006 року. Так за словами експерта Харківської Правозахисної Групи (далі, ХПГ) В. Яворського[4], що здійснював їх аналіз на предмет висвітлення в них питання захисту і гарантування конституційних прав громадян, політичні партії і блоки у своїх програмах особливу увагу було приділили соціально-економічним правам, хоча тему людей, що живуть за межею бідності практично проігноровано. Програми, переважно, містили беззмістовні гасла без опису ключових проблем. Також, за словами експерта ХПГ жодна політична партія не спромоглася на чітке формулювання кроків покращення ситуації в сфері прав людини та основних свобод. На думку В. Яворського, це свідчить про достатню відірваність політиків та їхніх політтехнологів від реалій українського життя та практичне не розуміння перспектив розвитку країни в сфері прав людини. При цьому серед найбільш рейтингових на той електоральний цикл, партій і блоків широко представили спектр прав людини лише половина. Зокрема, принаймні згадки про усі права відмічалися в програмах: Народного блоку Литвина, Блоку «Наша Україна», Громадянського блоку ПОРА-ПРП та Партії «Віче». Інші ж партії навіть у своїх передвиборчих програмах не обіцяли гармонійного багатостороннього розвитку країни, що міг би забезпечити сталий розвиток України.

[1] Дюверже, М. (2005). *Политические партии.* Москва: Академический Проект; Королев, Парадигма, 195, 199.
[2] Вебер, М. (1990). *Политика как призвание и профессия.* Москва: Прогресс, 683.
[3] Хайек, Ф.А. (1990). *Общество свободных*. Лондон: Overseas Publications Interchange Ltd, 38.
[4] Яворський, В. *Загальний огляд передвиборчих програм політичних партій і блоків крізь призму прав людини*. <http://khpg.org/index.php?id=1142610453. >(2017, січень, 31).

Втім торкаючись питання партійних програм, на думку партолога Н. Богашевої[1], важливо відмітити, що вони не є угодами та не мають правових наслідків щодо їх невиконання. Крім того їх дотримання не можна вимагати в нормативному порядку і всі європейські країни покладаються на принцип представницької демократії, який виключає імперативний мандат. Наприклад, в Україні частина перша ст.19 Конституції України вказує, що ніхто не може бути примушений роботи те, що не передбачено законодавством. Оскільки ані статут партії, ані програма партії не є нормами законодавства, то за їх невиконання не наступає правової відповідальності. Порушення вказаних документів не може бути оскаржене в судовому порядку, а саме дотримання є показником доброї волі членів політичної партії[2]. На нашу думку, якщо остання буде не винятком з правил, а частиною внутрішньої ідеології та внутрішньопартійної етики вочевидь це уможливить не лише прагматичне функціонування горизонтальних внутрішньопартійних зв'язків, а також продемонструє самим виборцям, що їх представники є політиками, як слова, так і справи. Втім дина міміка політичного життя і боротьби в світі і в Україні демонструє, що політичні партії після перемоги на виборах дозволяють собі певний політико-тактичний, програмний та ідеологічний відхід від запланованих попередніх політичних цілей на намірів.

Якщо говорити стосовно самого процесу відходу політичних партій від твердих ідеологічних принципів з орієнтацією на політичний ринок, то він відповідно перетворюється на сучасну універсальну практику. Необхідність завоювання електоральної підтримки, особливо в тих політичних системах, де перемога на виборах забезпечується незначною більшістю голосів, змушує політичні партії дотримуватися позицій, схожих з позиціями їх найближчих конкурентів. У ситуації, коли «праві партії прагнуть рівнятися на вкрай правих як тільки зростає сила останніх, а ліві сповзають вправо, – відзначає політолог Д. Кола, – партійні програми втрачають будь-яку ідеологічну визначеність»[3]. Більше того, сучасні партії, як правило, не мають «певної концепції суспільства, історії й людини, сукупності цінностей і моральних принципів, принципів діяльності влади, проектів майбутнього стану суспільства, далекоглядних цілей і програм їх досягнення», а в політичній діяльності «керуються найближчими практичними цілями»[4]. Саме «тимчасову базу політики» О. Тоффлер називає найбільш руйнівним фактором ліберальної демократії. Часовий горизонт політика, зазначає він, звичайно простягається не далі наступних виборів, що не дозволяє суспільству серйозно замислюватися над проблемами хоч трохи віддаленого майбутнього[5].

На сучасному етапі процес формування політичних партій України зосереджується навколо інститутів державної влади, що зумовлює: трансформацію передвиборчих технологій діяльності партій в період електоральної компанії на стратегію врядування за умови здобуття влади; невизначеність щодо політичних ідеологій як в діяльності сучасних партій так і в свідомості суспільства; розмитість в ідеологічному спектрі по осі «праві-ліві» призводить до створення квазіпартійних структур. Як вважає, український політолог А. Кройтор, наслідком «розмитості» ідеологічної складової політичних партій є структурування політичних партій не навколо ідеології, а навколо партійного лідера – особи, що володіє більшим рейтингом, а виборча кампанія політичних партій набуває персоніфікованого характеру[6]. На її думку, лідери сучасних вітчизняних партій, які символізують партії, орієнтуються в першу чергу у своїй діяльності на можливість здобуття влади, або її утримання в межах існуючого соціального ладу, ніж на спроби змінити основи соціального устрою відповідно до ідеологічних засад декларованими їхніми партіями.

Висновок. Якщо узагальнити і проаналізувати еволюцію партійної системи за останні двадцять п'ять років незалежності країни можна виділити притаманні українській партійній системі декілька тенденцій, які можуть пояснити її політичну специфіку та особливості організаційної та частково ідеологічної кризи партій. Як відзначають експерти Центру Разумкова в одному своєму дослідженні, можна говорити про наступне: по-перше, відбувається перенесення уваги партій з власне партійних програм на підготовку передвиборчих програмних документів, що дозволяє

[1] Богашева, Н. (2008). Проблеми інституціоналізації політичних партій в Україні. *Вибори та демократія*, *2-3*, 1.
[2] Богашева, Н. (2008). Проблеми інституціоналізації політичних партій в Україні. *Вибори та демократія*, *2-3*, 1.
[3] Кола, Д. (1989). Политические партии, государство. *50/50: Опыт словаря нового мышления*. Москва: Прогресс, 336.
[4] Зиновьев, А.А. (2006). *Фактор понимания*. Москва: Алгоритм, Эксмо, 339.
[5] Тоффлер, А. (1997). *Футурошок*. Санкт-Петербург: Лань.
[6] Кройтор, А.В. (2012). *Ідеологія політичних партій як чинник їх інституціоналізації*. ІІІ Національний політологічний конвент МАСПН України (27-28 квітня 2013 року). Одеса, 38-39.

розширити базу електоральної підтримки. По-друге, самі передвиборні документи партій стали зорієнтовуватись на конкретні, актуальні проблеми виборців, що зумовило появу уніфікованого характеру програм і частковий відрив від партійних ідеологій. По-третє, значимість ідеологічного напрямку почала зменшуватись за рахунок персоніфікації партійної діяльності, зростання політичного лідерства[1].

Останнім часом, окремі українські політичні дослідники, зокрема і доктор політичних наук М. Примуш[2], що сьогодні в спектрі функціонування політичної ідеології відбувається процес її гібридизації. На її візію, ця тенденція притаманна не тільки Україні, а й іншим країнам пострадянського простору. Здійснивши шлях трансформації від тоталітарної системи до демократичного розвитку, пострадянський простір зіткнувся з дуже складною та специфічною проблемою — повільними темпами модернізації політичних інститутів. Це призвело до того, що на ментальному рівні населення України та інших пострадянських держав на практиці виявилося неготовим до прийняття ліберальних цінностей, що призвело до суспільно-політичного замовлення на сильного лідера. Тобто, обираючи на виборах політичну силу, населення віддає перевагу не певній ідеології, а суб'єктивним якостям лідера (вольовий, харизматичний, хазяйновитий). Натомість сама ідеологія партії до виборів і після виборів зазнає серйозних трансформацій. Українська практика зазначеної трансформації бере свій початок із часів першої каденції Президента Леоніда Кучми. Партія влади того часу (Соціал-демократична партія України (об'єднана)) стояла на позиціях класичних положень європейської соціал-демократії — соціальна справедливість при вільних ринкових відносинах, брала на себе функцію створення в Україні середнього класу й ототожнювала себе із соціал-демократами Німеччини, Франції, Польщі та інших європейських країн.

Проте після виборів 1998 р. партія здійснила трансформацію своїх поглядів: спочатку підігріваючи українським націоналістам, які виступали критиками та супротивниками ще популярних тоді комуністів, а потім, у 2006 р., партія виступила активним критиком українського націоналізму в складі блоку «Не Так!». Названа тенденція притаманна й нинішній партії влади — Партії регіонів, котра здійснила трансформацію від регіональної партії, яка у своєму базовому електоральному регіоні (Схід та Південь України) заповнювала ідеологічний вакуум між комуністами та представниками великого капіталу. За часи президентської каденції Віктора Януковича вона здійснює трансформацію у соціал-демократію, де акцентується переважно на соціалістичних цінностях (збільшення податків, збільшення державних соціальних гарантій)[3].

Взагалі визначаючи ККД вітчизняних політичних партій доречно буде згадати слова Ю. Шведа про те, що політичні партії, по-перше, партії поступово перестають бути ефективними інструментами соціальної мобілізації і каналами політичної участі громадян, що дає підстави скоректувати наше бачення про їх експресивні функції, а стають своєрідними державними інституціями, збирачами та виразниками публічних становищ; по-друге, стають так званими «державними агенціями», контролюють ринок виборчого активізму і в його рамках мають монопольне становище; по-третє, партії щораз менше забезпечують громадянам можливість поточної, безпосередньої позавиборчої політичної участі, залишаючи таку можливість різнорідним організаціям інтересів, котрі поступово починають домінувати на ринку громадянської участі[4]. Відповідно можна зробити попередній підсумок, якщо політична партія ігноруватиме й симулюватиме прагматичний розвиток горизонтальних партійних зв'язків, вона й надалі трансформуватиметься в неефективний інструмент соціальної мобілізації і канал політичної участі громадян, але найголовніше вона ставатиме політичним пам'ятником минулого, в якому вона мала політичну суб'єктність і вплив на процес прийняття політичного рішення.

Більш того, як переконує український політолог М. Примуш, сучасні тенденції глобалізації вимагають від партій створення ще й більш універсальної ідеології, яка стоїть на позиціях толерантності, антисемітизму, соціальної захищеності громадян. Але тут йдеться не про те, що

[1] Партійна система України: особливості становлення, проблеми функціонування, тенденції еволюції (2010). Аналітична доповідь Центру Разумкова. *Національна безпека і оборона*, *5*, 2-33.
[2] Примуш, М.В. (2014). Ідеологічна криза українських політичних партій. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 1, 195-202.
[3] Примуш, М.В. (2014). Ідеологічна криза українських політичних партій. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 1, 195-202.
[4] Шведа, Ю. (2004). *Теорія політичних партій і партійних систем*. Львів: Тріада плюс.

комуністи повинні стати націоналістами, навпаки — універсальна ідеологія вимагає від політичних сил пошуку компромісу та точок порозуміння і розуміння того, що при владі вони відповідають за соціально-політичний та культурний розвиток країни[1]. В Україні цього поки що не спостерігається: бійки в парламенті під час сесійних засідань, блокування трибуни, руйнування технічного забезпечення законотворчості у Верховній Раді стали нормою. При цьому такі виклики для політичних партій, як соціальний захист населення, захист населення від наслідків торговельних війн із Росією, вплив інформаційних воєн на масову свідомість українців та іноземців (антиреклама Євро-2012 р. в Україні), залишаються без відповіді[2].

Інший український науковець А. Моїсеєва, вірить, що з одного боку, партійна організація може бути дієздатною та функціональною тільки через ієрархічність структури, підконтрольність місцевих організацій центральному керівництву, посилення дисципліни виконання партійних рішень. З іншого – необхідно запобігати відчуженню керівництва від рядових партійців, обмежувати зосередження влади в його руках. Такий баланс демократичних та авторитарних тенденцій розвитку партійної організації може створювати умови для ефективної реалізації стратегічних цілей та уможливлення активізації і демократизації, як ми вважаємо горизонтальні внутрішньопартійні зв'язки. Іншими можливостями для налагодження якісної роботи партійної організації в Україні, як вважає український дослідник В. Московченко, може бути системність, як комунікація між членами партії та у трикутнику «влада-партія-суспільство[3].

Варто погодитись, з думкою вітчизняного політолога А. Моїсевої, про те, що оптимальною моделлю для подолання кризи політичних партій в Україні на горизонтальні партійні зв'язки через призму ідеологічного та програмного компонента є модель демократичної організації політичних партій. Дана модель ґрунтується на відкритому конкурентному механізмі формування керівних органів партійної організації; балансі між вертикальними та горизонтальними зв'язками структурних підрозділів всередині неї; вдосконаленні функціональності місцевих партійних організацій; децентралізації прийняття партійних рішень на всіх рівнях; розвитку партійної дисципліни органічного характеру; удосконаленні системи навчання партійних функціонерів[4].

На нашу думку, для подолання вище описаної кризи українських політичних партій, можна виокремити наступні теоретично-практичні рекомендації. По-перше, політичні партії мають відмовитись від політичного, економічного та соціального популізму, як в комунікації із виборцями, так і взаємовідносинах з іншими суб'єктами громадянської та політичної дії для здійснення в результаті ефективної взаємодії. По-друге, активніше впроваджувати в практичну роботу ІКТ. Адже Інтернет дає можливість у десятки разів підвищити активність первинних організацій, організувати постійне залучення до партій користувачів мережі, політично активніших, ніж більшість населення. По-третє, політичні партії мають сповідувати ідеологічну мобільність і змістовність. Якщо вчасно не проаналізувати ідеологічні та програмні деструктиви, політичні партії можуть в інституційному аспекті «загнивати на узбіччі політичної системи України».

References:

1. Bessonova, M., Biryukov, O., Bondaruk, S. (2002). *Osnovy` demokratiyi* [Fundamentals of democracy]. Kyiv: Vy`d-vo „Aj Bi", 324-326. [in Ukrainian].
2. Bogasheva, N. (2008). Problemy instytucionalizaciyi politychnyx partij v Ukrayini [Problems of institutionalization of political parties in Ukraine]. *Vybory ta demokratiya* [Elections and Democracy], *2-3*, 1. [in Ukrainian].
3. Veber, M. (1990). *Politika kak prizvanie i professija* [Politics as a Vocation]. Moscow: Progress, 683. [in Russian].
4. Djuverzhe, M. (2005). *Politicheskie partii* [Political parties]. Moscow: Akademicheskij Proekt; Korolev, Paradigma, 195, 199. [in Russian].
5. Zinovev, A. A. (2006). *Faktor ponimanija* [Factor of understanding]. Moscow: Algoritm, Jeksmo. [in Russian].

[1] Примуш, М.В. (2014). Ідеологічна криза українських політичних партій. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія, 1,* 195-202.
[2] Примуш, М.В. (2014). Ідеологічна криза українських політичних партій. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія, 1,* 195-202.
[3] Московченко, В.В. (2012). З'їзд політичної партії у структурі партійної діяльності. *Східна Європа у системі координат [Північ, Південь, Захід, Схід]: Збірник матеріалів Другої міжнародної Великої Академічної Конференції з політології (25-26 жовтня 2012 р.)*. Львів: Львів. нац. ун-т. ім. І. Франка, 119–120.
[4] Моїсеєва, А.С. (2009). *Організаційні критерії функціонування політичних партій в сучасній Україні*: автореф. дис. .... к.політ. наук, спец.: 23.00.02. Луганськ: Східноукраїнський нац. ун-т ім. В. Даля, 3-21.

6. Kola, D. (1989). Politicheskie partii, gosudarstvo [Political parties and a state]. *50/50: Opyt slovarja novogo myshlenija* [Experience of new thinking dictionary]. Moscow: Progress. [in Russian].
7. Kravchenko, A I. (2002). *Sociologija : ucheb. dlja vuzov* [Sociology: a textbook for high schools]. Moscow Akad. proekt. [in Russian].
8. Krojtor, A.V. (2012). Ideologiya politychnyx partij yak chynnyk yix instytucionalizaciyi [Ideology of political parties as ϕ factor of their institutionalization]. *III Nacionalnyj politologichnyj konvent MASPN Ukrayiny* [3rd National political science convention IAPSS of Ukraine] *(27-28 kvitnya 2013 roku).* Odesa, 38-39. [in Ukrainian].
9. Mejtus, V.V. (2004). *Politicheskaja partia: strategija i upravlenie* [Political party: strategies and management]. Kyiv: Jel'ga, Nika-Centr. [in Russian].
10. Moyiseyeva, A.S. (2009). *Orhanizatsiyni kryteriyi funktsionuvannya politychnykh partiy v suchasniy Ukrayini*: avtoref.. k.polit. nauk, spets.: 23.00.02 [Organizational criteria of functioning of political parties in modern Ukraine: synopsis of Thesis for PhD degree in political science]. Luhans'k: Skhidnoukrayinskyy nats. un-t im. V. Dalya, 3-21. [in Ukrainian].
11. Moskovchenko, V.V. (2012). Zyizd politychnoyi partiyi u strukturi partijnoyi diyalnosti [Convention of political party in the structure of party activity]. *Sxidna Yevropa u systemi koordynat [Pivnich, Pivden, Zaxid, Sxid]: Zbirnyk materialiv Drugoyi mizhnarodnoyi Vely`koyi Akademichnoyi Konferenciyi z politologiyi (25-26 zhovtnya 2012 r.)* [Eastern Europe in the coordinate system [the North, South, West, East]: Proceedings of the Second International Academic Conference on Political Science (25-26 October 2012)]. Lviv : Lviv. nacz. un-t. im. I. Franka, 119–120. [in Ukrainian].
12. Partijna systema Ukrayiny: osoblyvosti stanovlennya, problemy funkcionuvannya, tendenciyi evolyuciyi (2010). [Party system of Ukraine: features of formation, problems of functioning, trends of evolution] Analitychna dopovid Tsentru Razumkova. *Nacionalna bezpeka i oborona* [National Security and Defence], 5, 2-33. [in Ukrainian].
13. Prymush, M.V. (2014). Ideologichna kryza ukrayinskyx politychnyx partij [The ideological crisis of Ukrainian political parties]. *Visnyk Nacionalnoyi yurydychnoyi akademiyi Ukrayiny imeni Yaroslava Mudrogo. Ser.: Filosofiya, filosofiya prava, politologiya, sociologiya* [Journal of the National Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise. Ser. Philosophy, philosophy of law, political science, sociology]. 1, 195-202. [in Ukrainian].
14. Toffler, A. (1997). *Futurushok* [Future Shock]. St. Petersburg: Lan. [in Russian].
15. Hajek, F.A. (1990). *Obshhestvo svobodnyh* [Society of free]. London: Overseas Publications Interchange Ltd, 38. [in Russian].
16. Shapoval, V.M. (2001). *Konstytucijne pravo zarubizhnyx krayin* [The constitutional law of foreign countries]. Kyiv: ArtEk, 12-13. [in Ukrainian].
17. Shejnov, V.P. (2006). *Piar «belyj» i «chjornyj»: Tehnologija skrytogo upravlenija ljud'mi* [PR "white" and "black": technology of hidden people management]. Moscow: AST; Minsk: Harvest. [in Russian].
18. Yavorskyj, V. *Zagalnyj oglyad peredvyborchyx program politychnyx partij i blokiv kriz pryzmu prav lyudyny* [A general review of election programs of political parties and blocks through the prism of human rights]. <http://khpg.org/index.php?id=1142610453.> (2017, sichen, 31).
19. Jaspers, K. (1991). *Istoki istorii i ee cel* [The origins of history and its purpose]. Moscow: Politizdat. [in Russian].

MEDIA DIMENSIONS OF POLITICAL AND LAW DISCOURSE

Ivanna Valiushko
Diplomatic Academy of Ukraine

THE ROLE OF MEDIA IN CONFLICTS OF INFORMATION ERA

The article is about the role of media in the conflicts of information era. The problem here to be studied is how media makes an influence on modern conflicts. To bring further light on various aspects of this problem it is necessary to touch upon an issue of information warfare. As we know, with development of information society the world faced the fourth generation of military conflicts. The idea of kinetic weapon was replaced by the idea of information war, where media is a powerful agent. The main components of this conflict are the global information and psychological war. Media component in nowadays conflicts is in focus of attention of many scientists because it creates new reality and makes a huge influence during the active development of a conflict and after its completion. Also, in the article are given examples of the activity of Russia's media in information warfare.
Key words: media, information, information society, conflict, information warfare, propaganda.

The media's the most powerful entity on earth. They have the power to make the innocent guilty and to make the guilty innocent, and that's power. Because they control the minds of the masses.
Malcolm X

The process of settlement of information society brings a dramatic change in social, political, cultural, research areas etc. The development of mass communication and media bring civilization to the new level of life. But, with all advantages of information society new challenges in global political meaning appeared. Conflict is one of the defining features of the today's world and mass media have very important influence on modern conflicts. The role of media is very different and often in opposed forms. The media have ability to increased violence in the conflicts. Also media can stay independent and out of the conflict, thereby contributing into resolution of conflict and reduce of violence.

J. Nye mentioned, that the problem for all states in today's global information age is that more things are happening outside the control of even the most powerful states. In the words of Richard Haass, president of the Council on Foreign Relations "the proliferation of information is as much a cause of nonpolarity as if the proliferation of weaponry." Governments have always worried about the flow and control of information, and the current period is not the first to be strongly affected by dramatic changes in information technology[1].

The mass media is so much a part of our lives, that it is easy to forget it forms a fundamental part of the Information Society. Mass media creates an environment in which use of new information and communication technologies (ICTs) can flourish.

The media still provide the most effective – and often the only way – that people can access information on such issues, and are likely to remain the principal source of outside information for a majority of humanity for decades to come. Media are also a critical way through which people can, in turn, express their views and concerns in national discussion and debate. In an ideal world, the media have a role and potential to provide a channel and space for the voices and perspectives of all sections of society.

[1] Nye, Joseph S. Power and Policy in An Information Age. *Belfer Center for Science and International Affairs Power and Policy powerandpolicy.com.* <http://powerandpolicy.com/power-and-policy-in-an-information-age-power-policy/#.V-_DioiLTIX> (2016, October, 01).

During the 1990s, access to information was transformed by proliferation of information and communication technologies, or ICTs, and liberalization of media and telecommunications markets around the world. These two closely-linked processes vastly increased the flow and amount of information while reducing the cost of access, storage and retrieval. The global economy was transformed and information itself became a core economic activity, as well as enriching cultural, social and political lives in the developed world[1].

"Every age, every generation has a right to have its own utopia," wrote Nobel-prize winner Joseph Brodsky in his essay entitled Collector's Item right after the fall of the Soviet Union. The newly emerging generation in the Cold War era, whose members attended secondary schools and left them after 1990, can unquestionably claim a utopia of a different nature. Apparently this utopia, or dystopia as some view it, is information society. Everyone has his or her more or less well formed opinion about the information society, the Internet and its influence on our everyday lives even if they have never used a computer or surfed the Internet. Most of these opinions are fed by the discourses on information society and the Internet presented in the media. The introductory discourses concerning these themes – which could lead to a profound understanding of inherent relations – show us actual origins of the popular concepts and related attitudes, and the way they distort interpretation of the concept which is the focus of our inquiry.

Primarily, there are three discourses guiding us into the depths of information society. To know and understand these could help to dismantle the onion layered structure of the beliefs and values wrapped around the information society[2].

Nowadays we faced with some of new challenges and threats which appear in information society and media activity and many scientists try to find solutions to solve them.

It is logical that the phenomena of Information war and media terrorism distribution can be possible only in information age. The development of information and telecommunication processes has led to the fact, that politics has gained a virtual character. Nowadays the power of information warfare tools is the main instrument for achieving geopolitical dominance on international arena.

The media as powerful agent of information warfare, have its stable interests in information space and involved in global information space formation. Besides, they have partial control over the formation and functioning of national information space segments.

Very often they belong to the large financial-industrial structures which closely connected with the political elite. Quite true is the quotation that the media is the fourth power. Because media can lead its own policy in political and economic interests of their owners and make influence on individual and mass consciousness of society[3]. Therefore, the media in today's information society conditions have significant possibility of mass manipulation.

According to the classification of today's scientists, nowadays the world is experiencing the fourth generation of military conflicts. The main component of this conflict is a global information and psychological war. Information becomes a huge power in modern world and the media allows for the States to play its role in the world. UK, USA, China and Russia are world leaders in the field of media strategies. They use information flows to the further strengthen its influence in the international arena.

Therefore, information warfare achieves political objectives through conducting global (strategic) psychological operations to form the positive attitude of the international community to such actions through implementation of psychological processing in the region of conflict.

Modern information warfare has tendentious coverage of certain events, the extensive use of disinformation, blackmail information using all the power of modern media to obtain unilateral advantages. One of the tools of information warfare is impact on the psyche (conscious and subconscious) human verbal signals (semantic) information. The instruments of this impact are print media, radio, telecommunication systems and individuals[4].

In wartime, the media serve a variety of roles. With information, media are able to convey a sense of

[1] The Media & Information Society. *Global Knowledge Partnership Secretariat.* <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/APCITY/UNPAN020000.pdf> (2016, December, 14).

[2] *Information Society. From Theory to Political Practice* (2008). Coursebook Gondolat. Új Mandátum, Budapest.

[3] Абакумов, В.А. Суб'єкти інформаційних війн: поняття та види. *Національна бібліотека ім. В. Вернадського*. <http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/FP/2009-2/09avmptv.pdf> (2016, September, 18).

[4] Гурковський, В.І. Особливості застосування інформаційної зброї в умовах глобального інформаційного суспільства. *Журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=123> (2016, September, 18).

the fighting to a public divorced from its actual horrors or, with entertainment, they can provide a sense of relief or escape to a public more directly involved such as in a blockade or bombing campaign[1].

Despite the amount of violent conflict in the world there is still little common understanding of how modern internal conflicts are triggered. Although there is growing concern among the developed democracies about the problem of failed or fragile states, and the way that conflict areas nurture crime, terrorism, disease and other threats to human security, no one has mapped the key indicators that signal the onset of violence. Wars between states can be explained in geo-political terms – as a contest for natural resources, a means of resolving disputes over territorial boundaries and so on. However, internal conflicts are little understood. We still do not know how the instability or ethnic tension that marks many societies can suddenly escalate into organized violence.

Perhaps one explanation for this lack of understanding is relatively inconsistent approach to media coverage of conflicts around the world. It is obvious that political significance of some conflicts affects the response of the most powerful governments and this in turn affects the media's coverage of conflict. However, it is also the case that the extent to which the media assigns priority to covering one conflict rather than another in turn shapes the response of the international community[2].

Just because the media mediates information about the progress of a war to the public, it can serve not just as providers of "straight" news and information but also as agents of propaganda and disinformation. This is because the very processes by which war reports are gathered at source, packaged by journalists and disseminated to a wider audience are subject to a wide spectrum of influences ranging from battlefield censorship to broadcasting standards, deception and disinformation campaigns, official information policy and propaganda. These are indeed the pollutants which constitute that overworked idiom: "The Fog of War".

Journalists have a front seat at the making of history and it is tragic that by the time the historians become involved "that first rough draft of history" provided by the journalists has been so widely disseminated by the mass media that it becomes extremely difficult to dislodge the pollutants that caused the fog of war[3].

As we see, media plays an important role during the active development of the conflict and after its completion. Media shapes the opinion of audience about a phenomenon and its consequences. The development of a conflict in many ways is promoted by media by manipulating of thoughts, promoting certain ideals which lead to emergence of the reaction of audience and affect the course of conflict. One of the important tools of mass manipulation is propaganda.

The list of tactics used in propaganda listed further above is also expressed in a similar way by Johann Galtung, a professor of Peace Studies and summarized here by Danny Schechter:

1. Decontextualizing violence: focusing on irrational without looking at the reasons for unresolved conflicts and polarization.
2. Dualism: reducing the number of parties in a conflict to two, when often more are involved. Stories that just focus on internal developments often ignore such outside or "external" forces as foreign governments and transnational companies.
3. Manicheanism: portraying one side as good and demonizing the other as "evil."
4. Armageddon: presenting violence as inevitable, omitting alternatives.
5. Focusing on individual acts of violence while avoiding structural causes, like poverty, government neglect and military or police repression.
6. Confusion: focusing only on the conflict arena (i.e., the battlefield or location of violent incidents) but not on the forces and factors that influence the violence.
7. Excluding and omitting the bereaved, thus never explaining why there are acts of revenge and spirals of violence.
8. Failure to explore the causes of escalation and the impact of media coverage itself.
9. Failure to explore the goals of outside interventionists, especially big powers.
10. Failure to explore peace proposals and offer images of peaceful outcomes.

[1] Taylor, Phillip M. (1997). *Global Communications, International Affairs and the Media Since 1945*. London, New York, 119.

[2] Puddephatt, A. (2012). Voices of war: Conflict and the role of the media. *International Media Support*. <https://www.mediasupport.org/wp-content/uploads/2012/11/ims-voices-of-war-2006.pdf> (2016, December, 15).

[3] Hali, Sultan M. (2000). The role of media in war. *Defence Journal.* <http://www.defencejournal.com/2000/aug/role-media-war.htm> (2016, September, 18).

11. Confusing cease-fires and negotiations with actual peace.

12. Omitting reconciliation: conflicts tend to reemerge if attention is not paid to efforts to heal fractured societies. When news about attempts to resolve conflicts is absent, fatalism is reinforced. That can help engender even more violence, when people have no images or information about possible peaceful outcomes and the promise of healing.

Many say that it is inevitable in war that people will die. Yet, in many cases, war itself is not inevitable, and propaganda is often employed to go closer to war, if that is preferred foreign policy option. Indeed, once war starts, civilian casualties are unfortunately almost a guaranteed certainty[1].

The global context of information warfare was discovered by American futurist Alvin Toffler in his "Metamorphosis of power". "Information war – emphasized Toffler – raging in our souls, the question is how people think and make decisions and what the system of knowledge and understanding they use. Imagination has the same importance as information in general". When someone else is leading our imagination we can fall prey to their vision rather than creating our own. Our brain doesn't always clearly differentiate between something real and something imagined[2].

Under the influence of the media visible world now is not a reality; created by professional engineer it become virtual. In the era of information warfare the circle closes and those who are engaged in the manipulation of information, are the first victims of bloodless operations and no longer able to distinguish fiction from reality, as the liar must believe in his fiction[3].

The German philosopher Oswald Spengler in the early XX century, provided an unprecedented increase in the role of information in society. In "The Decline of the West", he wrote: "In the nearest future, three or four of the newspaper world will direct the thoughts of provincial newspapers and through them – the will of the people"[4].

The media as one of the most important tool of information war can be viewed as a weapon nowadays. It can turn humanity into a total disaster. It is all very easy once you are in control of the news. Goebbels knew that if you could control the information that's available to a population, you could control the mind of a nation. For example, the concept of information warfare which leads Russia against Ukraine. Russian's media forming the opinion inside and outside of state that sovereign Ukrainian state does not exist. According to the Russian geopolitical ideologists, Ukraine is amorphous territory where can be fruitful only so-called "people's republic". Besides, as a former KGB officer and head of the KGB's successor agency, the FSB, Putin knows the value of information. From his first days as president, Vladimir Putin moved quickly to dominate the media landscape in Russia, putting not only state media but privately owned broadcast media under the Kremlin's influence[5].

Russian international broadcaster Russia Today (RT) is not afraid to give to the audience a very controversial content that contains counterculture rhetoric. The stories, often based on anti-Western point of view, attract extremely left and right young audience[6].

Moscow adamantly denies using disinformation to influence Western public opinion and tends to label accusations of either overt or covert threats as "Russophobia".

The planting of false stories is nothing new; the Soviet Union devoted considerable resources to that during the ideological battles of the Cold War. Now, though, disinformation is regarded as an important aspect of Russian military doctrine, and it is being directed at political debates in target countries with far greater sophistication and volume than in the past.

The flow of misleading and inaccurate stories is so strong that both NATO and the European Union have established special offices to identify and refute disinformation, particularly claims emanating from

[1] Shah, A. War, Propaganda and Media. *Global Issues.* <http://www.globalissues.org/article/157/war-propaganda-and-the-media> (2016, September, 18).

[2] Тоффлер, Э. (2003). *Метаморфозы власти*. Москва: ООО «Издательство АСТ».

[3] Кухаренко, Р. Інформаційні війни в українському контексті. *Глобал аналітик.* <http://www.global-analityk.com/аналітика/інформаційні-війни-в-українському-ко/> (2016, September, 18).

[4] Шпенглер, О. (1998). Закат Европы. Очерки морфологической истории. *Т. 1. Образ и действительность*. Минск.

[5] Dougherty, J. How the Media Become One of Putin's Most Powerful Weapons. *The Atlantic.* <http://www.theatlantic.com/international/archive/2015/04/how-the-media-became-putins-most-powerful-weapon/391062/> (2016, September, 18).

[6] Кухаренко, Р. Інформаційні війни в українському контексті. *Глобал аналітик.* < http://www.global-analityk.com/аналітика/інформаційні-війни-в-українському-ко/> (2016, September, 18).

Russia.

Russia exploits both approaches in a comprehensive assault, Wilhelm Unge, a spokesman for the Swedish Security Service, said this year when presenting the agency's annual report. "We mean everything from internet trolls to propaganda and misinformation spread by media companies like RT and Sputnik," he said[1].

What few would deny is that in any conflict there are certain parameters on which all can agree. In conflict the provision of reliable information is crucial and is often difficult to provide. Even the international media can find themselves at the mercy of rumor and propaganda and the situation can be even worse for local media. In the corresponding information vacuum, combatants will use information to cause the maximum confusion and to dehumanize their opponents[2].

While information has always been used as a tool to acquire the upper hand in war, we do not generally think of it as a weapon itself. It seems however, that modern communications technology, and our reliance upon technological systems in every aspect of our daily lives could radically alter this paradigm[3].

Words, images, videos, and sounds: everything you need to trigger fear becomes means to "manipulate" human mind, transforming psychological terrorism into the most powerful weapon of the third millennium[4].

Those who control the information flow now, govern the world. Information Revolution has led to the defence transformation. Nowadays, the concept of defence have changed. As Ukrainian scientist Dr. Pocheptsov has said, there is a change of ideology of warfare which carried out through transition to the nonkinetic methods[5].

On the other side media can be used for good changes and make the world a better place. Nowadays a smartphone can be as good as a book and it can be as dangerous as a weapon or a gun. It depends on how to use it. We all are aware of the power of social media and how we can raise awareness for use or how we can use it to relay information.

The best use of social media is to communicate, relay information but only good and verified information. Like Ghandi once said, "*Be the change you want to see in the world*". Use media as a powerful weapon to make positive changes[6].

Policy makers therefore need to focus on the media's role in constituting the public sphere of society – how that can be fostered and nurtured in such a way as to allow non-violent resolution of conflict. By public sphere it is meant that range of communication outlets and media which enable a society to view the representations of itself. To function properly a public sphere must have free flowing access to information and enable the views of ordinary citizens to be heard. In the words of Jurgen Habermas it is "a discursive arena that is home to citizen debate, deliberation, agreement and action"[7].

To conclude, there is no doubt that the media play a key role in today's conflicts and have great influence on the balance of power in the world. The facts that highlight the media focused on political, social or other aspects or phenomenon forming the audience opinion and stimulating the desired reaction. The victory in modern wars much depends on forming domestic and international public opinion and not only defeating the enemy on the battlefield. The media is able to turn a small conflict into the great confrontation or vice versa. But also, media has a great potential to play a constructive role in resolving conflict. A lot of organizations and scientists increased number of attempts to produce a more comprehensive and coherent approach to this problem.

---

[1] MacFarquhar, N. (2016). A Powerful Russian Weapon: The Spread of False Stories. *The New York Times.* <http://www.nytimes.com/2016/08/29/world/europe/russia-sweden-disinformation.html?_r=3> (2016, September, 18).

[2] Puddephatt, A. (2012). Voices of war: Conflict and the role of the media. *International Media Support.* <https://www.mediasupport.org/wp-content/uploads/2012/11/ims-voices-of-war-2006.pdf> (2016, December, 15).

[3] Staton, W. Information as a Weapon The Real Threat of Privacy and Data in 2015. *A Mediun Corporation.* <https://medium.com/the-bridge/information-as-a-weapon-63ef60b8ee96#.uikjixfkm> (2016, September, 18).

[4] Honorati, H. Information is a Weapon. *In Terris interris.it.* <http://www.interris.it/en/2015/08/18/69735/headlines/information-is-a-weapon.html> (2016, September, 18).

[5] Почепцов, Г. От информационных войн к операциям влияния и бихейвиористским войнам: новые тренды войны. *Медіа Сапієнс.* <http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/ot_informatsionnykh_voyn_k_operatsiyam_vliyaniya_i_bikheyvioristskim_voynam_novye_trendy_voyny/> (2016, October, 01).

[6] Bahia, Nar. Use social media as a powerful weapon to make change. *Linkedin.com*. <https://www.linkedin.com/pulse/use-social-media-powerful-weapon-make-change-bahia-nar> (2016, December, 16).

[7] Villa, Dana R. (1992). Postmodernism and the Public Sphere. *American Political Science Review, vol. 86, no. 3.*

References:

1. Abakumov, V.A. Subiekty informatsiinykh viin: poniattia ta vydy [The subjects of information warfare: the concept and types]. *Natsionalna biblioteka im. V. Vernadskoho nbuv.gov.ua.* [Official website of the National Library named after V. Vernadskii]. <http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/FP/2009-2/09avmptv.pdf> (2016, September, 18). [in Ukrainian].
2. Hurkovskyi, V.I. Osoblyvosti zastosuvannia informatsiinoi zbroi v umovakh hlobalnoho informatsiinoho suspilstva. *Zhurnal derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok* [Features of application of information weapons in global information society. *Journal "Public Administration: improvement and development"*]. <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=123> (2016, September, 18). [in Ukrainian].
3. Kukharenko R. Informatsiini viiny v ukrainskomu konteksti. *Hlobal analityk*. [information warfare in the Ukrainian context]. <http://www.global-analityk.com/аналітика/інформаційні-війни-в-українському-ко/> (2016, September, 18). [in Ukrainian].
4. Pocheptsov, H. *Ot informatsyonykh voin k operatsyiam vlyianyia i bykheivyorystskym voinam: novye trendy voiny* [From information warfare to operations of influence and behaviorist wars: new trends of the war]. <http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/ot_informatsionnykh_voyn_k_operatsiyam_vliyaniya_i_bikheyvioristskim_voynam_novye_trendy_voyny/> (2016, October, 01). [in Russian].
5. Toffler, A. (2003). *Metamorfozy vlasty* [Metamorphosis of power]. Moscow: AST (Philosophy). [in Russian].
6. Shpenhler, O. (1998). Zakat Evropy. Ocherky morfolohycheskoi istoryy. *T. 1. Obraz i deistvytelnost* [The Decline of the West. Essays about morphological history: Volume 1. Image and reality]. Minsk. [in Russian].
7. Nye, Joseph S. Power and Policy in An Information Age. Belfer Center for Science and International Affairs. *Power and Policy*. <http://powerandpolicy.com/power-and-policy-in-an-information-age-power-policy/#.V-_DioiLTIX> (2016, October, 01). [in English].
8. Puddephatt, A. (2012). Voices of war: Conflict and the role of the media. *International Media Support*. <https://www.mediasupport.org/wp-content/uploads/2012/11/ims-voices-of-war-2006.pdf> (2016, December, 15). [in English].
9. Shah, A. War, Propaganda and Media. *Global Issues*. <http://www.globalissues.org/article/157/war-propaganda-and-the-media> (2016, September, 18). [in English].
10. Staton, W. Information as a Weapon The Real Threat of Privacy and Data in 2015. *A Mediun Corporation*. <https://medium.com/the-bridge/information-as-a-weapon-63ef60b8ee96#.uikjixfkm> (2016, September, 18). [in English].
11. Taylor, Phillip M. (1997). *Global Communications, International Affairs and the Media Since 1945*. London, New York. [in English].
12. The Media & Information Society. *Global Knowledge Partnership Secretariat.* <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/APCITY/UNPAN020000.pdf> (2016, December, 14). [in English].
13. Villa, Dana R. (1992). Postmodernism and the Public Sphere. American *Political Science Review, vol. 86, no. 3*. [in English].

Ясміна Короход, к.політ.н., адвокат
Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

ЗМІ ЯК МЕХАНІЗМ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ НА СУБ'ЄКТІВ ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ

Yasmina Korokhod, PhD in Political science, advocate
National University "Odesa Law Academy", Ukraine

MEDIA AS THE MECHANISM FOR INFORMATION INFLUENCE ON SUBJECTS OF POLITICAL CONFLICT

The article defines features of influence through mass media on subjects of political conflicts. The author distinguished paradigms for studying influence of mass media on politics: theory of mass society, concepts of liberal and pluralism traditions, concepts of technological determinism, concepts of behaviouristic school, concepts of formation of the agenda and steering attention of audience, so forth. It is noted that application of political manipulations in mass media aims to create illusion of mutual understanding, mutual identification, formation of "information factors" by means of which it is easy to control reactions of any audience.
Key words: information influence, political conflict, mass media, information technologies.

Становлення та поширення демократичних засад в суспільстві, проголошення ідей гуманізму, неприпустимість силових методів розв'язання будь-яких конфліктів, переводить перебіг політичних конфліктів у якісно нову площину.

З настанням ери інформаційного суспільства, під час політичного конфлікту, найбільша перевага, серед методів досягнення перемоги, надається несиловим і домінуюче місце, за таких обставин, посідають технології інформаційного впливу.

Тому мета статті – визначення основних механізмів та технологій впливу ЗМІ на суб'єктів політичного конфлікту.

Політика більшою мірою, ніж інші види суспільної діяльності, має потребу в спеціальних засобах інформаційного обміну, у встановленні та підтримці постійних зв'язків між її суб'єктами. Так, якщо економіка, наприклад, може функціонувати на засадах ринкового саморегулювання за обмежених, переважно безпосередніх, форм взаємодії людей, то політика неможлива без опосередкованих форм спілкування та спеціальних засобів зв'язку між різними носіями влади, а також між державою і громадянами.

Сама природа політики як колективної, складно організованої цілеспрямованої діяльності, спеціалізованої форми спілкування людей для реалізації групових цілей та інтересів, що зачіпають все суспільство, обумовлює двосторонній вплив, глибоку взаємодію та взаємозалежність її та засобів масової інформації. Колективний характер цілей, які реалізуються в політиці, передбачає їх обов'язкове усвідомлення розділеними у просторі членами колективу (держави, нації, групи, партії й тощо) та координацію діяльності людей та організацій. Все це вимагає використання спеціальних засобів передачі інформації, які опосередковують комунікативний процес[1].

Так, слід зазначити, що звертаючи увагу на роль масових комунікацій та їх вплив на політичні процеси, політологи відзначають, що в постіндустріальному суспільстві влада знань та інформації стає вирішальною в управлінні суспільством, відтісняючи на другий план вплив грошей і державного примусу. Причому безпосередніми носіями і, особливо, розповсюджувачами знань і іншої соціально значимої інформації є засоби масової комунікації.

Можна погодитися із Шерман[2] стосовно думки, що ЗМІ стали частиною процесу масової комунікації, яку можна визначити як соціальну взаємодію, основною функцією якої є вплив на

[1] Канченко, А.В. Вплив засобів масової інформації на прийняття політичних рішень. <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/SpPrior_13/6.pdf>.
[2] Шерман, О.М. (2008). *Політичний стереотип: місце у політичному процесі та технології формування засобами масової інформації*: монографія. Львів, Сполом, 53.

широкі соціальні прошарки через зміст інформації, яку вони передають – у тому числі і через маніпулювання посередництвом відбору та використання інформації.

Перш ніж досліджувати роль ЗМІ в системі механізмів та технологій інформаційного впливу на суб'єкти політичного конфлікту, слід зазначити, що проблематика дослідження взаємодії ЗМІ та політики постійно привертає увагу політичної науки. Але питання впливу засобів масової інформації на політичні явища та процеси, залишаються нерозкритими.

Так, в політичній науці прийнято виокремлювати парадигми вивчення впливу засобів масової інформації на політику.

Автори теорій масового суспільства розглядали повідомлення у ЗМІ як небезпечний засіб, що дає змогу вводити цінності, ідеї та інформацію безпосередньо вглиб пасивної роздрібненої аудиторії, справляючи на неї універсальний і безпосередній вплив. У цих моделях ЗМІ, що мають назви «ін'єкційної голки» (hypodermic needle) або «чарівної кулі» (magic bullet), масову аудиторію сприймають як відкриту для маніпуляцій, здатну лише реагувати на подразники і сприймати повідомлення від політичної еліти.

З розвитком ліберально-плюралістичної традиції «ефект» засобів масової інформації стали розглядати як короткочасний, доступний для спостереження акт впливу на поведінку або погляди індивіда, особливо під час голосування на виборах чи здійснення покупок. Зазначені погляди дістали назву школи «мінімального впливу», оскільки вони відводять ЗМІ непомітну роль.

Автори концепції технологічного детермінізму вважають технології ЗМІ, їх форми і зміст поширюваної за їх допомогою інформації невід'ємною складовою соціального життя, і таким чином будь-яке відокремлення «ефекта ЗМІ» від інших явищ позбавлене сенсу.

Представники біхевіористської школи розглядали комунікацію як лінійний процес, що починається з відправника (це може бути політик, журналіст або ціла інформаційна організація) і закінчується одержувачем (що входить до складу аудиторії). Цю лінійну концепцію описано відомою формулою Гарольда Лассуелла (Harold Lasswell): «Хто, кому, що сказав, у який спосіб і які це мало наслідки?»

Деякі дослідження західних науковців[1] присвячені вивченню політичних наслідків висвітлення подій у засобах масової інформації і, зокрема, тому, як вони їх висвітлюють. Вчені виходять з того, що вплив засобів інформації полягає не тільки в тому, що вони навіюють людям, як слід голосувати, але й у тому, що вони формують думку громадян про важливість тих чи інших проблем. Таким чином, зв'язок між реальним об'єктивним політичним процесом і тим, як його сприймають громадяни, фундаментально залежить від того, на що звернуть увагу засоби масової інформації.

Проте, слід визначити, що ЗМІ здатні духовно й поневолювати, дезінформувати та залякувати суспільство, розпалювати масову ненависть, сіяти недовіру і страх. Як вважає С. Барматова[2], засоби масової комунікації все виразніше «грають» на диференціацію суспільства, а не на його інтеграцію на основі загальної освіченості. Між інформацією, заснованою на знаннях і створюваною інституціональними структурами суспільства і мас-медіа, що використовують переважно інформацію у вигляді образів, є істотна відмінність. Так, інституціональні структури активно зайняті пошуком, переробкою та виробництвом інтелектуальної інформації, тобто, передусім знань.

Отже, ЗМІ виступають основним суб'єктом формування в суспільстві громадської думки про події та явища, що відбуваються в світі та в кожній окремо взятій країні. При цьому спостерігається зворотна закономірність: чим більш розвинутою є інформаційна мережа держави, тим менше залишається можливостей для використання інформації на користь якогось одного суб'єкта, і навпаки – при менш розвинутій мережі існує більше можливостей для її монополізації та подачі інформації у спотвореному або неповному вигляді.

Першопочаткова мета та основне політичне призначення ЗМІ полягало у виконанні ролі «медіатора», чи певного буфера, між політикою та громадськістю[3]. Саме засоби масової інформації надають суспільству можливість знайомитися з позицією політичних та громадських лідерів, оцінювати їх, а політикам – висловлювати своє ставлення до суспільних проблем і брати участь у

[1] Сіленко, А. Політичний вплив технологій інформаційного суспільства. <http://politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=75&c=1768>.

[2] Барматова, С. (2009). Изменение места и роли коммуникации в современном мире. *Социология: теория, методы, маркетинг: научно-теоретический журнал, 3*, 158-168.

[3] Туронок, С.Г. (2001). Интернет и политический процесс. *Общественные науки и современность, 2*, 52.

вільному перебігу політичних дискусій[1]. Саме в межах такої взаємодії виникає глибокий взаємний вплив між засобами масової інформації та політикою.

Разом з тим, проведене узагальнення досвіду свідчить про те, що в останні роки засоби масової інформації швидше були знаряддям політичної й економічної боротьби, аніж об'єктивно висвітлювали факти. Так, дедалі частіше політичні конфлікти переходять у медійне поле, тому саме у ньому нерідко можна знайти першопричину та характеристики проблеми. Досить часто самі ЗМІ на замовлення політичних сил чи структур розпалюють існуючу проблему або навіть створюють привід для конфлікту.

В сучасних умовах, можливості інформаційних технологій активно використовуються задля впливу на усі структурні елементи політичного конфлікту, зокрема на політичних суб'єктів. Політичний вплив ЗМІ на громадян не піддається сумніву. Крім того, вплив засобів масової інформації не обмежується індивідуальним впливом, а здійснюється й через соціальні, групові механізми. Як зазначав французький соціолог Н. Луман, у сучасному суспільстві, на відміну від традиційного, саме ЗМІ генерують соціальну пам'ять і задають соціальний зміст подій.

На думку Г. Лебона для формування маси, фізичний контакт між всіма його членами вже не є необхідністю. Г. Лебон відмітив, що тисячі індивідів відділені один від одного, здатні одночасно потрапляти під вплив якихось сильних емоцій або події національного масштабу, і, отже, набувають рис цілісної групи, натовпу[2].

Саме це й відбувається в останні десятиріччя, населення розвинутих західноєвропейських країн піддається постійному впливу з боку телебачення та мережі Інтернет, перетворюючись на величезну віртуальну масу. Про це писав ще Г. Тард, вбачаючи саме в ЗМІ креативну силу, яка створює, на противагу масі, нову одиницю, яка, з одного боку, є стійкішою та раціоналізованішою, з іншого боку – значно мобільнішою, ця вдосконалена посередництвом ЗМІ (завдяки яким вона існує) маса називається публікою. «Ця маса, – як пише російський вчений С. Кара-Мурза, – вже не збирається на площі, як колись, тепер вона в комфортних квартирах, вона не є структурованою, те що її робить цілісною, не вступаючи з нею в безпосередній діалог – це одні й ті ж лідери та пророки. Ця маса не йде руйнувати Бастилію, чи вирізувати королівську родину, ця маса просто дає згоду, схвалює такі ж вчинки своїх керівників»[3].

На нашу думку, необхідно приділити увагу в рамках цієї частини роботи системоутворюючій складовій інформаційних технологій, ретрансльованих через ЗМІ, – формі та специфіці комунікативних зв'язків. Аналізуючи цю проблему згадаємо теорію «магічної кулі», яку запропонував американський Г. Лассуелл. Так, в умовах індивідуалізованого суспільства ЗМК виконують компенсаторну функцію і заповнюють прогалини від деформованих соціальних зв'язків, і внаслідок цього здійснюють на кожного окремого індивіда неопосередкований вплив. Індивід за таких умов нездатний протистояти однотипному впливу, який водночас породжує однакові реакції і формує певну групу базою якої є певна споживацька культура.

За своєю психологічною дією ЗМК як канали опосередкованого впливу використовують різного роду інформаційні технології, які дають змогу оперувати вербальними та невербальними символами, які задіють водночас велику кількість глядачів – реципієнтів, а з появу телебачення та мережі Інтернет ця здатність удосконалюється передбачаючи інтерактивну взаємодію (інша річ, буде ця взаємодія продиктованою чи фіктивною) У таких технологіях об'єктом прямої дії є не сама аудиторія, а комунікатор, повідомлення якого становлять для публіки особливий інтерес та важливість. Технології впливу на публіку ефективні лише за умови добре розвинутих ЗМІ, здатних доносити «потрібну» інформацію до багатьох мільйонів людей. Надзвичайно важливим є те, що електронні ЗМІ оперують не лише вербальними кодами, а й мовою слухових та зорових ефектів. Тому їхня дія активно задіює глибинні шари психіки, пов'язанні з враженням, інстинктами та безумовними життєвими потребами.

Завдяки можливостям сучасних інформаційних і комунікаційних технологій, інформація може бути майже миттєво передана в будь-яку точку світу. Нові можливості переміщення інформації обумовлюють появу невідомого раніше типу життєдіяльності – усіх з усіма й одночасно нарізно. Той же ефект має й віртуалізація політичного простору: переплетення реальності з вигаданими подіями та штучно вибудованою інформацією підриває основи раціональної соціальної й політичної

[1] Пугачев, В.П.(1999). Информационная власть и демократия. *Общественные науки и современность*, *70*.
[2] Лебон, Г. (1995). *Психология народов и масс*. Санкт-Петербург: Макет, 115.
[3] Кара-Мурза, С. (2001). *Манипуляция сознанием*. Москва: Алгоритм, 221.

орієнтації, породжуючи у людини елементи скепсису й іронії у сприйнятті такої комбінованої реальності[1]. Зрозуміло, що, стимулюючи утвердження нових способів культурного освоєння політично значимої інформації, сучасні комунікації створюють нову соціальну атмосферу для розвитку політичного життя й відтворення культури.

Слід зазначити, що вплив цих процесів досить неоднозначний. Так, зростає роль засобів і образів, характерних для шоу-бізнесу, при формуванні уявлень громадян про політика. В результаті, як підкреслює А. Дернер, у політичній культурі інформаційного суспільства неминуче складається «культура політичної розваги», яка через створювані нею «утопічні світи» дає користувачам ЗМІ спрощене розуміння, інтерпретацію й осмислення політичної реальності[2]. Очевидно, що таке спрощене сприйняття політичних реалій відкриває масу можливостей для маніпулювання громадською думкою й штучним конструюванням політичних реакцій, полегшує управління політичною активністю людей.

Домінування в діяльності політичної влади методів маніпулювання може привести до якісного переродження політичного ладу при збереженні демократичної оболонки. Така модель суспільства, що вимальовується в деяких країнах у результаті посилення маніпулятивних тенденцій, ще не набула чітких обрисів. Вона має багато в чому гіпотетичний характер і ще не одержала однозначної назви. Одні автори називають її медіакратією, інші – інформаційним фашизмом, треті – інформаційним тоталітаризмом[3].

Як зазначали В. Бритков і С. Дубовський[4], ефективність інформаційного маніпулювання визначається відсотком суб'єктів, які піддалися впливу. Сучасна техніка опитувань дозволяє приблизно оцінити цей відсоток, який залежить від кількох факторів – мистецтва програмістів, інтенсивності й тривалості впливу, характеру інформації, яка поширюється, психологічного стану й загальної інформованості адресатів, а також кількості альтернативних джерел інформації. Інтерактивні телефонні опитування глядачів і слухачів показують, що потрібні уявлення вдається навіяти досить високому відсотку учасників – приблизно 50 – 75 %.

Важливо, проте, звернути увагу на таку особливість цього нового типу комунікативної культури мас-медіа, як фрагментарність[5]. Тобто, на відміну від друкованих джерел, інформацію з екрану ми сприймаємо епізодично (а вибір тих чи інших епізодів залежить не від особи) й наш власний інформаційний простір, відтак, складається з безлічі уривків повідомлень, які ми намагаємось (або ні) поєднати в логічну послідовність, і заповнити все нові інформативні вакууми, які породжуються саме надлишком інформації. За таких умов людський мозок втрачає здатність логічно сортувати інформацію, що надходить, саме за таких умов стає можливим інформативний вплив на людину.

Окрім цього, ефективно маніпулювати свідомістю глядачів дає можливість ілюзія «присутності» при якійсь події, забезпечувана телебаченням. Поруч із загальними прийомами політичного маніпулювання, існують спеціальні, практика яких стає можливою лише в умовах телекомунікації, використовуючи всі переваги можливості використання візуальних та інтерактивних ефектів, які, проте, застосовуються не рідше. Так, одна і та ж подія може бути показана по-різному: із симпатією чи антипатією. Якщо, наприклад, демонстрації потрібно надати позитивного іміджу, то показують її перші, найбільш організовані шеренги, великим планом відтворюють плакати й транспаранти, співзвучні очікуванням певної аудиторії, для великого плану вибираються вольові, мужні особи тощо. Якщо ж завдання протилежне, то після загального плану показують «хвіст» демонстрації, який зазвичай неорганізований. Тут можуть бути люди, які випадково приєдналися до руху. Фіксуються гасла, які, будучи вирваними з контексту демонстрації, можуть обурити телеглядачів, для великого плану обирають малосимпатичних осіб[6].

[1] Сіленко, А. Політичний вплив технологій інформаційного суспільства. <http://politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=75&c=1768>.
[2] Дернер, А. (2001). Политика как развлекательный жанр. *Государственная информационная политика. Реферативный бюлетень, 3 (39),* 170-171.
[3] Пугачев, В.П. (1997). Информационный тоталитаризм как перспектива либеральной демократии в XXI веке. *На рубеже века, 4,* 45.
[4] Бритков, В.Б., Дубовский, С.В. (2000). Информационные технологии в национальном и мировом развитии. *Общественные науки и современность, 1,* 146-150.
[5] Стефанчук, У. (2008). Інформаційні технології та їхній вплив на формування громадської думки в Україні. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку, вип. 20,* 132.
[6] Сіленко, А. Політичний вплив технологій інформаційного суспільства. <http://politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=75&c=1768>.

У. Ліппман вперше сформулював тезу про те, що реальна картина світу знаходиться за межами досяжності сучасної людини. В центрі досліджень автора знаходяться проблеми верифікації інформації, яку отримує масовий глядач через ЗМІ. У його концепції новини відіграють роль конструкта, базового елемента псевдо-середовища. Погляди У. Ліппмана поступово змінюються від ідеї повної невідповідності новин реальності до більш поміркованої її трактовки: новини не відображують події у всій їх повноті, а повідомляють про сам факт цих подій. При цьому не кожний такий факт має можливість стати новиною. Популярність тієї чи іншої події, на його думку, залежить від існування зовнішнього акту – об'єктивного фактору, здатного привернути увагу до повідомлення ЗМІ.

Слід зазначити, що суб'єктивний механізм відбору новин є предметом дослідження в рамках концепції «гейткіперів» («gatekeepering»). Суть концепції полягає в залежності змісту новин від суб'єктивного вибору редакторів та журналістів, які виконують роль гейткіперів, відбираючи контент для інформаційного каналу. Процес створення медіа-реальності обумовлено суб'єктивними факторами, що, в свою чергу, детерміновано певними соціальними критеріями. Вперше «ефект гейткіпера» відкрив К. Левин, подальші дослідження цього феномена в основному зосереджувалися на вивченні факторів, що визначають поведінку гейткіперів на різних стадіях[1].

Досліджуючи процес створення телевізійних новин, Е. Дж. Епштейн, дійшов висновку, що специфіка медіа повідомлення визначається спеціальними операційними стандартами. Істотний вплив груп тиску (глядачів, рекламодавців, партнерів, держави) змушує корпорації виробляти стратегії, які б дозволили зберегти конкурентоспроможність на медіаринку. Тому при будь-яких зіткненнях професійних стандартів із структурними обмеженнями та логікою організації конфлікт вирішується на користь організаційних цінностей та оперативних правил[2].

Отже, масовий характер сучасного суспільства обумовив домінування в якості основного каналу взаємодії ЗМІ. Вони стають медіатором у вирішенні найважливіших політичних питань. Численні дослідження в сфері конструювання медіа-реальності породили ряд важливих гіпотез, однією з яких є гіпотеза «agenda-setting». Відповідно до змісту даної теорії вплив ЗМІ на аудиторію опосередковано «побудовою порядку денного», коли ЗМІ представляють певні події як більш важливі. «Agenda-setting» представляє собою не просто процес конструювання реальності, в основі даного феномена лежить процес привернення уваги. Розвиток ідеї про «вплив порядку денного» на характер взаємодії в різній мірі простежується в роботах класиків американського позитивізму П. Лазарфельда, Дж. Клаппера, М. МакКомбса, Д. Шоу та інших. В цілому гіпотеза встановлення порядку денного передбачає, що ЗМІ з успіхом використовують ненав'язливі теми, але не здатні приховати реально існуючі проблеми, знайомі кожному з власного досвіду. Таким чином, в рамках даної теорії вплив медіа полягає не стільки у переконанні, скільки у привернені уваги суспільства до тих чи інших тем.

Концепція «спрямування уваги аудиторії» (priming) є подальшим розвитком ідеї, згідно з якою, спрямовуючи увагу аудиторії на певні питання та події або ж відвертаючи її від інших, засоби масової інформації допомагають аудиторії зорієнтуватися у політичних реаліях. Концепція «спрямування уваги» передбачає, що ЗМІ впливають не лише на те, які питання мають бути у центрі уваги аудиторії, але й на те, як аудиторія має оцінювати варіанти політичного вибору.

Якщо концепції формування порядку денного і спрямування уваги аудиторії стосуються того, чи висвітлюватиметься, чи ні певне політичне питання за допомогою ЗМІ, то концепція використання стандартних форм (framing) характеризує не менш важливий аспект: як ці політичні новини подаватимуть.

Можна погодитися з Курчиною[3], що до основних форм психоманіпуляцій, які використовуються за допомогою засобів масових комунікацій відносять: 1. Залякування. Використання рефлексів, заснованих на усвідомлених і підсвідомих фактах. 2. Шокуючі повідомлення. Пряма неправда і наклеп. 3. Емоційний вплив. Пробудження позитивних емоцій стосовно кандидата та будь-якого суб'єкта політичного конфлікту. 4. Використання інформаційного дозування. Також замовчування, здатне вирівняти невірне враження про політичного суб'єкта. 5.

[1] Модель привратника К. Левина. <http://studopedia.net/10_123083_model-privratnika-k-levina.htm>.

[2] Дьякова, Е.Г., Трахтенберг, А.Д. (1999). *Массовая коммуникация и проблема конструирования реальности: анализ основных теоретических подходов*. Екатеринбург: УрО РАН, 56.

[3] Курчина, Т.О. (2009). Сучасні форми і моделі застосування політичних маніпулятивних технологій. *Нова парадигма, вип. 91,* 113.

Застосування нейролінгвістичного програмування (НЛП) (рефрейминг, зміна фокусу уваги, техніки зміни лінії часу тощо). 6. Використання прийомів блефу і напівблефу в пропаганді та інші.

Серед маніпулятивних прийомів, що найчастіше використовує преса, можемо виокремити такі: 1. Твердження й повторення. У даному випадку використовується багатий арсенал мови. За допомогою термінів створюється повідомлення, що маскує справжній зміст повідомлення. Простіше кажучи, на сторінках газет і журналів ми можемо прочитати неправдиву інформацію. Особливо, коли справа стосується звинувачень проти опонентів. 2. Дроблення інформації. При цьому відбувається процес швидкого запам'ятовування. Зазвичай в таких випадках маніпуляція носить *прихований* характер. 3. Сенсаційність. Тобто, написати, розкрити певну подію, факт, які ще не висвітлювались в ЗМІ або в такий спосіб як до цього ще не писали. 4. «Нагадую – це я». На нашу думку, це найпростіший та найефективніший спосіб впливу. 5. Соціологічні дослідження, яким значна кількість громадян довіряє наосліп та інші.

Такі прийоми дозволяють здійснити трансформацію реакцій аудиторії, її самооцінки, напрямків саморефлексії і ціннісних орієнтацій. Таким чином, можна констатувати, що застосування політичних маніпуляцій у засобах масових комунікацій націлене на створення ілюзії взаєморозуміння, взаємоототожнення, на формування «інформаційних факторів», за допомогою яких легко управляти реакціями будь-якої аудиторії, формуючи відносини ілюзорних залежностей.

Слід відмітити, що основною причиною завоювання ЗМІ настільки високого місця в політичному житті сучасних суспільств є те, що з їх допомогою держава та інші політичні суб'єкти можуть не тільки інформувати населення про цілі та цінності своєї політики, а й моделювати відносини з громадськістю, що стосуються формування представницьких органів влади і правлячих еліт, підтримання авторитету відповідних цілей, традицій і стереотипів. Інакше кажучи, ЗМІ стали найпотужнішим інструментом цілеспрямованого конструювання політичних порядків, засобом вибудовування необхідних владі зв'язків і відносин з громадськістю[1].

Отже, можна стверджувати, що основна роль ЗМІ на сьогодні не стільки інформаційна, скільки ідеологічна. Тому ЗМІ дорікають у маніпулюванні громадською свідомістю і, відповідно, громадською думкою, як зовнішнім виразом свідомості. На думку М. Паренті: «ЗМІ відбирають більшу частину інформації і дезінформації, якими ми користуємося для оцінки соціально-політичної дійсності. Наше ставлення до проблем і явищ, навіть сам підхід до того, що вважати проблемою або явищем, багато в чому зумовлено тими, хто контролює світ комунікацій»[2].

Таким чином, політичний вплив ЗМІ полягає в можливості формування порядку денного. Крім того, тенденція до комерціоналізації ЗМІ ставить частину з них у фінансову залежність від різних комерційних і політичних структур, що призводить до публікації матеріалів, які дезінформують суспільство про діяльність органів державної влади, політику держави, події в країні.

Особливості політичного впливу засобів масової інформації на поведінку людей полягають у тому, що цей вплив непомітний, а отже й не існує опору йому з боку реципієнтів. Перебуваючи під впливом препарованої політичної інформації, людина непомітно для себе може перетворитися з опонента влади на її прихильника, голосувати всупереч власним інтересам, усуватися від участі в політичному житті[3].

Так, у процесі політичної боротьби ЗМІ є одночасно джерелом знань, учасником, зброєю, мішенню та ареною боротьби. А, отже, займають безпосереднє місце в політичних конфліктах. Твердження, що ЗМІ займають лише сторону посередника у конфлікті з метою його розв'язання, є помилковим. ЗМІ в політичному конфлікті можуть виконувати діаметрально протилежні функції. В структурі політичного конфлікту засоби масової інформації займають позицію груп підтримки і мають можливість змінювати напрямок розвитку конфлікту на користь однієї із сторін. При дослідженні політичних конфліктів за останні роки можна відзначити, що ЗМІ є механізмом посилення напруження, так і його послаблення. У політичних протистояннях увагу аудиторії привертають ті ЗМІ, які асоціюються з основними суб'єктами політичного конфлікту чи кризи, тобто репрезентують їх інтереси.

[1] Дубас, А.П. СМИ как инструмент политической борьбы. <http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/App/2010_39/Dubas.pdf>.

[2] Паренти, М. (1990). *Демократия для немногих*. Москва: Прогресс, 216.

[3] Сіленко, А. Політичний вплив технологій інформаційного суспільства. <http://politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=75&c=1768>.

Таким чином, комплексне використання різних засобів прихованого психологічного примусу людей, різних операцій, пропагандистських акцій і рекламних кампаній виступає як поширений засіб політичної боротьби не тільки в міжнародних, але й у внутрішньополітичних конфліктах.

References

1. Barmatova, C. (2009). Izmenenie mecta i roli kommunikacii v covremennom mire [Changing the place and role of communication in the modern world]. *Sociologija: teorija, metody, marketing: nauchno-teoreticheckij zhurnal [Sociology: Theory, Methods, Marketing: scientific and theoretical journal], no. 3,* 158-168. [in Russian].
2. Britkov, V.B., Dubovskij, S.V. (2000). Informacionnye tehnologii v nacional'nom i mirovom razvitii [Information technology in national and international development]. *Obshhectvennye nauki i covremennoct [Social Sciences and Modernity], no. 1,* 146-150. [in Russian].
3. Derner, A. (2001). Politika kak razvlekatel'nyj zhanr. Gocudarctvennaja informacionnaja politika [Politics as an entertainment genre. State Information policy]. *Referativnyj bjuleten [Refereed bulletin], no. 3 (39),* 170-171. [in Russian].
4. Dubac, A.P. CMI kak inctrument politicheckoj bor'by [The media as a tool of political struggle]. <http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/App/2010_39/Dubas.pdf>. [in Russian].
5. D'jakova, E.G., Trahtenberg, A.D. (1999). *Maccovaja kommunikacija i problema konctruirovanija real'nocti: analiz ocnovnyh teoreticheckih podhodov [Mass communication and the problem of construction of reality: an analysis of the major theoretical approaches]*. Ekaterinburg: UrO RAN. [in Russian].
6. Kanchenko, A.V. Vplyv zacobiv macovoi informatsii na pryiniattia politychnykh rishen [The impact of the media on political decisions]. <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/SpPrior_13/6.pdf>. [in Ukrainian].
7. Kara-Murza, C. (2001). *Manipuljacija coznaniem [Manipulation of consciousness]*. Moscow: Algoritm. [in Russian].
8. Kurchina, T.O. (2009). Cuchacni formi i modeli zactocuvannja politichnih manipuljativnih tehnologij [Modern forms and models to political manipulation technologies]. *Nova paradigma [New paradigm], vip. 91,* 113.
9. Lebon, G. (1995). *Pcihologija narodov i macc [The psychology of nations and masses]*. St. Petersburg: Maket. [in Russian].
10. Model' privratnika K. Levina [Model of gatekeeper K. Levin]. <http://studopedia.net/10_123083_model-privratnika-k-levina.htm>. [in Russian].
11. Parenti, M. (1990). *Demokratija dlja nemnogih [Democracy for the few]*. Moscow: Progrecc. [in Russian].
12. Pugachev, V.P. (1997). Informacionnyj totalitarizm kak percpektiva liberal'noj demokratii v XXI veke [Information totalitarianism as the prospect of a liberal democracy in the 21st century]. *Na rubezhe veka [At the turn of the century], no. 4,* 45. [in Russian].
13. Pugachev, V.P.(1999). Informacionnaja vlact' i demokratija [Information Power and Democracy]. *Obshhectvennye nauki i covremennoct [Social Sciences and Modernity]*. [in Russian].
14. Cilenko, A. *Politychnyj vplyv texnologij informaczijnogo suspilstva* [The political impact of information society technologies]. <http://politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=75&c=1768>.
15. Ctefanchuk, U. (2008). Informatsiini tekhnolohii ta yikhnii vplyv na formuvannia hromadckoi dumky v Ukraini [Information technologies and their impact on public opinion in Ukraine.]. *Ukraincka natsionalna ideia: realii ta percpektyvy rozvytku [Ukrainian national idea: realities and prospects of development]*, vyp. 20, 132.
16. Turonok, C.H. (2001). Ynternet y polytycheckyi protsecc [Internet and the political process]. *Obshchectvennыe nauky y covremennoct [Social Sciences and Modernity]*, 2, 52.
17. Sherman, O.M. (2008). *Politychnyi ctereotyp: mictse u politychnomu protseci ta tekhnolohii formuvannia zacobamy macovoi informatsii*: monohrafiia [*Political stereotypes: place in the political process and technologies of formation by mass media*: monograph]. Lviv, Cpolom, 53.

Ганна Воробйова
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІТИЧНИХ МЕТАФОР

Hanna Vorobiova
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

GENDER PECULIARITIES OF USING POLITICAL METAPHORS

The article analyzes the gender aspect of political communication. Subjects of the article study gender-sensitive use of political metaphors. The connection between political speeches, metaphor in politics, gender and image was considered. This article provides examples of metaphors in political discourse from different countries and concludes on basic gender-sensitive use of political metaphors. The text provides examples of manipulation consciousness of people to achieve results and legitimize actions of politicians. The author gives a practical example analysis of peculiarities of gender as a sociocultural factors on forming tendencies of political metaphors. Also, the article considered gender dimension in the use of political metaphors by subjects of policy according to gender.
Key words: gender, communication, political metaphor, image, political discourse.

Будучи складним соціокультурним феноменом гендер в останні роки привертає увагу дослідників у галузі політичних наук. У контексті останніх досліджень врахований звязок між гендером та основними механізмами використання політичних метафор. Спираючись на дослідження когнітивної метафори та враховуючи, що ця символічна мовленнєва конструкція є ментальною формою та уособлює основні конструкції, що є у свідомості людини, можна говорити, що вона опредмечує знання про об'єкти номінації. Якщо до цього дослідження додати таких фактор, як гендер, то можна прослідкувати, яким чином об'єктивують реальність жінки у політиці та чоловіки. У такому ракурсі йдеться здебільшого про публічну політику та позиціонування суб'єкта у цьому просторі. Варто зауважити, що гендерна проблематика стала об'єктом дослідження політичних лінгвістів у 70-ті роки. Важливо наголосити, що політична метафора є одним з найефективніших механізмів прагматичного впливу. Політична метафора є дієвим механізмом впливу на свідомість людей, що порушує наступну проблему: які метафори використовують жінки у політиці, щоб досягати своїх цілей, а також які механізми притаманні чоловікам у політиці, що допомагають їм легітимізувати свої дії. Когнітивна модель політичної метафори розробила методологію дослідження політичної метафори, яка у цьому дослідженні береться за основну. Відповідно до традиції, яку заснували американські дослідники Дж. Лакофф та М.Джонсон, а далі розробив Ж.Фоконьє та А. Тернер (теорія концептуальної інтеграції), у статті пояснюється структура метафори як такої, яка складається зі сфери-мішені та сфери-джерела. Незважаючи на наявність у сучасній науці декількох підходів до трактування структури метафори, за основу береться традиційна модель двохярусної структури.

Гендерні характеристики політичної метафорики, які гіпотетично пов'язані як з особливими сферами-джерелами метафоричної експансії, так і з гендерною специфікою адресатів і адресантів відповідних актів комунікації[1].

Гендерні особливості політичної метафорики, як і мови будь-якої нації, варто досліджувати на основі вивчення культурного підґрунтя, традицій та архетипів, які сформувались протягом століть у свідомості народу та сьогодні проявляються у переконаннях, інтересах та вподобаннях. Дослідниця Л. Синельникова вважає, що провідну роль в лінгвістичному позиціонуванні людини відіграють гендерно марковані одиниці, тобто одиниці, що фіксують статеву приналежність референта.

[1] Будаев, Э., Чудинов, А. (2006). *Метафора в политическом интердискурсе*. Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т, 116.

Гендерно марковані одиниці − це суттєві прояви пізнання світу крізь призму чоловічої чи жіночої свідомості, що виявляють особливості номінативної й комунікативної діяльності чоловіків і жінок, визначені статтю особливості мовної діяльності та мовної поведінки. На відміну від лінгвістів, які зосереджують увагу на номінації політичних метафор, дослідники у галузі політичних наук акцентують увагу на впливі політичної метафори на той чи інший політичний процес (парламентські дебати, звернення високопосадовців до населення посередництвом публічного виступу чи публікації у виданні, передвиборчій агітації). У даному контексті робиться акцент на гендерному підході до дослідження політичних метафор. Про вагомий внесок гендерної лінгвістики для дослідження поведінки суб'єктів політики зауважує учений В. Маслова. Аналітик зазначає: «Якщо людина в культурі і мові росіян і білорусів є нейтрально позитивна істота, то зі сприйняттям жінок у слов'ян все складніше»[1].

Завдання, поставлені у ході дослідження:

1. з'ясувати місце гендеру у поведінці суб'єктів політики;
2. дослідити політичні метафори, які використовують чоловіки та жінки у процесі формування політичного іміджу;
3. на практичному кейсі проаналізувати особливості впливу гендеру як соціокультурного фактору на формування особливостей використання політичних метафор;
4. знайти місце гендерним особливостям використання політичних метафор у складній системі політичних наук.

Важливо розуміти, що таке складне явище, як політичні метафори аналізуються у міждисциплінарному контексті, на перетині політичних наук, політичної лінгвістики та соціальної філософії. Усі три галузі роблять акцент на різних особливостях, тому завдання цього дослідження полягає у поєднанні висновків інших галузей та формуванні нового бачення політичних метафор.

Вчені у контексті теорії критичного дискурс-аналізу розглядають соціальний, гендерний (статевий) та етнічний аспект нерівностей у суспільстві. У даному контексті політична метафора розглядається як фактор узурпації влади або дискримінації будь-якої соціальної сфери чи прошарку. Варто зазначити, що критичні дослідження у сфері фемінізму повторюють архаїчне уявлення про жінку як пригнічену соціальну групу. Учені у межах цього напрямку аналізують багатофункціональні комунікативні проблеми, які є наслідком пригніченого становища жінок у патріархальному суспільстві. Дослідники Э.Будаєв та А.Чудинов зауважують на тому, що найбільш яскраво специфіка політичної метафорики у контексті розрізнення Заходу та Сходу відобразила основні стереотипи, пов'язані зі сприйняттям населення країн цих регіонів. Відомо, що особливості політичних метафор Сходу проявляються в гендерних стереотипах ісламських держав. Дослідження політичної метафорики Заходу і Сходу доводить, що завдяки політичній метафорі можна протиставляти політичний режим країн за допомогою апелюванню до жіночого чи чоловічого начала. Це дозволяє зробити висновок про те, що метафорична картина політичної дійсності часто структурується відповідно політичного дискурсу. У дослідженнях вчений Б. Льюїс наводить особливості східного політичного дискурсу. У книзі «Іслам і Захід» він наголошує на тому, що на «Заході політичних лідерів порівнюють з капітаном чи тим, хто за штурвалом корабля, то на Сході це порівняння пов'язане з успіхами в їзді на коні»[2]. Метафора лідерства у мусульманському світі зображується як вправність у їзді на коні. Також для метафоричного контексту та образності у зображенні лідера використовувалась кореляція політика з тим, хто закриває своїх підданих від сонця, на відміну від західних лідерів, яких часто асоціювали себе з сонцем, яке своїм світлом освячує усіх людей. Прикладом цього є традиційна метафора часів короля Франції Людовіка XIV (Король Сонце) та образ князя часів Київської Русі Володимира Великого (Красне Сонце).

Найбільш поширеною метафорою для політичного дискурсу західних країн стала кореляція ворога з «насильником», що пов'язано з давньою традицією позиціонування себе як освіченої та прогресивної частини світу. Гендерний аспект цього полягає в тому, що образ «насильника» подається як агресивного чоловіка, від якого потрібно захистити слабку жінку, яка піддається насильству. Наукові висновки щодо цієї тези надав дослідник Т. Рорер, який проаналізував метафори, які використовувались президентом США Дж. Бушем для пояснення політичної ситуації в Перській затоці в період у серпні 1990 по січень 1991 роки. У статті «Когнітивна наука метафори

[1] Маслова, В.А. (1997). *Введение в лингвокультурологию*. Москва: Наследие, 148.
[2] Бернард, Л. (2003). *Ислам и Запад.* Москва: Библейско-Богословский Институт св. ап. Андрея.

та філософія нейропсихології» дослідник проаналізував те, «як американський лідер пояснював іракську анексію через метафору «держави-гвалтівника» (Іраку) і «держави-жертви» (Кувейта)»[1]. Автор доводить, що населення США повірило у метафору «насилля жорсткого Іраку» над «беззахисним Кувейтом», тому що президент наводив реальні історії про зґвалтування місцевого населення та пограбування. Лідер американців посилався на висновки мислителів доби Просвітництва, коли вважалось, що люди, які уклали суспільний договорів та оформили своє співжиття у державу, не повинні бути предметом інтересу іншої держави. Дж. Буш, відповідно до дослідження вченого, використовує антропоморфну метафору «держави» як живої спільноти, а міжнародна політика метафорично представлена у якості громадського договору. Рорер аналізує метафорику промов президента США, відповідно до якої «агресія Іраку – це злочин не тільки проти Кувейту, а й проти суспільного договору, тобто проти всіх законослухняних людей-держав, які і повинні покарати «дикуна-гвалтівника». Цей кейс є дуже важливим відносно аналізу метафоричного дискурсу таких випадків. Наприклад, можна його застосувати на українські реалії, коли у березні 2014 року Росії вчинила незаконні дії стосовно територіальної цілісності України. Відповідно до риторики світових лідерів та українських політиків, Росії вчинила агресивні дії. Президент України Петро Порошенко постійно наголошує на незаконності дій РФ та вказує, що її дії носять нецивілізований характер. Риторика глави держави побудована на протиставленні. Наприклад, під час спільної прес-конференції з Прем'єр-міністром Швеції Стефаном Льовеном президент додав, що в ситуації з продовженням агресивних дій Росії «єдиною можливою реакцією цивілізованого світу має стати продовження санкцій»[2]. У цьому контексті Росія постає як уособлення нецивілізованого світу. Цікаво проаналізувати виступи президента України з нагоди святкування 70-річчя з часів перемоги у Другій світовій війні. Риторика двох років майже не змінилась і побудована на аналогії дій Росії та Німеччиною. Наприклад, 2 вересня 2015 року глава держави сказав: «Криваві уроки Другої світової війни не повинні бути марними. Зупинити агресора можна тільки об'єднаними зусиллями, як це було 70 років тому». Також він звертається до всіх «вільних народів»[3], апелюючи до того, що керівництво Росії агресивними діями сприяє поневоленню українців. Тут є відсилка до історичної пам'яті українського народу, який постійно бореться за свободу та незалежність. Про це також згадує президент, наприклад під час привітання українців 25 серпня 2016 року з Днем незалежності: «проголошення незалежності стало закономірним результатом нашого історичного розвитку, спільною перемогою багатьох поколінь українців, які боролися й гинули за наші національну ідентичність, державну самостійність і власний колір на політичній карті світу»[4]. У останньому привітанні українців з Різдвом Петро Порошенко використав метафору «ворог-антихрист»: «У це прекрасне свято, коли всі збираються за сімейним столом, пропоную в першу чергу у святих образів помолитися за воїнів, які і в ці новорічно-різдвяні дні захищають нас від ворога-антихриста»[5].

Аналогічне можна було побачити у промові до Дня незалежності: «Москва намагається душити нас як закриттям свого ринку, так і блокуванням транзиту в інші країни; ворогу не вдалося реалізувати жодної стратегічної задачі, і він не зміг поставити Україну на коліна. За це і загинуло 2504 наших воїна».

Кореляція з ворогом, агресором та узурпатором звучить у промовах різних політиків для номінації дій РФ по відношенню до України. Відповідно до методології дослідження такого дискурсу, яку розробив Ренан, Україна зображується як слабка жінка, яка потерпає від агресивних

[1] Rohrer, T. *The Cognitive Science of Metaphor from Philosophy to Neuropsychology.* Neuropsychological Trends <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.112.8260&rep=rep1&type=pdf#page=26> (2016, грудень, 23).

[2] Єдиною можливою реакцією цивілізованого світу має стати продовження санкцій проти агресора – Президент України та прем'єр-міністр Швеції. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. <http://www.president.gov.ua/news/yedinoyu-mozhlivoyu-reakciyeyu-civilizovanogo-svitu-maye-sta-38740> (2017, січень,03).

[3] Звернення до Українського народу та народів світу у зв'язку із 70-річчям закінчення Другої світової війни. *Офіційне інтернет-представництво президента України*. <http://www.president.gov.ua/news/zvernennya-do-ukrayinskogo-narodu-ta-narodiv-svitu-u-zvyazku-35904> (2017, січень, 05).

[4] Виступ Президента під час Параду Незалежності. *Офіційне інтернет-представництво президента України* <http://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-pid-chas-paradu-nezalezhnosti-37949> (2017, січень, 09).

[5] Різдвяне привітання президента України. *Адміністрація президента України.* <https://www.youtube.com/watch?v=lxqz2y4Y74o> (2017, січень, 09).

дій. Джерело-мішень цієї політичної метафори складається з раціонального моменту, який апелює до розуму людини, який усвідомлює, що агресивні дії проти слабкої жінки неприпустимі, так і ірраціональний, який пов'язаний зі впливом на національні почуття народу. У вищезгаданій промові президента на День незалежності існує декілька політичних метафор для зображення молодої України, на яку напав агресивний ворог. Доказом цього є цитата з виступу глави держави: «Маючи за плечима власний двадцятип'ятирічний досвід, із юності вступаємо в куди відповідальніший час зрілості»[1]. Інша цитата вказує на те, що у політичному дискурсі Україна трактується як жінка, що пов'язано з використанням прикметників жіночого роду. Наприклад: «Від початку російської агресії проти України в лютому чотирнадцятого року українці кожного дня активно голосують за єдину, незалежну, соборну, унітарну, демократичну, європейську Україну».

Відношення домінування у політичній сфері пояснюється через моделювання родинних зв'язків. Найбільш поширеною є дихотомія «молодшого і старшого брата». Це також актуально для дослідження гендерного аспекту політичних метафор, оскільки усталеною метафорою у російському політичному дискурсі, який перейшов в український є метафора «Москва старший брат», в якій також можна знайти гендерний момент, що пов'язаний з нав'язуванням російській нації характеристик, які притаманні чоловічому началу: сила, агресія, авторитет. У книзі «Дескрипторна теорія метафор» наводяться такі приклади позиціонування Російської федерації у політичному дискурсу: «Росія більше не може бути старшим братом; старий старший брат все таки кращий за нових старший братів, які одразу виникнуть, як тільки відбудеться відсторонення від Росії»[2]. Сфера-джерело у цій метафорі – це родинні зв'язки, де колишні частини Радянського Союзу сприймаються у метафоричному дискурсі сучасної Російської Федерації, як частини великої сім'ї, а розпад Союзу як розлучення. Подібні концептуальні метафори використовували пропагандисти США, щоб довести населенню правильність військових дій проти Саддама Хусейна в Іраку. За допомогою концептуальної метафори «Ірак – кривавий тиран, який вчинив протиправні дії проти Кувейту, заслуговує на такі дії. Дослідник Дж. Лакофф проаналізував метафоричні конструкції, використані сторонами конфлікту і довів, що метафору «старшого брата» використовував Ірак, нібито відносини між Кувейтом та Іраком внутрішньо сімейні, «вони можуть посваритись, проте не можуть закликати інші держави для розв'язання конфлікту[3]. Різниця у релігії, культурі та традиціях виправдала дії США перед американцями та європейцями, проте дискурс для арабських народів виявився не зрозумілим. Цим дослідник пояснює непорозуміння між країнами під час війни у Перській затоці.

Варто розглянути гендерний аспект у процесі використання політичних метафор суб'єктами політики відповідно до гендеру. Дослідник Дж.Лакофф приділяв увагу дослідженню гендерних особливостей політичної метафорики і прийшов до висновків про те, висловлювання жінок у політиці характеризуються ввічливим та найбільш коректним тоном. Жінки вирізняються емоційністю промов, підкресленням текстів гіперболами, їм притаманна напруженість політичної риторики, апеляція до материнський почуттів, виокремлення важливих політичних питань відбувається на основі повторень та підсилення інтонації. Також виявлено, що жінки у політиці частіше користуються своїми перевагами та ухиляються від відповідей на запитання.

Розглянути варто передвиборчу агітацію Гілларі Клінтон під час виборів президента США. Політик акцентувалась на темі жінки у соціальному та політичному середовищі, що характерно для американського політичного дискурсу. Наприклад, у з 1998 року вона використовує термін «victims of war» (жертви війни). що наголошує на слабкості жінок перед агресивними справами, притаманними чоловікам. Тоді у промові прозвучали такі слова: «Жінки завжди були головними жертвами війни. Жінки втрачають своїх чоловіків, батьків своїх синів, які гинуть у боях. Жінки часто змушені залишати будинки, де вони проживали. Жінки часто отримують статус біженця через військові конфлікти, а іноді, що частіше, стають жертвами у сучасній війні. Жінки часто залишаються з відповідальністю, на самоті у вихованні дітей через війну»[4]. Дослідники феміністичного дискурсу зробили висновок щодо того, що Клінтон абсолютизує жінку як єдину жертву війни, і мета цього більший емоційний впив на слухача. Під час передвиборчої гонки 2008

[1] Виступ Президента України під час Параду Незалежності. *Адміністрація Президента України.* <https://www.youtube.com/watch?v=yqWz0Se0vzs > (2017, січень, 09).
[2] Баранов, А.Н. (2014). *Дескрипторная теория метафор*. Москва: Языки славянской культуры.
[3] Чудинов. А. (2006). *Политическая лингвистика*. Москва: Изд- во Флинта, 253- 254.
[4] Clinton, H. (1998). The First Ladies' Conference on Domestic Violence in San Salvador, El Salvador. *The White house*. <https://clinton3.nara.gov/WH/EOP/First_Lady/html/generalspeeches/1998/19981117.html> (2016, грудень, 30).

року, коли основними висуванцями на пост майбутнього президента були Барак Обама та Джон Маккейн, Гіларі Клінтон розпочала свою промову словами «Горда матір. Гордий демократ. Гордий американець. І затятий прихильник Барака Обами», чим пов'язала гендерну ознаку до політичної промови. У цій же промові Клінтон використовує метафору «будівництва»: «Я балотуюсь на пост президента, щоб відновити обіцянку Америки. Для відновлення середнього класу і підтримки американської мрії, щоб забезпечити можливість наполегливо працювати, для того, що б робота була винагороджена, щоб зберегти умови для коледжів, а також виходу на пенсію»[1].

У дебатах з конкурентом на виборах президента США Дональдом Трампа Клінтон використовує метафору «зцілення»: «Я хочу зцілити нашу країну і привести її разом з вами до благополуччя, тому що це, по-моєму, кращий спосіб для нас отримати прекрасне майбутнє, яке наші діти і наші онуки заслуговують»[2].

Висновки:

1. Політичні метафори є невід'ємною частиною промов політиків. Дослідження їх вживання жінками та чоловіками у політиці дає змогу класифікувати особливості гендерного аспекту політичної комунікації.
2. Гендерний аспект політичних метафор краще всього досліджувати на основі розробок учених у галузі теорії концептуальної метафори.
3. Жінки у політиці часто використовують метафори «будівництва» та зцілення, їм характерна образність, емоційність та непослідовність, а також апеляція до почуттів.
4. Чоловіки у політиці менше використовують емоційні метафори, вони частіше апелюють до логіки та раціонального сприйняття світу.

References:

1. Baranov, A.N. (2014). *Deskriptorna teoriya metafor* [Descriptor theory of metaphor]. Moscow: Yazyiki slavyanskoy kulturyi, 344 [in Russian].
2. Bernard, L. (2003). *Islam i Zapad* [Islam and the West]. Moscow: Bibleysko-Bogoslovskiy Institut sv. ap. Andreya [Biblical Theological Institute of St. ap. Andrew]. [in Russian].
3. Budaev, E., Chudinov, A. (2006*). Metafora v politicheskom interdiskurse* [Metaphor in political inter-discourse]. Ekaterinburg: Uralskiy gosudarstvennyiy pedagogicheskiy institut [Ural State Pedagogical Institute]. [In Russian].
5. Chudinov, A. (2006). *Politicheskaya lingvistika* [Political linguistics]. Moscow: Izdatelstvo Flinta. [in Russian].
6. Clinton, H. (1998). The First Ladies' Conference on Domestic Violence in San Salvador, El Salvador. *The White house*. <https://clinton3.nara.gov/WH/EOP/First_Lady/html/generalspeeches/1998/19981117.html> (2016, December, 30). [in English].
7. Hillary Clinton's Prime-Time Speech (2008). *National Public Radio*. <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=94003143> (2016, December, 27). [in English].
8. Maslova, V.A. (1997). *Vvedenie v lingvokulturologiyu* [Introduction to lingvo-cultural studies]. Moscow: Nasledie [in Russian].
9. Rohrer, T. *The Cognitive Science of Metaphor from Philosophy to Neuropsychology.* Neuropsychological Trends <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.112.8260&rep=rep1&type=pdf#page=26> (2016, December, 23). [in English].
10. Second Presidential Debate Between Hillary Clinton and Donald Trump (2016). *Fortune.* <http://fortune.com/2016/10/09/presidential-debate-read-transcript-donald-trump-hillary-clinton/> (2017, January, 09). [in English].

[1] Hillary Clinton's Prime-Time Speech (2008). *National Public Radio* <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=94003143> (2016, грудень, 27).

[2] Second Presidential Debate Between Hillary Clinton and Donald Trump (2016). *Fortune*. <http://fortune.com/2016/10/09/presidential-debate-read-transcript-donald-trump-hillary-clinton/> (2017, січень, 09).

Andrii Kyrychok
National Technical University of Ukraine "Ihor Sikorskyi Kyiv Polytechnic Institute", Ukraine

CHARACTERISTICS OF RESEARCH IN EDUCATION IN THE FIELD OF PUBLIC RELATIONS

The article provides an overview of practices related to education in public relations. It considers the evolution of PR-education concept and those practices, which were made in this direction over the last thirty years. The first part of the article is devoted to historiographical review of education research in the field of public relations that took place in the western countries, including USA, UK, France and Germany. In the second part, the author makes an overview of the practices that were made towards the PR-education phenomenon investigation in CIS. The third part of the study draws attention to the research in domestic segment of PR-education and those researches, done by Ukrainian scientists in the field of education in public relations. At the bottom of the article the author analyses development stages of professional PR-education in Ukraine. The article focuses on the study of those technical and methodological aspects that gave an impetus to evolution and improvement of specialists' training system in the field of public relations. The research also describes the basic fundamental differences in the approach to the provision of educational services in the field of PR. The most important studies, which became a driving force for the progress in PR-education development, were pointed out. The author lays an emphasis on analysis of international experience in the matter of education in the field of public relations. In the conclusions, the author logically summarizes the main provisions of the research and outlines the prospects for enhancing and improving of specialists' training system in the field of public relations.
Key words: public relations, PR-education, research, historiographical review, educational approach.

Introduction. Nowadays PR is an integral element of all spheres of society. PR performs administrative function, and also is an important part of opposition to active informational aggression. In Western countries, systems, tools and human resources to support an effective information security, have existed for a long time. But in Ukraine, the practices in this area are only at the initial stage. The current national practice of PR specialists indicates serious gaps in their training, which ultimately results in a failure in information wars, in increasing of social tension and etc.

The aim of scientific research is: the analysis and collation of basic conceptual practices that have had a significant impact on the development of education in the field of public relations in Ukraine and worldwide.

The scientific research base consists of works of foreign and domestic scientists concerning problems of specialists' training system in the field of public relations; theoretical and methodological practices of foreign researchers such as E. Berneys, G. Grunig, T. Beavens, B. Eshenfelder, S. Cutlip, S. Christians, I. Lambert, P. Mcleaney, S. Harrison, I. Perimo, M. Sanders, L. Hutchinson and P. Shmude as to the researches on tendencies of development and the components of this profession can be distinguished. Ukrainian researchers in social communications G. Pocheptsov, V. Rizun, V. Ivanov, N. Hrytsiuta, L. Khavkin, V. Korolko, D. Oltarzhevskyi, O. Kurban, O. Nekrasov, E. Tykhomyrov made a significant contribution to the theoretical and methodological study of social communication in general, and to public relations in particular, giving special consideration to the ethical component of the profession.

It should be noted, that education in the field of public relations is a subject to full-scale debatable among scientists and practitioners of the whole world over three decades. In particular, in 1987 the Commission on Education in the field of public relations was created in the United States. In 1989, a special issue of "Public Relations Review" was dedicated to this issue. There were many outstanding researchers among the authors, who studied PR-education. Scientists have argued the necessity to introduce educational programmes for public relations. Even then, scientists have been discussing the content of educational programs for public relations[1].

[1] Grunig, J.E. (1989). Teaching public relations. *Public Relations Review, Vol. 15,* 13–24.

Exactly these studies gave occasion to discussion of PR-education problems, but it was not enough to take concrete steps towards improving of training programs for public relations. Almost ten years later, in 1998, a Summit – Summer Conference for Public Relations of the National Communication Association – was held, on the basis of performance of which, another edition of the "Public Relations Review", dedicated to education, was issued. One of the articles published in it, caused a serious discussion among experts as the main conclusions of the study, made by authors V. Coombs and K. Rybatski, were: "Public Relations as a field of study did not give pride of place to education; training of teaching staff was not appropriate; system of training and study on educational matters in public relations was ineffective"[1]**.** After the conference an educational target group of Summer Conference for Public Relations of the National Communication Association was created, whose task was to improve the training system of PR.

Recently, the scientists from Boston College of Communications V. Todd and John S. Hudson reported on the lack of significant progress in education in the field of public relations, despite the fact that scientists pay sufficient attention to this issue. Consequently, there is a necessity for researchers to continue improving pedagogical aspects of training in public relations[2].

Currently, education in the field of public relations in the USA is based primarily on the standard, proposed by Public Relation Society of America, which covers five disciplines: fundamentals of public relations, research methods in public relations, copywriting, probation and additional discipline at option. Some researchers in the United States believe that teachers and practitioners of public relations have created a coordinated education programme, which is sufficient for competent training of students – future professionals[3]**.** But other scientists make a point, that the professional consultants of the American Association of Public Relations are not always sure of knowledge and skills compliance with the competencies required by the labour market. Practices, as a rule, appreciate direct experience more than teachers, and tend to participate in the evaluation of students` applied projects – such as portfolio and diplomas[4]**.**

Researchers from Boston College of Communications studied methodological works of teachers of public relations concerning the union of public relations and advertising in the US universities. They examined the teachers´ attitude to the program effectiveness in the integration process of these two sectors, and also how this integration affects the students` success in their careers. Results demonstrated support for such integration. Respondents indicated that the combined unified programme "provides students with comprehensive education"[5]**.**

Various aspects of education in public relations were studied, including a survey, conducted among students, about their attitude to courses in international communication, and recommendations on integration of disciplines related to international PR and communications were given[6]**.** In 1996 a book on international PR, one section of which was dedicated to the education in the field of public relations in the United States, was published. This example is an absolute proof that USA has been concerned with issues of education in the field of public relations for a long time[7].

Many researchers put an emphasis for students on the importance of understanding of legal, political and economic systems of other countries[8]**;** mass media systems in other countries[9]**;** and also ethics applied

[1] Coombs, W.T. (1999). Public relations education: *Where is pedagogy, Vol. 25*, 55–63.
[2] Todd, V.A. (1998). Content analysis of public relations pedagogical research articles from 1998 to 2008: Has PR research regarding pedagogy become less sparse? *Southwestern Mass Communication Journal, Vol. 25*, 43–51.
[3] DiStaso, M.W. (2009). State of public relations education in the United States: 2006 report on a national survey of executives and academics. *Public Relations Review, Vol. 35*, 254–269.
[4] Todd, V.A. (2009). PRSSA faculty and professional advisors' perceptions of public relations, assessment of students' learning, and faculty performance. *Journalism and Mass Communication Educator, Vol. 64*, 71–90.
[5] Larsen, P.V. (2006). Integration of Advertising and Public Relations Curricula: A 2005 Status Report of Educator Perceptions. *Journalism & Mass Communication Educator, Vol. 61 (1)*, 33–47.
[6] Taylor, M. (2001). Internationalizing the Public Relations Curriculum. *Public Relations Review, Vol. 27*, 73–88.
[7] Culbertson, H.M. (1996). Public Relations Education in the United States: Can It Broaden International Students' Horizons? *International Public Relations: A Comparative Analysis*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 397–415.
[8] Freitag, A.R. (2002). Ascending Cultural Competence Potential: An Assessment and Profile of U.S. Public Relations Practitioners' Preparation for International Assignments. *Journal of Public Relations Research, 14 (3)*, 207–227.
[9] Sriramesh, K. (2009). *The Global Public Relations Handbook: Theory, Research, and Practice*. New York, London: Routledge; Taylor and Francis.

in foreign practice in the field of public relations[1 23].

For more than 50 year, the condition of education in public relations and advertising is being continually reported in USA. Two the most outstanding examples of such reports include: annual reports in *"Journalism & Mass Communication Educator",* which evaluate the condition of accredited programs in mass communication, and in *"Where to study advertising and public relations?"*[456789], where the overall training and curriculum in advertising and public relations were estimated. The researches were conducted both in accredited higher schools and in other schools, which have trainings in this area.

Another example is a scientific heritage of researcher B. Ross, who had published a series of studies during his forty-year career, describing the history and trends of education in the field of advertising and public relations, institutions, which offer advertising and PR programmes, content of basic and higher education programmes, and also graduates, students and teachers who are considered outside the United States regions[1-5]. If in the first report, published in 1966 and named "Education in Advertising (1965)"[16] and in some next reports of 1990[14] and of 1992[1-5], the consideration was given only to education in the field of advertising, then in a recent study of 2005[7] the spot line was on public relations. Facts from these studies were used in scientific and educational magazines[1; 10], and in some articles for more detailed coverage of PR-education issues.

Searches of a single effective model of education in public relations began in the 50's. Thus, in 1955 an International Public Relations Association (IPRA) was established. The function of this organization was to provide recommendations as to the education in public relations[11]. In 1980 the organization decided to organize all the experience and knowledge in the field of public relations in order to create a single standard of PR-education, which could also embrace the methods and list of compulsory subjects. As a result, in 1980-1990 several reports, which provided recommendations for three main models of PR-education, were issued.

Domestic scientist B. Korolko, who also studied education in PR, developed the concept of three models of education in public relations[22]. Consider these three models more in detail:

"Journalistic model" of PR-education. Based on the overall social function of public relations, this model is targeted at training of public relations specialist with an emphasis on the word "relations"[12]. In other words, during the training, special attention is given to communicative skills education, to information and communication technologies, media skills and to the ability to create and present an effective and interesting information product.

"Business model" of educational training focuses on subjects related to the management and definition of the strategic lines[22].

The third model, identified by the scientist, is an *"Academic model"* of PR-education, which involves mastering of both, scientific methods of PR, and scientific foundations of the profession at large.

---

[1] Pratt, C. (1996). International Public Relations Education: U.S. Issues and Perspectives. *International Public Relations: A Comparative Analysis*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 381–395.

[2] *Public Relations Education for the 21st Century: A Port Of Entry*. Report of the Commission on Public Relations Education. *Public Relations Society of America*. <http://www.prsa.org/searchresults/view/6i-1999/0/a_port_of_entry_public_relations> (2016, April, 19).

[3] Taylor, M. (2000). Cultural variance as a challenge to global public relations: A case study of the Coca-Cola scare in Europe. *Public Relations Review, Vol. 26*, 277–293.

[4] Johnson, K.F. (2000). Advertising and Public Relations Education: A Five-Year Review. *Journalism and Mass Communication Educator, Vol. 55*, 66–72.

[5] Ross, B.I. (1992). *The status of advertising education. Advertising Education Publications*. Baton Rouge, LA.

[6] Ross, B.I. (1966). Where shall I go to college to study advertising? *Advertising Education Publications*. Baton Rouge, LA.

[7] Ross, B.I. (1992). Where shall I go to college to study advertising? *Advertising Education Publications*. Lubbock.

[8] Ross, B.I. (1990). Where shall I go to college to study advertising? Advertising programs in United States colleges and universities. *Advertising Education Publications*. Baton Rouge, LA.

[9] Ross, B.I. (2005). *Where shall I go to study advertising and public relations? Advertising Education Publications*. Lubbock, TX.

[10] Richards, J.I. (1996). Rankings of advertising programs by advertising educators. *Journal of Advertising Education*. – Columbia, SC.: Association for Education in Journalism and Mass Communication, *Vol. 1 (1),* 13.

[11] Ross, B.I. (1996). Degrees grow 475 percent in 25 years: Most advertising programs find home in mass communication. *Journalism Educator, Vol. 45 (1),* 3.

[12] Королько, В.Г. (2001). *Паблик рілейшнз. Наукові основи, методика, практика:* підруч. Київ: Скарби.

This refers to PR-analysts and scientists who perform analysis and scientific work respectively. The demand for these professionals is quite high, because a need for forecasts in revolutionary changes in economic and political fields, and therefore in PR has always been there**.**

Specific traits of training of scientific professionals in PR involve emphasising on the scientific components in education, encouraging of students to write qualifying papers with theoretical, methodological and practical problems of functioning and development of the PR institution**.**

Three abovementioned educational models are basic and generally accepted throughout the world. They are implemented into the educational process in most countries and minimal deviations occur only on the basis of gender and cultural features.

Speaking about the current condition of education in public relations in CIS countries, the Russian Federation is the most successful. The first Russian university higher education programme in public relations was founded in 1993 in St. Petersburg Electrotechnical University. It was built on the basis of basic educational program model of Towson State University in USA, and was approved by the Ministry of Education of RF. Later it was adapted to the requirements of the Russian state educational standard of Public Relations[1].

The program of Public Relations of the St. Petersburg Electrotechnical University is five-year. It is not divided into basic and full program. One of the important features of this program is that it is based on the American development system of courses sequence called specialization – in the field of public relations.

There are precious few examples of development of successful educational programs in public relations in CIS countries, although some of RF universities make attempts to implement international experience of training specialists in advertising and PR.

Scientist I. Riabets says the following about the development of education in public relations: "We can note contradictions between: necessity to improve social communication at the national level and insufficient analysis of several factors that significantly influence on the improvement of this process; between the demand of modern society for a wide training of future specialists in public relations and subject limitations of these specialists: only journalism and information"[2]**.** We agree with the statements that there is a discrepancy between the training system in domestic universities and the demands, formed by labour market.

I. Riabets draws attention to the following: "Such personal qualities of future specialists in PR, as high level of subjectivity, flexibility, creativity, communicativeness play a special role in professional occupation. In order to form these personal qualities of a future professional during the educational process at the university, a special attention to the use of innovative educational technologies should be paid"[24]**.** There are many studies concerning innovative pedagogy in general, but there very few in the field of social communications and PR.

President of Ukrainian public organization "Ukrainian League of Public Relations" A. Rotovskyi writes: "PR in Ukraine is rather young professional sphere of activities"[3]**.** This stipulates the necessity to develop this field and to improve training of specialists in this area.

Leading national researchers V. Korolko and A. Nekrasov distinguish that "Development of PR-education in Ukraine, as in many post-socialist countries actually began in the 1990s."[4]**.** The first department of international communications and public relations was founded in 1993 in Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kiev. Later the first domestic textbook of PR "Fundamentals of public relations" was issued in 1996[5]**.** In 1998, the course of "Public Relations" was introduced for the first time.

The two following resolutions played a key role in the development of education in the field of public relations: Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine of 18 May 1994, No. 325 "List of training programs for specialists with higher education for professional direction, list of degrees of different

[1] Програма підготовки за спеціальністю «Реклама і зв'язки з громадськістю». *Санкт-Петербурзький електротехнічний університет*. <http://www.eltech.ru/ru/fakultety/otkrytyy-fakultet/napravleniya-podgotovki1/reklama-i-svyazi-s-obshestvennostyu> (2016, February, 01).

[2] *Етапи становлення професійної підготовки фахівців зі зв'язків з громадськістю* <http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5892/Riabets_Etapy_stanovlennia_profesiinoi.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (2016, February, 01).

[3] Ротовский, А.А. (2006). *Системный PR*. Днепропетровск: Баланс Бізнес Букс.

[4] Королько, В.Г. (2009). *Зв'язки з громадськістю. Наукові основи, методика, практика*. Київ: Києво-Могилянська акад.

[5] Почепцов, Г.Г. (1996). *Паблік рилейшнз*. Киев. ун-т им. Т. Шевченко, Ин-т междунар. отношений.

qualifying levels and service jobs"[1] and the Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine of 24 May 1997, No. 507 "On the list of training programs and degrees, upon which specialist trainings in universities according to respective educational directions are performed"[2]**.** Despite this, up to 2006, the education in this area has been developing not very intensively.

The first textbook for students "Public Relations. Scientific foundations, methodology, practice" was published in the National University of "Kyiv-Mohyla Academy" in 2001. In the same year, the first department of theory and techniques of public relations was created, and in 2003 a certified specialization "Public Relations" was opened[3]**.**

The department of mass information activities, which later in 2006 was renamed "Department of Advertising and Public Relations", was founded in 1999 in the Institute of Journalism of Taras Shevchenko National University of Kyiv, which is leading educational institution of our country in the field of public relations. Institute of Journalism was the first university, where they began to lecture on public relations. This event, held in 1992, can be considered the beginning in the development of PR-education in Ukraine.

Thus, the development of higher education of Ukraine in PR had four stages:

• *the first stage* began in 1992 and lasted until 2006. At this stage there were only few courses and certified programmes. The organizing of subject departments at leading universities started;

• *the second stage* lasted from 2006 to 2010, when the preparing for educational and qualification level "bachelor" started at the national level;

• *the third stage* began in 2010 and lasted until September 2015, when preparations for educational and qualification levels "bachelor", "specialist" and "master" were made;

• *the fourth stage* began on April 29, 2015. The changes that occurred after the adoption of a new list of professions in Ukraine were taken into account. Branching, with the training programmes such as "Publishing and Editing"; "Advertising and public relations"; "Journalism" disappeared and were all combined into one degree – "Journalism", and knowledge field was also called "Journalism". Training of public relations professionals can be carried out within the specialization[4] "Advertising and public relations" as it will be in NTUU "KPI" or within other specializations (optional for Universities).

Conclusion. World experience shows that in countries where education in public relations exists for a long time, there are lots of theoretical and practical materials well-established in 1980, which are successfully used in the educational process by universities. Unfortunately, Ukrainian science at that time was outside the world context, for this reason there was a significant lag. Due to this, national education in the field of public relations has weaknesses, including the availability of educational programs that do not fully meet the requirements of the labour market. In fact, Ukraine is in the initial stage in solving the educational problems in the field of PR.

References:

1. Grunig, J.E. (1989). Teaching public relations. *Public Relations Review, Vol. 15,* 13–24. [in English].
2. Coombs, W.T. (1999). Public relations education: Where is pedagogy? *Public Relations Review, Vol. 25,* 55–63. [in English].
3. Todd, V.A. (1998). Content analysis of public relations pedagogical research articles from 1998 to 2008: Has PR research regarding pedagogy become less sparse? *Southwestern Mass Communication Journal, Vol. 25,* 43–51. [in English].
4. DiStaso, M.W. (2009). State of public relations education in the United States: 2006 report on a national survey of executives and academics. *Public Relations Review, Vol. 35,* 254–269. [in English].
5. Todd, V.A. (2009). PRSSA faculty and professional advisors' perceptions of public relations, assessment of students' learning, and faculty performance. Jou*rnalism and Mass Communication Educator, Vol. 64,* 71–90. [in English].
6. Larsen, P.V. (2006). Integration of Advertising and Public Relations Curricula: A 2005 Status Report of Educator Perceptions. *Journalism & Mass Communication Educator, Vol. 61 (1),* 33–47. [in English].

[1] Постанова «*Перелік напрямів підготовки фахівців з вищою освітою за професійним спрямуванням, спеціальностей різних кваліфікаційних рівнів та робітничих професій*» від 18 травня 1994 р. № 325 (Кабінет Міністрів України). *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України.* <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/325–94–%D0%BF> (2016, February, 01).

[2] *Постанова про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо–кваліфікаційними рівнями 1997* (Кабінет Міністрів України). *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України.* <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/507–97–%D0%BF> (2016, February, 01).

[3] Королько, В.Г. (2009). *Зв'язки з громадськістю. Наукові основи, методика, практика.* Київ: Києво-Могилянська акад.

[4] *Сайт Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка*. <http://journ.univ.kiev.ua/rzg/kafedra/> (2016, February, 01).

7. Taylor, M. (2001). Internationalizing the Public Relations Curriculum. *Public Relations Review, Vol. 27,* 73–88. [in English].
8. Culbertson, H.M. (1996). Public Relations Education in the United States: Can It Broaden International Students' Horizons? *International Public Relations: A Comparative Analysis*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 397–415. [in English].
9. Freitag, A.R. (2002). Ascending Cultural Competence Potential: An Assessment and Profile of U.S. Public Relations Practitioners' Preparation for International Assignments. *Journal of Public Relations Research,* 14 (3), 207–227. [in English].
10. Sriramesh, K. (2009). *The Global Public Relations Handbook: Theory, Research, and Practice*. New York, London: Routledge; Taylor and Francis. [in English].
11. Pratt, C. (1996). International Public Relations Education: U.S. Issues and Perspectives. *International Public Relations: A Comparative Analysis*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 381–395. [in English].
12. *Public Relations Education for the 21st Century: A Port Of Entry*. Report of the Commission on Public Relations Education. *Public Relations Society of America.* <http://www.prsa.org/searchresults/view/6i-1999/0/a_port_of_entry_public_relations> (2016, April, 19) [in English].
13. Taylor, M. (2000). Cultural variance as a challenge to global public relations: A case study of the Coca-Cola scare in Europe. *Public Relations Review, Vol. 26,* 277–293. [in English].
14. Johnson, K.F. (2000). Advertising and Public Relations Education: A Five-Year Review *Journalism and Mass Communication Educator, Vol. 55*, 66–72. [in English].
15. Ross, B.I. (1992). The status of advertising education. *Advertising Education Publications*. Baton Rouge, LA. [in English].
16. Ross, B.I. (1966). Where shall I go to college to study advertising? *Advertising Education Publications*. Baton Rouge, LA. [in English].
17. Ross, B.I. (1992). Where shall I go to college to study advertising? *Advertising Education Publications*. Lubbock. [in English].
18. Ross, B.I. (1990). Where shall I go to college to study advertising? Advertising programs in United States colleges and universities. *Advertising Education Publications*. Baton Rouge, LA. [in English].
19. Ross, B.I. (2005). Where shall I go to study advertising and public relations? *Advertising Education Publications*. Lubbock, TX. [in English].
20. Richards, J.I. (1996). Rankings of advertising programs by advertising educators. *Journal of Advertising Education*. Columbia, SC.: Association for Education in *Journalism and Mass Communication, Vol. 1 (1),* 13. [in English].
21. Ross, B.I. (1996). Degrees grow 475 percent in 25 years: Most advertising programs find home in mass communication. *Journalism Educator, Vol. 45 (1),* 3. [in English].
22. Korolko, V.H. (2001). *Pablyk rileyshnz. Naukovi osnovy, metodyka, praktyka:* pidruch. [Public relations. Scientific foundations, methodology, practice: textbook]. Kyiv: Skarby. [in Ukrainian].
23. *Prohrama pidhotovky za spetsialnistyu «Reklama i zvyazky z hromadskistyu»*. Sankt-Peterburzkyy elektrotekhnichnyy universytet [Training Program "Advertising and Public Relations"]. St. Petersburg Electrotechnical University (St. Petersburg Electrotechnical University "LETU")] (Sankt-Peterburhskyy élektrotekhnycheskyy unyversytet «LÉTY») <http://www.eltech.ru/ru/fakultety/otkrytyy-fakultet/napravleniya-podgotovki1/reklama-i-svyazi-s-obshestvennostyu> (2016, February, 01). [in Russian].
24. *Etapy stanovlennya profesiynoyi pidhotovky fakhivtsiv zi zv'yazkiv z hromads'kistyu* [Timeline of professional training of PR specialists]. <http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5892/Riabets_Etapy_stanovlennia_profesiinoi.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (2016, February, 1). [in Ukrainian].
25. Rotovskyy, A.A. (2006). *Systemnyy PR* [System PR]. Dnepropetrovsk: Balans Biznes Buks. [in Russian].
26. Korolko, V.H. (2009). *Zvyazky z hromadskistyu. Naukovi osnovy, metodyka, praktyka* [Public relations. Scientific foundations, methodology, practice]. Kyiv: Kyyevo-Mohylyanska akad. [in Ukrainian].
27. Pocheptsov, H.H. (1996). *Pablik ryleyshnz* [Public Relations: textbook]. Kyiv. un-t ym. T. Shevchenko, Yn-t mezhdunar. otnoshenyy. [in Russian].
28. *Postanova pro perelik napryamiv pidhotovky fakhivtsiv z vyshchoyu osvitoyu za profesiynym spryamuvannyam, spetsial'nostey riznykh kvalifikatsiynykh rivniv ta robitnychykh profesiy» 1994* [Resolution "On List of training programs for specialists with higher education for professional direction, list of degrees of different qualifying levels and service jobs"] (Kabinet Ministriv Ukrayiny). *Ofitsiinyi veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/325–94–%D0%BF> (2016, February, 1). [in Ukrainian].
29. *Postanova pro perelik napryamiv ta spetsialnostey, za yakymy zdiysnyuyetsya pidhotovka fakhivtsiv u vyshchykh navchal'nykh zakladakh za vidpovidnymy osvitn'o–kvalifikatsiynymy rivnyamy»* 1997 r [Resolution "On the list of training programs and degrees, upon which specialist trainings in universities according to respective educational directions are performed"] (Kabinet Ministriv Ukrayiny). *Ofitsiinyi veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/507–97–%D0%BF> (stanom na 01.02.2016 r.). [in Ukrainian].
30. *Sayt Instytutu zhurnalistyky KNU imeni Tarasa Shevchenka* [Web site of Institute of Journalism of Taras Shevchenko National University of Kyiv]. <http://journ.univ.kiev.ua/rzg/kafedra/> (2016, February, 1). [in Ukrainian].

PROBLEMS OF NATIONAL PUBLIC AND PRIVATE LAW

Дмитро Ягунов, MSSc in Criminal Justice, Заслужений юрист України

АНАЛІТИЧНІ НОТАТКИ ЩОДО ЗАКОНУ ПРО СЛІДЧИХ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ

Dmytro Yagunov, MSSc in Criminal Justice, Honored Lawyer of Ukraine

ANALYTICAL NOTES ON THE LAW ON THE INVESTIGATION DEPARTMENTS OF THE PENITENTIARY SERVICE

The article is focused on the penitentiary reform in Ukraine, which has been implemented by the Ministry of Justice since February 2016. Attention is paid to the problematic issues of this reform, which can adversely affect the human rights situation in the penitentiary system.

The main focus is made on investigation departments of the Ministry of Justice of Ukraine, established in December 2016 by the initiative of the Ministry of Justice.

It is obvious that mentioned departments pose a real danger to the human rights situation in the penitentiary system of Ukraine.

Providing the prison service powers to investigate crimes committed by prison officers, which should have been transferred to the State Bureau of Investigation, raise serious doubts about objectivity, impartiality and completeness of the investigation of crimes committed in prisons and the administration of the prison system.

The article also analyzes the problem of establishing of prison inspections in Ukraine pursuant to the Constitution of Ukraine and international human rights standards.

Key words: prison reform, probation, investigative jurisdiction, prison inspections.

Ситуація навколо ініціативи щодо створення слідчих пенітенціарної служби (тобто слідчих Міністерства юстиції України), яка Міністерством юстиції ретельно приховувалася до останнього моменту, потребує максимально широкого громадського обговорення. Адже йдеться не просто про внесення змін до статті 216 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України), яка визначає тих, хто має повноваження здійснювати досудове розслідування.

Нагадаємо, що Законом № 1798-VIII від 21 грудня 2016 року статтю 216 Кримінального процесуального кодексу України доповнено новою частиною: «6. Слідчі органів Державної кримінально-виконавчої служби України здійснюють досудове розслідування злочинів, вчинених на території або в приміщеннях Державної кримінально-виконавчої служби України».

Думка науковців, правозахисників та практиків щодо створення пенітенціарних слідчих Міністерства юстиції є єдиною: створення інституту слідчих Міністерства юстиції є *неприпустимим*.

Особливу та вкрай потрібну принциповість з цього питання 17 січня 2017 року проявила Уповноважений Верховної Ради України з прав людини В.В.Лутковська, закликавши Міністерство юстиції України зробити очевидно потрібне для усунення цієї неприродної ініціативи в контексті так званої «пенітенціарної реформи» Міністерства юстиції України: 1) якомога швидше скасувати зміни законодавства, що стосуються надання слідчих повноважень ДКВСУ; 2) негайно зупинити створення слідчих підрозділів ДКВСУ.

Така єдність науки, практики та правозахисників мала б змусити Міністра юстиції України та його заступників, відповідальних за пенітенціарну реформу, переглянути свої позиції з цього питання. Але поки що цього не спостерігається.

Навпаки, Міністерство юстиції України активно форсує процес створення інституту слідчих пенітенціарної служби України, не зважаючи на заклики правозахисників та науковців зупинити цей процес.

Давайте спробуємо розібратися.

Звідки? Навіщо? Кому вигідно?

Свою думку з цього приводу ми лаконічно висловили у соціальній мережі *Facebook* одразу ж після внесення відповідних змін до статті 216 КПК України.

Ми маємо усі підстави ще більше побоюватися, адже йдеться про певну змову з метою узурпації групою осіб великого обсягу владних повноважень та встановлення тотального контролю за будь-яких рухом та навіть позитивними тенденціями у пенітенціарній системі. Йдеться про великі загрози правам людини у пенітенціарній системі.

Саме це, власне, і є метою цією статті.

Отже, згідно зі інформацією, поданою на сайті Верховної Ради України, ініціатива внесення поправок до зазначеного вище закону відходила від народних депутатів І.С. Алексєєва (реєстр. картка № 285) та А.В. Помазанова (реєстр. картка № 288).

Згодом і Міністерство юстиції України (включаючи керівництво Міністерства) повністю взяло на себе відповідальність за ініціювання та лобіювання таких законодавчих змін до КПК України в частині наділення Міністерства юстиції України слідчими функціями, а відтак – за усі правові та фактичні наслідки подібних новел у сфері пенітенціарної реформи.

31 грудня 2016 року зазначена позиція була подана на сайті Міністерства юстиції України.

Першим, чого не можна не помітити, це те, що, як на думку Міністерства юстиції України, Закон України «Про Вищу раду правосуддя» начебто був покликаний «розв'язати одвічні проблеми пенітенціарної системи».

Виникає питання: яке відношення пенітенціарна система має до Вищої ради правосуддя? За такою логікою Міністерства юстиції України, Законом України «Про Вищу раду правосуддя» з таким же успіхом можна було вносити зміни до законодавства про надра та про розвиток сільського господарства.

Тим не менш, як на офіційну думку Міністерства юстиції України, саме створення слідчих підрозділів Міністерства юстиції України дозволить «*навести порядок у тюрмах*».

Чесно, не можна зрозуміти такого формулювання проблеми: як пенітенціарна служба жила до цього? І як Міністр юстиції України «наводив порядок у тюрмах» упродовж останніх трьох років, будучи прямо й безпосередньо відповідальним за формування кримінально-виконавчої політики у цій країні?

Далі.

Міністерство юстиції України пише про «*слідчий цивільний підрозділ*». Уявимо собі «слідчий цивільний підрозділ СБУ» або «слідчий цивільний підрозділ НАБУ».

Далі.

Міністерство юстиції України з притаманною для нього помпезною величчю пише про «*зобов'язання з метою наведення ладу та встановлення справедливості в закладах відбування покарань*». Після цих слів стає страшно від уявлень про обсяги пенітенціарної злочинності, якщо у Міністерства юстиції України нарешті увірвався терпець і виникла нагальна потреба «навести лад та встановити справедливість у закладах відбування покарань». Отже, останні три роки, «ладу та справедливості у закладах відбування покарань, виявляється, не було?

В цілому, гадаю, вже існує більш ніж нагальна потреба у виданні тлумачного словничка термінів Міністерства юстиції України у сфері пенітенціарної реформи, адже із самого початку оголошення пенітенціарної реформи керівники Міністерства юстиції України вирішили штовхати «реформу» за допомогою вельми витонченого та практично орієнтованого категорійного апарату: «*рабовласницька праця*», «*гулагівське минуле*», «*гулагівські методи роботи*», «*кати-пенітенціарії*» тощо.

На цьому ж етапі Міністерство юстиції України не залишає уважного читача постів офіційного сайту Міністерства юстиції України та надає змогу насолодитися новими категоріями, що впроваджуються до науково-практичного обігу: «*оперативна реакція на злочини в межах системи*», «*установи, які мають відношення до системи*», «*розуміння ув'язненими та адміністрацією колоній невідворотності покарання*», «*заклади утримання ув'язнених*», «*наступний злочин*», «*подальші рецидиви*», «*психологія поведінки ув'язнених*».

За інформацією Міністерства юстиції України, пенітенціарні слідчі підрозділи будуть сформовані протягом січня – лютого 2017 року. І це на фоні того, що Міністерство юстиції України ледве-ледве «перетравило» конкурси на посади керівників міжрегіональних управлінь

пенітенціарної служби (МРУ), і навіть до цього часу «перетравлює». Південне МРУ до цього часу перебуває без керівника внаслідок політичних та економічних апетитів окремих осіб та гострої «економічної» конкуренції.

І це на фоні того, що у пенітенціарних установах існує просто шалений некомплект людей. В слідчих ізоляторах на зміну іноді ледве виходить третина людей.

І замість того, щоб запросити на роботу вкрай потрібних працівників ланки молодших інспекторів, які б забезпечували хоча б мінімальні вимоги динамічної безпеки, створивши більш привабливі умови їх праці та надавши більшу зарплатню, Міністерство юстиції України декларує створення штату слідчих з великими окладами та соціальними гарантіями, які природно притаманні посадам слідчих у будь-якому слідчому підрозділі будь-якого відомства.

На жаль, керівництво Міністерства юстиції України не подумало про те, як будуть ставитися молодші інспектори до таких ініціатив.

Так само керівництво Міністерства юстиції України не подумало, що це може надати ще більший імпульс обсягам корупції

Далі.

Обґрунтовуючи потребу у слідчих підрозділах Міністерство юстиції України, останнє зазначає, що *«реальна кількість випадків катувань в установах відбування покарань продовжує залишатися невідомою»*.

Проте можна наголосити: в Україні ніколи не було відкритої для суспільства статистики катувань у пенітенціарній системі, так само як і будь-якої іншої статистики, а після пенітенціарної «реформи» і без того тонесенький струмочок статистичних даних, який виливався з ДПтСУ, зовсім пересох.

Тепер перейдемо до аналізу самого закону, яким було внесено зміни до статті 216 КПК України.

Можна припустити, що розробкою та лобіюванням зазначеного проекту опікувався Департамент організаційного забезпечення діяльності служб кримінально-виконавчої служби Міністерства юстиції України. Іншими словами, зазначені поправки є результатом *можливого* впливу з боку Генеральної прокуратури, яка, як це здається, намагається придумати ну хоч будь-які альтернативи на заміну «пенітенціарного» нагляду, який від прокуратури відібрали за Конституцією України з огляду на міжнародні та європейські стандарти.

Моя громадянська та наукова позиція з цього питання є наступною.

Передусім давайте просто прислухаємося до словосполучення «пенітенціарні слідчі» (у нашому випадку, «слідчі Міністерства юстиції»). Чи не викликає у вас це словосполучення здивування, непорозуміння та неприйняття? Саме по собі. Без занурення до глибокого правового аналізу.

Особисто для мене воно є неприйнятним навіть крізь призму понятійного апарату як такого. Слідчі пенітенціарної служби? Що далі? Слідчі архівної служби? Слідчі виконавчої служби? В останньому випадку це також буде більш ніж слушним, адже у сфері приватної виконавчої діяльності можна прогнозувати велику кількість зловживань. Звучить дивно, проте логіка Міністерства юстиції України є саме такою.

Давайте назвемо речі своїми іменами. Напевне, ну дуже закортілося Міністерству юстиції України мати своїх *кишенькових* слідчих. Ну чому поліція, прокуратура (ДБР), СБУ, податківці та НАБУ мають слідчий апарат, а ми, цивільні чиновники *від юстиції*, своїх слідчих не маємо? Ну дійсно, чому? Чому ми дозволяємо якимось там «*варягам*» лізти у свої справи?

Такому недопустимому стану справ й було покладено край завдяки цьому прогресивному закону.

Можна нагадати, що проект *Закону України «Про пенітенціарну систему»*, який розроблявся робочою групою на чолі з першим заступником Міністра юстиції України, здається, усі забули. Між тим у цьому проекті Закону, який розроблявся таємно та законспіровано, передбачалося покласти функцію оперативно-розшукової діяльності у пенітенціарних установах на територіальні органи Національної поліції України.

Беручи це до уваги, я свого часу надіслав листа до Національної поліції України з питаннями, чи хоче (може, бажає) Національна поліція України перебрати на себе цю функцію. Національна поліція України відповіла, що про такі ініціативи Міністерства юстиції України їй взагалі не відомо, а тому перебирати функцію оперативно-розшукової діяльності в пенітенціарних установах ніхто не збирається.

Тому, можливо, Міністерство юстиції України й вирішило надати імпульсу такій «реформі», проте у зворотному напрямку, не лише залишивши функцію оперативно-розшукової діяльності у пенітенціарних установах за Міністерством юстиції України, проте й на додаток посиливши таку функцію з одночасним створенням інституту пенітенціарних слідчих Міністерство юстиції України.

Створення інституту слідчих Міністерства юстиції України означає створення власної охранки, свого роду такої собі «*опричнини від юстиції*». Хіба сам центральний апарат Міністерства юстиції України та його відповідні «*приміщення*» не буде частиною «*пенітенціарної системи*», яка на майбутнє відгородиться від суспільства та інших правоохоронних органів залізною стіною своїх слідчих та оперативних працівників, які будуть виконувати накази (теоретично не завжди законні) самого Міністра юстиції України та й виключно Міністра юстиції України (або його заступників)?

Наділення Міністерства юстиції України функціями правоохоронного органу є проявом крайньої, якщо не сказати *тотальної* мілітаризації. Це звело нанівець навіть ті декларації керівництва Міністерства юстиції України (я не кажу про дії, яких насправді й не було) щодо демілітаризації пенітенціарної системи.

Пояснення Міністерства юстиції України щодо доцільності створення слідчих *юстиції*, опубліковане майже таємно 31 грудня 2016 року, коли усі готувалися до новорічних свят, особисто мене не здивувало.

Для мене це був ще один приклад цілеспрямованої політики Міністерства юстиції у напрямку до ще *більшого занурення пенітенціарної системи до таємності та законспірованості*. Причому це відбувається на фоні величезної кількості інтерв'ю, відеопрезентацій, відеороликів про «реформу» пенітенціарної системи, які здебільшого мають однаковий зміст та лише ховають у тумані слів конкретні ідеї та дії.

Внаслідок створення інституту *пенітенціарних слідчих* Міністерства юстиції України останнє у самий банальний спосіб «вбило» концепцію *пенітенціарних інспекцій*, якою Рада Європи опікувалася упродовж останніх двох років.

Міністерству юстиції України було створено усі умови для того, щоб ліквідувати численні атавізми радянського часу у вигляду прокурорського нагляду за пенітенціарними установами. Міністерству юстиції України було запропоновано готовий рецепт та механізм, який відповідає і сучасним європейським стандартам, і оонівським правилам, а головне – сучасним українським реаліям та потребам пенітенціарної системи.

Проте все це було Міністерством юстиції України або проігнороване, або відхилено як непотрібне.

Так, *відділ інспектування* Міністерства юстиції України ще не запрацював, не зважаючи на найгострішу потребо розвитку саме цього напрямку діяльності (навіть прізвище керівника пенітенціарної інспекції на сайті Міністерства юстиції України до цього часу не вказане).

Не можна також не згадати той скандал, який супроводжував призначення на цю важливу посаду (йдеться про *першу спробу* призначення кандидата на посаду керівника відділу інспектування всупереч рекомендацій міжнародних організацій).

Іншими словами, подальший розвиток корумпованої за своєї природою ідеї *пенітенціарних слідчих* Міністерства юстиції України відбувається за рахунок саботажу концепції *пенітенціарних інспекцій*, які вкрай потрібні вітчизняній пенітенціарній системі.

Замість того, що кинути усі сили на створення дієвого механізму інспектування, Міністерство юстиції України, фактично проваливши задекларовані конкурси по посади, маючи тотальний некомплект бажаючих працювати в пенітенціарній системі, потрібні ресурси чомусь використовує у тій сфері, саме існування якої суперечить міжнародним стандартам, потребам, логіці та ще багато чому.

Влади ніколи не буває багато. З огляду на вже задекларовані та реалізовані апетити Міністерства юстиції України можна з великою долею ймовірності очікувати майбутні законопроекти щодо збільшення повноважень самих пенітенціарних слідчих та оперативних працівників Міністерства юстиції України.

Тому нам дуже шкода самих засуджених та ув'язнених, які дійсно повірили у те, що було представлено як «*пенітенціарна реформа*», і, як наслідок, були обмануті. На заміну «злому» оперу та більш-менш «доброму» прокурору прийшли той саме опер, але в же у супроводі пенітенціарного слідчого. Прийшли вже без прокурора (на перспективу). При цьому пенітенціарна інспекція буде як маргінал буде посідати останнє місце в системі акторів, які мають бути фундаментом пенітенціарної

системи сучасної демократичної держави та захисту прав засуджених та персоналу пенітенціарної системи.

Виникає також й наступне питання: чи будуть розповсюджуватися повноваження слідчих Міністерства юстиції України на діяльність *служб пробації*? Гадаю, що так. Відтак виникає безліч питань щодо розмежування компетенції слідчих юстиції та слідчих поліції. Проте Міністерством юстиції України це навіть не обговорюється.

Тепер щодо «міжнародних стандартів» та «міжнародного досвіду», на яких Міністерство юстиції України наголошувало в обґрунтування цієї законодавчої новели, водночас уникаючи посилань на конкретні приклади.

Є такий документ, який називається Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила. Документ, який чиновники Міністерства юстиції України, не взяли до уваги. Адже, якщо б вони знали та читали цей документ, то знали б наступне.

Так, Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила містять мало прямих заборон. Проте серед цієї мінімальної кількості заборон (або, краще сказати, рекомендацій не робити щось) є надзвичайно імперативна рекомендація щодо підпорядкування пенітенціарних установ у країнах-членах Ради Європи.

Так, відповідно до Правила 71, за пенітенціарні установи повинні відповідати органи державної влади, не підпорядковані військовому відомству, поліції або карного розшуку.

Це означає не лише, що Міністерство оборони України, Національна поліція України, Служба безпеки України або інші поліцейські за своєю природою структури *не* можуть мати у підпорядкуванні пенітенціарні установи.

Цей стандарт означає також наступне: для органу державної влади, відповідального за пенітенціарну систему, є *неприпустимим* мати у безпосередньому підпорядкуванні вузькопрофільні військові підрозділи, поліцейські підрозділи та підрозділи карного розшуку. Це повною мірою стосується і слідчих підрозділів (з огляду на європейське тлумачення поняття «*поліцейський*»).

Є інший міжнародний стандарт (наразі оонівський), який називається Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, де надається визначення поняттю «посадова особа з підтримання правопорядку». Це поняття включає «посадових осіб …, які мають поліцейські повноваження (особливо повноваження із затримання правопорушників»).

Ключовим є те, що слідчі Міністерства юстиції України будуть саме *поліцейськими* в розумінні як оонівських, так європейських стандартів. І цього Міністерство юстиції України аж ніяк навіть не приховує, говорячи про необхідність «*надання Мін'юсту функцій правоохоронного органу*».

ВИСНОВОК.

Підсумовуючи викладене вище, можна впевнено сказати: створення інституту пенітенціарних слідчих Міністерства юстиції України суперечить логіці, а також оонівським та європейським стандартам.

Ми маємо обґрунтовані побоювання, що цей інститут суттєво нашкодить пенітенціарній системі та усім спробам реформування цієї системи.

Ця законодавча новела є *штучно вигаданою* й *неприродною* спробою захопити більший обсяг влади у пенітенціарній системи на шкоду реальним інтересам реформування пенітенціарної системи та усіх осіб, які мак чи інакше мають відношення до цієї системи.

Висновок є очевидним: необхідно негайно внести зміни до статті 216 КПК України, якими повернути її до редакції, яка існувала до цієї спроби Міністерства юстиції України мати власний каральний орган – слідчу та оперативно-розшукову пенітенціарну поліцію.

Іван Бородін, д. ю. н.
Навчально-науковий Юридичний інститут Національного авіаційного університету, м. Київ, Україна
Сергій Пасіка, к. ю. н.
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Ivan Borodin, ScD in Law
Educational and Research Institute of Law of National Aviation University, Kyiv, Ukraine

Serhii Pasika, PhD in Law
Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

LEGAL STATUS OF SERVICEMEN IN UKRAINE

State transformations in Ukraine concern relations that arise from organization and citizens' military service. In the process of military sphere reforming, the main directions are optimization of state military structures and as priority involvement of professionals to the military service, the problem to improve legal regulation of those relations becomes urgent. At the same time, without development of theoretical principles to regulate military and management relations, including analysis of the key concepts, the fundamental of which is "a serviceman", it is impossible to remove contradictions and gaps of legislation in this area.

In the article, the definition of legal status of servicemen of the Armed Forces of Ukraine has been suggested, and its components: rights, duties, legal liability have been discovered. The own understanding of the problem has been shown through analysing the conceptual apparatus for systematization of normative legal acts that regulate legal status of a serviceman of the Armed Forces of Ukraine.

Key words: serviceman, military service, armed forces, military sphere, law, normative act, status, personality, rights, duties, liability.

Постановка проблеми. Розв'язання проблем правового регулювання та організації служби військовослужбовців України впливають на правове забезпечення та управління збройними силами держави. Основоположними критеріями щодо вирішення питань удосконалення організації служби військовослужбовців збройних сил України є визначення на теоретичному та правовому рівнях їх правового статусу у його «класичному» вимірі – правах, обов'язках, відповідальності.

Аналіз останніх досліджень. Вивченню окремих аспектів військової служби присвячена значна частина наукових праць. Так, історію розвитку військових формувань розкрито у працях: Л. В. Бородича, С. В. Василенка, О. М. Калюка, О. М. Лойка, особливості військового управління та інші проблеми службової діяльності розглядали В. І. Кириленко, О. В. Кривенко, О. В. Лавніченко, В. І. Мунтіян, М. М. Орлов, С. Т. Полторак, О. М. Шмаков.

Мета статті. Необхідним є проведення системних розробок, спрямованих на вдосконалення правового регулювання та організації служби військовослужбовців збройних сил України, їх правового статусу. І хоча проблематика воєнної сфери у правовій науці є об'єктом наукових досліджень, правовий статус військовослужбовців залишається недостатньо дослідженим.

Етимологія слова «військовослужбовець» походить від слова «службовець». В. І. Даль пояснює, що «служба» − це корисність, угода, діяльність, життя для інших, послуга, корисна справа, а слово «служити» означає стати у пригоді, бути корисним, бути потрібним, бути знаряддям, засобом для певної мети[1].

[1] Даль, В.И. (2006). *Толковый словарь живого русского языка*. Т.4. М.: ОАО ПФ Красный пролетарий ОЛМА-ПРЕСС.

На законодавчому рівні поняття «військовослужбовець» закріплено у Положенні про проходження громадянами України військової служби у Збройних силах України[1]. Також, Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» визначає військовослужбовців як громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які проходять військову службу.

Щодо військового обов'язку громадяни України поділяються на такі категорії:

допризовники – особи, які підлягають приписці до призовних дільниць;

призовники – особи, приписані до призовних дільниць;

військовослужбовці – особи, які проходять військову службу;

військовозобов'язані – особи, які перебувають у запасі для комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт із забезпечення оборони держави;

резервісти – особи, які проходять службу у військовому резерві Збройних Сил України, інших військових формувань і призначені для їх комплектування у мирний та воєнний час.

До категорії військовослужбовців прирівнюються іноземці та особи без громадянства, які відповідно до закону проходять військову службу у Збройних Силах України[2].

Отже, військовослужбовцями є особи, які проходять державну службу особливого характеру, що полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язану із захистом держави, її цілісності та суверенітету.

В залежності від видів військової служби військовослужбовці можуть перебувати на: а) строковій військовій службі; б) військовій службі за призовом під час мобілізації, на особливий період; в) військовій службі за контрактом осіб рядового складу; г) військовій службі за контрактом осіб сержантського і старшинського складу; д) військовій службі (навчання) курсантів вищих військових навчальних закладів, а також вищих навчальних закладів, які мають у своєму складі військові інститути, факультети військової підготовки, кафедри військової підготовки, відділення військової підготовки; є) військовій службі за контрактом осіб офіцерського складу; ж) військовій службі за призивом осіб офіцерського складу[3].

Правовий статусу військовослужбовця України визначається нормативно-правовими актами, які регламентують його права, обов'язки, відповідальність пов'язані з проходженням військової служби, а також встановлюють юридичні гарантії, та механізми охорони і захисту правового його правового статусу.

Основу правового статусу військовослужбовців України, становлять Конституція України, Закони України: «Про військовий обов'язок та військову службу», «Про Національну гвардію України», «Про оборону України», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України», «Про Стройовий статут Збройних Сил України», «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України», постанови Верховної Ради України, укази Президента України, у тому числі «Про затвердження Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних силах України», інші нормативні акти.

Зважаючи на зазначені нормативні акти характеристиками правового статусу військовослужбовців є: а) вони є громадянами України; б) це особи віком від 18 років; в) обов'язковість проходження допризовної підготовки; г) вступ на військову службу здійснюється за призовом, добровільно, за контрактом; д) проходження військової служби відбувається на військових та інших посадах; є) кожному військовослужбовцю, відповідно до займаної посади, присвоюється військове звання; ж) кожна особа, яка, вступаючи на військову службу, особисто складає Військову присягу на вірність Українському народові; з) військовослужбовцем не може бути особа, яка має не погашену або не зняту судимість за вчинення злочину; і) ознаками військовослужбовця є військова форма і знаки розрізнення; й) відносини між військовослужбовцями характеризуються наявністю системи субординації; к) військовослужбовець – це особа, яка має закріплену за нею зброю; л) військовослужбовець є особливим суб'єктом кримінальної,

[1] *Указ про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних силах України 2008* (Президент України). *Офіційний вісник України*, 95, 9, 3129.

[2] *Закон про військовий обов'язок і військову службу 1992* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 27, 385.

[3] *Закон про військовий обов'язок і військову службу 1992* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 27, 385.

адміністративної, дисциплінарної та матеріальної відповідальності; м) позапартійність військовослужбовців.

Складовими правового статусу військовослужбовця є дієздатність та деліктоздатність військовослужбовця, тобто здатність мати і реалізовувати визначені нормативними актами права і виконувати обов'язки, нести юридичну відповідальність за їх порушення в межах, встановлених законодавством. Набуває їх особа з початку військової служби і володіє ними до закінчення служби. Ці складові правового статусу військовослужбовця не виникають одночасно з правоздатністю, а носять формально-організаційний характер. Так, початок і закінчення проходження військової служби встановлено ст. 24 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», згідно з положеннями якої початком проходження військової служби вважається:

1) день відправлення у військову частину з обласного збірного пункту – для громадян, призваних на строкову військову службу;

2) день зарахування до списків особового складу військової частини (військового навчального закладу, установи тощо) – для громадян, прийнятих на військову службу за контрактом, у тому числі військовозобов'язаних, які проходять збори, та резервістів під час мобілізації;

3) день призначення на посаду курсанта вищого військового навчального закладу, військового навчального підрозділу вищого навчального закладу – для громадян, які не проходили військову службу, та військовозобов'язаних;

4) день відправлення у військову частину з районного (міського) військового комісаріату – для громадян, призваних на військову службу під час мобілізації, на особливий період, та на військову службу за призовом осіб офіцерського складу.

Закінченням проходження військової служби вважається день виключення військовослужбовця зі списків особового складу військової частини (військового навчального закладу, установи тощо) у порядку, встановленому положеннями про проходження військової служби громадянами України.

Військовослужбовці вважаються такими, що виконують обов'язки військової служби:

1) на території військової частини або в іншому місці роботи (занять) протягом робочого (навчального) часу, включаючи перерви, встановлені розпорядком (розкладом занять);

2) на шляху прямування на службу або зі служби, під час службових поїздок, повернення до місця служби;

3) поза військовою частиною, якщо перебування там відповідає обов'язкам військовослужбовця або його було направлено туди за наказом відповідного командира (начальника);

4) під час виконання державних обов'язків, у тому числі у випадках, якщо ці обов'язки не були пов'язані з військовою службою;

5) під час виконання обов'язку з урятування людського життя, охорони державної власності, підтримання військової дисципліни та охорони правопорядку[1].

Дані юридичні факти є підставою для настання ряду правових наслідків, щодо військовослужбовця, встановлених діючим законодавством, наприклад: отримання статусу ветерана військової служби, визначення розмірів пенсійного забезпечення, виплат, допомог; надання пільг, визначених нормативними актами, притягнення до юридичної відповідальності.

Таким чином, специфічними, властивими правовому статусу військовослужбовця України, ознаками є: а) його обумовленість службовим положенням військовослужбовця, тобто військовослужбовець набуває спеціальних прав відповідно до його військової посади і звання; б) його прояв у публічних відносинах, які виникають під час проходження військової служби.

Зважаючи на дану кваліфікацію, військовослужбовці України є суб'єктами із спеціальним статусом. Саме цей статус відображає зміст і особливості їх прав, обов'язків та юридичної відповідальності. Як зазначає О. Ф. Скакун, спеціальний правовий статус є статусом представників певної соціальної групи, відокремленої за певним юридико-значущим началом (родом діяльності, віком та ін.), який наділений відповідно до законів та інших нормативних актів спеціальними, додатковими правами і обов'язками, обумовлений особливостями становища особи і потребами її функціональної спеціальної активності (учень, пенсіонер, військовослужбовець, посадова особа та

[1] *Закон про військовий обов'язок і військову службу 1992* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 27, 385.

ін.), є загальним для певного кола осіб. Спеціальний статус доповнює (статус депутата) або обмежує (статус рецидивіста) загальний правовий статус, тобто коректує його[1].

Отже *правовий статус військовослужбовця України* має особливий (спеціальний) характер і визначається як встановлена нормативними актами можливість мати та реалізовувати права і обов'язки в процесі проходження військової служби, а також здатність нести юридичну відповідальність за скоєнні правопорушення.

Права військовослужбовця України як складова його правового статусу, це встановлена правовими нормами міра його можливої поведінки у правовідносинах, пов'язаних з проходженням військової служби, що забезпечує необхідні умови виконання ним обов'язків, спрямована на задоволення публічно-правових інтересі, визначених і гарантованих державою.

Права військовослужбовця України інтегральна категорія. Тому, для їх розгляду доцільним є поділ на: а) загальні, властиві для всіх військовослужбовців; б) посадові, обумовлені особливостями проходження служби; в) спеціальні, пов'язані з виконанням окремих завдань військовослужбовцями.

До загальних прав військовослужбовців України слід віднести наступні: а) право на зберігання, носіння, застосування зброї у порядку, передбаченому законодавством, – згідно з ст. 20-23 Статуту внутрішньої служби[2], ст. 60 Статуту гарнізонної і вартової служби Збройних сил України[3]. У відповідності із ст. 6 Дисциплінарного статуту збройних сил України застосування зброї допускається лише в бойовій обстановці, а в мирний час – у виняткових випадках, визначених Статутом гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України, Статутом внутрішньої служби Збройних Сил України; б) право на носіння форменого одягу; право на матеріальне та фінансове забезпечення; в) право на соціальне забезпечення військовослужбовців України та членів їх сімей відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»[4] та ін.; г) право на пенсійне забезпечення відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»[5]; д) право на звернення у разі незаконних рішень, дій (бездіяльності) щодо них командирів чи інших військовослужбовців, порушення їх прав, законних інтересів та свобод, а також незаконного покладення на них обов'язків або незаконного притягнення до відповідальності, передбачене для усіх військовослужбовців згідно з п. 110 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України[6]; є) право на підвищення кваліфікації військовослужбовців, які потребують підвищення професійного рівня, а також військовослужбовців, зарахованих до резерву кандидатів для просування по службі, передбачено пп. 174, 175 Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних силах України; ж) право на відпустки, згідно з п. 180 Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних силах України. Надання військовослужбовцям відпусток та відкликання з них здійснюється відповідно до порядку, встановленого Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»; з) право на обов'язкове державне соціальне страхування на випадок хвороби, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності в період проходження ним військової служби на підставі Законів України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності»[7], «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими

[1] Скакун, О.Ф. (2001). *Теорія держави і права: підруч*. Харків: Консум, 382.

[2] *Закон про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України 1999* (Верховна Рада України). *Офіційний вісник України*, 20, 5.

[3] *Закон про Статут гарнізонної та вартової служби Збройних Сил України 1999* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 22, 196.

[4] *Закон про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей 1992* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 15, 190.

[5] *Закон про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб 1992* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 29, 399.

[6] *Закон про Дисциплінарний статут Збройних Сил України 1999* (Верховна Рада України). *Офіційний вісник України*, 19, 1.

[7] *Закон про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності 1999* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 46, 403.

похованням»[1], «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»[2], «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття»[3].

До посадових належать наступні права військовослужбовців України:

а) право командира (начальника) одноособово приймати рішення, віддавати накази згідно з п. 28 Закону України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України»[4]; б) право командира віддавати накази і розпорядження, та обов'язок підлеглого їх виконувати, крім випадку віддання явно злочинного наказу чи розпорядження, передбачене п. 6 Закону України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України»; в) право командира накладати дисциплінарні стягнення та застосовувати заохочення у порядку, передбаченому Законом України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України»; г) право начальника гарнізону у разі потреби, для виконання покладених на нього завдань залучати особовий склад і транспортні засоби військових частин гарнізону, відповідно до п. 9 Закону України «Про Статут гарнізонної та вартової служби Збройних Сил України[5]; д) право військовослужбовців строкової служби у вільний від занять та робіт час вільно переміщатися по території військової частини, а під час звільнення – і в межах гарнізону, відповідно до п. 216 Закону України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України»; є) право військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом, на отримання вищої освіти., відповідно з пп. 172, 173 Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних силах України.

Спеціальні права військовослужбовці України набувають під час перебування на бойовому чергуванні, у добовому та гарнізонному наряді, а також під час виконання спеціальних завдань. До них належать: відповідно до п. 60 Закону України «Про Статут гарнізонної та вартової служби Збройних Сил України» начальник патруля має право особисто застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби або зброю, чи віддати патрульним наказ застосовувати їх за передбачених законом обставин; Законом України «Про Статут гарнізонної та вартової служби Збройних Сил України» передбачені права начальників щодо перевірки готовності чергового підрозділу гарнізону до дій у разі тривоги або виклику (п. 38); право перевірки варти (п. 40); право затверджувати розклад варт (п. 119); право розпечатувати (запечатувати) ті чи інші об'єкти (п. 185), право змінити або зняти з поста чатового (п. 231) тощо.

Вказані нами права дають змогу прийти до висновку, що їх ознакою є «віддаленість» від інших – конституційних, економічних, політичних прав. Ця обумовленість, на нашу думку, визначається їх співвідношенням і взаємозалежністю із обов'язками, що виникають під час проходження військової служби.

Під обов'язком військовослужбовця України необхідно розуміти межі, можливості поведінки на основі їх єдності та узгодженості, визначені нормативними актами у зв'язку з проходженням особою військової служби.

Виходячи із особливостей та характеру військових відносин, обов'язки військовослужбовці можна поділити на:

а) загальні, які поширюються на всіх військовослужбовців, незалежно від відомчої належності, службового становища, посади чи військового звання;

б) посадові, обумовлені, як посадовим положенням у певному конкретному підрозділі чи військовій частині збройних сил України, так і специфікою військової служби;

в) спеціальні, які виникають у зв'язку з виконанням доручення військовослужбовцем завдання, і яке виходить за межі його посадових обов'язків та носить, як правило, тимчасовий характер.

---

[1] *Закон про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням 2001* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 14, 71.

[2] *Закон про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування 2003* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 49, 376.

[3] *Закон про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття 2000* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 22, 171.

[4] *Закон про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України 1999* (Верховна Рада України). *Офіційний вісник України*, 20, 5.

[5] *Закон про Статут гарнізонної та вартової служби Збройних Сил України 1999* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 22, 196.

Загальні обов'язки військовослужбовців України передбачені ст. 65 Конституції України, які конкретизується у Законі України «Про оборону України»[1], Військовою присягою, текст якої затверджений Постановою Верховної Ради України «Про текст Військової присяги»[2], Законі України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України»[3], Законі України «Про статут внутрішньої служби Збройних Сил України»[4] , Законі України «Про Стройовий статут Збройних Сил України»[5] (стройові обов'язки), Положенням «Про проходження громадянами України військової служби у Збройних силах України»[6].

Військовослужбовці України для виконання своїх посадових обов'язків мають доступ до інформації з обмеженим доступом, зокрема, до службової та таємної інформації, стосовно якої законом встановлені певні додаткові обов'язки щодо її використання, зберігання, передачі, знищення, обліку, які містяться у Законах України «Про інформацію»[7], «Про доступ до публічної інформації»[8], «Про державну таємницю»[9].

Загальним обов'язком є обов'язок по дотриманню заборони на перебування в політичних партіях і рухах. Так, наприклад, згідно із ст. 11 Закону України «Про національну гвардію» членство в політичних партіях та професійних спілках військовослужбовців України на період військової служби зупиняється[10].

Посадові обов'язки залежать від виду посад, яку займають військовослужбовці у збройних силах України. Так, наприклад, обов'язки командувача Національної гвардії України визначаються розділом 2 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України де передбачаються загальні обов'язки командирів (начальників), до яких відносяться, зокрема, обов'язок планувати роботу і здійснювати заходи щодо підтримання та удосконалення бойової та мобілізаційної готовності і вимагати їх виконання, вживати заходів для охорони державної таємниці, завжди мати точні відомості про особовий склад, озброєння, боєприпаси, бойову та іншу техніку, пальне, матеріальні засоби (кошти), що є у військовій частині, у підрозділі за штатом, списком і в наявності; встановлювати у військовій частині, у підрозділі такий внутрішній порядок, який гарантував би неухильне виконання законів України і положень статутів збройних сил України тощо. Водночас, розділом 3 вищевказаного Статуту конкретизовані посадові обов'язки командира полку (п. 67), начальника штабу полку (п. 69), заступника командира полку (п. 71), заступника командира полку з виховної роботи (п. 73) заступника командиру полку з озброєння − начальника технічної частини (п. 75) та ін.

Дисциплінарним статутом Збройних Сил України (п.5) передбачена особиста відповідальність командирів військових з'єднань, частин, підрозділів за стан дисципліни та визначені відповідні обов'язки постійно підтримувати військову дисципліну, вимагати її додержання від підлеглих, не залишати поза увагою жодного дисциплінарного правопорушення. Стосовно кожного випадку правопорушення командир зобов'язаний прийняти рішення щодо необхідності притягнення винного до відповідальності залежно від обставин скоєння правопорушення, ступеня вини, попередньої поведінки порушника та розміру завданих державі та іншим особам збитків.

У Статуті гарнізонної та вартової служб збройних сил України передбачені права і обов'язки начальника гарнізону, його заступників, помічника з правової роботи, начальника зв'язку гарнізону, начальника фінансово-економічної та медичної служб гарнізону, служби радіаційного, хімічного,

[1] *Закон про оборону України 1992* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 9, 106.
[2] *Постанова про текст Військової присяги 1992* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 3, 13.
[3] *Закон про Дисциплінарний статут Збройних Сил України 1999* (Верховна Рада України). *Офіційний вісник України*, 19, 1.
[4] *Закон про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України 1999* (Верховна Рада України). *Офіційний вісник України*, 20, 5.
[5] *Закон про Стройовий статут Збройних Сил України 1999* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 22, 194.
[6] *Закон про військовий обов'язок і військову службу 1992* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 27, 385.
[7] *Закон про інформацію 1992* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 48, 650.
[8] *Закон про доступ до публічної інформації 2011* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 32, 314.
[9] *Закон про державну таємницю 1994* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 16, 93.
[10] *Закон про Національну гвардію України 2014* (Верховна Рада України). *Голос України*, 8.

біологічного захисту, начальника органу управління Служби правопорядку в гарнізоні, старшого військового містечка тощо.

Спеціальні обов'язки виникають у разі отримання військовослужбовцями завдання, виконання якого виходить за межі його посадових обов'язків та носить, разовий характер. Так, наприклад, Законом України «Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України» визначаються обов'язки військовослужбовців, які залучаються для несення гарнізонної та вартової служб. Зокрема, цим нормативним актом передбачені права та обов'язки військовослужбовців під час чергування в гарнізоні (повноваження чергового варт, помічника чергового варт, чергового підрозділу та безпосередньо гарнізонних варт); під час патрулювання в гарнізоні (права і обов'язки начальника патруля і патрульного); під час проведення гарнізонних заходів, зокрема, парадів військ, почесних варт, віддання військових почестей під час поховання, покладання вінків до пам'ятників та могил воїнів, залучення військ до боротьби з пожежами та стихійним лихом; під час несення вартової служби (права і обов'язки начальника варти, начальника чергового зміни на гауптвахті, начальника варти з охорони штабів, пунктів управління, розвідного, вивідного, чатового тощо).

На підставі викладеного, слід зазначити, що військова служба вимагає підвищеного відповідального ставлення військовослужбовців до своїх обов'язків, точного їх виконання, суворого дотримання приписів закону, у тому числі заборон, гарантованих засобами державного примусу. У разі скоєння протиправних дій до військовослужбовці несуть, дисциплінарну, адміністративну кримінальну відповідальність.

Так, наприклад, відповідно до ст. 15 КУпАП військовослужбовці притягуються до адміністративної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень, передбачених главою 13-А цього Кодексу, зокрема порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (стаття 172-4), порушення вимог фінансового контролю (стаття 172-6) та ін. Ст. 212-2 КУпАП передбачає адміністративну відповідальність за порушення законодавства про державну таємницю, ст. 212-5 КУпАП передбачає адміністративну відповідальність за порушення порядку обліку, зберігання і використання документів та інших носіїв інформації, які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави[1].

Встановлена також кримінальна відповідальність за корупційні правопорушення, наприклад, ст. 369-2 КК України встановлює відповідальність за зловживання впливом особами, уповноваженими на виконання функцій держави, тобто особами, визначеними в пунктах 1−3 частини 1 ст. 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції»[2]. Ст. 422 КК України передбачена кримінальна відповідальність за розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрату документів чи матеріалів, що містять такі відомості[3].

Таким чином, здійснений нами короткий аналіз основоположних питань щодо правового статусу військовослужбовця збройних сил України, на наш погляд, дало змогу, і відповідній мірі, наскільки це можливо у форматі статті, виділити загальне і особливе, теоретичне та практичне, а також більш повно відобразити характерні особливості цієї категорії державних службовців.

References:

1. Dal, V.I. (2006). *Tolkovyj slovar' zhivogo russkogo jazyka* [Explanatory Dictionary of Live Russian Language]. T.4. M.: OAO PF Krasnyj proletarij OLMA-PRESS. [in Russian].
2. *Ukaz pro Polozhennya pro prokhodzhennya hromadyanamy Ukrayiny viys'kovoyi sluzhby u Zbroynykh sylakh Ukrayiny 2008* [Decree on regulations regarding military service of citizens of Ukraine in the Armed Forces of Ukraine 2008]. (Prezydent Ukrayiny). *Ofitsiynyy visnyk Ukrayiny* [Official Bulletin of Ukraine], 95, 9, 3129. [in Ukrainian].
3. *Zakon pro viys'kovyy obov"yazok i viys'kovu sluzhbu 1992 [The law on military duty and military service 1992]*. (Verkhovna Rada Ukrayiny). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 27, 385. [in Ukrainian].
4. Skakun, O.F. (2001). *Teoriya derzhavy i prava: pidruch.* [Theory of State and Law: textbook]. Kharkiv: Konsum. [in Ukrainian].
5. *Zakon pro Statut vnutrishn'oyi sluzhby Zbroynykh Syl Ukrayiny 1999* [The law on the Statute of the Internal

[1] *Кодекс України про адміністративні правопорушення 1984* (Верховна Рада УРСР). *Відомості Верховної Ради УРСР*, додаток до 51, 1122.
[2] *Закон про засади запобігання корупції 2001* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 40, 404.
[3] *Кримінальний кодекс України 2001* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 25, 131.

Service of the Armed Forces of Ukraine 1999]. (Verkhovna Rada Ukrayiny). *Ofitsiynyy visnyk Ukrayiny* [Official Bulletin of Ukraine], 20, 5. [in Ukrainian].
6. *Zakon pro Statut harnizonnoyi ta vartovoyi sluzhby Zbroynykh Syl Ukrayiny 1999* [The law on the Statute of garrison and patrol service of the Armed Forces of Ukraine 1999]. (Verkhovna Rada Ukrayiny). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 22, 196. [in Ukrainian].
7. *Zakon pro sotsial'nyy i pravovyy zakhyst viys'kovosluzhbovtsiv ta chleniv yikh simey 1992 [*The law on social and legal protection of servicemen and their families 1992]. (Verkhovna Rada Ukrayiny). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 15, 190. [in Ukrainian].
8. *Zakon pro pensiyne zabezpechennya osib, zvil'nenykh z viys'kovoyi sluzhby, ta deyakykh inshykh osib 1992* [The law on pensions for persons dismissed from military service and some other persons 1992]. (Verkhovna Rada Ukrayiny). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 29, 399. [in Ukrainian].
9. *Zakon pro Dystsyplinarnyy statut Zbroynykh Syl Ukrayiny 1999* [The law on the Disciplinary statute of the Armed Forces of Ukraine 1999]. (Verkhovna Rada Ukrayiny). *Ofitsiynyy visnyk Ukrayiny* [Official Bulletin of Ukraine], 19, 1. [in Ukrainian].
10. Zakon *pro zahal'noobov"yazkove derzhavne sotsial'ne strakhuvannya vid neshchasnoho vypadku na vyrobnytstvi ta profesiynoho zakhvoryuvannya, yaki sprychynyly vtratu pratsezdatnosti 1999* [The law on mandatory state social insurance against accidents at work and occupational diseases that cause disability 1999]. (Verkhovna Rada Ukrayiny). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 46, 403. [in Ukrainian].
11. *Zakon pro zahal'noobov"yazkove derzhavne sotsial'ne strakhuvannya u zv"yazku z tymchasovoyu vtratoyu pratsezdatnosti ta vytratamy, zumovlenymy pokhovannyam 2001* [The law on mandatory state social insurance due to temporary disability benefits and expenses related to funeral 2001]. (Verkhovna Rada Ukrayiny). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 14, 71. [in Ukrainian].
12. *Zakon pro zahal'noobov"yazkove derzhavne pensiyne strakhuvannya 2003* [The law on mandatory state social insurance 2003]. (Verkhovna Rada Ukrayiny). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 49, 376. [in Ukrainian].
13. *Zakon pro zahal'noobov"yazkove derzhavne sotsial'ne strakhuvannya na vypadok bezrobittya 2000* [The law on mandatory state social insurance against unemployment 2000]. (Verkhovna Rada Ukrayiny). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 22, 171. [in Ukrainian].
14. *Zakon pro oboronu Ukrayiny 1992* [The law on defense of Ukraine 1992]. (Verkhovna Rada Ukrayiny). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 9, 106. [in Ukrainian].
15. *Postanova pro tekst Viyskovoyi prysyahy 1992* [The resolution on the text of the military oath 1992]. (Verkhovna Rada Ukrayiny). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 3, 13. [in Ukrainian].
16. *Zakon pro Stroyovyy statut Zbroynykh Syl Ukrayiny 1999* [The law on the Combatant statute of the Armed Forces of Ukraine 1999]. (Verkhovna Rada Ukrayiny). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 22, 194. [in Ukrainian].
17. *Zakon pro informatsiyu 1992* [The law on information 1992]. (Verkhovna Rada Ukrayiny). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 48, 650. [in Ukrainian].
18. *Zakon pro dostup do publichnoyi informatsiyi 2011* [The law on access to public information 2011]. (Verkhovna Rada Ukrayiny). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 32, 314. [in Ukrainian].
19. *Zakon pro derzhavnu tayemnytsyu 1994* [The law on state secret 1994]. (Verkhovna Rada Ukrayiny). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 16, 93. [in Ukrainian].
20. *Zakon pro Natsional'nu hvardiyu Ukrayiny 2014* [The law on the National guard of Ukraine 2014]. (Verkhovna Rada Ukrayiny). *Holos Ukrayiny* [Voice of Ukraine], 8. [in Ukrainian].
21. *Kodeks Ukrayiny pro administratyvni pravoporushennya 1984* [The Code of Ukraine on Administrative Offences 1984]. (Verkhovna Rada URSR). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady URSR* [Bulletin of the Verkhovna Rada of URSR], dodatok do 51, 1122. [in Ukrainian].
22. *Zakon pro zasady zapobihannya koruptsiyi 2001* [The law on principles to prevent corruption 2001]. (Verkhovna Rada Ukrayiny). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 40, 404. [in Ukrainian].
23. *Kryminal'nyy kodeks Ukrayiny 2001* [The Criminal Code of Ukraine 2001]. (Verkhovna Rada Ukrayiny). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 25, 131. [in Ukrainian].

Олексій Навроцький, к. е. н.
Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, Україна

ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

Oleksii Navrotskyi, PhD in Economics
V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

ADMINISTRATIVE-LEGAL GUARANTEES OF THE RIGHTS OF A CHILD IN UKRAINE

The article argued that today there is a deficiency and imperfection of declarative approaches regarding guarantees of citizens rights in general and child rights in particular. The article gives a significant list of definitions of guarantees. Based on the analysis of views of Soviet scientists it was found that at that time it was believed that guarantees of the rights are designed to ensure implementation, security, protection, an opportunity to exercise such rights, and to prevent and punish infringement of such rights, and in case of infringement – to restore them and to bring perpetrators to justice. Today, administrative-legal guarantees of the rights of a child in Ukraine are factors that affect implementation of the rights of a child.
Key words: child rights, guarantees, universal guarantees, legal guarantees, protection.

Постановка проблеми. Під час становлення України як правової держави, побудови в ній громадянського суспільства, адміністративне право відіграє роль однієї з провідних галузей права. Як і в кожній демократичній країні, ця галузь не тільки регулює суспільні відносини у сфері здійснення державою своїх повноважень і завдань та функцій державного управління, а й виконує специфічну системоутворюючу функцію у всій сфері публічного адміністрування. Саме тому, серед різноманітних заходів реалізації та захисту прав дитини в Україні провідне місце займає їхнє адміністративно-правове забезпечення, яке найяскравіше проявляється у відносинах з органами публічного адміністрування. Тобто основна увага щодо забезпечення прав дитини повинна приділятися означеним органам.

На низький рівень забезпечення прав дитини також зверталася увага українських парламентарів під час проведення парламентських слухань на тему: «Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист». Під час проведення цього заходу було зазначено про те, що в Україні посилюються негативні тенденції щодо забезпечення та захисту прав дітей. Значна частина нових викликів у забезпеченні прав дітей, які становлять п'яту частину українського соціуму, породжена глибокою соціально-політичною кризою України. Очевидним і закономірним наслідком цих процесів є погіршення соціального становища дітей. Водночас, ні Стратегія сталого розвитку "Україна – 2020", ні Програма діяльності Кабінету Міністрів України не містять завдань з питань дотримання та захисту прав дитини. Тема соціального, медичного, правового захисту дітей у діях центральних та місцевих органів виконавчої влади набула всіх ознак другорядності та свідчить про накопичення негативних тенденцій в сфері захисту прав дитини[1]. Тому, у своєму дослідженні ми, перш за все, ставимо за мету визначити поняття адміністративно-правових гарантій забезпечення прав дитини в Україні, а вже потім досліджувати види та класифікації таких гарантій та інших питань, що з ними пов'язані.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження проблемних питань правових гарантій забезпечення прав людини в Україні здійснювали фахівці з конституційного, адміністративного та міжнародного права серед яких слід відзначити праці О.П. Алехіна, Є.В. Білозьорова, Н. Боброової, К.Г. Волинки, Т. Заворотченко, Р.І. Зуєва, М.М. Гуренка, О.Г. Кушніренко, С. Лисенкова, М.С. Малеїна, А. Матвієнко, А.В. Міцкевича, О.А. Михайлюк,

[1] У Верховній Раді України відбулися парламентські слухання на тему: «*Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист*». *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. <http://rada.gov.ua/news/Novyny/Parlamentski_slukhannya/135857.html>

В.А. Патюліна, П.М. Рабіновича, Т.М. Слінько, Ю.М. Тодики, О.Ф. Фрицького, М.І. Хавронюка, Ю.С. Шемшученка, Л.Г. Шукліної та інших вчених.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день не існує цілісної фундаментальної теорії щодо адміністративно-правових гарантій прав і свобод людини, немає фундаментальних наукових досліджень цієї проблеми, у яких би визначалося поняття, система і місце адміністративно-правових гарантій у системі гарантій прав і свобод людини в Україні, недостатньо дослідженим є питання діяльності органів публічного адміністрування щодо створення відповідних умов для реалізації адміністративно-правових гарантій[1].

Майже такі самі наукові погляди висловлює А.М. Синиця, акцентуючи увагу на тому, що сьогодні на теренах науки адміністративного права України ще не склалося єдиної закінченої, узгодженої і вичерпної системи адміністративно-правових гарантій прав і свобод людини. Такий стан речей, вважає вчений, – обумовлюється низкою факторів: по-перше, адміністративне право України перебуває у стані реформування та зміни основних пріоритетів і цінностей адміністративно-правового регулювання. Так, якщо за радянських часів органи виконавчої влади переважно виконували роль суб'єктів, які здійснюють виконавчо-розпорядчі повноваження щодо підпорядкованих суб'єктів, то на сьогодні їх основна роль – надання адміністративних послуг та створення належних умов для реалізації громадянами своїх прав і свобод. Ці тенденції неодмінно обумовлюють динамічний характер системи і сутності адміністративно-правових гарантій прав і свобод людини; по-друге, низка державних органів на сьогодні перебувають у фазі реформування, тому реалізація окремих організаційно-правових гарантій має певної міри нестабільний характер, що природно ускладнює чітке визначення їх місця в системі гарантування прав і свобод людини і громадянина. Важливо і те, що всі гарантії у своїй практичній реалізації супроводжуються застосуванням норм різних галузей права. Наприклад, право на звернення до суду закріплюється в загальному вигляді нормами конституційного права. Одночасно з цим, якщо ми говоримо про звернення до адміністративних судів, то тут переважно йдеться про реалізацію норм адміністративного права, у випадку ж порушення трудових прав працівників власником або уповноваженим ним органом, перший має право на звернення до суду вже в порядку цивільного судочинства. Разом з цим, і в першому, і в другому випадку слід вести мову про реалізацію права на судовий захист як єдиної гарантії прав і свобод людини і громадянина[2].

Що стосується визначення адміністративно-правових гарантій, то слід позначити, що вчені-адміністративісти також по-різному трактують свої наукові погляди стосовно цих питань. Наприклад, В. Б. Авер'янов[3] визначав адміністративно-правові гарантії прав та свобод громадян як комплекс адміністративно-правових засобів, що забезпечують повноту, стійкість та стабільність прав та свобод громадян у сфері державного управління. І. О. Ієрусалімова[4] розглядала адміністративно-правовий механізм забезпечення прав і свобод людини, гарантії реалізації прав і свобод як встановлені законом засоби, що охороняють і захищають права громадян, припиняють та усувають порушення, надають можливості щодо їх поновлення. Е. О. Олефіренко[5] вважає, що адміністративно-правові гарантії прав і свобод людини є самостійною сукупністю елементів, закріплених у нормах адміністративного права, що є такими елементами адміністративної правоздатності, як визначена державою здатність мати права, передбачені адміністративно-правовими нормами, та адміністративної дієздатності, як можливості громадян реалізовувати своїми діями конституційні права і обов'язки, конкретизовані в нормах адміністративного права. О. В. Негодченко[6] під однією з адміністративно-правових гарантій прав і свобод розуміє організаційно-правовий механізм забезпечення прав та свобод людини як

[1]Зуев, Р.И. *Поняття, сутність та види адміністративно-правових гарантій забезпечення прав і свобод людини. StattiOnline*. <http://www.stattionline.org.ua/pravo/76/12305-ponyattya-zmist-ta-vidi-administrativno-pravovix-garantij-u-zabezpechenni-prav-i-svobod-lyudini.html>

[2]Синиця, А.М. (2012). *Адміністративно-правове регулювання у сфері забезпечення прав і свобод військовослужбовців:* дис. канд. юр.наук. Київ, 117.

[3]Аверʼянов, В.Б. (2008). *Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту*. Дніпропетровськ, 6.

[4] Ієрусалімова, І.О., Ієрусалімов, І.О., Павлик, П.М, Удовенко, Ж.В. (2007). *Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина*. Київ, 92.

[5] Олефіренко, Е.О. (2006). *Адміністративно-правові гарантії реалізації прав і свобод громадян*: автореф. дис. … канд. юрид. наук, за спец.: 12.00.07. Ірпінь, 13.

[6] Негодченко, О.В. (2003). *Організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини*. Дніпропетровськ, 54.

систему способів і факторів, що забезпечують необхідні умови реалізації та захисту всіх основних прав і свобод людини. Але організаційно-правовий механізм забезпечення прав і свобод людини не є єдиним цілим і складається з багатьох елементів, які тісно взаємопов'язані між собою. О. І. Наливайко[1] адміністративно-правові гарантії прав і свобод людини вважає напрямом діяльності органів держави і місцевого самоврядування, громадських об'єднань і громадян із забезпечення прав і свобод людини для правомірної та неухильної їх реалізації і захисту.

Таким чином, наведені вище наукові погляди вчених-адміністративістів дозволяють зробити певні висновки стосовно того, що при визначенні термінологічного поняття адміністративно-правові гарантії забезпечення прав дитини в Україні, слід виходити з того, що воно повинно у своєму змісті відобразити дві важливі, на наш погляд, складові. Перша складова цього поняття дає змогу відповісти на питання «яким чином забезпечується», а друга складова – «що саме забезпечується». Аналізуючи наведені вище визначення, вбачається, що більшість учених додержується думки про те, що права дитини забезпечуються саме засобами, крім того, вчені теоретики та вчені-конституціоналісти також оперують термінами «способи», «умови», «інститути», «принципи» і «норми». Виникає питання про доцільність використання всіх цих термінів для характеристики поняття гарантій забезпечення прав дитини в Україні. «Засоби – це механізм і матеріальні джерела, які забезпечують людині та громадянину можливість користуватися основними правами і свободами, виконувати покладені обов'язки[2]. «Умови – це сукупність політичних, правових, соціальних, економічних, екологічних, національно-етнічних та інших факторів, які в тій чи інші мірі впливають на стан реалізації та дотримання прав і свобод людини і громадянина»[3]. Виходячи з наведених означень ми вважаємо за доцільним при визначенні гарантій оперувати терміном «засоби», адже, на нашу думку, цей термін більш точно відображає те, яким чином повинні забезпечуватися гарантії прав дитини в Україні. Але разом із тим, слід зазначити, що ми не погоджуємося із визначенням гарантій, яке пропонує О.І. Ниливайко (адміністративно-правові гарантії прав і свобод людини – це напрям діяльності органів держави і місцевого самоврядування, громадських об'єднань і громадян із забезпечення прав і свобод людини для правомірної та неухильної їх реалізації і захисту). Адже напрям діяльності органів влади характеризує виконання функцій, а не гарантій. Тому використовувати цей термін є нелогічним та суперечливим у термінологічному визначенні.

У зв'язку з цими факторами важко говорити про єдину завершену систему адміністративно-правових гарантій. Поряд з цим, можна визначити основні напрями та головні форми адміністративно-правового гарантування прав і свобод людини і громадянина. Специфіка такого роду гарантій визначається головним чином предметом адміністративного права, а також його методом. Як відомо, предметом адміністративного права є суспільні відносини, що формуються в ході забезпечення органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також у процесі державного і самоврядного управління у сферах соціально-економічного й адміністративно-політичного розвитку та охорони громадського порядку[4].

І.І. Сіліч до гарантій забезпечення прав і свобод громадян в адміністративно-правовій сфері відносить: правову культуру і правову активність особи; право на отримання відповідної інформації; право на правову допомогу; право на звернення з метою захисту своїх прав і свобод; адміністративно-процесуальний контроль, нагляд органів прокуратури та процесуальну діяльність суб'єктів, які безпосередньо представляють інтереси громадян при розгляді і вирішенні адміністративних справ[5]. Ми категорично не погоджуємося із зазначеним науковим підходом, адже виходячи з наведеного гарантії – це є право. З огляду на зазначений перелік відбувається заміна понять і залишається необґрунтованою зазначена позиція, що породжує юридичну неточність категоріального апарату стосовно понять «права» та «гарантії». Тому ми вважаємо, що означені елементи не можуть входити до системи гарантій забезпечення прав людини.

[1] Наливайко, О.І. (2001). Правовий захист людини як предмет дослідження загальної теорії права. *Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки*, *Вип. 12*, 21.
[2] Хазов, Е.Н. (1997). *Юридические гаранти основных прав, свобод и обязанностей человека и гражданина в России*: дис. канд. юрид. наук. Сакнт-Петербург, 21.
[3] Матузов, Н.И., Малько, А.В. (2001). *Теория государства и права*. Москва, 311.
[4] Авер'янов, В.Б. (2004). *Адміністративне право України*. Київ, 73.
[5] Сіліч, І.І. *Гарантії забезпечення прав і свобод громадян у адміністративному процесі*. автореф. дис. … канд. юрид. Наук; спец.: 12.00.07. Харків, 7.

М.М. Конін зазначає, що основними напрямами забезпечення адміністративно-правовими нормами прав, свобод і законних інтересів громадян та механізму їх реалізації є компетенція державних органів та органів місцевого самоврядування, яка служить фактором обмеження їх свавілля щодо громадян; закріплення адміністративної та дисциплінарної відповідальності за правопорушення; право на звернення до державних органів та органів місцевого самоврядування[1]. Позначений науковий підхід також не прояснює ситуацію стосовно визначення адміністративно-правових гарантій прав.

О.П. Алехін до адміністративно-правових гарантій прав і свобод людини і громадянина відносить: заслуховування органами державного управління та місцевого самоврядування звітів органів і посадових осіб, які уповноважені застосовувати адміністративні стягнення; здійснення контролю; розгляд подань і протестів органів прокуратури; проведення перевірок щодо надрукованих у засобах масової інформації відомостях, які інформують про порушення прав і свобод людини і громадянина та інші[2] . У загальних рисах ми погоджуємося з позицією вченого, але хотілося б позначити те, що адміністративно-правові гарантії забезпечення прав лидини не повинні обмежуватися тільки заслуховуванням звітів органами публічного адміністрування, контролем цих органів, розглядом подань та протестів, а також проведенням відповідних перевірок. Вбачається, що адміністративно-правові гарантії прав людини повинні включати в себе більш обємний та потужний потенціал повноважень органів публічного адміністрування для забезпечення на належному рівні прав людини взагалі, та прав дитини зокрема, які є останнім часом найбільш уразливими та малозахищенними, що повністю протирічить узятих Україною на себе зобов'язань щодо неухильного дотримання та забезпечення положень Конвенції ООН про права дитини.

Крім того, необхідно ураховувати те, що на сьогоднішній день виникла необхідність у комплексному підході до унормування питання захисту прав дітей при розгляді судами спорів, які стосуються прав та інтересів дитини. Існує нагальна потреба у внесенні змін до Сімейного кодексу України, Цивільного кодексу України та Цивільного процесуального кодексу України, оскільки суди розглядають справи про позбавлення батьківських прав, усиновлення, стягнення аліментів з порушенням строків їх розгляду. Крім того, складається негативна ситуація щодо нагляду за дотриманням прав дитини, надання правової допомоги дітям при зловживанні батьками, чи особами, які їх замінюють, своїми правами щодо представлення інтересів дитини у правовідносинах з третіми особами. У цьому контексті звертає на себе увагу негативна ситуація з дотриманням прав дитини на житло, особливо при відчуженні житла, частка у якому належить дитині на праві власності.

Висновки. Ураховуючи вищевикладене, можна зробити висновок про те, що **адміністративно-правові гарантії забезпечення прав дитини в Україні** – це комплекс (система) передбачених чинним законодавством засобів адміністративно-правового та адміністративно-процесуального характеру, які реалізуються органами виконавчої влади (державного управління) та є їх обов'язками з метою створення умов для реалізації та захисту прав дитини.

Але для забезпечення у практичній діяльності прав дитини необхідним є створення дієвих гарантій та забезпечення їх належного функціонування. У літературі, як вже було зазначено вище, відмічаються неоднозначні тлумачення самого поняття «гарантія». Часто поняття «гарантія» ототожнюється з терміном «забезпечення», що викликає наукові дискусії, бо слова гарантія і забезпечення є синонімами[3]. Ми вважаємо, що ототожнювати терміни «гарантія» та «забезпечення» є помилкою, адже гарантії – це засоби, умови, способи, що встановлюються державою для забезпечення прав дитини, а забезпечення – це процес, шляхом здійснення якого ці самі гарантії реалізуються на практиці.

Тому доречним вважається у цьому напрямі звернути увагу на статтю 16[1] Закону України «Про охорону дитинства»[4], що уведена до чинного законодавства України у 2009 році, яка має назву «Заходи і гарантії забезпечення виконання рішення суду про реалізацію права дитини на контакт» та регламентує те, що заходи і гарантії забезпечення виконання рішення суду про реалізацію права

[1] Конин, Н.М. (2007). *Административное право России*. Москва, 51-53.
[2] Алехин, А.П., Кармолицкий, А.А., Козлов, Ю.М. (1997). *Администратвиное право Российской Федерации*. Москва, 184.
[3] *Великий тлумачний словник сучасної української мови* (2003). Київ, 231.
[4] *Закон про охорону дитинства*, 16[1] (2001) (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 30, 142.

дитини на контакт визначаються судом у кожному конкретному випадку. Такими заходами і гарантіями є: зобов'язання особи, яка контактує з дитиною, оплачувати витрати, пов'язані з переїздом та проживанням дитини, а також, у разі потреби, – будь-якої іншої особи, яка супроводжує дитину, повідомляти особі, з якою проживає дитина, про місце перебування дитини під час реалізації нею права на контакт, з'являтися особисто разом з дитиною до органу опіки та піклування з періодичністю, визначеною судом; заборона зміни місця перебування дитини під час реалізації нею права на контакт; реалізація права на контакт з дитиною на території іноземної держави за умови подання органу опіки та піклування за місцем проживання дитини документа, що підтверджує визнання рішення суду України про контакт з дитиною на території іншої держави. Виходячи з запропонованого нами визначення гарантій, якими є заходи, що вживаються державою, вважається доцільним вилучити їх з назви статті та з її змісту слово «заходи», адже це є одне й те саме, тому, вважаємо, зазначену норму обтяжують зайві терміни, які не мають важливого та вирішального змістового наповнення.

Отже, адміністративно-правові гарантії забезпечення прав дитини в Україні являють собою багатогранне явище, яке охопити єдиним визначенням доволі важко. Адже позначені гарантії стосуються різноманітних явищ суспільного та державного життя різної спрямованості та неоднакової дії, які мають різне наповнення та зміст.

References:

1. Parlamentski slukhannya na temu: «*Prava dytyny v Ukrayini: zabezpechennya, dotrymannya, zakhyst*» [Parliamentary Hearings on "Children's Rights in Ukraine: security, compliance, protection"]. *Ofitsiynyy veb-sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://rada.gov.ua/news/Novyny/Parlamentski_slukhannya/135857.html> [in Ukrainian].
2. Zuev, R.Y. Ponyattya, sutnist ta vydy administratyvno-pravovykh harantiy zabezpechennya prav i svobod lyudyny [The concept, nature and types of administrative and legal guarantees of rights and freedoms]. *StattiOnline*. <http://www.stattionline.org.ua/pravo/76/12305-ponyattya-zmist-ta-vidi-administrativno-pravovix-garantij-u-zabezpechenni-prav-i-svobod-lyudini.html> [in Ukrainian].
3. Synytsya, A.M. *Administratyvno-pravove rehulyuvannya u sferi zabezpechennya prav i svobod viys'kovosluzhbovtsiv:* dys. kand. yur.nauk [Administrative regulation of the rights and freedoms of military personnel: Thesis for PhD degree in law]. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Averyanov, V.B. (2008). *Prava hromadyan u sferi vykonavchoyi vlady: administratyvno-pravove zabezpechennya realizatsiyi ta zakhystu* [The rights of citizens in the executive, administrative and legal framework for the implementation and protection]. Dnipropetrivsk. [in Ukrainian].
5. Iyerusalimova, I.O., Iyerusalimov, I.O., Pavlyk, P.M, Udovenko, Zh.V. (2007). *Administratyvno-pravove zabezpechennya prav i svobod lyudyny ta hromadyanyna* [Administrative and legal support of human rights]. Kyiv. [in Ukrainian].
6. Olefirenko, E.O. (2006). *Administratyvno-pravovi harantiyi realizatsiyi prav i svobod hromadyan*: avtoref. dys. … kand. yuryd. nauk, za spets.: 12.00.07 [Administrative and legal guarantees of human rights and freedoms: synopsis of Thesis for PhD degree in law]. Irpin, 13. [in Ukrainian].
7. Nehodchenko, O.V. (2003). *Orhanizatsiyno-pravovi zasady diyalnosti orhaniv vnutrishnikh sprav shchodo zabezpechennya prav i svobod lyudyny* [Organizational and legal principles of work of the police to ensure the rights and freedoms]. Dnipropetrivsk. [in Ukrainian].
8. Nalyvayko, O.I. (2001). Pravovyy zakhyst lyudyny yak predmet doslidzhennya zahalnoyi teoriyi prava [Legal protection of a person as a subject of study of the general theory of law]. *Derzhava i pravo: zb. nauk. prats. Yurydychni i politychni nauky* [State and Law: coll. of scient. works. Legal and Political Science], *Vyp. 12*, 21. [in Ukrainian].
9. Hazov, E.N. (1997). *Juridicheskie garanti osnovnyh prav, svobod i objazannostej cheloveka i grazhdanina v Rossii*: dis. kand. jurid. nauk [Legal guarantees of basic rights, freedoms and duties of man and citizen in Russia: Thesis for PhD degree in law]. Saint Petersburg. [in Russian].
10. Matuzov, N.I., Malko, A.V. (2001). *Teorija gosudarstva i prava* [Theory of State and Law]. Moscow. [in Russian].
11. Averyanov, V.B. (2004). *Administratyvne pravo Ukrayiny* [Administrative law of Ukraine]. Kyiv. [in Ukrainian].
12. Silich, I.I. *Harantiyi zabezpechennya prav i svobod hromadyan u administratyvnomu protsesi:* avtoref. dys. … kand. yuryd. Nauk; spets.: 12.00.07 [Guarantees of the rights and freedoms of citizens in the administrative process: synopsis of Thesis for PhD degree in law]. Kharkiv. [in Ukrainian].
13. Konin, N.M. (2007). *Administrativnoe pravo Rossii* [Administrative Law of Russia]. Moscow. [in Russian].
14. Alehin, A.P., Karmolickij, A.A., Kozlov, Ju.M. (1997). *Administratvinoe pravo Rossijskoj Federacii* [Administrative Law of the Russian Federation]. Moscow. [in Russian].
15. *Velykyy tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayinskoyi movy* (2003). [Great Dictionary of Modern Ukrainian]. Kyiv. [in Ukrainian].
16. *Zakon pro okhoronu dytynstva 2001* [Child Protection Act 2001] (Verkhovna Rada Ukrayiny). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 30, 142. [in Ukrainian].

Тетяна Шараєвська, к. ю. н.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Tetiana Sharaievska, PhD in Law
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

PERSPECTIVES TO IMPROVE NATIONAL ECOLOGICAL LEGISLATION IN CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

Based on this research the author comes to the conclusion that the legal regulation of relations in ecological safety area in Ukraine must be replenished by the European environmental and legal models subject to the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union.

In this regard, following task arises before our country – to perform gradual adaptation of Ukrainian legislation with the law and the policy of the European Union in the sphere of regulation of environmental legal relationships, in particular to ensure environmental safety.

The author comes to the conclusion that modern development of Ukrainian legislation in the area of ecological safety ensuring should be carried out towards globalization processes because most disasters of anthropogenic and natural character are international in nature, as their effects extend beyond one country.

Therefore, intensification of international legal cooperation between Ukraine and Member States of the European Union becomes even more important in order to overcome negative impact of environmental emergencies on people and on environment in general.

Key words: European Union, legal environment, legislation of Ukraine, ecological security, civil protection mechanism, emergency environmental situations, natural environment.

Актуальність. На сьогодні, як слушно зазначається науковцями, про забезпечення екологічної безпеки ведуться дискусії на міжнародному та європейському рівнях, приймаються конвенції, директиви, регламенти, національні закони, стратегії та інші важливі нормативні акти. Вказане обумовлене тим, що екологічна безпека розглядається як сучасна політико-правова категорія, яка увібрала в себе багато ознак, передусім, – це ознака такого стану довкілля, за якого системою правових, організаційних, економічних, техніко-технологічних, науково-освітянських та інших засобів усього людства здійснюється попередження та локалізація будь-яких проявів техногенної та природної небезпеки, що переслідують нашу планету останні десятиліття[1]. У зв'язку з цим, екологічні кризи служать стимулом, спонукають вчених і практиків до пошуку нових, нестандартних правових рішень, що свідчить про наявність широких перспектив і реальних передумов подальшого розвитку екологічного права України[2] та законодавства, в тому числі щодо забезпечення екологічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень. Питання розвитку національного законодавства у сфері екологічної безпеки стали предметом дослідження низки юристів-екологів, зокрема В.І. Андрейцева, Г.І. Балюк, Л.О. Бондара, А.П. Гетьмана, М.В. Краснової, Ю.А. Краснової, Т.Г. Ковальчук,

[1] Краснова, М.В. (2016). Формування сучасних підходів до права екологічної безпеки України. *Актуальні питання реформування правової системи:* зб. матеріалів XIII Міжнар. наук.-практ. конф. Луцьк: Вежа-Друк, 205.

[2] Балюк, Г.І., Кохановська, О.В. (2009). Екологічне право України: передумови і особливості його подальшого розвитку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*, *81*, 183.

Т.О. Коваленко, Н.Р. Малишевої, Ю.С. Шемшученка та ін. На сьогодні, незважаючи на значну кількість публікацій, залишаються актуальними питання щодо перспектив вдосконалення національного законодавства у даній сфері в умовах європейських інтеграційних процесів, які відбуваються у нашій країні.

У зв'язку з цим, важливими є дослідження екологічного законодавства ЄС, перспектив його імплементації в законодавство України та аналіз європейсько-правових підходів до вирішення питань у сфері забезпечення екологічної безпеки, що є метою даною статті.

Виклад основного матеріалу. В юридичній доктрині зазначається, що формування екологічної політики повинно базуватись на європейському підході та мати превентивний характер, відповідати вимогам національної та загальноєвропейської екологічної політики[1]. В рамках адаптації законодавства України до законодавства ЄС особливої актуальності набуває впровадження у національне законодавство положень Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію), ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 р.[2].

Так, згідно з ч. 3 ст. 342 Угоди про асоціацію співробітництво сторін спрямовується на вирішення проблем, що виникли внаслідок Чорнобильської катастрофи та зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС. Водночас, положеннями статей 360 – 365 зазначеної Угоди передбачається розвиток і зміцнення співробітництва з питань, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища, а саме у таких сферах, як промислове забруднення і промислові загрози, хімічні речовини, генетично-модифіковані організми, в тому числі у сільському господарстві, шумове забруднення, цивільний захист, зокрема стихійні лиха і антропогенні загрози тощо. У зв'язку з цим, необхідно розглядати особливості регулювання екологічних відносин у рамках ЄС за такою предметною сферою регулювання, як забезпечення екологічної безпеки, оскільки наведені вище відносини складають предмет права екологічної безпеки.

У відповідності до Угоди про асоціацію такі відносини реалізуються шляхом: обміну сторонами інформацією та досвідом; здійснення спільної дослідної діяльності й обміну інформацією про екологічно чисті технології; планування подолання наслідків стихійних лих та інших надзвичайних ситуацій; здійснення спільної діяльності на регіональному та міжнародному рівнях, у тому числі згідно з багатосторонніми угодами в сфері охорони навколишнього середовища. Водночас, таке співробітництво повинно бути спрямоване на цілодобовий обмін найостаннішими повідомленнями і оновленою інформацією про транскордонні надзвичайні ситуації, зокрема запити та пропозиції щодо допомоги, оцінку впливу наслідків надзвичайних ситуацій на навколишнє середовище, залучення експертів до участі у специфічних технічних семінарах та симпозіумах з питань цивільного захисту, посилення існуючого співробітництва щодо найефективнішого використання наявних можливостей цивільного захисту тощо (ст. 364).

Із зазначеного можна зробити висновок про те, що правове регулювання відносин у сфері забезпечення екологічної безпеки в Україні необхідно поповнювати європейськими еколого-правовими моделями, які підлягають імплементації в руслі Угоди про асоціацію. У зв'язку з цим, перед нашою державою постає наступне завдання – здійснювати поступове наближення положень законодавства України до права та політики ЄС у сфері регулювання екологічних правовідносин, а саме щодо забезпечення екологічної безпеки.

Передумови такого наближення передбачені безпосередньо й Конституцією України, яка, як відзначається в юридичній літературі, своїми засадами екологічного права і законодавства вже сприяла впровадженню принципу екологізації усіх галузей національного права, особливо шляхом запровадження у їх положення екологічних вимог, заборон, правил, стандартів. Зазначене дозволило певним чином конкретизувати, удосконалити екологічне законодавство шляхом

[1] Гетьман, А. (2013). Концепція розвитку екологічного права та законодавства як передумова забезпечення національної екологічної політики. *Вісник Національної академії правових наук України, 2 (73)*, 170.

[2] *Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони* (Угоду ратифіковано Законом України від 16.09.2014) (прийнята 27 червня 2014 року). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011> (2016, листопад, 28).

прийняття спеціальних законів та інших нормативно-правових актів, які посилюють заходи забезпечення екологічної безпеки[1] та формують на сьогодні перспективи імплементації низки Директив ЄС у сфері забезпечення екологічної безпеки, що обумовлено окремим Додатком XXX до Глави 6 «Навколишнє природне середовище» Угоди про асоціацію. Зокрема, це Директиви, які регулюють відносини щодо управління відходами та ресурсами, якості води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище, промислового забруднення та техногенних загроз, генетично модифікованих організмів тощо. Окремі Директиви із вказаного Додатку вважаємо за доцільне проаналізувати, оскільки вони становлять значний інтерес у межах теми даної статті.

Так, Директива № 2007/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради про оцінку та управління ризиками затоплення від 23 жовтня 2007 р.[2] визначає основи для оцінки та управління ризиками затоплення й спрямована на скорочення негативних наслідків для здоров'я населення, навколишнього середовища, культурної спадщини і господарської діяльності, пов'язаних із затопленнями в Співтоваристві.

Директива № 96/82/ЄС про контроль за загрозами значних небезпек, пов'язаних із небезпечними речовинами від 9 грудня 1996 р., зі змінами і доповненнями, внесеними Директивою № 2003/105/ЄС та Регламентом (ЄС) № 1882/2003[3], спрямована на запобігання нещасним випадкам, спричинених небезпечними речовинами, а також на обмеження їхніх наслідків на людину та довкілля, з наміром забезпечення високих рівнів послідовного та ефективного захисту в межах всього Співтовариства.

Водночас, Директива № 2010/75/ЄС про промислові викиди (всеохоплююче запобігання і контроль забруднень) (переглянута) від 24 листопада 2010 р.[4] встановлює правила щодо інтегрованого запобігання та контролю забруднення, що виникає в результаті промислової діяльності. Вона також визначає правила, розроблені для запобігання або, де це не є здійсненним, зменшення викидів у повітря, воду та ґрунт, та запобігання накопиченню відходів з тим, щоб досягти високого рівня захисту навколишнього середовища як цілого.

На сьогодні все частіше науковцями обговорюються проблеми біологічного забруднення навколишнього природного середовища шляхом привнесення в екосистеми не характерних для них живих організмів, які порушують екологічну рівновагу та можуть негативно впливати на життя і здоров'я людини. Саме тому при обговоренні проблем біобезпеки необхідно вести мову і про забезпечення екологічної безпеки. У зв'язку з цим, держава покликана враховувати всі аспекти безпеки громадян, у тому числі, захист від екологічних та медико-біологічних загроз за допомогою правового інструментарію.

Оскільки правове забезпечення біологічної безпеки є важливим та перспективним напрямком у системі екологічної безпеки, необхідно розглянути джерела екологічного права Європейського Співтовариства, які регулюють відносини у даній сфері. Зокрема, такими є: Директива № 2001/18/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 12 березня 2001 р. про вивільнення у навколишнє середовище генетично модифікованих організмів та про скасування Директиви Ради № 90/220/ЄЕС зі змінами і доповненнями, внесеними Рішеннями № 2002/623/ЄС та № 2002/811/ЄС, Регламентами (ЄС) № 1829/2003 та (ЄС) № 1830/2003 та Директивою № 2008/27/ЄС[5]; Регламент (ЄС) № 1946/2003 Європейського Парламенту і Ради від 15 липня 2003 р. про транскордонні

[1] Краснова, М.В. (2016). Конституція України як основний фактор розвитку екологічного права та законодавства. *Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку: матеріали «круглого столу»*. Чернівці: Кондратьєв А.В., 245.

[2] *Директива № 2007/60/ЄС про оцінку та управління ризиками затоплення 2007* (Європейський Парламент і Рада). *Офіційний сайт Верховної Ради України.* <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_b29> (2016, листопад, 28).

[3] *Директива № 96/82/ЄС про контроль за загрозами значних небезпек, пов'язаних із небезпечними речовинами 1996* (Європейський Парламент і Рада). *Офіційний сайт Міністерства юстиції України.* <http://old.minjust.gov.ua/45875> (2016, листопад, 28).

[4] *Директива № 2010/75/ЄС про промислові викиди (всеохоплююче запобігання і контроль забруднень) (переглянута) 2010* (Європейський Парламент і Рада). *Офіційний сайт Міністерства юстиції України.* <http://old.minjust.gov.ua/45875> (2016, листопад, 28).

[5] *Директива № 2001/18/ЄС про вивільнення у навколишнє середовище генетично модифікованих організмів та про скасування Директиви Ради № 90/220/ЄЕС 2001* (Європейський Парламент і Рада). *Офіційний сайт Міністерства юстиції України.* <http://old.minjust.gov.ua/45875> (2016, листопад, 28).

перевезення генетично модифікованих організмів[1]; Директива № 2009/41/ЄС Європейського парламенту і Ради від 6 травня 2009 р. про використання генетично модифікованих мікроорганізмів у замкненій системі[2].

Зазначені нормативно-правові акти, в першу чергу, спрямовані на зближення законів, підзаконних актів та адміністративних положень у державах-членах ЄС, захист здоров'я людей і довкілля у процесі здійснення в межах Співтовариства навмисного випуску у навколишнє середовище генетично-модифікованих організмів для будь-яких інших цілей, впровадження на ринок у межах Співтовариства генетично-модифікованих організмів як продуктів або у складі продуктів. Ними встановлені також загальні заходи щодо обмеженого використання генетично модифікованих мікроорганізмів з огляду на захист людського здоров'я та довкілля.

Окремий інтерес у сфері забезпечення екологічної безпеки становлять інші законодавчі документи ЄС, а саме – Рішення Ради ЄС, які не обумовлені в Додатку XXX до Глави 6 «Навколишнє природне середовище» Угоди про асоціацію, але є важливими для вдосконалення та розвитку законодавства України даної сфери суспільних відносин.

Так, Домовленості Співтовариства про оперативний обмін інформацією у випадку радіаційної аварійної ситуації, затверджені Рішенням Ради 87/600/Євратом від 14 грудня 1987 р.[3], застосовуються для оповіщення та надання інформації щоразу, коли будь-яка держава-член вирішує вжити широкомасштабних заходів з метою захисту громадськості у випадку радіологічної аварії.

При цьому, Програма дії Співтовариства у сфері цивільного захисту, затверджена Рішенням Ради 1999/847/ЄС від 9 грудня 1999 р.[4], призначена для підтримки і доповнення зусиль держав-членів на національному, регіональному та місцевому рівнях щодо захисту осіб, майна і, тим самим, довкілля у випадку природних і технологічних лих, без шкоди внутрішньому розподілу компетенції в державах-членах. Метою зазначеної Програми є також сприяння кооперації, обміну досвідом і взаємною допомогою між державами-членами в цій сфері.

Окремо необхідно відзначити, що актуальними для нашої держави є також і Рішення № 1313/2013/EU Європейського парламенту і Ради від 17 грудня 2013 р. про Механізм цивільного захисту Союзу[5], яке, зокрема, акцентує увагу на значному збільшенні кількості й серйозності природних і техногенних катастроф в останні роки і на ситуації, коли в майбутньому катастрофи можуть бути більш екстремальними і складнішими з далекосяжними і довгостроковими наслідками у зв'язку із зміною клімату і потенційною взаємодією низки природних і техногенних факторів небезпеки, що обумовлює до більшого зростання важливості комплексного підходу до управління діями при виникненні різного характеру надзвичайних ситуацій.

Відповідно до даного Рішення, Механізм цивільного захисту Союзу має на меті посилення співробітництва між Союзом і його державами-членами та сприяння координації в сфері цивільного захисту з метою підвищення ефективності систем запобігання, підготовки і реагування на катастрофи природного та техногенного характеру, забезпечення захисту населення у разі природних і техногенних катастроф.

Науковцями зазначається, що приєднання України до Механізму цивільного захисту ЄС є одним із пріоритетів її європейського вибору. Досвід співпраці з Механізмом цивільного захисту свідчить про те, що повноцінна участь України в ньому потенційно сприятиме зміцненню спроможності України у попередженні та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру на національному й міжнародному рівнях із залученням національних сил

[1] *Регламент (ЄС) № 1946/2003 про транскордонні перевезення генетично модифікованих організмів 2003* (Європейський Парламент і Рада). *Офіційний сайт Міністерства юстиції України.* <http://old.minjust.gov.ua/45875> (2016, листопад, 28).

[2] *Директива № 2009/41/ЄС про використання генетично модифікованих мікроорганізмів у замкненій системі 2009* (Європейський Парламент і Рада). *Офіційний сайт Міністерства юстиції України.* <http://old.minjust.gov.ua/45875> (2016, листопад, 28).

[3] *Рішенням Ради № 87/600/Євратом про домовленості Співтовариства про оперативний обмін інформацією у випадку радіаційної аварійної ситуації 1987* (Рада Європейських співтовариств). *Офіційний сайт Міністерства юстиції України.* <http://old.minjust.gov.ua/45875> (2016, листопад, 28).

[4] *Рішенням Ради 1999/847/ЄС про заснування програми дії Співтовариства у сфері цивільного захисту 1999* (Європейська Рада). *Офіційний сайт Міністерства юстиції України.* <http://old.minjust.gov.ua/45875> (2016, листопад, 28).

[5] *Рішення № 1313/2013/EU про Механізм цивільного захисту Союзу 2013* (Європейський Парламент і Рада). *Офіційний сайт Міністерства юстиції України.* <http://old.minjust.gov.ua/45875> (2016, листопад, 28).

країн-членів ЄС за підтримки Координаційного центру реагування на надзвичайні ситуації Механізму ЄС, а також сприятиме скоординованому наданню гуманітарної допомоги постраждалому населенню. Водночас, головною метою приєднання до Механізму цивільного захисту є повноцінна участь Державної служби України з надзвичайних ситуацій у Єдиній інформаційній системі екстреної комунікації Механізму цивільного захисту (CECIS), яка використовується для інформування партнерів про розвиток можливих надзвичайних ситуацій, обміну інформацією, направлення запитів про допомогу та пропозицій щодо надання допомоги тощо[1].

Отже, наведені вище нормативно-правові документи ЄС, які регулюють відносини в сфері, що розглядається, є надзвичайно актуальними для вдосконалення національного законодавства з метою здійснення певних позитивних зрушень, які є необхідними в руслі європейських інтеграційних процесів.

Крім того, сучасний розвиток екологічного права України повинен здійснюватися у напрямку врахування глобалізаційних процесів. Саме тому епіцентр регулювання екологічних правовідносин все більше переноситься з локального та регіонального на глобальний рівень, зростає вплив міжнародного екологічного права на національні правові системи[2], оскільки більшість надзвичайних екологічних ситуацій носять міжнародний характер та їх наслідки поширюються за межі однієї країни. У зв'язку з цим, важливого значення набуває поглиблення міжнародно-правового співробітництва України та держав-членів ЄС для подолання негативного впливу катастроф техногенного і природного характеру на людину і довкілля в цілому. Отож, цілком очевидним є той факт, що євроінтеграційні процеси, які відбуваються в Україні, зумовлюють нашу державу до адаптації європейського законодавства для регулювання відносин у сфері забезпечення екологічної безпеки, в тому числі, з метою забезпечення захисту громадян та довкілля у разі виникнення надзвичайних екологічних ситуацій.

Висновки. Отже, у зв'язку із підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС актуальними для нашої держави стали положення джерел екологічного права Європейського Співтовариства, зокрема щодо забезпечення екологічної безпеки у різних сферах суспільного життя. Удосконалення національного законодавства має здійснюватися з урахуванням, в першу чергу, європейських та міжнародно-правових підходів, що відповідає державній екологічній політиці України та обумовлює необхідність наближення законодавства нашої держави до законодавства ЄС. Це також сприятиме підвищенню можливостей нашої держави з подолання та попередження катастроф техногенного та природного характеру на місцевому, регіональному та національному рівнях завдяки налагодженню ефективної взаємодії з країнами Європейського Співтовариства та іншими державами в межах міжнародного співробітництва.

References:

1. Baliuk, G.I., Kokhanovska O.V. (2009). Ekolohichne pravo Ukrainy: peredumovy i osoblyvosti yoho podalshoho rozvytku [Environmental Law Ukraine: preconditions and features its further development]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky – Bulletin of Kyiv National Taras Shevchenko University. Jurisprudence, no. 81,* 179-186. [in Ukrainian].
2. Hetman, A. (2013). Kontseptsiia rozvytku ekolohichnoho prava ta zakonodavstva yak peredumova zabezpechennia natsionalnoi ekolohichnoi polityky [Concept of development of the environmental law and legislation as a prerequisite for provision of the national environmental policy]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine, no. 2 (73),* 165-173. [in Ukrainian].
3. Krasnova, M.V. (2016). The Constitution of Ukraine as a major factor in the development of environmental law and legislation. *Konstytutsiyni zasady ahrarnoho, zemelnoho ta ekolohichnoho prava: 20 rokiv rozvytku:* zbirnyk naukovykh prats [The constitutional principles of Agrarian, Land and Environmental Law: 20 years of development: Collected papers]. Chernivtsi, 245. [in Ukrainian].
4. Krasnova, M.V. (2016). Formation of current approaches to Ukraine environmental safety law. *Aktualni pytannia reformuvannia pravovoi systemy:* zbirnyk naukovykh prats [Actual issues of reforming legal system: collected papers]. Lutsk, 205. [in Ukrainian].

[1] Подскальна, О.А. (2015). Приєднання України до механізму цивільного захисту Європейського Союзу – один із пріоритетів її європейського вибору. *Інвестиції: практика та досвід, 19*, 131 – 132.

[2] Малишева, Н.Р. (2015). Нові горизонти екологічного права. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції.* Київ: Видавничий центр НУБіП України, 58.

5. Malysheva, N.R. (2015). New Horizons of Environmental Law. *Suchasni tendentsii ta perspektyvy rozvytku ahrarnoho, zemelnoho ta ekolohichnoho prava:* zbirnyk naukovykh prats [Current trends and prospects of development of Agrarian, Land and Environmental law: collected papers]. Kyiv, 58. [in Ukrainian].
6. Podskalna, O.A. (2015). Pryednannia Ukrainy do mekhanizmu tsyvilnogo zakhystu Evropeyskogo Soiuzu – odyn iz priorytetiv yii evropeiskoho vyboru [The course of Ukraine towards integration into the European Union Civil Protection Mechanism – one of the priorities of its European choise]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience, no. 19*, 130-134. [in Ukrainian].
7. *Dyrektyva № 2001/18/IeS pro vyvilnennia u navkolyshnie seredovyshche henetychno modyfikovanykh orhanizmiv ta pro skasuvannia Dyrektyvy Rady № 90/220/IeES [Directive № 2001/18/EC on release into the environment of genetically modified organisms and repealing Directive № 90/220/EC] 2001* (Ievropeiskyi Parlament i Rada). *Ofitsiinyi sait Ministerstva yustytsii Ukrainy [The official website of the Ministry of Justice of Ukraine]*. <http://old.minjust.gov.ua/45875> (2016, November, 28). [in Ukrainian].
8. *Dyrektyva № 2007/60/IeS pro otsinku ta upravlinnia ryzykamy zatoplennia [Directive № 2007/60/EC on the assessment and management of flooding risks] 2007* (Ievropeiskyi Parlament i Rada). *Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy [Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]*. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_b29> (2016, November, 28). [in Ukrainian].
9. *Dyrektyva № 2009/41/IeS pro vykorystannia henetychno modyfikovanykh mikroorhanizmiv u zamknenii systemi [Directive № 2009/41/EC on the use of genetically modified organisms in a closed system] 2009* (Ievropeiskyi Parlament i Rada). *Ofitsiinyi sait Ministerstva yustytsii Ukrainy [The official website of the Ministry of Justice of Ukraine]*. <http://old.minjust.gov.ua/45875> (2016, November, 28). [in Ukrainian].
10. *Dyrektyva № 2010/75/IeS pro promyslovi vykydy (vseokhopliuiuche zapobihannia i kontrol zabrudnen) (perehlianuta) [Directive № 2010/75 EU on industrial emissions (comprehensive pollution prevention and control) (revised)] 2010* (Ievropeiskyi Parlament i Rada). *Ofitsiinyi sait Ministerstva yustytsii Ukrainy [The official website of the Ministry of Justice of Ukraine]*. <http://old.minjust.gov.ua/45875> (2016, November, 28). [in Ukrainian].
11. *Dyrektyva № 96/82/IeS pro kontrol za zahrozamy znachnykh nebezpek, pov'iazanykh iz nebezpechnymy rechovynamy [Directive number 96/82/EC on the control of major threats to the dangers associated with hazardous substances] 1996* (Ievropeiskyi Parlament i Rada). *Ofitsiinyi sait Ministerstva yustytsii Ukrainy [The official website of the Ministry of Justice of Ukraine]*. <http://old.minjust.gov.ua/45875> (2016, November, 28). [in Ukrainian].
12. *Rehlament (IeS) № 1946/2003 pro transkordonni perevezennia henetychno modyfikovanykh orhanizmiv [Regulation (EU) № 1946/2003 on cross-border transport of genetically modified organisms] 2003* (Ievropeiskyi Parlament i Rada). *Ofitsiinyi sait Ministerstva yustytsii Ukrainy [The official website of the Ministry of Justice of Ukraine]*. <http://old.minjust.gov.ua/45875> (2016, November, 28). [in Ukrainian].
13. *Rishennia № 1313/2013/EU pro Mekhanizm tsyvilnoho zakhystu Soiuzu [Decision number 1313/2013/EU on Union Civil Protection Mechanism] 2013* (Ievropeiskyi Parlament i Rada). *Ofitsiinyi sait Ministerstva yustytsii Ukrainy* [*The official website of the Ministry of Justice of Ukraine*]. <http://old.minjust.gov.ua/45875> (2016, November, 28). [in Ukrainian].
14. *Rishenniam Rady 1999/847/IeS pro zasnuvannia prohramy dii Spivtovarystva u sferi tsyvilnoho zakhystu [Decision of the Council 1999/847/EC establishing a program of Community action in the field of civil protection] 1999* (Ievropeiska Rada). *Ofitsiinyi sait Ministerstva yustytsii Ukrainy [The official website of the Ministry of Justice of Ukraine]*. <http://old.minjust.gov.ua/45875> (2016, November, 28). [in Ukrainian].
15. *Rishenniam Rady № 87/600/Ievratom pro domovlenosti Spivtovarystva pro operatyvnyi obmin informatsiieiu u vypadku radiatsiinoi avariinoi sytuatsii [Decision of the Council number 87/600/Euratom on Community arrangements for exchange of information in case of radiological emergency] 1987* (Rada Yevropeiskykh spivtovarystv). *Ofitsiinyi sait Ministerstva yustytsii Ukrainy [The official website of the Ministry of Justice of Ukraine]*. <http://old.minjust.gov.ua/45875> (2016, November, 28). [in Ukrainian].
16. *Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii ta yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony* [Association Agreement between Ukraine, on one side and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other side] (Uhodu ratyfikovano Zakonom Ukrainy vid 16.09.2014) (pryiniata 27 chervnia 2014 roku). *Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011> (2016, November, 28). [in Ukrainian].

Oleksandr Yakovlev, PhD in Law
Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine

THE PLACE OF INCENTIVES OF THE EMPLOYEE IN THE SYSTEM OF LABOR CONDITIONS

The article aims to study legal nature of such phenomena as labor incentives that act as a system of interrelated principles and factors that motivate employees to highly-productive labor. The author defined incentivizing as the process of targeted encouragement to influence people's efforts, diligence, perseverance, integrity, commitment to solving business challenges facing the enterprise and include appropriate motives. It was noted that effective incentivizing improves overall employee's productivity, solve economic problems and provide them a set of economic and social benefits. Particular attention in the article is focused on the study of moral incentives of an employees as an effective means of ensuring labor discipline and public expression of respect to an employee in forms that are permitted and defined by the law.
Key words: labor incentives, encouragement, working conditions, moral incentives of employees

According to ch. 2, Art. 1 of Labor Code of Ukraine[1] labor legislation sets a high standard of labor conditions, comprehensive protection of labor rights. O. I. Protsevskyy considers the labor conditions as a set of social and production factors that go with the labor process[2]. Creation of favorable labor conditions, proper psychological climate at the workplace, moral and material incentives is the main means of maintaining the high labor activity of employees. The incentive of labor is the factor of labor conditions. The phrase "internal labor schedule" inextricably linked with the term "conditions". M. V. Molodtsov and S. Yu. Golovina considers the internal labor schedule as the "... the order of interaction and relationships of all participants of joint labor activity in the organization (employer and his representatives, employees and their representatives), based on common rules of behavior in the process of joint labor, mutual rights and obligations of labor relations parties, the basic labor conditions (work and rest regime, wages, safety, incentives and responsibility measures) and other issues of labor relations in the organization"[3].

The incentives and motivation issue is relevant for each organization, because the truth is known: "highly motivated employee means effective employee". Motivation is one of the functions of management that focused on the creation of situational conditions under what people met the critical needs and people's labor input receives public approval. The understanding of the motivations content is the main indicator of professional skill of the good leader. Knowledge about human actions is the prerequisite to help them to realize their own reasons and to prevent cases when the motivation can cause some complication.

Everyone has their own interests and needs, values that should be satisfied. Motivation is the type of management, providing the process of encouraging people to activities aimed at achieving personal goals or goals of organization.

The incentives is the targeted application of encouragement to people to influence over their efforts, diligence, perseverance, integrity, commitment to solving business challenges facing the enterprise and include appropriate motives . According to V. V. Travin's opinion, incentives – is application of encouragement to people to influence over their efforts, diligence, purposefulness concerning with the challenges facing the organization and inclusion of the relevant reasons. Obtaining incentives (any goods, human needs) deals with employment that is good stimulus labor, if it forms the motif of labor [4]. In other words, speaking of the incentives of work, we are talking about an employee who seeks to benefit in the form of labor (motive), and mention the incentives we are talking about the management bodies that have set of benefits required to the employee and given to him for the effective labor. Thus, under the incentives of labor we should understand the impact on labor behavior of employee by creating significant personal conditions that motivate him to act a certain way. Effective incentives of the employee improve his overall

[1] *Кодекс законів про працю України 1999* (Верховна Рада УРСР). ВВР, 50, 1971
[2] Процевський, О.І. (1999). Новий зміст права на працю – основа формування трудового законодавства України. *Право України*, *6*, 101-105.
[3] Молодцов, М.В. (2003). *Трудовое право России:* учеб. Москва: НОРМА-ИНФРА, 640.
[4] Травин, В.В., Дятлов, В.А. (2004). *Основы кадрового менеджмента:* учеб. пособ. Москва: Наука.

productivity, in other words, the solution of economic problems. The social function of incentives concerning with the fact that taking a particular place in social labor, employee provides a certain set of economic and social benefits. Effecting on the income level of certain categories of employees, incentives also effect on both the professional and qualification structure of production, and on the social structure. The formation of moral qualities of the employee's individual seeks moral and educational function of labor incentives.

Encouraging is the form of assistance to conscientious fulfillment of employee's labor duties. It is a manifestation of a positive assessment of the results of employee's labor during labor function fulfillment.

V. I. Prokopenko points that work is a creative activity, and the need to obtain material resources to meet the interests is the main force that motivates people to engage in it [1]. This need becomes the goal of the activity that reflected at active labor behavior of employees. I. P. Zhyhalkin grounds that labor law should be referred to social law, that realize the functions of social and legal state, with the main aim to create through the law most complete and comprehensive forms of human solidarity, socialization, stimulation of creative activity, ensuring dignity, and security and personal freedom [2].

M. O. Dei emphasized 3 main areas of incentives methods:

a) clear statement of production purpose, and employee, focusing on the achievement of such purpose, also focuses his attention and efforts on particular direction;

b) changes in work behavior using targeted incentives or, conversely, weaken or eliminate the negative aspects of labor activity. It provides an effective system of moral, material and other incentives of employee's labor efforts and reasonable sanctions that allow to control the labor behavior;

c) to improve the meaningfulness of labor, reducing the share of manual labor, increased safety, etc., that helps to produce a stable grounds of employees' labor behavior by enhancing the attractiveness of work;

The system of labor incentives should lean on particular legal framework. The employee should know the requirements, the reward for its implementation and sanctions that could be applied in the case of non-compliance of such requirements[3].

E. V. Okhotskiy defines the concept of "stimulation of labor activity" as moral and material conditions for effective and high-quality labor of employees, because moral factors by its own don't stimulate the labor activity[4]. Its realization depends on the employee, his needs and interests of its satisfaction, depending on its development level: the higher level of development leads to higher level of needs, and hence stronger motivation to work, desire for professional growth regardless the type of activity. Thus, the basis of rational combination of material and moral incentives act the unity of basic economic interests of employees.

As rightly said S. V. Venediktov: "Unilateral development of anyone group of incentives – material or moral – reduces the quality of professional staff ... deprives the stimulation process ... of such characteristics as efficiency, feasibility, optimality and harmony. If material incentives expresses the attitude to life and labor primarily as to the means of providing themselves and families with everything necessary for life, but moral incentives provides the need of employees ... in recognition of the results of their public-labor activity. Therefore, material incentives provides means not only to normal life of employee as an individual, but also indicates that society need his office and him, the individual could feel his social and public significance; moral stimulation is devoid of personality characteristic to provide livelihood and directed only to recognition of socially important achievements of employee. Therefore, the most effective incentives of employees... are that achieved dual purpose... Only a harmonious combination, the unity of incentives can give maximum effect"[5].

Taking into account the significant number of issues, in this article we will focus the attention on the study of moral incentives of employees. It is an effective way to ensure labor discipline and its public

[1] Прокопенко, В.І. (1998). *Трудове право України*: підруч. Харьков: Консум, 480.

[2] Жигалкін, І.П. (2016). *Система принципів трудового права в умовах формування нової правової доктрини України:* дис. … д-ра юрид. наук: спец. 12.00.05. Сєвєродонецьк, 449.

[3] Дей, М.О. (2005). *Правове регулювання засобів стимулювання праці в умовах ринкової економіки: теоретичний аспект:* дис. … канд. юрид. наук: спец. 12.00.05. Харків, 212.

[4] Охотский, Е.В. (1998). *Служебная карьера: учеб.-метод. пособ.* Москва: Экономика, 302.

[5] Венедіктов, С.В. (2004). *Матеріальне та моральне стимулювання ефективної професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ: теоретичний аспект:* дис. … канд. юрид. наук: спец. 12.00.05. Харків, 186.

expression of respect to the employee in forms that are permitted and defined by the law. Such incentives could be used for the exemplary fulfillment of labor duties, for the improving of product quality, for long continuous work, for innovation in work, for increasing labor productivity and other achievements. Moral incentives based on the human need for social recognition. Its essence is to transfer the information about results of human achievements to the social environment. It has the informational nature and become the information process where the employer acts as the source of information about the employee's merits; the receiver is the object of incentives, employee and labor collective; channel of communication are the communication tools. The result of using the incentives for employees is the increasing interest in the work, improving quality of life, ability to work in a friendly atmosphere, commitment to training, innovation, satisfaction and a sense of moral dignity. S. S. Karinskiy, exploring the question of moral incentives, highlighted the following types of moral encouragement: a) providing awards; b) provision of social labor honor; c) the privileges and advantages; d) promotion more responsible work[1].

According to Art. 143 of the Labor Code any reward for exemplary performance of labor duties, for increasing productivity, for improving the product quality, for long-lasting and flawless work, for innovation in work and for other achievements contained in internal labor regulations approved by labor collective work rules could apply to employees of enterprises, institutions and organizations. Resolving of mentioned question referred to the sphere of local regulation. A. Yaroshenko rightly insists that at modern stage of society development the local legal act adopted by the organization is the independent source of labor law and lawmaking result of the labor collective and the employer (or their representatives) activity that contains binding rules (local norm). The local rule-making is carried out by authorized subjects of labor law. The intervention of the state and its authority in this process is appropriate mostly in the form of recommendations and by establishing the minimum standards of legal regulation of labor [2] [3] [4].

Par. 21 of Model rules of internal labor regulations for employees of enterprises, institutions and organizations[5] provides the incentives measures that can be used in all enterprises: acknowledgment; premium; valuable gift rewarding; awarding Honorary Diploma; entry in the Book of Honor, the Board of Honour. According to p. 6 of the resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine №9 «On the application of the Constitution of Ukraine during the implementation of justice" from November 1, 1996[6] laws and regulations adopted before the entry into force of the Constitution, are in force in the part that does not contradict it.

In this regard, during the judicial consideration of the case the court may apply the regulations of the former USSR that not inconsistent with the Constitution and laws of Ukraine, including internal labor regulations. The possibility of employees encouraging could be provided in the collective agreement or in another local act. And using of incentives that aren't provided for such acts not excluded.

The draft Labor Code of Ukraine (registration №1658, text finalized by May 20, 2015)[7] also deals with mentioned issue. According to Art. 320 of this Code for success work and conscientious performance of labor duties moral and material incentives could be applied to employees, among them: acknowledgment, awarding the diploma, the payment of bonuses, handing the valuable gift. Other incentives could be established by internal labor regulations or by other regulations.

For special labor merits employees may awarded by departmental or state awards.

The system of state awards became an important factor of establishing of Ukrainian statehood, of moral encouragement of the citizens for activity that deals with economic development, of science, culture, social sphere, defense of Motherland, of protection constitutional rights and freedoms, of state building and

[1] Каринский, С.С. (1965). *Правовые способы материального и морального стимулирования рабочих и служащих к дальнейшему повышению ефективности*: дис. … д-ра юрид. наук: спец. 12.00.05. Москва, 223.
[2] Ярошенко, О.М. (2007). *Джерела трудового права України:* дис. … д-ра юрид. наук: спец. 12.00.05. Харків, 476.
[3] Ярошенко, О.М. (2004). Щодо природи локальних нормативно-правових актів у сфері трудового права. *Вісник Академії правових наук України: Зб. наук. праць*. Право, 2(37), 131 – 138.
[4] Ярошенко, О.М. (2005). Проблемні питання прийняття локальних нормативно-правових актів у сфері праці. *Проблеми законності*, *72*, 57-64.
[5] *Типовые правила внутреннего трудового распорядка для рабочих и служащих предприятий, учреждений, организаций 1984* (Госкомтруда СССР и ВЦСПС). *Юридичний вісник України*, 15, 1999.
[6] *Постанова про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя 1996* (Пленум Верховного Суду України). *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*, 5, 2004.
[7] *Проект Трудового кодексу України зареєстрований у Верховній Раді України 2014* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України.*. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221>

social activities. State awards of Ukraine is the highest form of celebration citizens for outstanding achievements in economic development, science, culture, social sphere, defense of Motherland, the protection of constitutional rights and freedoms, state building and social activities, and of other services to Ukraine (ch. 1, Art. 1 Law of Ukraine "On State Awards of Ukraine"[1]).

The separate public authorities have its own awards, for example, the Diploma of the Cabinet of Ministers of Ukraine. It is a reward for exemplary duties fulfillment, high production and scientific achievements, personal contribution to the development of economic, scientific, technical, social, cultural, military, social and other activity spheres and for achievements to the Ukrainian people in promoting the establishment of rule of law, implementation of measures to protect the rights and freedoms of citizens, strengthen of democracy and the effective operation of executive state bodies and other local authorities[2].

Departmental incentive awards are established to encourage and celebrate personal achievement in professional employment, official activities, for the excellent service and special services while on fulfillment of duties by employees of central executive bodies, enterprises, institutions and organizations within their control, soldiers and officers of military units, servicemen of staff, employees of state law enforcement agencies[3]. The following employees could be awarded by: medals "10 years of good service", "15 years of good service", "20 years of good service", "Veterans Service" – military personnel, persons of ordinary and commanding structure; breastplate – ministries and other central executive bodies employees, members of military units, employees of state law enforcement bodies; thanksgiving diploma, – employees of ministries and other central executive bodies, enterprises, institutions and organizations that are controlled by them, military personnel and military units, persons of ordinary and chief composition, employees of state law enforcement bodies. The ministry could set only three badges (except the Ministry of Energy and Coal Industry of Ukraine, Ministry of Defense of Ukraine, that can set more badges), in other central executive bodies – only one; in military formation or state law enforcement body that does not subordinate to the central executive body – not more than three; there are no degree of badges, except badges of Ministry of Energy and Coal Industry of Ukraine that may be I, II and III degree. Regulations on departmental award determined reason of departmental honors, the procedure of considering the materials and deciding about the award, the description of departmental award, order of presentation, its possession and storage of departmental award and limiting number of departmental awards during the calendar year.

Incentives to employees apply under statutes and regulations. For example, par. 8 of the Regulation on discipline of railway employees, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 26, 1993 r., №55[4] specifies that for the exemplary performance of duty and initiative in work the following types of moral encouragement define for railway employees: acknowledgment; awarding the diploma; conferring the title of best worker by profession; awarding lapel badge; awarding "Honorary railroader" lapel badge.

Thus, incentive is one of the most important factors that affect the effective labor. It is interrelated principles and factors that motivate employees to highly-productive labor. The right incentives and good motivation provide significant impetus to efficient production and ultimately more effective functioning of the enterprise. Incentive is the basis of motivation of labor and human activity. It appears in encouraging that apply to employees. Incentive is a natural result of the positive assessment of the employee's actions and the results of his work. It is implemented through the public recognition of his merits. Its purpose – to mark, identify best labor collectives and individual employees that showed labor activity and to encourage proper and fair fulfillment of labor duties by employees.

References:

1. Venediktov, S.V. (2004). *Materialne ta moralne stymulyuvannya efektyvnoyi profesiynoyi diyalnosti pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav: teoretychnyy aspekt*: dys. … kand. yuryd. nauk: spets 12.00.05. [Material and moral incentives for effective professional activity of law enforcement officers: a theoretical aspect: Thesis for PhD degree in law]. Kharkiv. [in Ukrainian].

[1] *Закон про державні нагороди України 2000* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 21, 162.

[2] *Постанова про Почесну грамоту Кабінету Міністрів України 2008* (Кабінет Міністрів України). *Офіційний вісник України*, 63, 32.

[3] *Указ про відомчі заохочувальні відзнаки 2012* (Президент України). *Офіційний вісник України*, 19, 57.

[4] *Постанова про затвердження Положення про дисципліну працівників залізничного транспорту 1993* (Кабінет Міністрів України). *ЗП уряду України*, 4-5, 71.

2. Dey, M.O. (2005). *Pravove rehulyuvannya zasobiv stymulyuvannya pratsi v umovakh rynkovoyi ekonomiky: teoretychnyy aspekt*: dys. … kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.05 [Legal regulation of labor incentives in a market economy: a theoretical aspect: Thesis for PhD degree in law]. Kharkiv. [in Ukrainian].
3. Zhyhalkin, I.P. (2016). *Systema pryntsypiv trudovoho prava v umovakh formuvannya novoyi pravovoyi doktryny Ukrayiny*: dys. … d-ra yuryd. nauk: spets. 12.00.05 [The system of labor law principles in the formation of a new legal doctrine of Ukraine: Thesis for ScD degree in law]. Syevyerodonetsk. [in Ukrainian].
4. *Zakon pro derzhavni nahorody Ukrayiny 2000* [The law on state awards of Ukraine] (Verkhovna Rada Ukrayiny). *Vidom. Verkhov. Rady Ukrayiny*[Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 21, 162. [in Ukrainian].
5. Karinskij, S.S. (1965). *Pravovye sposoby materialnogo i moralnogo stimulirovanija rabochih i sluzhashhih k dalnejshemu povysheniju effektivnosti*: dis. … d-ra jurid. nauk: spec. 12.00.05[Legal methods of material and moral incentives of workers and employees to further improvement of efficiency: Thesis for ScD degree in law]. Moscow, 223. [in Russian].
6. *Kodeks zakoniv pro pratsyu Ukrayiny* [Labor Code of Ukraine] *1999* (Verkhovna Rada URSR). *VVR* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 50, 1971 [in Ukrainian].
7. Molodcov, M.V. (2003). *Trudovoe pravo Rossii:* ucheb [Labor Law of Russia: Textbook]. Moscow: NORMA-INFRA. [in Russian].
8. Ohotskij, E.V. (1998). *Sluzhebnaja kar'era:* ucheb.-metod. posob. [Professional career: tutorial] Moscow: Jekonomika. [in Russian].
9. *Postanova pro zatverdzhennya Polozhennya pro dystsyplinu pratsivnykiv zaliznychnoho transportu* [Decision on Approval of Regulation on discipline of railway employees]*1993* (Kabinet Ministriv Ukrayiny). ZP uryadu Ukrayiny [Government of Ukraine], 4-5, 71. [in Ukrainian].
10. *Postanova pro Pochesnu hramotu Kabinetu Ministriv Ukrayiny* [Resolution on Diploma of the Cabinet of Ministers of Ukraine] *2008* (Kabinet Ministriv Ukrayiny). *Ofits. visn. Ukrayiny* [Official herald of Ukraine], 63, 32. [in Ukrainian].
11. *Pro zastosuvannya Konstytutsiyi Ukrayiny pry zdiysnenni pravosuddya: postanova* [Decision on application of the Constitution of Ukraine in administration of justice.] *1996 (Plenum Verkhovnoho Sudu Ukrayiny*). *Byul. zak-va i yuryd. praktyky Ukrayiny* [Bulletin of legislation and legal practice of Ukraine], 5, 2004. [in Ukrainian].
12. *Proekt Trudovoho kodeksu Ukrayiny zareyestrovanyy u Verkhovniy Radi Ukrayiny* [The project of the Labor Code of Ukraine registered in the Verkhovna Rada of Ukraine] *2014* (Verkhovna Rada Ukrayiny) *Ofitsiynyy web-portal* [Official Web Portal]. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221> [in Ukrainian].
13. Prokopenko, V.I. (1998). *Trudove pravo Ukrayiny:* pidruch [Labor Law of Ukraine: textbook]. Kharkiv: Konsum. [in Ukrainian].
14. Protsevskyy, O.I. (1999). Novyy zmist prava na pratsyu – osnova formuvannya trudovoho zakonodavstva Ukrayiny [The new content of the right on labor as the basis of formation of labor legislation of Ukraine]. *Pravo Ukrayiny* [Law of Ukraine], *6*, 101-105. [in Ukrainian].
15. *Tipovye pravila vnutrennego trudovogo rasporjadka dlja rabochih i sluzhashhih predprijatij, uchrezhdenij, organizacij 1984* [Standard internal regulations for workers and employees of enterprises, institutions and organizations in 1984] (Goskomtruda SSSR i VCSPS). Jurid. visn. Ukrayiny [Legal Bulletin of Ukraine], 15, 1999. [in Russian].
16. Travin, V.V., Djatlov, V.A. (2004). *Osnovy kadrovogo menedzhmenta: ucheb. posob*. [Fundamentals of personnel management: Textbook]. Moscow: Nauka. [in Russian].
17. *Ukaz pro vidomchi zaokhochuval'ni vidznaky* [Decree on departmental encouraging awards] *2012* (Prezydent Ukrayiny). *Ofits. visn. Ukrayiny* [Official herald of Ukraine], 19, 57. [in Ukrainian].
18. Yaroshenko, O.M. (2004). Shchodo pyrody lokalnykh normatyvno-pravovykh aktiv u sferi trudovoho prava [As for the nature of local regulatory acts in the field of labor law]. *Visn. Akad. pravovykh nauk Ukrayiny: Zb. nauk. prats. Pravo* [Journal of the Academy of Sciences of Ukraine: Coll. of scient. works. Law], *2(37),* 131 – 138. [in Ukrainian].
19. Yaroshenko, O.M. (2005). Problemni pytannya pryynyattya lokal'nykh normatyvno-pravovykh aktiv u sferi pratsi [Problems of adoption of local regulations in the employment]. *Problemy zakonnosti* [The problems of legality], *72*, 57-64. [in Ukrainian].
20. Yaroshenko, O.M. (2007). *Dzherela trudovoho prava Ukrayiny*: dys. … d-ra yuryd. nauk: spets. 12.00.05 [Sources of labor law of Ukraine: Thesis for ScD degree in law]. Kharkiv. [in Ukrainian].

Nina Karpachova, Professor, Honored Lawyer of Ukraine
Member of the Board and Executive Council of the EOI, First Ukrainian Ombudsman (1998–2012), Vice-President, Union of Lawyers of Ukraine
Kyiv University of Law, National Academy of Sciences of Ukraine

THE OMBUDSMAN AND CURRENT CHALLENGES TO HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS ESTABLISHMENT OF THE OMBUDSMAN INSTITUTION AS A RESPONSE TO HUMAN RIGHTS CHALLENGES

The article analyses ombudsman as introducing an institution for extrajudicial protection of human rights. An Ombudsman does not have the same institutional authority as other branches of government and has to assert his/her own authority through courageous efforts which in turn is instrumental in making those efforts all the more effective. Back then, the rule of law principle was not yet ingrained in Ukraine's legal culture which forced the Ombudsman to work hard to earn public respect to both the principle itself and the independence of the Ombudsman as a crucial element in the promotion of the rule of law. The author makes a forecast regarding further developments in the area of human rights and freedoms in Ukraine. Results of the parliamentary elections show quite poor chances that a stabilizing political power can emerge in the country. Therefore, we need to be prepared to face new challenges and threats to human rights and freedoms.

Key words: ombudsman, human rights, Ukrainian Ombudsman, Ukraine, crisis.

The ombudsman does not easily fit in the standard separation of powers doctrine despite being an element of the state human rights protection mechanism. A thorough analysis of the evolution of the ombudsman institution inevitably leads to the conclusion that historically, it emerged in response to challenges such as violations of civil rights and freedoms, abuse of power, mainly by the government, the lack of public confidence in the judiciary, and deep social and political crises during different periods in the history of nations. The pressing need to address such challenges led to introducing an institution for extrajudicial protection of human rights, i.e. the ombudsman. The institution has also emerged in response to the demand for a highly credible instrument for protection of human rights and freedoms against government red tape, indifference, and disregard for the law and international human rights standards as well as morality. An Ombudsman does not have the same institutional authority as other branches of government and has to assert his/her own authority through courageous efforts which in turn is instrumental in making those efforts all the more effective.

Such challenges prompted the setting up of the Ombudsman institution in Sweden more than two hundred years ago, and subsequently in other countries. In Ukraine, the establishment of the Parliament Commissioner for Human Rights **was directly linked to the deep economic, social and political crisis following the country's independence and secession from the Soviet Union.**

The crisis resulted in the erosion of many sectors of economy, unemployment, mass impoverishment, and increasing violations of human rights amid a fierce fight between the emerging criminal oligarchies for publicly-owned assets, state power, and media influence.

The Constitution of Ukraine was adopted at the peak of those processes in 1996 as a social and political compromise. For the first time ever, the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights (Ukrainian Ombudsman) was institutionalized in the Constitution. The huge social importance of this public function immediately became evident. During the two years between the Ombudsman's institutionalization in the Constitution and the adoption of the Law of Ukraine *On the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights* in 1997 and subsequent election of the first Ukrainian Ombudsman in 1998, the Parliament of Ukraine received tons of written public complaints and petitions against the most gross violations of civic rights and freedoms that were addressed to the then as yet non-existent Ombudsman. Those complaints and petitions manifested public hope that justice and rule of law would triumph and become a social standard.

Since my first days in office as Commissioner for Human Rights, the government did everything it

could to prevent the institution from succeeding. My colleagues and I had to work without any remuneration for almost a year as no public funding was initially allocated to the constitutional institution. For the first few years, the Secretariat of the Commissioner for Human Rights did not have its own office so my colleagues and I had to move into my tiny former office at the Parliament.

Nevertheless, the institution of the Ukrainian Ombudsman made steady progress, essentially in spite of the government's hostile attitude. Just like the European Ombudsman Institute, we never received proper support during our formative years. Having put together a team of like-minded people, I kept repeating time and time again that **the Ombudsman must always be in opposition to the authorities, albeit constructive opposition. An Ombudsman cannot be the government's darling.** Why should an ombudsman be in opposition to the government at all times? As far as human rights are concerned, the government is the principal offender. However, the opposition must be constructive and, ideally, leave room for cooperation in combating and preventing human rights violations or discrimination.

Back in those days, I felt great support from the European Ombudsman Institute, which I first joined in 1998 following the invitation. My two European colleagues, ***Anton Canellas,*** God rest his soul, the Catalan Ombudsman and President of the European Ombudsman Institute, and ***Marten Oosting,*** the Dutch Ombudsman and President of the International Ombudsman Institute, visited Ukraine in 1999. The three of us had a meeting with Ukrainian Prime Minister ***Valeriy Pustovoitenko.*** Following the meeting, the funding for the Ukrainian Ombudsman was unblocked which significantly helped the institution to achieve its financial independence.

It is important that not only an Ombudsman institution should be legally independent but the person holding the ombudsman office must be personally independent as well. He/she must be independent not only institutionally but also independent in spirit. Since an ombudsman's decisions are not binding, his/her moral authority is all the more important to ensure that violations of human rights and freedoms are effectively eliminated. During the first few months of operation, the guarantees of independence of the Ukrainian Ombudsman were provided by the Council of Europe, OSCE, the UN Resident Coordinator in Ukraine, and the IOM Representative in Ukraine which largely helped the institution in its development.

Back then, the rule of law principle was not yet ingrained in Ukraine's legal culture which forced the Ombudsman to work hard to earn public respect to both the principle itself and the independence of the Ombudsman as a crucial element in the promotion of the rule of law.

Since day one, the main focus of the Ukrainian Ombudsman has been on promoting respect to human rights and dignity. My many years of experience as the Ukrainian Ombudsman have proved that protection of the rights and freedoms in Ukraine is impossible without fundamentally changing the government's and the general public's attitudes to human rights and developing a modern legal culture based on international human rights standards and the rule of law. The role of an Ombudsman in that regard is especially important. When I as the first Ukrainian Ombudsman undertook this highly complicated mission, I received invaluable support from my colleagues at the European Ombudsman Institute, particularly my dear ***Nikolaus Schwarzler,*** one of the founders of the EOI, Norwegian Ombudsman ***Arne Fliflet,*** Polish Ombudsmen ***Ewa Łętowska*** and ***Adam Zielinski,*** as well as my colleagues from Sweden and Denmark ***Kerstin André*** and ***Hans Gammeltoft-Hansen,*** all of whom generously shared their precious experiences with me.

First and foremost, the new legal culture required real equality before the law and unavoidability of punishment, particularly for law enforcement officers and the judiciary. Although these legal principles were enshrined in the Constitution of Ukraine, Article 248-3 of the Civil Procedure Code of Ukraine provided that no decisions, actions or omissions of law enforcement officers, military servicemen, or judges fell under the jurisdiction of courts, effectively creating a whole caste of untouchables. **One of the very first important tasks of the Ombudsman was to openly challenge the bureaucracy to protect human rights. It was crucial to break the closed loop where the government could be immune**.

I filed a constitutional motion to render the provisions of the article in question unconstitutional and subject to revocation as non-compliant with Articles 55 and 124 of the Constitution of Ukraine. On May 23, 2001, the Constitutional Court of Ukraine supported the Ukrainian Ombudsman's claims in full by rendering Article 248-3 of the Civil Procedure Code of Ukraine unconstitutional. In effect, from that day on, any person was entitled to appeal unlawful actions, omissions and decisions of law-enforcement and judicial agencies to courts. The so-called caste of untouchables was eliminated in Ukraine. The ombudsman institution was a totally new mechanism of extrajudicial protection of human rights and freedoms in

Ukraine, mainly by virtue of its moral authority and based on international human rights standards. Ukraine used to be a far cry from compliance with international human rights standards so it was necessary to increase awareness of the latter and promote their enforcement. That is why the Ombudsman had to develop own strategy to promote international standards and the rule of law. In terms of promoting legal culture and international human rights standards, one of the main tasks of the first Ukrainian Ombudsman was to facilitate Ukraine's accession to international human rights instruments and their effective implementation in the national law. Upon the Ombudsman's recommendation, a number of international and European conventions were ratified including the 1951 UN Convention Relating to the Status of Refugees, the 1977 European Convention on the Legal Status of Migrant Workers, the 2000 UN Convention against Transnational Organized Crime and the supplementing Protocol to prevent, suppress and punish trafficking in persons, especially women and children, the 2006 UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, and the 2002 Optional Protocol to the UN Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment.

In 2008, the Ombudsman's ***Special Report on Compliance with International Human Rights Standards in Ukraine was presented to the Ukrainian Parliament.*** The report was primarily based on comments and recommendations made by the UN treaty bodies with respect to Ukraine's compliance reports since independence. The report was not only a summary of the implementation of international human rights standards in the Ukrainian law, but it also set new goals in the area. The unique character of the report was acknowledged by the United Nations. When the UN Secretary General ***Kofi Annan*** saw the English version of the report he told me that it was the world's first ever research paper of its kind. At his request, the report was published on the UN web portal among other UN documents[1].

On October 22, 2010, the Ukrainian Ombudsman presented to the Parliament the ***Special Report on Ukraine's Compliance with European Standards of Human Rights and Freedoms*** marking the 60th Anniversary of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. For the first time, the general public was presented with a comprehensive review of Ukraine's fulfillment of its human rights obligations as a Council of Europe member. In December 2010, the ***Special Report on Compliance and Protection of the Rights of the Child in Ukraine*** was presented to the Parliament of Ukraine marking the 20th anniversary of ratification by Ukraine of the UN Convention on the Rights of the Child. The Report was also published on the UN web portal[2].

I believe that the Ombudsman's reports along with conclusions and recommendations contained therein are the source of the so-called *soft law.* The soft law forms the basis of the Ombudsman's efforts to enforce provisions of the international public and private law and is, in fact, the ***Ombudsman's case-law.*** The mandate and competence of the Ukrainian Ombudsman were assessed by the UN as fully compliant with the Paris Principles adopted by UN General Assembly in its Resolution 48/134 of 20 December, 1993, relating to the status of national institutions for the promotion and protection of human rights, particularly in terms of independence, transparency, and impartiality when advocating and protecting human rights and freedoms. Therefore ***in March 2009, the Bureau of the International Coordinating Committee of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights accredited the Ukrainian Ombudsman to "A" status*** which entitles the Ombudsman to participate in sessions of the UN Human Rights Council and take the floor under any agenda item along with official delegations. Summing up the above, the Ukrainian Ombudsman institution came a long way from being totally ignored by the authorities to cooperation and government support and, eventually, to international recognition.

That said, it should be noted that an ombudsman cannot hide behind the Paris Principles if appointed unlawfully. No functional immunities would apply either, as the Paris Principles contain specific requirements for political and cultural pluralism[3].

I should point out that it took me years in office as the Ombudsman dealing with problems and

[1] A/HRC/13/N/1. *UN.* <http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/HRC/13/N/1>.
[2] A/HRC/16/NI/5. *UN.* http://www.un.org/ru/documtnts/ods.asp?m=A/HRC/16/NI/5/.
[3] Sadly, in April 2012, in violation of the criteria and provisions of the Law of Ukraine On the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights as well as the Paris Principles, the administration of President Yanukovych appointed a person from among former Deputy Ministers of Justice of Ukraine to the high constitutional post of the Ombudsman of Ukraine in a non-competitive manner. This was specifically pointed out in the Monaco Declaration and Resolution on Ukraine (para. 12) adopted by OSCE: Монаксакая декларация и резолюции (Парламентская ассамблея ОБСЕ). Монако, 5-9 июля 2012 года. *Oscepa.* <https://www.oscepa.org/documents/all-documents/annual-sessions/2012-monaco/declaration-1/1260-2012-monaco-declaration-rus/file>.

challenges resulting in gross violations of human rights and freedoms in Ukraine, until I realized that global processes were as much to blame for human rights abuses as domestic problems.

On April 14, 2008, ***the International Conference 'Current Challenges to Human Rights and Freedoms'*** was held in Kyiv. The conference was an initiative of the Ukrainian Ombudsman in partnership with the UN Office in Ukraine, the President of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, and the Parliament of Ukraine. It marked the 60th anniversary of the Universal Declaration of Hu-man Rights and the 10th anniversary of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights. The Conference was attended by Ombudsmen and representatives of NHRIs and international organizations from more than fifty European, Asian, African, and Latin American countries. The Conference adopted the Kyiv Declaration in which the participants noted the emerging new challenges to human rights and freedoms that threatened not only certain countries but the very existence of humankind including the following:

– global financial and food crisis,

– poverty, starvation and drought leading to the spread of epidemic infectious diseases,

– increasing gaps in social and economic development, both between and within countries, giving rise to migration flows, xenophobia, intolerance, violence, and trafficking in persons, especially women and children,

– escalation of international conflicts, including military conflicts, in the fight for energy resources and raw materials,

– continuing global militarization, wars, international conflicts, and escalation of terrorism all of which deprive people of their fundamental right to life, and – dehumanization of society that limits the potential for spiritual development, originality and multiculturalism.

Only a few years passed, and all of the above challenges to human rights and freedoms became a shocking reality for our nations.

Poverty as a Present-Day Challenge to Human Rights

Since my first days in office as the Ukrainian Ombudsman, it became obvious that the main challenge to human rights and freedoms in Ukraine is the increasing poverty of its people which in itself constitutes a violation of human rights and compromises all other rights. More than 70 percent of Ukraine's population were and still remain poor. For the Ukrainian Ombudsman, fighting poverty as the fundamental cause of human rights violations was the main focus from day one and remained such for many years. After all, the main principle underlying the efforts of a true ombudsman is staying close to people, feeling their pain like your own, and keeping one's heart open.

My very first systemic case grew out of a total of more than 11,000 public petitions. It was a constitutional appeal to the Constitutional Court of Ukraine seeking to force the government to acknowledge the ownership rights of Ukrainian depositors to their depreciated savings at the USSR Sberbank and pay back the inflation–adjusted savings. The government resisted the payback fiercely. Nevertheless, the Constitutional Court upheld the claims contained in the constitutional appeal. Thus, the Ukrainian Ombudsman successfully managed to protect the rights of millions of people to compensation for the loss of savings due to high inflation as well as their ownership rights to the savings. The Constitutional Court ordered the government to pay the savings adjusted for inflation back to the depositors.

Starting 1998, I regularly participated in international human rights forums in Beijing and made several official visits to China which gave me an opportunity to learn first-hand how China managed to eradicate mass poverty. The global poverty reduction must in fact be attributed, first and foremost, to China's successful efforts. According to the UN, the number of people living in extreme poverty has declined by more than half, falling from 1.9 billion in 1990 to 836 million in 2015, which meets the corresponding Millennium Development Goals target[1].

The next important step in the right direction was to make the Ukrainian government acknowledge mass poverty as a systemic problem violating the rights and freedoms enshrined in the Constitution of Ukraine, which the government had previously been unwilling to do. With that in mind, the Ukrainian Ombudsman made a public statement in 2000 urging to condemn poverty as a disgraceful phenomenon and a challenge to human rights and make the fight against poverty a priority objective for all government agencies[2].

[1] The Millennium Development Goals Report 2015. *United Nations*. <http://www.un.org/ru/millenniumgoals/faqs_2015.pdf>.

[2] Karpachova, N. (2000). *Compliance and Protection of Human Rights and Freedoms in Ukraine. The First Annual Report of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights*. Kyiv, 339-353.

It took me numerous petitions to the President and the Prime Minister of Ukraine as well as a series of public statements, including in parliament, before poverty was officially recognized as a challenge to human rights and freedoms in Ukraine. I also managed to initiate the development of the first and later the second government programs to eradicate poverty in Ukraine, which commenced in 2000. This is still a pressing problem In Ukraine. As a result of the global financial crisis, the slowdown of Ukraine's economy led to a further increase in the level of poverty. The situation most adversely affects the rural population, families with many children, and retirees. The distinguishing feature of poverty in Ukraine is its spread even among the working population, as well as inherited poverty. In certain regions of Ukraine, poverty transforms into pauperism making those regions effectively depressed.

During my time in office as the Ombudsman, I received almost 1.3 million complaints from Ukrainian nationals, foreigners, refugees or persons seeking refuge, and stateless persons. The main focus of the Ombudsman has always been the most vulnerable groups such as children, people with disabilities, elderly people, the homeless, ethnic minorities, and women. Considering the wide gap between the rich and the poor in the Ukrainian society, I paid special attention to social discrimination. The gap between the rich and the poor in Ukraine keeps growing dramatically. There is currently a factor of 45 income difference between them whereas the average income difference across Europe does not exceed a factor of 4.5. During the crisis, the richest Ukrainians significantly increased their wealth. The deceleration of GDP growth between 2010 and 2013 was accompanied by rapid capital concentration in the hands of a few oligarchies controlled by or affiliated with the Yanukovych clan, which further divided the society.

Poverty also undermines the ***right of the poor to a fair trial***. Even if a court rules in favor of common people, it would still take years of effort to ensure that the ruling is properly enforced as more than 70 percent of decisions of domestic courts are never executed. This explains the increasing number of applications to the European Court of Human Rights. However, 95 percent of judgments of the European Court are not executed by Ukraine in their entirety because the government has not addressed the systemic issues that require legislative amendments, improvement of law enforcement, and comprehensive measures to ensure execution of the ECtHR pilot judgments. For example, in September 2015 the government's aggregate ECtHR judgment debts related to welfare payments alone ranged between UAH six and nine billion according to different estimates, or US$ 260 and 400 million!

Despite Ukraine's obligations under the Millennium Development Goals, the share of the poor in Ukraine has only increased instead of diminishing. In March 2010, I suggested to Ukraine's top leadership to develop a new anti-poverty strategy focusing on reducing the disastrous income gap between the rich and the poor and securing the right of every person to a fair access to national resources. In my speech during the parliamentary hearings on 12 June, 2013, I particularly suggested to introduce a progressive income tax and a wealth tax[1].

I believe that under current conditions, governments, transnational corporations, and civil society in all countries of the world should direct their efforts toward fighting corruption, increasing the social responsibility of businesses, and facilitating the implementation of adequate work programs. Another highly important problem is international responsibility of the developed countries for the implementation of an open and non-discriminative world trade system. A national government cannot bear today all the responsibility for securing, compliance and protection of human rights anymore. Such responsibility has to be shared by transnational corporations and intergovernmental military-political blocs that operate across borders and must therefore comply with international standards of human rights and freedoms.

Migration and Human Trafficking

Another challenge is mass labor migration which also stems from the global financial crisis and the tragic gap in social and economic development between different countries of the world. Poverty and unemployment forced millions of my fellow nationals to seek a better life abroad. This has resulted in mass migration of Ukrainians abroad in search of jobs and a better life. Consequentially, a range of problems concern not only donor countries but host countries as well, such as illegal migration, poor working conditions, irregular working hours, lack of workplace safety, occupational hazards, and lack of respect for human dignity.

During my time in office as the Ukrainian Ombudsman, I realized that the most important thing to be done was to change the government's and the general public's negative stereotypes of migrant workers and

[1] Karpachova, N. *The speech during the parliamentary hearings on compliance with human rights and freedoms in Ukraine,* 12 July 2013. <http://static.rada.gov.ua/zakon/skl7/5session/par_sl/sl1206113.htm>

urge the government to face the problems of as many as 5 to 7 million Ukrainian nationals working abroad who make up a large portion of Ukraine's population and provide foreign exchange remittances whose volume exceeds the State Budget. This required implementation of effective mechanisms for promotion and protection of their rights.

In 2003, I presented the ***Special Report on Compliance and Protection of the Rights of Ukrainian Nationals Abroad*** to the Ukrainian Parliament[1].

The report represented the Ombudsman's combined response to many violations of the rights of Ukrainian nationals working abroad. The report not only offered a comprehensive analysis of the problem but also recommendations and suggestions that could help develop a long-term public policy on migration with due account of global development prospects and the interests of Ukraine and its population.

Another important step in that direction was the petition from the Ombudsman to the President of Ukraine to ratify the *1977 European Convention on the Legal Status of Migrant Workers*. The Ukrainian Parliament eventually ratified the Convention on March 16, 2007. Additionally, the Ukrainian Ombudsman filed a petition to the President of Ukraine to ratify the *1990 International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families* that applies to both legal and illegal migrant workers. Sadly, to this day, Ukraine has not ratified the Convention. On the other hand, nearly 7 million migrant workers have come to Ukraine from abroad since Ukraine's independence. My stance on migrants has always been consistent: no people are illegal just as **there should be no place for double standards vis-a-vis migrants, either in Ukraine or abroad.**

To reinforce the rights of migrants, the Ukrainian Ombudsman signed bilateral cooperation agreements with the countries that have the most migrants of Ukrainian origin including Poland, Russia, Azerbaijan, Kazakhstan, Portugal, Spain, and France, as well as an agreement with the Ombudsman of Buenos Aires, the capital city of Argentina, which is home to more than 200,000 ethnic Ukrainians.

Another problem that is closely interwoven with migration is **human trafficking** which Ukraine has faced since the first years of its independence. While still a Member of Parliament of Ukraine and Vice Chairwoman of the Parliamentary Committee on Human Rights, I developed and proposed a draft law on amendments to the Criminal Code of Ukraine that introduced new offences involving trafficking in persons and organs and applicable criminal penalties. In 1999, the National Coordination Council for the Prevention of Human Trafficking was established under the Commissioner for Human Rights. The Council drafted the first two national anti-trafficking programs. In 2011, Ukraine adopted the Law *On Countering Human Trafficking* and the Cabinet of Ministers issued six resolutions on the issue, one of which named provision of government assistance to the victims of human trafficking a top priority.

Since the armed conflict began in Eastern Ukraine, kidnapping and sex trafficking of women and young girls has become a new challenge for the nation. Fighting the disgraceful practice of human trafficking in the 21st century requires an entire array of preventive measures as well as eradication of mass poverty and other root causes of such practices.

Modern Terrorism as a Manifestation of the Global Crisis

Another new challenge to human rights and freedoms across the world that stems from the global financial crisis is the increase in international terrorism which is now the main threat to the fundamental right to life.

The threat should be attributed to unfair distribution of resources and national wealth in many countries of the world, mass poverty, the increasing gap between poor and rich countries, gross violations of fundamental human rights, and prevalence of force over the rule of law in international relations where the stronger economies go so far as to declare their national interests in foreign territories and try to destabilize the situation by instigating internal conflicts and civil wars as well as deploying their military bases across many countries of the world. As a result, the people of the poorest countries resort to arms.

The experience of the global war on international terrorism that began in 2001 leads us to a conclusion that international terrorism cannot possibly be defeated by military force alone. Ultimately, to conquer this evil, we need to address the humanitarian crisis in the countries that are the main sources of international terrorism. I addressed that issue at the international conference that took place in Kyiv in October 2011, in my speech *"Bringing Terrorists to Trial. Ensuring European Standards and Learning*

[1] Karpachova, N. (2003). The *Special Report of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights on Compliance and Protection of the Rights of Ukrainian Nationals Abroad*. <http://www1.ombudsman.gov.ua/images/stories/07022011/S_Dopovid_4.pdf>

from Best Practices"[1].

It should be noted that it is not only the international terrorism but the use of military force against terrorism has led to large-scale gross violations of human rights in different countries of the world, above all the right to life. The most vivid examples are the wars in Afghanistan, Iraq, Libya and Syria.

As the Ukrainian Ombudsman, I was involved in the liberation of Ukrainian nationals, crew members of ***Navstar-1*** ship who were wrongfully arrested and convicted in war-torn Iraq and subjected to the horrors of the notorious Abu-Ghraib Prison. Together with Amnesty International and Ukrainian diplomats, we assisted in the liberation of 23 Ukrainian professionals who had been taken captive by the forces of the National Transitional Council of Libya. I also had to initiate the proceedings to protect the rights of families of the Ukrainian nationals who had been killed in the terrorist attack on Dubrovka theater in Moscow during a *Nord-Ost* musical performance.

The international maritime terrorism has manifested itself in unprecedented pirate attacks and seizures of cargo ships in the Gulf of Aden. Not only Ukraine but other nations as well appeared unprepared for this new challenge to human rights and freedoms.

With more than 100,000 Ukrainian seamen working on board foreign-flag ships, Ukraine is the world's third supplier of seamen behind the Philippines and Russia. Virtually every fifth ship seized by pirates had Ukrainian seamen on board. From 2008 to 2011 alone, my colleagues and I had to protect the rights of nearly 150 Ukrainian seamen captured on 17 seized ships. The following were the most difficult cases to protect the rights of international crew members that I as the Ombudsman was involved in:

– MV ***Faina*** captured by Somali pirates. The ship carried tanks, weapons and ammunition through Kenya to South Sudan. The military cargo could explode anytime, especially during an attempted attack on the vessel. I had to fly to Kenya twice to negotiate with the Kenyan Prime Minister, parliament's Speaker, Defense Minister and Chief of the General Staff as well as ambassadors of Somalia, United States and Russia to Kenya to prevent the military assault on the ship. With Kenyan support, we contacted over the phone the leader of Al-Shabaab insurgency group that seized the *Faina*. We stopped the military plan to free the vessel thus saving lives of the crew and continuing the release negotiations. I had to protect both alive crew members and the rights of captain Vladimir Kolobkov, a Russian national who died when the ship was seized. The Ukrainian Ombudsman had to fight to preserve the captain's body for it to be properly buried in his hometown St. Petersburg. I made sure that compensation would be paid to all the affected seamen as well as Kolobkov's widow and daughter.

– ***Ariana*** where there were two women among crew members. The captivity was very long – eight months – because of protracted bargaining between the pirates and the shipowner. To save women in the first place, I had to address the EU Ombudsman Nikiforos Diamandouros as *Ariana* was owned by a Greek company;

– ***Lehmann Timber*** that appeared to be in a triple captivity (by pirates, then by a storm of force 7, with a broken engine, and finally by the shipowner who refused to pay compensation). The Ombudsman was in direct contact with the sailors at every stage of the captivity and helped rescue the crew, using different methods including collaboration with the European Union Naval Force ATALANTA (EU NAVFOR), an operation launched specifically to combat piracy in the Gulf of Aden. At the closing stage, the Ukrainian Ombudsman arranged a charter flight to Oman where I went to Port of Salalah to protect and ensure the proper return of the seamen home. Captain Valentin Bartashov, a Russian national, said at a press conference in Kyiv after the rescue that he had now a second homeland – Ukraine.

The top priority for the Ukrainian Commissioner for Human Rights was to demand that Ukraine ratify the United Nations Convention ***on the Law of the Sea of 1982 to build an integrated system of protection of sailors' rights. Another objective was to persuade Ukrainian government to set up an interdepartmental coordination*** center to counter piracy.

I am confident that both shipowners and shippers should consolidate efforts and take concerted action to ensure safety of seamen in the Gulf of Aden and similar water areas. Moreover, one cannot knock out piracy without addressing the all-round poverty in Africa and the humanitarian catastrophe in Somalia. The international community and international organizations should coordinate their actions to meet these global challenges.

This issue remains pressing. In 2008, I delivered a speech in Kyiv at the international conference

[1] See: Карпачова, Н. (2011). Сучасний тероризм породжений передусім кризою існуючого світового порядку. *Ukrinform.* <http://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1265519-suchasniy_terorizm_porodgeniy_peredusm_ krizoyu_ snuyuchogo_svtovogo_poryadku_nna_karpachova_1051780.html>.

'Today's Challenges to Human Rights and Freedoms'. The event was held to mark 60 years of the Universal Declaration of Human Rights and 10 years of institution of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights and gathered my colleagues from 50 countries[1].

I emphasized there that **an urgent objective for the whole global community was to develop and adopt, at the UN level, a comprehensive convention on combating international terrorism**.

In 2012, the Ukrainian Ombudsman drafted a ***Special Report on Observance and Protection of Ukrainian Sailors' Rights***[2] and filed a motion to the President of Ukraine to ratify the ILO's Maritime Labour Convention of 2006[3].

This move would help protect economic and social rights of the seamen and eliminate their bondage by crewing companies and shipowners.

Social conflicts and wars

A global financial and economic crisis inevitably gives rise to many problems. One of them is the enhancement of the right-wing radicalism, nationalism and neo-fascism. These ideologies offer simple answers to complicated issues to numerous small business owners going bankrupt on a massive scale – merely by pointing to the enemies: people of other nationalities, religious beliefs or external enemies. Striking is the hypocrisy which puts stake on such social forces as alleged fighters for democratic values and freedoms. Just remember the Arab Spring which eventually transformed into an "Arab winter" and then into the "Arab war". The consequences of such actions are dialectic and foreseeable.

Obviously, we should first analyze the above global processes to understand today's most pressing issues of human rights and freedoms. In our globalized society, internal problems appear to reflect international contradictions and conflicts very often.

The global crisis affected Ukraine and resulted in a 15% drop in GDP in 2009 and a growing influence of nationalist organizations in the society. In my Annual Report 2009 to the Parliament, I stated that the lower rate of racial, ethnic and religious violence and murders by subcultural groups such as skinheads and nationalist youth in 2008-09 was also due to the fact that representatives of these organizations had gone into politics. Big businesses supported them, first in the western Ukraine, and then their ideology was legitimized at the national level.

Ukraine's new Maidan protests were spurred not only by EU integration ideals, but also by dramatic social injustice, arbitrary rule, long and frequent infringement of human rights and dignity. Before the Maidan revolution, all these violations had ignited a riot in Vradiivka, Mykolaiv Oblast.

After Berkut special police force beat protesting students and young people at the Maidan on November 30, 2013, I made an immediate statement: "*...it is bitter and painful that the Ukrainian government has failed the test of democracy, rule of law and respect of human rights. In fact, the authorities reneged on their constitutional obligation to protect the civil right to peaceful assembly as required by Article 39 of the Ukrainian Constitution, Article 11 of the European Convention on Human Rights, Article 21 of the International Covenant on Civil and Political Rights, Article 20 of the Universal Declaration of Human Rights and case law of the European Court of Human Rights, in particular, 'Verentsov v. Ukraine' and 'Shmushkovych v. Ukraine'. A civilized democratic society guarantees respect for human rights and dignity, personal inviolability, freedom of expression, the right to peaceful assembly and demonstrations. All the persons guilty of gross violations of human rights that took place in Ukraine now should be punished in accordance with domestic laws and European standards. If the government becomes a major perpetrator of human rights, people should rise to protect their rights!*"[4].

As Ukraine's first Ombudsman and member of the EOI Board and Executive Council, I pushed for de-escalation of violence by both sides and resolving issues through negotiations from the very beginning of the conflict at Maidan. *I stressed that in my address dedicated to the Human Rights International Day on October 10, 2013 as well: "At this crucial moment, both the government and*

[1] Karpachova, N. (2010). *Today's challenges to human rights and freedoms: Papers of International Conference to mark 60 years of the Universal Declaration of Human Rights and 10 years of institution of the Ombudsman in Ukraine.* Kyiv: K.I.C. publishing house, 17.

[2] Karpachova, N. (2012). *Special Report of the Verkhovna Rada Commissioner for Human Rights "Observance and protection of rights of Ukrainian sailors".* <http://www1.ombudsman.gov.ua/images/ stories/07022011/ S_Dopovid_7.pdf>.

[3] The Convention took effect in 2013, but Ukraine has not ratified it yet.

[4] See: *The First Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights - Nina Karpachova*. <http://www.first-ombudsman.org.ua/ru/>.

opposition should engage in a public dialogue with representatives of the new society and youth to listen to one another and develop a fair roadmap for the crisis recovery. There is no other way – no one can get positive results through force"[1].

When the Maidan confrontation reached the critical phase, I addressed the Verkhovna Rada on January 29, 2014 with an appeal to overcome the social and political crisis in Ukraine. *I stated that "a threatening transformation of the political conflict into large-scale disorders and a social divide may eventually result in the loss of the state integrity. To avoid a tragic scenario of the developments, we should have negotiations between the government and opposition and cancellation of the repressive laws adopted on January 16, 2014 in defiance of Article 22 of the Ukrainian Constitution to restrict civil rights and freedoms"*[2].

In my address, I invited members of parliament to adopt a reviewed law of Ukraine on Ukrainian referendums to ensure that Ukrainian people were able to express their opinions on vital issues to prevent disruptive turmoils in the future. I called on all the conflicting parties to hold back from unlawful actions and the use of force, continue the dialog to find peaceful ways to address all problematic issues following the principles of the rule of law, Constitution and laws of Ukraine and international commitments of Ukraine in the area of human rights and freedoms.

On February 18, 2014, when armed clashes began at Maidan, I publicly addressed the President of Ukraine Viktor Yanukovych as I could not reach him over the phone. I said in particular *that mopping up EuroMaidan under the pretext of a counter-terrorism operation was a full-on provocation towards a civil war in Ukraine and the responsibility for this lay with the government, while the escalation of a civil conflict into a civil war would lead to multiple civilian casualties in Ukraine*[3].

During the March confrontation in the Crimea I repeatedly went to Simferopol and Sevastopol under the mandate of the EOI General Secretary. My peaceful mission was to monitor the situation objectively, prevent escalation of the confrontation into an armed conflict and assist in releasing illegally detained representatives of both sides. In September 2014, I presented a relevant report to the EOI Board.

After events in Odessa and as the new government launched the counter-terrorism operation, I made another public statement, stressing, in particular that *"Our history tells us that any confrontation inevitably results in reconciliation, but the loss of human life is irreparable and leaves deep scars on people's hearts and minds! Today the government, policy-makers and society should act together to stop the fratricidal conflict and find ways for the reconciliation".* I made another emphasis in my address that my country was being pushed into a full-scale civil war. We could prevent it only by stopping the standoff and moving from military methods to a public dialogue.

It was clear even at the time that the first step toward reconciliation could be to recognize the opposite side as a negotiator rather than an enemy. A foundation for the reconciliation and recovery from the crisis could lie in the unconditional and guaranteed respect for human rights, dignity and personal inviolability for all Ukrainian nationals.

I publicly upheld the proposal made by the **Germany's foreign minister Frank-Walter Steinmeier** and called on the Ukrainian authorities to leverage negotiation instruments offered by the OSCE to find a compromise and establish a trust-based dialogue between the government and society. Regrettably, the authorities made this right step only after three destructive months of the counter-terrorism operation which claimed lives of thousands of Ukrainians, including children. Eventually, **President Petro Poroshenko** agreed to negotiations and Minsk Accords.

Ukrainian sociologists say that Donbas residents would need at least 125 years to overcome their collective psychological stress. My contacts with people representing different sides of the conflict persuade me that all people involved in the confrontation suffer a deep psychological trauma which requires long and hard remedy efforts from Ukraine.

I am confident that today Ukraine's top-priority objective is to guarantee the right to life by de-escalating the armed conflict in Donbas and ensuring a diplomatic and public dialogue between the warring sides through international mediation of the OSCE, United States, Russia, Germany and France.

[1] *The First Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights - Nina Karpachova*. <http://www.first-ombudsman.org.ua/ru/>.
[2] See: *The First Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights - Nina Karpachova*. <http://www.first-ombudsman.org.ua/ru/>.
[3] See: *The First Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights - Nina Karpachova*. <http://www.first-ombudsman.org.ua/ru/>.

New challenges for human rights have emerged in my country because of the devastation of the national economy: a nearly 7% drop in GDP in 2014, increase in unemployment, sharp restriction of the guaranteed social and economic rights by the new government followed by frozen and reduced wages, pensions and social payments in real terms to low-income and vulnerable people as life became more expensive and inflation grew. It leads to a new wave of radicalization of social protests in the situation when people have millions of firearms in their hands.

Unfortunately, the perpetrators of the crimes and murders of Maidan protestors have not been punished a year and a half after the events that killed at least 117 people and injured more than 2,295. Nor has anyone been held liable for the violence and failure to provide medical and other help during the tragic events on May 2, 2014 in Odessa[1].

Moreover, United Nations Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions ***Christof Heyns*** said in a statement that most evidence of the crimes in Maidan and Kyiv had been destroyed, and the investigation into Odessa crimes was being deliberately delayed[2].

My forecast regarding further developments in the area of human rights and freedoms in Ukraine is unnerving. Results of the parliamentary elections show quite poor chances that a stabilizing political power can emerge in the country. Therefore, we need to be prepared to face new challenges and threats to human rights and freedoms.

References

1. Karpachova, N. (2011). Suchasnyj teroryzm porodzhenyj peredusim kryzoyu isnuyuchogo svitovogo poryadku [Modern terrorism is generated primarily by a crisis of the existing world order]. *Ukrinform*. <http://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1265519-suchasniy_terorizm_porodgeniy_peredusm_krizoyu _snuyuchogo _svtovogo_poryadku_nna_karpachova_1051780.html>. [in Ukrainian].
2. Monaksakaja deklaracija i rezoljucii [Monaco Declaration and resolutions] (Parlamentskaja assambleja OBSE). Monako, 5-9 ijulja 2012 goda. *Oscepa.* <https://www.oscepa.org/documents/all-documents/annual-sessions/2012-monaco/declaration-1/1260-2012-monaco-declaration-rus/file>. [in Russian].
3. OON zajavljaet o ser'eznyh narushenijah prav cheloveka na vostoke Ukrainy [The UN says about serious human rights violations in eastern Ukraine]. *BBC.* <http://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2015/06/150601_ru _s_un_human_rights_ukraine>. [in Russian].
4. OON: Bol'shinstvo dokazatel'stv prestuplenij na Majdane unichtozheno [UN: Most of the evidence of crimes on the Maidan destroyed]. *Korrespondent.net.* <http://korrespondent.net/world/worldabus/3565156-oon-bolshynstvo-dokazatelstv-prestuplenyina-maidane-unychtozheno>. [in Russian].
5. A/HRC/13/N/1. UN. <http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/HRC/13/N/1>. [in English].
6. A/HRC/16/NI/5. UN. <http://www.un.org/ru/documtnts/ods.asp?m=A/HRC/16/NI/5/>. [in English].
7. Karpachova, N. (2000). Compliance and Protection of Human Rights and Freedoms in Ukraine. The First Annual Report of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights. Kyiv. [in English].
8. Karpachova, N. (2003). The Special Report of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights on Compliance and Protection of the Rights of Ukrainian Nationals Abroad. <http://www1.ombudsman.gov.ua/images/ stories/07022011/S_Dopovid_4.pdf> [in English].
9. Karpachova, N. (2010). Today's challenges to human rights and freedoms: Papers of International Conference to mark 60 years of the Universal Declaration of Human Rights and 10 years of institution of the Ombudsman in Ukraine. Kyiv: K.I.C. publishing house. [in English].
10. Karpachova, N. (2012). Special Report of the Verkhovna Rada Commissioner for Human Rights "Observance and protection of rights of Ukrainian sailors". <http://www1.ombudsman.gov.ua/images/stories/07022011 /S_Dopovid_7.pdf>. [in English].
11. Karpachova, N. The speech during the parliamentary hearings on compliance with human rights and freedoms in Ukraine, 12 July 2013. <http://static.rada.gov.ua/zakon/skl7/5session/par_sl/sl1206113.htm> [in English].
12. The First Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights - Nina Karpachova. <http://www.first-ombudsman.org.ua/ru/>. [in English].
13. The Millennium Development Goals Report 2015. United Nations. <http://www.un.org/ru/millenniumgoals/ faqs_2015.pdf>. [in English].

[1] According to 10th Report of the UN Human Rights Monitoring Mission in Ukraine. See: ООН заявляет о серьезных нарушениях прав человека на востоке Украины. *BBC.* <http://www.bbc.com/ukrainian/ ukraine_in_russian/2015/06/150601_ru_s_un_human_rights_ukraine>.

[2] See: ООН: Большинство доказательств преступлений на Майдане уничтожено. *Корреспондент.net.* <http://korrespondent.net/world/worldabus/3565156-oon-bolshynstvo-dokazatelstv-prestuplenyina-maidane-unychtozheno>.

BOOK REVIEW

Leonid Tymchenko, ScD in Law
Research Institute of Fiscal Policy, University of the State Fiscal Service of Ukraine

REVIEW OF THE MONOGRAPH: LEPETYUK, O.V. (2016). *LEGAL SUPPORT OF UKRAINE'S COOPERATION WITH THE EUROPEAN UNION AND ITS MEMBER STATES IN THE FIELD OF DIRECT TAXATION.* ODESA, FENIKS.

At the present stage of development of international community is obvious importance of the question of international cooperation in the field of taxation. Evidence of this is n. 27 of the Final Document agreed at the Third International Conference on Financing for Development (Addis Ababa, 13-16.07.2015). In the elaboration of which experts from over 150 countries were involved. In the mentioned provision the representatives of member states confirmed: "We commit to scaling up international tax cooperation. We encourage countries, in accordance with their national capacities and circumstances, to work together to strengthen transparency and adopt appropriate policies, including multinational enterprises reporting country-by-country to tax authorities where they operate; access to beneficial ownership information for competent authorities; and progressively advancing towards automatic exchange of tax information among tax authorities".

The establishment and development of relations on association of Ukraine with the EU and its member States in the context of international tax cooperation set before our State a number of challenges. They are associated with the need to ensure consistency, coherence and systematic approach in the process of implementation of Ukraine's commitments to its European partners in the context of requirements of international law and legal order of the EU. That is why the selected topic by the researcher is important and relevant in terms of the needs of modern national state building.

The content of the research indicates that its purpose is to provide a comprehensive description of the legal cooperation between Ukraine and the EU and its member States in the field of direct taxation. The aim of the research led to putting forward the appropriate tasks which determine the structure of the work. The latest is fully consistent with logic of the research and gives an opportunity to disclose the chosen topic adequately.

In the first Chapter, the focus is concentrated around the isolation and characteristics of specific features of formation and development of a modern regulatory and legal framework for regulatory mechanism of relations in the field of taxation within the EU. The author notes that although in the EU founding treaties the issue of direct taxation is not straightly devoted a single article, they should be considered as an important source of legal regulation of direct taxation. Significance of the provisions on harmonization of legal rules in the field of direct taxation are underlined in the book.

It is known that one of the "four freedoms of the EU" is the freedom of free movement of capital and payments. It is the only freedom which is fixed in the founding treaties and is aimed at regulating relations with third countries. Therefore, treaties on avoidance of double taxation not only between member States but also with third countries should be consistent with the requirements of freedom of free movement of capital and payments. At the same time, up to this day, as the author writes, it remains uncertainty about the possibility of using different modes of implementation of these freedoms in relations between the member States with one other and with third countries.

The second Chapter is devoted to investigation of contractual and legal bases of cooperation of Ukraine with the EU and its member States in the field of direct taxation. The author points out that Ukraine agreements on avoidance of double taxation with the EU member States is the basis for the development of bilateral cooperation in the field of taxation. On example of provisions of the taxation of royalties, it is singled out a number of similarities between the concrete contracting norms due to the use of

the model acts of the OECD and the United Nations to develop the text of agreements on avoidance of double taxation between Ukraine and the EU member States.

The third Chapter highlights the features of implementation international obligations of Ukraine and the EU and its member States in the field of direct taxation. The author correctly points out that the constitutional and legal framework of the mechanism of implementation of treaty norms in our country includes the provisions of Art. 9 of the Basic Law of Ukraine. However, the created legal mechanism for implementing the treaty rules based on it, particularly in taxation, does not give a clear answer to the issues of: 1) the legal status of treaties that do not require consent to be bound by the Verkhovna Rada of Ukraine; 2) the legal status of decisions of international organizations which may play an important role for the interpretation of contractual provisions; 3) providing succession of Soviet Ukraine under the agreements to avoid double taxation and their relationship with the following similar agreements concluded by Ukraine. The author does not stop only at isolating these problem areas, but also formulates recommendations and proposals to improve the legal framework to ensure realization of contractual rules in the field of taxation.

Taking into consideration pragmatic needs, it is particularly important generalization of domestic jurisprudence relating to Ukraine agreements on avoidance of double taxation. It made possible to single out the negative characteristics: 1) lack of clear methodology and uniform interpretation of contractual rules in the resolution of disputes related to their use; 2) low level of compliance within the process of formation of jurisprudence on the interpretation of contractual rules in taxation concerning requirements of coherence and consistency; 3) lack of a unified approach to understanding the nature of certain contractual norms due to lack of normative interpretation as in the relevant agreements and in the national legislation.

Thus, the research by O.V. Lepetyuk is relevant, deep and interesting scientific paper on important issues of public life, not only will impress a reader, but encourage him to seek his own answers to the questions put in the work. We can only hope that the number of similar studies in Ukraine will increase, as they contribute to formation of appropriate scientific foundations of Ukraine's integration into the European legal space.

IN MEMORIAM:

PROFESSOR NATALIYA A. ZELINSKAYA

It is difficult, painful and bitter to realize that we have lost Nataliya A. Zelinskaya – a Scientist, a Teacher, a Lawyer and, most importantly, – a Person of a great soul and a good heart.

For us, friends, colleagues, supporters and students, Nataliya Zelinskaya first of all was a moral authority of extraordinary greatness and firmness. This was manifested not only in academic and teaching activity, but also in everyday life, and thus influenced our thoughts and actions.

N. A. Zelinskaya was born on December 3, 1953 in Samara. She graduated with honors from the law faculty of Odesa I.I. Mechnikov State University in 1978. For more than twenty years N. A. Zelinskaya was engaged in advocacy and was a member of the Odesa Bar Association.

In 1991 N. A. Zelinskaya obtained a scientific degree in law (candidate of science). Her research was devoted to problems of professional protection of individuals recognized insane by a court and placed in a psychiatric hospital as a result of application of coercive measures of medical nature. The thesis for the degree of Doctor of Law on the topic "International legal concept of international crime" N. A. Zelinskaya defended in 2007.

In 1991 N. A. Zelinskaya began her teaching work as an associate professor at the Department of political science and law of Odesa Institute of Political Science and Social Management. Since 1998, when in Odesa National Law Academy was established the Department of International Law and International Relations, headed by Professor Mark Cherkes, Nataliya Zelinskaya faithfully transferred her knowledge and experience to students of the Academy, rising from associate professor to the head of this Department.

Scientific achievements of Professor N. A. Zelinskaya are numerous and significant. Their value is not only in amount, but also in a unique, creative approach, synthesis of knowledge, which reflected in innovative and relevant ideas and concepts of this prominent scholar. N. A. Zelinskaya using scientific apparatus of various areas of legal and political science, synthesized new knowledge in the field of international law, and especially international criminal law. Professor Zelinskaya is a recognized leader in the field of international criminal law in Ukraine and abroad. Her scientific school is a significant achievement of Ukrainian science of international law and the pride of scientific heritage of the National University "Odesa Law Academy".

The main areas of research of Professor N. A. Zelinskaya were theory of international law, international criminal law, international humanitarian law, international legal standards of human rights, criminal law of the European Union.

Professor N. A. Zelinskaya created a coherent international legal concept of international crimes in the context of international crime counteracting. Under her wise leadership the school of international criminal law was established in National University "Odesa Law Academy".

The works of Professor N. A. Zelinskaya first time in Ukraine formulated the concept of transnational criminal law and considered its legal, procedural, organizational and preventative aspects; proved the concept of "transnational criminalization"; defined the concept of "transnational crime" as an act deemed criminal in at least two states, under which jurisdiction it falls; systematized international legal standards of criminalization of transnational crimes.

Her works also continued study of the concept of international crime as the basis of international legal responsibility of an individual and proved existence of its modifications: 1) "Nuremberg", constructed by the Nuremberg and Tokyo precedents; 2) "post-Nuremberg", formed in post-Nuremberg period under influence of national judicial practice and international law; 3) "Hague", which formation is related to establishment and work of international tribunals in Hague and Arusha; 4) "Roman", founded by the Rome Statute of the International Criminal Court.

Professor N. A. Zelinskaya is the author of more than 160 scientific works, including two fundamental monographs "Political crimes in the system of international criminality", "International crimes and international criminality"; and the co-author of collective monographs "Problems of Ukraine's entry into the European legal space", "Social and legal aspects of terrorism", etc.

Professor Nataliya Zelinskaya fostered several generations of lawyers; under her supervision candidate and doctoral dissertations in "international law" were defended. N. A. Zelinskaya has paid a lot of attention to her work with post-graduates and doctoral candidates. Their research materials passed through intellectual "faceting" of the supervisor and became significant achievements of Ukrainian science of international law. Professor Zelinskaya gifted own ideas and concepts to her students. Her criticism, advice and comments were always significant, invaluable and opened new horizons for research.

But the most important thing in the life of Nataliya Zelinskaya was her family, speaking in the terms of international law: a single, indivisible and sovereign. The beloved husband, collaborator, colleague, friend and many other epithets determined a very deep relationship between Nataliya and her spouse; beloved daughter and grandson, mom – were the meaning of life for N. A. Zelinskaya. We mourn with them…

The memory about Professor Nataliya A. Zelinskaya as of a moral and strong person, a talented scientist and teacher, a friend will always stay in our hearts.

M. I. Pashkovskyi, PhD, Associate Professor at the Department of International Law and International Relations, National University "Odesa Law Academy";

T. R. Korotkyi, PhD, Professor at the Department of International Law and International Relations, National University "Odesa Law Academy".

Запрошуємо до участі в журналі «ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС»

Журнал індексується в міжнародних науковометричних базах даних Index Copernicus (імпакт-фактор - 65,70), International Scientific Indexing (Імпакт-фактор – 0,849) та проходить процедуру верифікації в міжнародній науковометричній базі Web of Science.

Журнал виходить 6 разів на рік.

Статті для публікації ***в першому (лютневому)*** номері журналу приймаються до 15 січня і виходять друком до 28 лютого.

Статті для публікації ***в другому (квітневому)*** номері журналу приймаються до 15 березня і виходять друком до 30 квітня.

Статті для публікації ***в третьому (червневому)*** номері журналу приймаються до 15 травня і виходять друком до 30 червня.

Статті для публікації ***в четвертому (серпневому)*** номері журналу приймаються до 15 липня і виходять друком до 31 серпня.

Статті для публікації ***в п'ятому (жовтневому)*** номері журналу приймаються до 15 вересня і виходять друком до 31 жовтня.

Статті для публікації ***в шостому (грудневому)*** номері журналу приймаються до 15 листопада і виходять друком до 31 грудня.

Терміни закінчення прийняття статей до відповідних номерів журналу — орієнтовні. У зв'язку із великою кількістю статей у редакційному портфелі редколегія може довільно змінювати ці терміни.

Терміни виходу номерів журналу із друку – до кінця кожного парного місяця – незмінні.

Вимоги до рукописів:

Обсяг статей: 10 – 30 сторінок (для розрахунку сторінок використовується шрифт Times New Roman, кегль 14, міжрядковий інтервал – полуторний).

Статті приймаються українською, чеською, польською, англійською, німецькою, французькою мовами.

В статті, яка подається для публікації в журналі, **обов'язково мають бути враховані наступні вимоги**:

– прізвище та ім'я автора, назва статті, анотація (обсягом 700-900 знаків) та ключові слова подаються двома мовами: мовою статті та англійською мовою;

– повні відомості про автора: звання, ступені, посада, місце роботи також подаються мовою статті та англійською мовою;

– посилання на джерела та літературу робляться посторінково та подаються мовою оригіналів, тобто не перекладаються та не транслітеруються;

– звичайний список літератури наприкінці статті *не подається, але водночас*

– наприкінці статті додатково розміщується список цитованої та використаної у статті літератури в «латинізованому» вигляді: в ньому всі кириличні літери транслітеруються латиницею.

Бібліографічні описи джерел і літератури у посиланнях та списку літератури мають бути оформлені згідно з угодами APA (American Psychological Association). Нижче наведено зразки оформлення бібліографічних джерел.

Ілюстрації до статей (графіка і малюнки) подаються у форматі TIFF або JPEG (кожен малюнок в окремому файлі).

При підготовці ілюстрацій слід мати на увазі, що в журналі не використовується кольоровий друк.

Рукописи, які не відповідають цим технічним вимогам, редакція не реєструє і не розглядає з метою публікації.

Адреси для листування:
E-mail: eppd13@gmail.com
ediskurs@gmail.com
Офіційний сайт: http://eppd13.cz

Поштова адреса:
Головний офіс: BEROSTAV DRUŽSTVO, Vlastislavova 562/15, 140 00, Praha 4 - Nusle

Зразки оформлення бібліографічного опису джерел і літератури згідно з угодами APA (American Psychological Association) порівняно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006:

Загальні правила: посторінкові посилання на джерела та літературу подаються мовою оригіналів, тобто не перекладаються та не транслітеруються.

Місяць перегляду web-сторінки подається мовою статті.

Цитати також подаються мовою статті.

1. При посиланні на книгу цілком:

Барабаш, Ю.Г., Дахова, І.І., Євсєєв, О.П., Колісник, В.П., Кушніренко, О.Г. [та ін.] (2012). *Конституційна юрисдикція*. Харків: Право.

При посиланні на сторінку 62:

Барабаш, Ю.Г., Дахова, І.І., Євсєєв, О.П., Колісник, В.П., Кушніренко, О.Г. [та ін.] (2012). *Конституційна юрисдикція*. Харків: Право, 62.

[Згідно ДСТУ це виглядало б так: Конституційна юрисдикція : підручник / Ю. Г. Барабаш, І. І. Дахова, О. П. Євсєєв, В. П. Колісник, О. Г. Кушніренко; В.о. Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого" ; за ред. Ю. Г. Барабаш, А. О. Селіванов. – Харків : Право, 2012. – 165 с.]

Гидденс, Э. (2005). *Устроение общества: Очерк теории структурации*. 2-е изд. Москва: Академический Проект.

[Згідно ДСТУ це виглядало б так: Гидденс Э. Устроение общества: Очерк теории структурации / Э. Гиденс. – 2-е изд. Москва: Академический Проект, 2005]

Оборотов, Ю.Н. (ред.) (2011). *Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс:* учебник. Одесса: Фенікс.

[Згідно ДСТУ це виглядало б так: Оборотов Ю. Н. Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс : учебник / Ю. Н. Оборотов. – Одесса: Фенікс, 2011]

2. Алмонд, Г., Пауэлл Дж., Стром К, Далтон, Р. (2002). *Сравнительная политология сегодня*. Москва: Аспект Пресс.

При посиланні на сторінки 13-15:

Алмонд, Г., Пауэлл Дж., Стром К, Далтон, Р. (2002). *Сравнительная политология сегодня*. Москва: Аспект Пресс, 13–15.

[Згідно ДСТУ це виглядало б так: Алмонд Г. Сравнительная политология сегодня / Г. Алмонд, Дж. Пауэлл, К. Стром и др.; сокр. пер. с англ. А. С. Богдановского, Л. А. Галкиной; под ред. М. В. Ильина, А. Ю. Мельвиля. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 537 с.]

Алісов, Є.О., Воронова, Л.К., Кадькаленко, С.Т. та ін. (1998). Фінансове право: *підручник*. Харків: Фірма «Консум», 127.

[Згідно ДСТУ це виглядало б так: Фінансове право : підручник / Є. О. Алісов, Л. К. Воронова, С. Т. Кадькаленко та ін. – Харків: Фірма «Консум», 1998. – С. 127.]

3. Петришин, О.В. (2000). Права людини як фундаментальна цінність правової демократичної державності. *Актуальні проблеми формування правової держави в Україні: до 50-ї річниці Конвенції про захист прав людини та основних свобод:* матер. Міжнар. наук.-практ. конф.: у 2 ч. Харків, 35–48.

[Згідно ДСТУ це виглядало б так: Петришин О. В. Права людини як фундаментальна цінність правової демократичної державності / О. В. Петришин // Актуальні проблеми формування правової держави в Україні: до 50-ї річниці Конвенції про захист прав людини та основних свобод : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 ч. –Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2000. – С. 35–48.]

4. Горобець, К.В. (2012). *Аксіосфера права та її компоненти:* автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.12 «Філософія права». Одеса.

[Згідно ДСТУ це виглядало б так: Горобець К. В. Аксіосфера права та її компоненти *:* автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / К. В. Горобець. – Одеса, 2012.]

5. Гарбузов, В.Н., Попович, А.П. (2002). Губернатор штата: статус и полномочия. *США. Канада: Экономика, политика, культура*, *7,* 55–70. [Згідно ДСТУ це виглядало б так: Гарбузов В. Н. Губернатор штата: статус и полномочия / В. Н. Гарбузов, А. П. Попович // США. Канада : Экономика, политика, культура. – 2002. – №7. – С. 55-70.]

6. Манхейм, К. (1994). *Диагноз нашего времени*. Москва: Юрист. [Згідно ДСТУ це виглядало б так: Манхейм К. Диагноз нашего времени: пер. с нем. и англ. / К. Манхейм. – М. : Юрист, 1994. – 700 с.]

7. Rosenau, J. N. (2004). Governance. In T. J. Sinclair (Ed.), *Global Governance. Critical Concepts in Political Science, 1,* (p. 405). London, New York.

[Згідно ДСТУ це виглядало б так: Rosenau J. N. Governance / J. N. Rosenau // Global Governance. Critical Concepts in Political Science ; ed. by T. J. Sinclair. – London : New York, 2004. – Vol. 1. – P. 405.]

8. Посилання на том

Систематический свод постановлений Екатеринославского губернского земского собрания. 1866-1913 гг. (1914). *(Т. 1. 1866-1889).* Екатеринослав: Типография губернского земства, 334.

[Згідно ДСТУ це виглядало б так: Систематический свод постановлений Екатеринославского губернского земского собрания. 1866-1913 гг. – Екатеринослав : Типография губернского земства, 1914. – Т. 1. 1866-1889. – С. 334.

9. Закони Російської імперії (мають особливості реквізитів у порівнянні із сучасними законами):

без посилання на статтю:

Высочайше утвержденное Общее Положение о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости (1861). *Полное собрание законов Российской империи II, Т. 36, Отд. 1, № 36657.*

[Згідно ДСТУ це виглядало б так: Высочайше утвержденное Общее Положение о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости. 19 февраля 1981 г. // ПСЗ II. – Т. 36. – Отд. 1. – № 36657.]

із посиланням на статтю закону:

Высочайше утвержденное Общее Положение о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости, ст. 27, II, п. 3. (1861). *Полное собрание законов Российской империи II, Т. 36, Отд. 1, № 36660*.

[Згідно ДСТУ це виглядало б так: Высочайше утвержденное Положение о губернских и уездных по крестьянским делам учреждениях. 19 февраля 1861 г. // ПСЗ II. – №36660. – Ст.27, II, п. 3.]

10. Збірки матеріалів офіційного діловодства.

Постановления VII очередного Екатеринославского губернского земского собрания с 28 октября по 12 ноября 1872 года (1873). Екатеринослав: В типографии губернского правления, 153-156.

[Згідно ДСТУ це виглядало б так: Постановления VII очередного Екатеринославского губернского земского собрания с 28 октября по 12 ноября 1872 года. – Екатеринослав : В типографии губернского правления, 1873, – С. 153–156.]

11. При оформленні посилання на матеріали web-сайтів посилання включає ім'я автора сторінки, назву сторінки, *назву сайту (набирається курсивом*), адресу сайту (URL), виділену знаками <>, та, за можливості, дату останнього перегляду сайту (в круглих дужках) автором посилання:

Монтескье Ш. Избранные произведения. О духе законов. *Электронная библиотека bookZ.ru.* <http://bookz.ru/authors/montesk_e-6arl_-lui/montes01/1-montes01.html> (2013, листопад, 21).

Малиновська, О. Щодо нагальних проблем удосконалення міграційної політики держави. *Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України*. <niss.gov.ua> (2014, грудень 21).

12. Посилання на законодавчі акти та правові документи:

Угоди:

International Covenant on Civil and Political Rights (adopted 16 December 1966, entered into force 23 March 1976) 999 UNTS. 171 (ICCPR). <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf> (2013, листопад, 21)

Международный пакт о гражданских и политических правах (принят 16 декабря 1966 года, вступил в силу 23 марта 1976 года) 999 Сборник договоров ООН (МПГПП). <http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml> (2013, листопад, 21).

При посиланні на статтю Конвенції:

International Covenant on Civil and Political Rights (adopted 16 December 1966, entered into force 23 March 1976) 999 UNTS 171 (ICCPR) art 2. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf> (2013, листопад, 21).

Резолюція 2061 (ухвалена 25 липня 2012 року) РБ ООН. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_k87> (2013, листопад, 21).

Двосторонні угоди:

Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про співробітництво в галузі авіаційного пошуку і рятування (Угоду затверджено Постановою КМ № 1094 від 28.11.2012) (прийнята 28 листопада 2012 року, набрала чинності для України 18 лютого 2013 року). *Офіційний вісник України*, 29, 130.

Agreement Concerning the Sojourn of Refugees within the Meaning of the Convention Relating to the Status of Refugees (Geneva Convention of 28 July 1951 and Protocol Relating to the Status of Refugees of 31 January 1967) (France – Austria) (adopted 21 October 1974, entered into force 24 July 1975) 985 UNTS 303.

Рекомендації СОП:

МОТ Рекомендация № 195 (О развитии людских ресурсов: образование, подготовка кадров и непрерывное обучение) (92 сессия Генеральной конференции МОТ, 17 июня 2004 года). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_532> (2013, листопад, 21).

Документи ООН

Декларация о предоставлении независимости колониальным странам и народам, ГА ООН Резолюция 1514 (XV) (14 декабря 1960 года)

UNGA Res 51/210 (17 December 1996) UN Doc A/RES/51/210. <http://www.un.org/documents/ga/res/51/a51r210.htm> (2013, листопад, 21).

Документи судів

Документи Міжнародного суду

Land, Island and Maritime Frontier Case (El Salvador/Honduras, Nicaragua intervening) (Application for Intervention) [1990] ICJ Rep 92. <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?sum=390&code=sh&p1=3&p2=3&case=75&k=0e&p3=5> (2013, липень, 13).

Legal Consequences of the Construction of a Wall (Advisory Opinion) 2004 <http://www.icj-cij.org/icjwww/idocket/imwp/imwpframe.htm> (2013, липень, 13).

Case Concerning the Vienna Convention on Consular Relations (Germany v USA) (Request for the Indication of Provisional Measures: Order) General List No 104 [1999] ICJ 1.

Справи ЄСПЛ:

(до 31 жовтня 1998 року)

Delta v. France (Article 50), 30 January 1990, § 38, Series A no. 191-A

Allenet de Ribemont v. France (interpretation), 7 August 1996, § 17, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-III

Garnieri v. Italy, no. 22256/88, Commission decision of 18 May 1992, unreported

(з 1 листопада 1998 року)

Постанова Палати ЄСПЛ з питання прийнятності скарги для розгляду по суті [Judgment on the merits delivered by a Chamber]

Campbell v. Ireland, no. 45678/98, § 24, ECHR 1999-II

Постанова Великої Палати ЄСПЛ з питання прийнятності скарги для розгляду по суті [Judgment on the merits delivered by the Grand Chamber]

Campbell v. Ireland [GC], no. 45678/98, § 24, ECHR 1999-II

Рішення Палати ЄСПЛ про визнання скарги прийнятною [Decision on admissibility delivered by a Chamber]

Campbell v. Ireland (dec.), no. 45678/98, ECHR 1999-II

Рішення Великої Палати ЄСПЛ про визнання скарги прийнятною [Decision on admissibility delivered by the Grand Chamber]

Campbell v. Ireland (dec.) [GC], no. 45678/98, ECHR 1999-II

Постанова Палати ЄСПЛ щодо попереднього заперечення [Judgment on preliminary objections delivered by a Chamber]

Campbell v. Ireland (preliminary objections), no. 45678/98, § 15, ECHR 1999-II

Постанова Палати ЄСПЛ з питання про виплату справедливої компенсації [Judgment on just satisfaction delivered by a Chamber]

Campbell v. Ireland (just satisfaction), no. 45678/98, § 15, ECHR 1999-II

Судові рішення окремих країн:

Дело о проверке конституционности положений части первой статьи 237 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации в связи с жалобой гражданина Республики Узбекистан Б.Т. Гадаева и запросом Курганского областного суда (постановление), № 16-П, КС РФ 2013. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148711/> (2013, липень, 13).

Справа за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 103, 109, 131, 132, 135, 136, 137, підпункту 1 пункту 2 розділу XII «Прикінцеві положення», абзацу четвертого пункту 3, абзацу четвертого пункту 5 розділу XIII «Перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів», № 1-1/2013, КСУ 2013.

Закони та інші законодавчі акти тощо.

Закон про виконавче провадження 1999 (Верховна Рада України). *Офіційний вісник України*, 19, 194.

Закон про виконавче провадження 1999 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/606-14> (2013, листопад, 21).

Цивільний кодекс 2003 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5> (2013, листопад, 21).

Розпорядження про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства 2007 (Кабінет Міністрів України). *Офіційний вісник України*, 89, 89.

Посилання на статтю кодексу, закону, конституції тощо

Цивільний кодекс, ст. 56, гл. 6 (2003) (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5> (2013, листопад, 21)

Zveme vás k účasti v časopise!

EVROPSKÝ POLITICKÝ A PRÁVNÍ DISKURZ

Časopis vychází šestkrát ročně.

Články pro zveřejnění **v prvním (únor)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 15. ledna a musí byt publikováné do dne 28. února.

Články pro zveřejnění v **druhém (duben)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 15. března a musí byt publikováné do dne 30. dubna.

Články pro zveřejnění v **třetím (červen)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 15. května a musí byt publikováné do dne 30. června.

Články pro zveřejnění ve **čtvrtém (srpen)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 15. července a musí byt publikováné do dne 31. srpna.

Články pro zveřejnění v **pátém (říjen)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 15. září a musí byt publikováné do dne 31. října.

Články pro zveřejnění v **šestém (prosinec)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 15. listopada a musí byt publikováné do dne 31. prosince.

Požadávky k rukopisům:

Objem - 10 - 30 stranek.

Jazyk článků – česky, ukrajinský, angličtina, francouzština, němčina.

U článků podávaných v libovolném jazyce, nezbytně v angličtině musí být uvedeno :

Anotace objemem 700-900 znaků, název článku a úplná informace o autorovi: jméno a příjmení, titul, akademický titul, prácovní funkce, postavení, zaměstnání.

Poznámky pod čarou – na každé stránce.

Odkazy na zdroje na konci článku - volitelný.

Bibliografické popisy zdrojů a odkazy by měly být poskytováné na základě norem APA (American Psychological Association).

Ilustrace k článkům (grafické a výkresy) musí byt uvedený ve formátu

TIFF nebo JPEG (každá postava v samostatném souboru/dokumentu).

Všimněte si, prosíme, při zpracování ilustraci že v časopisu není použit barevný tisk.

Rukopisy které nesplňují tyto technické požadavky redakční kolégie neregistruje a nebude probírat s účelem tisku a zveřejnění.

Adresa pro korespondenci:

E-mail: eppd13@gmail.com

ediskurs@gmail.com

Web: http://eppd13.cz

Adresa:

BEROSTAV DRUŽSTVO, Vlastislavova 562/15, 140 00, Praha 4 - Nusle

Vzorec bibliografického popisu zdrojů a literatury v rámci dohod APA (American Psychological Association) ve srovnání s **ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 (*Státní Rada ze standartizace a metrologie Ukrajiny*):**

Všeobecné pravidlo: odkazy na originálné zdroje a literaturu jsou předložené v původním jazyce, t.je. není přeložený a ne přepsaný.

Měsíc přečtění web-stránky je uvedén v jazyce sepsání článku.

Citaty z jazykových verzí zahraničních, pokud jsou k dispozici, obsahuje také jazykově původní článek.

1. Když se odkazuje na celé knihu jako celek:
Kelsen, H. (2009). *General Theory of Law and State*. Harvard: Harvard University Press.
[Podle ДСТУ to bude mít další podobu: Kelsen, H. General Theory of Law and State / H. Kelsen. – Harvard : Harvard University Press, 2009. – 516 p.]

Když se odkazuje na stránku 17:
Kelsen, H. (2009). *General Theory of Law and State*. Harvard: Harvard University Press, 17.

2. Když se odkazuje na celé knihu jako celek:
Алмонд, Г., Пауэлл Дж., Стром К, Далтон Р. (2002). *Сравнительная политология сегодня*. Москва: Аспект Пресс.

Když se odkazuje na stránky 13-15:
Алмонд, Г., Пауэлл Дж., Стром К, Далтон Р. (2002). *Сравнительная политология сегодня*. Москва: Аспект Пресс, 13–15.

[Podle ДСТУ to bude mít další podobu: Алмонд Г. Сравнительная политология сегодня / Г. Алмонд, Дж. Пауэлл, К. Стром и др.; сокр. пер. с англ. А. С. Богдановского, Л. А. Галкиной; под ред. М. В. Ильина, А. Ю. Мельвиля. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 537 с.]

3. Giumelli, F. (2013). How EU sanctions work: a new narrative. *Chaillot Papers, 129.*
[Podle ДСТУ to bude mít další podobu: Giumelli, F. How EU sanctions work: a new narrative / F. Giumelli // Chaillot Papers. – 2013. – P.129.]

4. Манхейм, К. (1994). *Диагноз нашего времени*. Москва: Юрист. [Podle ДСТУ to bude mít další podobu:: Манхейм К. Диагноз нашего времени: пер. с нем. и англ. / К. Манхейм. – М. : Юрист, 1994. – 700 с.]

5. Nigro, F., Nigro, L. (1970). *Modern Public Administration*. New York: Harper and Row. [Podle ДСТУ to bude mít další podobu: Nigro F. Modern Public Administration / F. Nigro, L. Nigro. – New York : Harper and Row, 1970. – 490 p.]

6. Rosenau, J. N. (2004). Governance. In T. J. Sinclair (Ed.), *Global Governance. Critical Concepts in Political Science, 1,* (p. 405). London, New York. [Podle ДСТУ to bude mít další podobu: Rosenau J. N. Governance / J. N. Rosenau // Global Governance. Critical Concepts in Political Science ; ed. by T. J. Sinclair. – London : New York, 2004. – Vol. 1. – P. 405.]

7. Když se uvádí odkazy na webové stránky, položka musí obsahovat jméno autora té stránky, titulní stranku (*anebo její název*), název webu (uvedený kurzívou), webovou adresu (URL) zvýrazněnou znaky <>, a také, pokud je to možné, datum, kdy naposledy byla webová stránka aktualizjvaná (v závorkách) autorem odkazu:
EU Creating Court for Kosovo War Crimes. *EPOCH Times.* <http://www.theepochtimes.com/n3/601421-eu-creating-court-for-kosovo-war-crimes/>

Монтескье Ш. Избранные произведения. О духе законов. *Электронная библиотека bookZ.ru.* <http://bookz.ru/authors/montesk_e-6arl_-lui/montes01/1-montes01.html> (21. listopadu 2013).

8. Odkazy na právní předpisy a právní dokumenty:

Dohody:
International Covenant on Civil and Political Rights (adopted 16 December 1966, entered into force 23 March 1976) 999 UNTS 171 (ICCPR). <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf> (21. listopadu 2013);
Международный пакт о гражданских и политических правах (принят 16 декабря 1966 года, вступил в силу 23 марта 1976 года) 999 Сборник договоров ООН (МПГПП). <http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml> (21. listopadu 2013).

Když se odkazuje na článek Úmluvy (Konvence):

International Covenant on Civil and Political Rights (adopted 16 December 1966, entered into force 23 March 1976) 999 UNTS 171 (ICCPR) art 2. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf> (21. listopadu 2013).

Резолюція 2061 (ухвалена 25 липня 2012 року) РБ ООН. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_k87> (21. listopadu 2013).

Dvoustranné dohody:

(Dohoda mezi Vládou Ukrajiny a Vládou Ruské federace o spolupráci v oblasti hledání v letectví a záchránění. (Dohoda je schválená usnesením Kabinerz Ministrů Ukrajiny № 1094 ode dne 28.11.2012) (je přijaté dne 28. listopadu 2012, vstoupila v platnost pro Ukrajinu 18-ho února 2013). *Офіційний вісник України*, 29, 130.)

Agreement Concerning the Sojourn of Refugees within the Meaning of the Convention Relating to the Status of Refugees (Geneva Convention of 28 July 1951 and Protocol Relating to the Status of Refugees of 31 January 1967) (France – Austria) (adopted 21 October 1974, entered into force 24 July 1975) 985 UNTS 303.

Doporučení СОП (*Služba uspořádání dopravy*):

МОТ Рекомендация № 195 (О развитии людских ресурсов: образование, подготовка кадров и непрерывное обучение) (92 сессия Генеральной конференции МОТ, 17 июня 2004 года). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_532> (2013, листопад, 21).

МОТ Рекомендация № 195 (О развитии людских ресурсов: образование, подготовка кадров и непрерывное обучение) (92 сессия Генеральной конференции МОТ, 17 июня 2004 года). Oficiální webová stránka Nejvyšší rady Ukrajiny <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_532> (21. listopadu 2013).

Dokumenty OSN:

Декларация о предоставлении независимости колониальным странам и народам, ГА ООН Резолюция 1514 (XV) (14 декабря 1960 года)

UNGA Res 51/210 (17 December 1996) UN Doc A/RES/51/210. <http://www.un.org/documents/ga/res/51/a51r210.htm> (21. listopadu 2013)

Dokumenty soudů

Dokumenty Mezinárodního soudu:

Land, Island and Maritime Frontier Case (El Salvador/Honduras, Nicaragua intervening) (Application for Intervention) [1990] ICJ Rep 92 <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?sum=390&code=sh&p1=3&p2=3&case=75&k=0e&p3=5> (13. července 2013).

Legal Consequences of the Construction of a Wall (Advisory Opinion) 2004 <http://www.icj-cij.org/icjwww/idocket/imwp/imwpframe.htm> (13. července 2013).

Case Concerning the Vienna Convention on Consular Relations (Germany v USA) (Request for the Indication of Provisional Measures: Order) General List No 104 [1999] ICJ 1.

Soudní usnesení jednotlivých zemí:

Справа за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 103, 109, 131, 132, 135, 136, 137, підпункту 1 пункту 2 розділу XII «Прикінцеві положення», абзацу четвертого пункту 3, абзацу четвертого пункту 5 розділу XIII «Перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів», № 1-1/2013, КСУ 2013.

Zákony a jiné právní úkony etc.

Закон про виконавче провадження 1999 (Верховна Рада України). *Офіційний вісник України*, 19, 194.

Закон про виконавче провадження 1999 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/606-14> (21. listopadu 2013).

Цивільний кодекс 2003 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5> (21. listopadu 2013).

Розпорядження про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства 2007 (Кабінет Міністрів України). *Офіційний вісник України*, 89, 89.

Odkaz na článek zákoníku, zákona, Konstituce, atd.

Цивільний кодекс, ст. 56, гл. 6 (2003) (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. < http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5> (21. listopadu 2013).

Become a Contributor for the Journal

EUROPEAN POLITICAL AND LAW DISCOURSE

The Journal is issued 6 times per year.

Articles for publication in the first (February) issue of the journal are accepted until January, 15 and will be published until February, 28.

Articles for publication in the second (April) issue of the journal are accepted until March, 15 and will be published until April, 30.

Articles for publication in the third (June) issue of the journal are accepted until May, 15 and will be published until June, 30.

Articles for publication in the fourth (August) issue of the journal are accepted until July, 15 and will be published until August, 31.

Articles for publication in the fifth (October) issue of the journal are accepted until September, 15 and will be published until October, 31.

Articles for publication in the sixth (December) issue of the journal are accepted until November, 15 and will be published until December, 31.

Deadlines for acceptance of articles to the relevant journal issues are approximate. The editorial board may arbitrarily change these dates because of the large number of articles in the editorial portfolio. The dates of journal's publishing are unchangeable: the end of each pair of months.

Requirements to manuscripts

Page Limit is 10 – 30 pages.

The language of articles is Czech, Ukrainian, English, Polish, French and German.

For an article in any language, the following is required in English:
an abstract (700-900 characters), a title of the article and complete data
of an author – full first and last name, academic title,
academic degree, position, and place of employment.

Footnotes are allowed, no endnotes.

Bibliography after the article is optional.

Bibliography should be arranged in accordance with the agreements of the American Psychological Association (APA).

Illustrations to articles (graphics and images) should be submitted in the TIFF or JPEG format (each image in a separate file). While preparing illustrations authors should take into account that colour printing is not available in the Journal.

The editorial board do not register and do not review for publication manuscripts that do not comply with the aforementioned requirements.

Address for service:
E-mail: eppd13@gmail.com
ediskurs@gmail.com
Web: http://eppd13.cz

Mailing Address:
BEROSTAV DRUŽSTVO, Vlastislavova 562/15, 140 00, Praha 4 - Nusle

Samples of bibliography formatting in accordance with the APA (American Psychological Association) Agreements in comparison to State Standard of Russia and Ukraine 7.1:2006:

1. For reference to a book as a whole:

Барабаш, Ю.Г., Дахова, І.І., Євсєєв, О.П., Колісник, В.П., Кушніренко, О.Г. [та ін.] (2012). *Конституційна юрисдикція*. Харків: Право.

For reference to page 62:

Барабаш, Ю.Г., Дахова, І.І., Євсєєв, О.П., Колісник, В.П., Кушніренко, О.Г. [та ін.] (2012). *Конституційна юрисдикція*. Харків: Право, 62.

[Reference according to the State Standard: Конституційна юрисдикція : підручник / Ю. Г. Барабаш, І. І. Дахова, О. П. Євсєєв, В. П. Колісник, О. Г. Кушніренко; В.о. Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого" ; за ред. Ю. Г. Барабаш, А. О. Селіванов. – Харків : Право, 2012.– 165 с.]

Гидденс, Э. (2005). *Устроение общества: Очерк теории структурации*. 2-е изд. Москва: Академический Проект.

[Reference according to the State Standard: Гидденс Э. Устроение общества: Очерк теории структурации / Э. Гиденс. – 2-е изд. Москва: Академический Проект, 2005]

Оборотов, Ю.Н. (ред.) (2011). *Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс:* учебник. Одесса: Фенікс.

[Reference according to the State Standard: Оборотов Ю. Н. Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс : учебник / Ю. Н. Оборотов. – Одесса: Фенікс, 2011]

2. For reference to a book as a whole:

Алмонд, Г., Пауэлл Дж., Стром К, Далтон Р. (2002). *Сравнительная политология сегодня*. Москва: Аспект Пресс.

For reference to pages 13-15:

Алмонд, Г., Пауэлл Дж., Стром К, Далтон Р. (2002). *Сравнительная политология сегодня*. Москва: Аспект Пресс, 13–15.

[Reference according to the State Standard: Алмонд Г. Сравнительная политология сегодня / Г. Алмонд, Дж. Пауэлл, К. Стром и др.; сокр. пер. с англ. А. С. Богдановского, Л. А. Галкиной; под ред. М. В. Ильина, А. Ю. Мельвиля. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 537 с.]

Алісов, Є.О., Воронова, Л.К., Кадькаленко, С.Т. та ін. (1998). Фінансове право: *підручник*. Харків: Фірма «Консум», 127.

[Reference according to the State Standard: Фінансове право : підручник / Є. О. Алісов, Л. К. Воронова, С. Т. Кадькаленко та ін. – Харків: Фірма «Консум», 1998. – С. 127.]

3. Гарбузов, В.Н., Попович, А.П. (2002). Губернатор штата: статус и полномочия *США. Канада: Экономика, политика, культура*, *7,* 55–70. [Reference according to the State Standard: Гарбузов В. Н. Губернатор штата: статус и полномочия / В. Н. Гарбузов, А. П. Попович // США. Канада : Экономика, политика, культура. – 2002. – №7. – С. 55-70.]

4. Петришин, О.В. (2000). Права людини як фундаментальна цінність правової демократичної державності. *Актуальні проблеми формування правової держави в Україні: до 50-ї річниці Конвенції про захист прав людини та основних свобод:* матер. Міжнар. наук.-практ. конф.: у 2 ч. Харків, 35–48.

[Reference according to the State Standard: Петришин О. В. Права людини як фундаментальна цінність правової демократичної державності / О. В. Петришин // Актуальні проблеми формування правової держави в Україні: до 50-ї річниці Конвенції про захист прав людини та основних свобод : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 ч. –Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2000. – С. 35–48.]

5. Горобець, К.В. (2012). *Аксіосфера права та її компоненти:* автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.12 «Філософія права». Одеса.

[Reference according to the State Standard: Горобець К. В. Аксіосфера права та її компоненти *:* автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / К. В. Горобець. – Одеса, 2012.]

6. Манхейм, К. (1994). *Диагноз нашего времени*. Москва: Юрист. [Reference according to the State Standard: Манхейм К. Диагноз нашего времени: пер. с нем. и англ. / К. Манхейм. – М. : Юрист, 1994. – 700 с.]

7. Rosenau, J. N. (2004). Governance. In T. J. Sinclair (Ed.), *Global Governance. Critical Concepts in Political Science, 1,* (p. 405). London, New York.

[Reference according to the State Standard: Rosenau J. N. Governance /
J. N. Rosenau // Global Governance. Critical Concepts in Political Science ; ed. by T. J. Sinclair. – London : New York, 2004. – Vol. 1. – P. 405.]

8. For reference to a volume:

Систематический свод постановлений Екатеринославского губернского земского собрания. 1866-1913 гг. (1914). *(Т. 1. 1866-1889).* Екатеринослав: Типография губернского земства, 334.

[Reference according to the State Standard: Систематический свод постановлений Екатеринославского губернского земского собрания. 1866-1913 гг. – Екатеринослав : Типография губернского земства, 1914. – Т. 1. 1866-1889. – С. 334.

9. Laws of the Russian empire (have features of essential elements in comparing to the modern laws):

without reference to the article:

Высочайше утвержденное Общее Положение о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости (1861). *Полное собрание законов Российской империи II, Т. 36, Отд. 1, № 36657.*

[Reference according to the State Standard: Высочайше утвержденное Общее Положение о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости. 19 февраля 1861 г. // ПСЗ II. – Т. 36. – Отд. 1. – № 36657.]

with the reference to an article of the Law:

Высочайше утвержденное Общее Положение о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости, ст. 27, II, п. 3. (1861). *Полное собрание законов Российской империи II, Т. 36, Отд. 1, № 36660*.

[Reference according to the State Standard: Высочайше утвержденное Положение о губернских и уездных по крестьянским делам учреждениях. 19 февраля 1861 г. // ПСЗ II. – №36660.]

10. Collections of materials of official office work:

Постановления VII очередного Екатеринославского губернского земского собрания с 28 октября по 12 ноября 1872 года (1873). Екатеринослав: В типографии губернского правления, 153-156.

[Reference according to the State Standard: Постановления VII очередного Екатеринославского губернского земского собрания с 28 октября по 12 ноября 1872 года. – Екатеринослав : В типографии губернского правления, 1873, – С. 153–156.]

11. For referring to materials of websites, a reference includes name of the author, the title of webpage, *the title of website (in italics)*, the address of website (URL) given in symbols < >, and possibly the date of last visit to website in parentheses:

Монтескье Ш. Избранные произведения. О духе законов. *Электронная библиотека bookZ.ru.* <http://bookz.ru/authors/montesk_e-6arl_-lui/montes01/1-montes01.html> (2013, November, 21)

Малиновська, О. Щодо нагальних проблем удосконалення міграційної політики держави. *Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України*. <niss.gov.ua> (2014, грудень 21).

12. References to legislative acts and legal documents:

Treaties

International Covenant on Civil and Political Rights (adopted 16 December 1966, entered into force 23 March 1976) 999 UNTS 171 (ICCPR). <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf> (2013, November, 21)

Международный пакт о гражданских и политических правах (принят 16 декабря 1966 года, вступил в силу 23 марта 1976 года) 999 Сборник договоров ООН (МПГПП). <http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml> (2013, November, 21)

For reference to an article in a Convention:

International Covenant on Civil and Political Rights (adopted 16 December 1966, entered into force 23 March 1976) 999 UNTS 171 (ICCPR) art 2. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf> (2013, ноябрь, 21)

Резолюція 2061 (ухвалена 25 липня 2012 року) РБ ООН. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_k87> (2013, November, 21)

Bilateral Treaties:

Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про співробітництво в галузі авіаційного пошуку і рятування (Угоду затверджено Постановою КМ № 1094 від 28.11.2012) (прийнята 28 листопада 2012 року, набрала чинності для України 18 лютого 2013 року). *Офіційний вісник України*, 29, 130.

Agreement Concerning the Sojourn of Refugees within the Meaning of the Convention Relating to the Status of Refugees (Geneva Convention of 28 July 1951 and Protocol Relating to the Status of Refugees of 31 January 1967) (France – Austria) (adopted 21 October 1974, entered into force 24 July 1975) 985 UNTS 303.

ILO Recommendations:

МОТ Рекомендация № 195 (О развитии людских ресурсов: образование, подготовка кадров и непрерывное обучение) (92 сессия Генеральной конференции МОТ, 17 июня 2004 года). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_532> (2013, November, 21).

UN Documents

Декларация о предоставлении независимости колониальным странам и народам, ГА ООН Резолюция 1514 (XV) (14 декабря 1960 года)

UNGA Res 51/210 (17 December 1996) UN Doc A/RES/51/210. <http://www.un.org/documents/ga/res/51/a51r210.htm> (2013, November, 21)

Judicial Documents

ICJ Documents

Land, Island and Maritime Frontier Case (El Salvador/Honduras, Nicaragua intervening) (Application for Intervention) [1990] ICJ Rep 92 <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?sum=390&code=sh&p1=3&p2=3&case=75&k=0e&p3=5> (2013, July, 21).

Legal Consequences of the Construction of a Wall (Advisory Opinion) 2004. <http://www.icj-cij.org/icjwww/idocket/imwp/imwpframe.htm> (2013, July, 21).

Case Concerning the Vienna Convention on Consular Relations (Germany v USA) (Request for the Indication of Provisional Measures: Order) General List No 104 [1999] ICJ 1.

ECHR Cases:
(before Oct. 31 1998)
Delta v. France (Article 50), 30 January 1990, § 38, Series A no. 191-A
Allenet de Ribemont v. France (interpretation), 7 August 1996, § 17, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-III
Garnieri v. Italy, no. 22256/88, Commission decision of 18 May 1992, unreported
(beginning November 1, 1998)
Campbell v. Ireland, no. 45678/98, § 24, ECHR 1999-II
Campbell v. Ireland [GC], no. 45678/98, § 24, ECHR 1999-II
Campbell v. Ireland (dec.), no. 45678/98, ECHR 1999-II
Campbell v. Ireland (dec.) [GC], no. 45678/98, ECHR 1999-II
Campbell v. Ireland (preliminary objections), no. 45678/98, § 15, ECHR 1999-II
Campbell v. Ireland (just satisfaction), no. 45678/98, § 15, ECHR 1999-II
Judgements of National Courts:

Дело о проверке конституционности положений части первой статьи 237 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации в связи с жалобой гражданина Республики Узбекистан Б.Т. Гадаева и запросом Курганского областного суда (постановление), № 16-П, КС РФ 2013. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148711/> (2013, November, 12).

Справа за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 103, 109, 131, 132, 135, 136, 137, підпункту 1 пункту 2 розділу XII «Прикінцеві положення», абзацу четвертого пункту 3, абзацу четвертого пункту 5 розділу XIII «Перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів», № 1-1/2013, КСУ 2013.

Laws and so forth

Закон про виконавче провадження 1999 (Верховна Рада України). *Офіційний вісник України*, 19, 194.

Закон про виконавче провадження 1999 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/606-14> (2013, November, 21).

Цивільний кодекс 2003 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5> (2013, November, 21).

Розпорядження про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства 2007 (Кабінет Міністрів України). *Офіційний вісник України*, 89, 89.

Reference to an article in a Code, Law, Constitution, etc.

Цивільний кодекс, ст. 56, гл. 6 (2003) (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5> (2013, November, 21)